

**T.C.
ANKARA UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**RUS DIŞ POLİTİKASI: TEMELLERİ, BELİRLEYİCİLERİ,
UYGULAMASI (1991-2007)**

Doktora Tezi

ELŞEN MEMMEDLİ

ANKARA-2012

**T.C.
ANKARA UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**RUS DIŞ POLİTİKASI: TEMELLERİ, BELİRLEYİCİLERİ,
UYGULAMASI (1991-2007)**

Doktora Tezi

ELŞEN MEMMEDLİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Erel TELLAL

ANKARA-2012

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I: DIŞ POLİTİK ARAYIŞLAR VE FARKLI YAKLAŞIMLAR.....	7
1. Atlantikçiler ve Batıya Yöneliş.....	11
2. Yakın Çevre Politikası.....	25
3. Yeni Avrasyacılık Akımları.....	35
3.1. Primakov Doktrini.....	40
3.2. “Avrasya Harekatı” ve Aleksander Dugin.....	43
3.3. Aşırılıkçı Avrasyacılık ve Gennadiy Zyuganov.....	49
3.4 Yayılmacı Avrasyacılık ve Vladimir Jirinovski.....	53
3.5. Uzlaşmacı Avrasyacı Yaklaşım ve Vladimir Putin.....	56
BÖLÜM II: SİYASAL SİSTEM VE EKONOMİ POLİTİKALARININ DIŞ POLİTİKAYA ETKİLERİ	63
1. Siyasal Sistemin Dış Politika Üzerinde Etkileri.....	63
1.1. Siyasal Sisteminin Değişim Süreci.....	63
1.2. Siyasal Sistemin Dış Politika Stratejisinin Belirlenmesine Etkileri	73
1.2.1. Devlet Başkanı.....	74
1.2.2. Dışişleri Bakanlığı.....	83
1.2.3. Başbakanlık.....	85

1.2.4. Parlamento.....	89
1.3. Siyasi İktidarların Değişikliklerin Dış Politika Üzerindeki Etkileri.....	92
2. Ekonomik Sistemin Dış Politika Üzerinde Etkileri.....	108
2.1. Askeri Sanayi'nin Dış Politikaya Etkileri.....	116
2.2. Enerji Faktörünün Dış Politika Üzerinde Etkileri.....	121
2.2.1. Petrol ve Doğalgaz Sektörü.....	123
2.2.2. Dış Politika Uygulamalarına Yansımaları	141
BÖLÜM III: KÜRESEL GÜÇ MERKEZLERİNİN RUSYA DIŞ POLİTİKASININ BELİRLENMESİ VE UYGULANMASI SÜRECİNE ETKİLERİ.....	156
1. ABD.....	156
1.1. ABD'nin Rusya Federasyonu'na Yönelik Politikasının Öncelikleri.....	158
1.2. ABD'nin Rusya Politikasında 11 Eylül Faktörü.....	163
1.3. Stratejik Silahlanma ve Kitle İmha Silahlarının Sınırlandırılması Konusu Rusya-ABD İlişkilerine Etkisi.....	174
2. Avrupa.....	178
2.1. Avrupa Birliği.....	178
2.2. NATO'nun Genişleme Stratejisi.....	187
3. Çin'le İlişkiler.....	197
3.1. Şanghay İşbirliği Örgütü.....	205
3.2. Rusya-Çin-Hindistan Stratejik Üçgeni.....	214
SONUÇ.....	218
KAYNAKÇA.....	223

TEZ ÖZETİ.....	244
ABSTRACT.....	246

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve iki kutuplu sistemin son buluşuyla uluslararası hukukun yeni öznesi olarak ortaya çıkan Rusya Federasyonu'nun dış politikasını araştırmak, oluşmakta olan yeni dünya düzeninin anlaşılması açısından son derece önemlidir. Uluslararası ilişkilerin ve dünya tarihinin anlaşılmasında önemli yere sahip olan bu devletin dış politikası, uluslararası sistemin geleceğini doğrudan ilgilendiren bir unsurdur.

Bu tez alışması Rusya'nın değişen uluslararası sistemdeki yerini, ülkenin dış politikasının belirlenmesini etkileyen siyasal sistemi, dünya güç merkezleri ile olan ilişkileri ve etkileşimlerini inceleyerek tespit etmeyi hedeflemektedir. Bu çerçeve, tez çalışmasında Rusya'nın dış politika hedefleri ve arayışları bazı önemli i ve dış dinamikler göz önünde bulundurularak ele alınmaya çalışılmıştır. Tezde "dış politika" kavramı, Rusya'da ve uluslararası arenada yaşanan, sosyal, siyasal ve güvenliğe ilişkin gelişmeler ile etkileşim içinde olan ve bunu yansıtan bir süreç olarak analiz edilmeye çalışılmaktadır. Dış politikanın bu geniş çaplı ilişki ağından ve unsurlarından ayrılmaksızın oluşturulma süreci ve dönemler arası gösterdiği farklılıklar ve sürekliliklere ilişkin analiz Rusya'nın dış politikasının araştırılması açısından önem arz etmektedir. Rusya'nın dış politikasının dayandığı temelleri, anayasal süreci, bu politikayı etkileyen ülke içi önemli faktörler, dünya güç merkezleri ile ilişkileri ve bunların karşılıklı etkileşimini araştırmadan bu ülkenin izleyeceği dış politika stratejisine dair tahminler yürütmek imkansızdır.

Dış politika kararları, üç önemli etki alanı çerçevesinde oluşturulur. Bunlardan ilki ulusal evre, ikincisi karar merkezi, üçüncüsü ise uluslararası

çevredir. Öteyandan, devletlerin dış politikalarının detaylı ve sağlıklı bir analizini yapabilmek için iç koşullar, devletin yapısı ile uluslararası sistemin yapısal özelliklerinin yanı sıra, ülke yöneticilerinin kişisel özellikleri ve sahip oldukları geçmişin de dikkate alınması gerekir. Rusya örneğinde, geçiş döneminin yarattığı koşullar ve politik boşluk göz önüne alındığında, bireylerin kişisel özelliklerinin dış politikaya etkisi daha da artmıştır.

Bu bağlamda araştırmada ireli sürülen temel varsayımlardan biri, Rusya dış politikasının dönemsel olarak gösterdiği değişkenliğin ve sürekliliğin anlaşılmasında karar vericinin büyük bir öneme sahip olduğudur.

Rus devletindeki yeniden yapılanma süreciyle paralel olarak dış politika kararları üzerinde etkili olan yapıların ve söylemlerinin Vladimir Putin'in iktidara gelişiyle birlikte farklı bir tanım çerçevesine girdikleri gözlemlenmektedir. Putin'in başkanlığı döneminde belirli bir merkezileştirme politikası bağlamında konsolide olan karar mekanizmaları hiyerarşisinde öne çıkan ya da önemini yitiren siyasal düşünceleri ve kurumları incelemek önemlidir.

Tez çalışması kapsamında Rus dış politikasının 1990'lardan sonra uğradığı değişikliklerin ve bu politikanı belirleyen etkenlerin araştırılması hedeflenmektedir. Bu açıdan gerek uluslararası sistemde yaşanan dönüşümün, gerek bölgesel gelişmelerin dış politika belirleme sürecindeki etkileri incelenecektir.

Çalışmamızın diğer temel varsayımlarından biri de, Soğuk Savaş sonrası dönemde de Rusya'nın büyük bir güç olma iddiasını sürdürmeye devam etmesidir. Soğuk Savaş sonrası dönemde SSCB'nin ardılı olan Rusya gücünde büyük bir düşüş yaşarken Batı ile ilişkilerinde daha yumuşak bir tutum sergilemiştir. Rusya küresel anlamda hareket alanını sınırlandırırken etki alanını eski SSCB cumhuriyetleri

üzerinde kurmaya çalışmıştır. Bundan dolayı Rusya dış politikasında Avrasya'nın önemi artmıştır. Rusya bu dönem içerisinde gücünü toparlamayı ve iç sorunlarını çözmeyi hedeflemiştir. Bu hedefin yanısıra, Rusya ABD'nin tek kutuplu dünya gücünü dengelemek ve dünyada çok kutuplu bir düzen yaratmayı hedeflemektedir.

Araştırmamızın önemli varsayımlarından biri de, belirli tarihi dönemler arasında Rusya dış politikasında Atlantikçi ve Avrasyacı akımlarının etkili olmasıdır. Özellikle 1991-1993 yıllarında Atlantikçi akımın Rusya dış politikasında belirleyici olduğunu söyleyebiliriz. 1996-1999 yıllarında ise Yevgeni Primakov'un önce dışişleri, daha sonra başbakan olduğu dönemde Rusya dış politikası Avrasyacı akımın etkisi altında kalmıştır.

Tez çalışmasında kullanılan “dış politika” kavramı, Rusya’da ve dünyada yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik ve güvenliğe ilişkin gelişmeler ile etkileşim içinde olan ve bu etkileşimi yansıtan bir süreç olarak incelenmiştir. Dış politikanın bu geniş ilişki ağından ve unsurlarında ayrılmaksızın oluşturulma süreci ve dönemler arası gösterdiği farklılık ve sürekliliğin analizi, konumuzun araştırılması açısından önem arz etmektedir.

Çalışmamızda sık sık kullandığımız temel kavramlardan biri de “dönüşüm” kavramıdır. Sosyal, ekonomik, siyasi ve hukuksal anlamda iyileşmeyi ve mevcut koşullara uyum göstermeyi ifade eden dönüşüm uluslararası ilişkilerde sıfır toplamli bakıştan pozitif toplamli bir algılamaya geçişi de ifade etmektedir. Batı literatüründe Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın yaşadığı değişim “geçiş süreci” olarak adlandırılmıştır. Politik anlamda daha iddialı, ekonomik anlamda daha bağımsız ve güçlü pozisyon almayı ve Rus ulusal çıkarlarını gözetten politikaların arkasında durmayı ifade eden “dönüşüm” ise Putin'in iktidara gelmesi sonrası yani 2000’li

yıllara ilişkin kullanılmıştır. Bu açıdan bu geçiş sürecinin ve dönüşüm yıllarının araştırılması, Rusya dış politikasının incelenmesinde önemli ipuçları vermektedir.

Bu tez alışması “Giriş” ve “Sonuç” dışında üç blümnden oluşmaktadır. “Rusya Federasyonu Dış Politik Arayışları ve Farklı Yaklaşımlar” başlıklı ilk bölümde, Rusya dış politikasında etkili olan akımların söylemleri ve uluslararası sorunlara bakışlarının incelenmesi öngör÷lmektedir. Bu ereve, Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrası Rusya’nın yeni jeopolitik durumu göz önünde buldurularak, Rus ulusal ideolojisinin oluşturulması arzusunun ÷lkede farklı fikirlerle açıklanması, Rusya’da derin görüş ayrılıklarının oluşmasına neden olmuştu. Rusya ile Batı’nın birbirine yakınlaşması ve Rusya tarafından Batı değerlerinin kabul edilmesi taraftarları, Rusya’nın özel misyonu olduğunu savunanlar, ayrıca orta yolu destekleyen akımlar vardı. Bu akımların zaman-zaman iktidarda temsil olunarak Rus dış politikasının belirlenmesine etki yapmaları görüşlerinin analiz edilmesini gerektirmektedir. Birinci bölümde, Rus dış politikasının yapımında zaman zaman etkili olmuş olan Atlantikilik ve Avrasyacılık akımları incelenmektedir.

“Rusya Siyasal Sisteminin ve Ekonomi Politikalarının Dış Politikaya Etkileri” başlıklı ikinci bölümde, Rusya dış politikasının belirlenmesine etkileyen en önemli iç etkenler olan siyasal sistemin ve ekonomi faktörünün dış politika üzerinde etkilerinin incelenmesi hedeflenmektedir.

Dış politika ilk bakışta salt dış dünyayla ilgili gibi görünmekle birlikte, aslında öncelikle ÷lkenin iç politikasının bir uzantısıdır. Bu açıdan bakıldığında dış politikanın analizinde iki önemli unsur ortaya çıkar: Devlet ve toplum. Klasik anlamda dış politika, devletin resmi kurumlarının, yani devletin yürütme gücü olan hükümetin dışa dönük eylemlerinin bir büt÷n÷dür. Hükümet, aynı zamanda ulusun

temsilcisi olması nedeniyle, tüm ulus adına hareket eder ve devleti uluslararası sistemde temsil eder.

Fakat dış politikanın klasik anlayışına bağlı kalındığında, devletin dış politikasının ulusun yani devleti oluşturan toplumun dış politikasını yansıttığını her zaman için söylemek mümkün değildir. Devletin dış politikasının, toplumun beklentilerini yansıtıp yansıtmadığının temel ölçütü, demokrasinin varlığı ya da yokluğudur. Demokrasi-dışı yönetimlerde, demokrasinin olmamasının yol açtığı temsil sorunu nedeniyle, devletin dış politikasının aynı zamanda toplumun dış politikası olduğunu ve onu yansıttığını söylemek mümkün değildir. Demokratik olmayan devlet biçimlerinin dış politikası, tek elden ve tek bir anlayış veya ideoloji dikkate alınarak ve devlet mekanizmasını elinde bulunduranların çıkarları çerçevesinde oluşturulur. Bu bağlamda bir ülkenin dış politikasını belirleyen önemli iç faktörler arasında siyasal sistemin incelenmesi önem arz etmektedir.

Günümüzde enerji kaynaklarının önemi giderek artmakta, zengin enerji kaynaklarına sahip ülkeler ekonomik ve jeopolitik açıdan kilit konuma gelmektedirler. Büyük enerji kaynaklarına sahip olan Rusya, kuşkusuz, bu ülkeler arasında özel bir yere sahiptir. Coğrafi ve stratejik konumu, gelişmiş sanayi altyapısı ve eğitimli insan gücü sayesinde Rusya, küresel ekonomik ve jeopolitik süreçleri ciddi şekilde etkileme olanağı elde etmektedir.

Enerji sorunlarının küresel çapta yaygınlaşması ve giderek siyasi nitelik kazanması, enerji faktörünü Rusya'nın dış politikasının temelini oluşturan başlıca unsurlardan biri haline getirmiştir. Özellikle son dönemlerde bu faktör, Rusya'nın dış ekonomik ve politik çıkarlarını gerçekleştirmede kullanabileceği önemli araca dönüşmüştür. Dünya enerji piyasalarının gelecekteki seyri ve Rusya'nın bu

piyasalardaki konumu dikkate alınırsa, enerji faktörünün Rus dış politikasındaki öneminin daha da artacağı söylenebilir. Bu bağlamda Rusya dış politikasının belirlenmesini etkileyen önemli iç faktör olarak enerji konusu ikinci bölümde tarafımızdan incelenecektir.

“Küresel Güç Merkezlerinin Rusya Dış Politikasının Belirlenmesi ve Uygulanması Sürecine Etkileri” başlıklı üçüncü bölümde Rusya dış politikasının belirlenme sürecine etki eden önemli güç merkezlerinin dış faktör olarak ele alınması hedeflenmektedir. Dış politika esasen iç politikanın dışa dönük bir uzantısı olmakla birlikte, uygulama alanının niteliği dolayısıyla, uluslararası ilişkiler ya da uluslararası sistemle yakından ilgilidir. Dış politika kararlarının ana özelliği, dışarıda yani diğer uluslararası aktörlerin bulunduğu alanda uygulamak durumunda olmasıdır.

Bir devletin dış politikası belirlenirken, uluslararası ilişkilerdeki mevcut çıkar çatışmaları ve güç dengelerinin dikkate alınması gerekmektedir. Dış politika oluştururken sadece uluslararası durumlar dikkate alınmaz, aynı zamanda dış politikanın hedefi olan ülke ve ülkelerdeki çıkar gruplarının pozisyonlarını da hesaba katılmak zorundadır. Bu bağlamda Bölümde Rusya dış politikasını etkileyen dış etkenlerin Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde önemli ve belirleyici konuma sahip olan ABD, Avrupa Birliği ve Çin’le sınırlı tutmayı hedeflemekteyiz.

Çalışmanın Sonuç bölümünde üç bölümde ele alınan husus ve unsurlardan hareketle konuyla ilgili genel nihai değerlendirmelere yer verilmiştir.

BÖLÜM I

DIŞ POLİTİK ARAYIŞLAR VE FARKLI YAKLAŞIMLAR

Rusya Federasyonu (RF) nüfusu, coğrafyası, hammadde kaynakları, ekonomisi ve siyasi ağırlığı ile dünyadaki büyük güçlerden biridir. Yaklaşık 142 milyonluk (2008) nüfusu ile Çin, Hindistan, Endonezya ve ABD'den sonra dünyanın beşinci büyük nüfusuna sahip olan RF, yaklaşık 17 milyon kilometrekarelik yüzölçümü ile de dünyanın en büyük ülkesidir.¹ Doğal kaynaklar açısından da zengin olan RF, dünyanın

¹ http://www.gks.ru/bgd/regl/b08_11/IssWWW.exe/Stg/d01/05-01.htm (Erişim: 10. 09. 2008).

en büyük doğalgaz rezervleri ile önemli miktarda petrol, kömür, kalay, nikel, elmas gibi madenlere sahiptir.

Rusların egemenlik kurdukları coğrafya ile Rus kimliği ve ulusal idealleri arasında doğrudan ve sürekli bir ilişki hep var olmuştur. Son 500 yıldır Avrasya’da hüküm süren Moskova merkezli bir devlet olan Rusya son 300 yıldan beri de Avrupa ve Asya’da güç dengesinin ayrılmaz parçası olmuştur. 1856 Kırım Savaşı’ndan sonra ve I. Dünya Savaşı yıllarında Rus İmparatorluğu yıkılmanın eşiğindeyken bile yerleştiği coğrafyada güç dengesini sağlamayı başarmıştı.² Bu bakımdan Rusya’nın bugünkü mevcut zayıflıkları yanıltıcı olmamalıdır.

Sovyet dış politikasının en belirgin özelliği ideolojiye dayalı olmasıydı. 1917 Bolşevik Devrimi uluslararası ilişkilere “ideoloji” faktörünü sokmuştu.³ Bu durum özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra uluslararası ilişkilerde ağırlık kazandı ve komünizm ile kapitalizm arasındaki mücadele uluslararası politikanın temel tanımlayıcısı haline geldi.⁴ Fakat Lenin’in koyduğu ve haleflerinin de takip ettiği, kapitalist ve emperyalist ülkelerle mücadele ve Sovyet usulü sosyalizmin tüm dünyada kurulmasını (devrimi tamamlamayı) hedefleyen dış politika prensibi, Sovyetler Birliği’nde 1980’li yıllardan itibaren değişmeye başladı ve dünya hakimiyeti politikasının yerini, SSCB’nin süper güç konumunun korunması çabaları aldı.

Sovyet dış politikasındaki devrim niteliğinde değişimi Gorbaçov başlattı. Gorbaçov’un “yeni düşünce” olarak adlandırdığı ilkeler sadece Sovyetler Birliği’nin değil bağımsızlığın ilk yıllarında Rusya Federasyonu’nun da dış

² A. S. Orlov, V. A. Georgiyev, N. G. Georgiyeva, T. A. Sivohina, **İstoriya Rossii**, Moskova, Prospekt, 2001, s. 310-311.

³ Ibid, s. 315.

⁴ Fahir Armaoğlu, **20 Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt II: 1980-1990**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1991, s. 3.

politikasına esas teşkil etti. Gorbaçov'un "diyaloga dayalı dürüst ve açık diplomasi" şeklinde formüle ettiği dış politikası tamamıyla pragmatikti. Topyekun bir silahsızlanma çağrısı yapan Gorbaçov, bununla hem silahlanma yarışının maliyetini kaldıramayan ülkesinin ekonomik kalkınmasını, hem de Yıldız Savaşları programında rekabet edemediği ABD'yi bu projeden uzaklaştırmayı amaçlıyordu. Bu politikayı görünürde dünya barışı adına başlatan Gorbaçov, kendi ifadesiyle "yolcusu olduğumuz Dünya denen geminin karaya vurup parçalanmaması için, ABD ve diğer ülkelerle işbirliği yapmaya" hazırды.⁵

"Yeni düşünce"nin hareket noktası dünyada gittikçe artan karşılıklı bağımlılık olgusuydu. 25 Şubat - 6 Mart 1986'da Moskova'da yapılan Sovyetler Birliği Komünist Partisi 27. Kongresinde "birbirine bağımlı bütünleşmiş dünya" görüşü kabul edildikten sonra, yeni dış politika bu esaslar üzerine kurulmaya başlandı.⁶ Bu şekilde Sovyetler Birliği devletlerarası ilişkilerinde ideoloji unsurunu bir tarafa bırakıyor, sınıf mücadelesine dayalı dış politikadan ve sosyalist enternasyonalizm ilkesinden vazgeçiyordu. Fakat yine de sosyalist bloğa dahil ülkeler "kardeş ülkeler" olarak tanımlanıyor ve genel çizgi çerçevesinde dış politikaların koordinasyonuna devam edilmesi öngörülüyordu.

"Yeni düşünce" sosyalist blok dışındaki ülkelerle de bağların güçlendirilmesi politikasına ağırlık veriyordu. Bu doğrultuda Sovyetler Birliği, ABD, Avrupa, Çin ve Üçüncü Dünya ile ilişkilerini yeniden tanımlama yoluna gitti.⁷ ABD'nin hegemon emelleri reddedilmekle beraber, meşru çıkarları tanınıyor ve bütün alanlarda işbirliği çağrısında bulunuluyordu. Bu çerçevede 1985'te Cenevre'de,

⁵ Mihail Gorbaçov, **Perestroyka: Ülkemiz ve Dünya İçin Yeni Düşünce**, Çev. Kasım Yargıcı, İstanbul, Güneş Yayınları, 1998, s. 12-13.

⁶ Mihail İvanov, **Razvitiya Perestroyki v SSSR**, Moskva, Samizdat, 1996, s. 67.

⁷ Fırat Purtaş, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Ankara, Barış Yayınları, 2005, s.134.

1986'da Reykjavik'de iki ülke devlet başkanları arasında zirve toplantıları yapıldı. Bu toplantılarda başlıca silahsızlanma konusu görüşüldü. 7-10 Aralık 1987'de yapılan Washington Zirvesi'nde silahsızlanma konusunda ilk defa somut bir netice sağlandı ve orta ve kısa menzilli füzelerin kaldırılmasını öngören INF (*Intermediate Range Nuclear Forces*) anlaşması imzalandı. Washington Zirvesi'nin "Sovyet-Amerikan ikili ilişkilerinde yeni bir safha açtığını" düşünen Gorbaçov,⁸ INF anlaşmasından sonra 8 Şubat 1988'de Afganistan'dan 9 ay içerisinde çekilmeyi kabul etti ve 15 Mayıs'tan itibaren de Sovyet kuvvetlerini Afganistan'dan çekmeye başladı. Sovyet askerlerinin Afganistan'dan çekilmesi, Gorbaçov ve Peretsroykasının uluslararası kamuoyunda itibarını artırdı.

Sovyet barış planının ilk aşamasında Avrupa kıtasının nükleer silahsızlandırılması öngörülmekteydi. "Ortak bir Avrupa evi"nden bahseden ve Rusya'nın Avrupa'nın ayrılmaz doğal parçası olduğunu söyleyen Gorbaçov, dış politikada Avrupa'ya birinci derecede önem verdiğini ifade ediyordu.⁹ Gorbaçov ile ABD Başkanı Bush'un 2-3 Aralık 1989'da Malta'da gerçekleştirdiği gayri resmi zirvede ağırlıklı olarak Avrupa gelişmeleri ele alındı. Gorbaçov, Malta'dan ayrılırken, Soğuk Savaş'ın kesin olarak sona erdiğini ve "kalıcı barış çağı"nın başladığını söyledi.¹⁰ Gorbaçov'un Avrupa politikası neticesinde Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalist rejimler birer birer yıkıldı. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla başlayan süreç sonucu Federal ve Demokratik Almanya resmen 3 Ekim

⁸ Stanislav Evdokimov, "Razval SSSR i Konets Xolodnoy Voynı", *Nezavisimaya Gazeta*, 12 Mayıs, 1998.

⁹ Mihail Gorbaçov, *Glasnost: Asıl Neyi İstiyorum?*, Çev. Ahmet Cemal, 5. Baskı, İstanbul, Dönemli Yayıncılık, 1988, s. 41.

¹⁰ Evdokimov, "Razval SSSR i Konets Xolodnoy Voynı".

1990'da birleşti. 26 Nisan 1985'te yirmi yıllığına yenilenen Varşova Paktı ise 1 Temmuz 1991'de fesh edildi.¹¹

Soğuk Savaş döneminin, temelde ABD ile rekabete dayalı monolitik yapılı dış politikasının sona ermesinden sonra, yeni bir oluşum içerisine giren Rus dış politikası tek düzelikten ziyade çok yönlü olarak gelişti. Rusya Federasyonu'nun bağımsızlıkla birlikte hız kazanan ekonomik ve siyasi dönüşüm süreci, dış politika alanında da kendisini gösterdi. Bağımsızlığın ilk yıllarında Rus dış politikası Gorbaçov'un başlattığı açılımın devamı niteliğindeydi.

"Yeni düşünce" yaklaşımı içerde birlik cumhuriyetlerine daha geniş egemenlik sağlayarak, dış politika faaliyetlerini merkezden çevreye yayacak mevzuat düzenlemelerini de gerektiriyordu. Bu yönde atılan adımlardan ilki Dışışleri Bakanlığı personelinin yenilenmeye başlanması oldu.¹² Gromiko'dan sonra Dışışleri Bakanlığı görevine Eduard Şevardnadze getirildi. SSCB'de dış politika koordinasyonunu sağlayan temel organ Komünist Parti'nin Uluslararası İlişkiler Bölümü idi. Bu organ Sovyet bürokrasisi içinde Merkez Komite, Politbüro, Devlet Güvenlik Kurulu ve Savunma Bakanlığı gibi dış politika yapıcı kurumların faaliyetlerinin koordinasyonunu sağlıyordu. Rus Bilimler Akademisi bünyesindeki bölge enstitülerinde yetişen uzmanlar da buralarda görev alıyorlardı.

Soğuk Savaş sonrası Rusya dış politikasının belirlenmesine temelde Atlantikçi ve Avrasyacı akımları etki etmiştir. Bu nedenle, bu akımların dış politika görüşlerinin ve bu görüşlerdeki temel farklılıkların tespit edilmesi Rusya'nın dış politika stratejisinin belirlenmesine ne kadar etkilediklerinin araştırılması bakımdan önemlidir.

¹¹ Nicholas Riasnovsky, **A History of Russia**, 5. Baskı, New York, Oxford Univ. Press, 1993, s. 591.

¹² James P. Nichol, **Diplomacy in the Former Soviet Republics**, New York, Praeger, 1995, s. 31.

1. Atlantikçiler ve Batıya Yöneliş

Sovyetler Birliği ve Batı dünyası soğuk savaş döneminde düşman kampları temsil etmiş ve birbirlerini tehdit olarak algılamışlardı. Fakat, Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov dönemiyle birlikte Batı'ya bakışta köklü bir değişim yaşanmış ve Batı'nın mutlak düşman olarak algılanmasından vazgeçilmişti. Rusya bu dönemde Batı ile ilişkilerini geren emperyal isteklerinden vazgeçmiş ve işbirliğini geliştirme yolunu seçmiştir.¹³

SSCB'nin dağılmasının takip eden iki yıllık dönemde de (1991-1993) dış politikada Batı'yla ilişkileri geliştirmeye yönelik tutum devam etmiştir. Bu çerçevede, ülke yöneticileri bağımsızlığın ardından güvenlik ve dış politikalarını belirlerken, başta ekonomi olmak üzere Batıyla her alanda yakınlaşma ve işbirliğini öne çıkardılar. Bu dönemde Batı yanlısı politikaların savunucusu olan ve "Atlantikçi Ekol" olarak adlandırılan grubun sözcüsü Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev ve Dışişleri Bakanlığı oldu. Bu grup ülkenin çıkarlarının en iyi şekilde AGİT ve NATO gibi Batılı örgütler katılarak korunabileceğini savunmaktaydı. Buna göre, Rusya Federasyonu dış politikasının birincil önceliği Batıyla bütünleşerek işbirliği gidilmesi olmalıydı. Böylece Rusya'da pazar ekonomisine dayanan demokratik bir siyasal rejimin kurulması sağlanabilecekti. Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in de bu tutumu desteklemesiyle Batı ile yakınlaşma ve işbirliğinin geliştirilmesi, Sovyetler Birliği'nin çözülmesini izleyen iki yıl boyunca uygulanan dış politikanın merkezi unsuru oldu.

¹³ Mikhail E. Bezrukov, "The Creation of a Russian Foreign Policy", James E. Goodby ve Beroit Morel (der.), **The Limited Partnership-Building a Russian - US Security Community**, New York, Oxford University Press, 1993, s. 81.

Aralık 1991’de Rusya’nın dış politikasının temel ilkesinin Batı’yla entegrasyon ve tüm yönleriyle ortaklık olduğunu ilan eden Andrey Kozirev yeni dış politikayı eskisinden ayıran unsurun ideolojiden arındırılmış olması olduğunu açıkladı. Kozirev’e göre eski rejim sosyalist ve kapitalist olarak dünyayı iki kampa bölüyor ve komünist toplumun kurulabileceğine inanıyordu. Bu nedenle de çatışma ve mücadele kaynağı idi. Bundan sonra çatışmalardan uzak, dış dünya ile uyum içinde bir dış politika prensibi benimsenmeliydi.¹⁴

Atlantikçilerin temel dış politika yönelimi, Rusya’nın Batı ile ekonomik entegrasyonunun tamamlanması ve medeni dünyada “normal” bir ülke olarak Rusya’nın yerini alması biçimindeydi.¹⁵ Onlara göre bu hedefin gerçekleşmesi, Rusya’nın geleneksel emperyal kimliğini bırakmasına bağlıydı. Atlantikçiler, bu kimliğin Rusya’nın uluslararası sisteme entegrasyonunu engellediğini ve uluslararası sistemin Rusya’ya karşı yabancılaştığını iddia ediyorlardı. Bu durum da Rusya’nın iç siyasetinde olumsuz yapılanmalara yol açmakta, düşman dış dünyaya karşı güvenlik öncelikli sorun haline dönüşmekte ve dolayısıyla ekonomi ve toplumun militarizasyonu gerekli hale gelmekteydi.

Bu çerçevede Rusya’nın emperyal anlayışını reddeden Atlantikçiler, BDT ile geliştirilecek ilişkilere de kuşkuyla bakıyor; Rusya’nın bu ülkelere yönelik özel bir “misyon” geliştirmesini normal bir ülke hedefiyle çelişkili buluyorlardı. Bu bağlamda “Yakın Çevre” Rusya için bir yük ve modernleşme gayretleriyle “büyük güç” olması yönünde engel olarak görülüyordu. Onlara göre emperyal misyon, Rusya’nın hem demokratikleşme hem de kalkınma çabalarını sekteye

¹⁴ Sergey Babrov, *Etapı Vneşnoy Politiki Rossii*, Moskva, y.e.y., 2000, s. 135.

¹⁵ Zeynep Dağı, *Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika. Rusya’nın Dönüşümü*, İstanbul, Boyut Kitapları, 2002, s. 148.

uğratabilir, uluslararası siyasal ve ekonomik sistemle entegrasyonunu geciktirebilirdi.

Bununla birlikte Atlantikçiler, “Batı” olarak ABD ve Avrupa’ya yaklaşımlarında çelişkili görüşlere de sahiptiler. Bir grup, Avrupa, Güney Asya ve Uzak Doğu’da oluşacak olası bölgesel hegemonları önlemenin ancak ABD ile kurulacak yakın stratejik işbirliği ile sağlanabileceğini savunmaktaydı. Onlara göre, Rusya’nın ABD’yi dışta bırakarak, Almanya ve Japonya merkezli bölgeselleşme eğilimlerinde yer alması yanlış bir yol olacaktı.¹⁶ Diğer yandan, bazı Atlantikçiler ise, Batı’ya yönelimde ABD değil, Avrupa merkezli bir stratejiyi tercih etmekteydiler. Bunlar, uluslararası sistemde ABD’nin dayattığı yeni dünya düzenine karşı çıkararak, çok-kutuplu bir uluslararası sistemin Rus çıkarlarına daha çok hizmet edeceğini öne sürüyorlardı. Bu görüşü savunanlar, öngörülen çok-kutuplu uluslararası sistemde, Rusya’nın konumunu global çıkarları olan bir süper güç yerine, bölgesel bir güç olarak tanımlamayı tercih ediyorlardı.¹⁷

Atlantikçiler, dış politikanın yapılanma sürecinde uluslararası örgütlere de büyük önem veriyorlardı. Bu bağlamda, uluslararası sisteme entegrasyonun ve uygar dünyanın parçası olmanın temel koşulu olarak, BM Sözleşmesi, Helsinki Deklarasyonu ve Paris Şartı gibi uluslararası sözleşmelerde yer alan demokratik ilkelerin hem iç hem de dış siyasette gözetilmesi gerektiğini vurguluyorlardı. Rusya’nın ekonomik ve siyasi kurtuluşunun Kuzey’le (G-7) yapacağı hızlı

¹⁶ Andrei Kortunov, "Russia, the Near Abroad and the West", Gay. W. Lapidus (der.), **The New Russia's Troubled Transformation**, Boulder, Westview Press, 1995, s. 150.

¹⁷ Mohiaddin Mesbahi, “Russian Foreign Policy and Security in the Central Asia and Caucasus”, **Central Asian Survey**, Cilt 12, Sayı 2, 1993, s. 182-184.

entegrasyona bağlı olduğunu, bu amacı gerçekleştirmek için de Rusya'nın gerektiğinde siyasi ödünler vermekten kaçınmaması gerektiğini savunuyorlardı.¹⁸

Atlantikçilerin bölgesel ve uluslararası düzeydeki tehdit algılamalarında da Batı değil, Doğu n plana çıkmış; uzun dönemde Rusya'ya yönelik tehdidin istikrarsız bir bölge olan Orta Asya'dan, Afganistan'dan veya Çin'den gelebileceği ileri sürülmüştü. Atlantikçiler Kuzey/Güney ekseninde oluşan tehdidin sadece Rusya'yı değil, uluslararası sistemi de yakından ilgilendirdiğini, bu nedenle Rusya'nın Batı ittifakı içinde bir savunma politikası izlemesi gerektiğini savunuyorlardı. Yeni dönemde Rusya açısından en önemli tehdit olarak algılanan ve ulusal kimlik/milliyetçilik tartışmalarını da etkileyen NATO'nun genişlemesine genelde olumlu yaklaşan Atlantikçiler, NATO genişlemesini Avrupa güvenliği ve Rusya'nın Batı komşularıyla ilişkileri bağlamında olumlu bir adım olarak dahi görüyorlardı. Bu erevede, Atlantikçiler NATO'nun Doğu Avrupa'ya genişlemesini bir tehdit olarak değil, bölgeyi istikrarlaştırıcı bir faktör olarak değerlendirdiler.¹⁹

Atlantikçi politikanın bir diğer önemli noktası eski birlik cumhuriyetleriyle sınır tartışmasına girmemek; Kırım ve Kazakistan başta olmak üzere Rusya dışında kalan Ruslarla ilgilenmemektir. Bu stratejinin altında yatan temel düşünce, Rusya Federasyonu'nun sınırlarını meşrulaştırarak dağılma tehlikesini bertaraf etmek ve Rusya dışında kalan Rusların sayısının kendi haklarını koruyacak kadar çok olmasıydı. Bu ilkeyle görevini sürdüren Kozirev ve ekibinin en büyük başarısı, Rusya Federasyonu'nun, SSCB'nin selefi sıfatıyla uluslararası topluma kendisini kabul ettirmesi oldu. 1 şubat 1992'de Camp David'de soğuk savaşın bittiğine dair

¹⁸ Babrov, **Etapı Vneşnoy Politiki Rossii**, s. 138.

¹⁹ Zeynep Dağı, **Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika. Rusya'nın Dönüşümü**, s. 154.

deklarasyon imzalandı. İki büyük güç artık birbirlerini düşman olarak görmediklerini açıkladı. ABD ile Rusya arasında START II ve silahların sınırlandırılmasına ilişkin müzakereler gerçekleştirdi ve 3 Ocak 1993'te START II imzalandı.²⁰ NATO ile işbirliğine gidildi ve NATO'nun Doğu Avrupa'ya genişlemesine göz yumuldu.

Rusya'nın dış politikasındaki bu değişiklikler Atlantikçi akımın iktidarda gelmesi ile başlamıştır. Rus dış politikasındaki bu farklı eğilimler ilk olarak 28 Mart 1992'de dönemin Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in danışmanı Sergey Stankeviç'in *Nezavisimaya Gazeta*'de yayınladığı makalesinde *Atlantikçilik* ve *Avrasyacılık* olarak tasnif edildi.²¹ Siyasi literatürde Batıcılık olarak da tanımlanan Atlantikçi akım Ağustos 1991'den 1992 sonuna kadar Rusya'nın iç ve dış politikasına egemen olan anlayıştı. Aynı dönem içinde Yeltsin'in de Batıcıları desteklediğini belirtmemiz gerekir. Bu dönemde Batıcılar/Atlantikçiler Rusya Devlet Başkanı Yeltsin'in yönetiminde çok önemli konumlara gelmişlerdi. Bu grubun içinde Batıcıların lideri olarak bilinen Rusya Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev'in yanı sıra, Başbakan Yegor Gaydar, Devlet Sekreteri Gennadiy Burbulis, Ulaştırma Bakanı Mihail Poltoranin, Dışişleri Bakan Yardımcıları Georgy Kunadze, Vitali Churkin ve Fedor Shelov-Kovediaev de bulunmaktaydı.²² Batıcılar esasen hükümet içinde Dışişleri Bakanlığında ve Devlet Başkanlığı Ofisi'nde önemli pozisyonlar edinmenin yanı sıra, siyasal sistem ve toplumun diğer kesimlerinde de kendilerine yandaş bulmuşlardı. Örneğin, Batıcı grubun içinde Yüksek Sovyet'ten Viktor Shelnis, Sergey Yushenkov, Vladimir Kuznetsov, Gleb

²⁰ Российско-американские отношения в 1992-1996 годах. Справка, http://www.ria.ru/history_spravki/20110404/360851191.html (Erişim: 12. 08. 2011)

²¹ Sergei Stankevich, "Rusya Kendisini Arıyor", *Avrasya Dosyası*, Cilt1, Sayı 1, İlkbahar 1994, s. 41.

²² Alexei G. Arbatov, "Russia's Foreign Policy Alternatives", *International Security*, Cilt 18, Sayı 2, Sonbahar 1993, s. 10.

Yakunin, Galiana Starovoitova, akademisyenlerden Nikolay Kosolapov, Konstantin Sarkisov, Andrei Kortunov, medya (gazeteci Evgeniy Kiselev) ile sanat ve kültür dünyasından (Andrey Nuykin, Otto Latsis, Yuriy Karyakin) kişiler de yer almaktaydı.

Bu görüşe göre Rus diplomasisinin temel istikameti Batı (Avrupa ve ABD) olmalıydı. Zira, Rusya tarihsel olarak Batı/Hristiyan medeniyeti içinde yer almaktaydı. Dolayısıyla, Rus uluslararası stratejisinin temel misyonu, Batı ile ortaklık kurmak ve Avrupa Birliği (AB), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) ve G-7 gibi Batılı ekonomik, politik ve askeri örgüt ve kuruluşlara katılmak olmalıydı. Kozirev'e göre, "Rusya, piyasa ekonomisine sahip, tanınmış demokratik devletler kulübüne, eşitlik esasına dayalı olarak katılmalıydı."²³ Batıcılara ("*zapadniki*") göre, bu gibi ortaklıklar Rusya'da gerçekleştirilecek reformlar için güçlü bir uluslararası destek kaynağı olacaktı.

Daha çok Rusya'nın iç reformlarıyla ilgilenen Devlet Başkanı Boris Yeltsin de iktidar döneminin başlarında bariz bir Batıcı olduğunu göstermişti. Rus dış politikası yeni bir döneme girmişti. Yeltsin ve Dışişleri ekibi Rusya'nın uygar dünyaya eklemlenmesinin mutlaka gerçekleştirilmesi gerektiğini, aksi takdirde Rusya'nın üçüncü sınıf bir ülkeye dönüşeceğini, bunun da Rus halkına ihanet demek olduğunu söylüyorlardı. Fakat herkes bu konuda hemfikir değildi. Temel dış politika amaç ve stratejileri üzerinde bir uzlaşmadan söz edilemezdi. Başta komünistler ve milliyetçiler olmak üzere muhalifler bu politikanın Rusya'yı ABD'nin küçük ortağı

²³ Sergey Stanislavov, **Demokratičeskaya Razvitiya Rossii**, Moskva, Geopolitika, 1999, s. 56.

yapmaktan ileri gitmeyeceğini, milli çıkarların ayaklar altına alındığını söylüyorlardı. Federal kurumlar dahil devlet kurumları arasında da dış politika konusunda rahatsızlık söz konusuydu. Birçok yetkili Kozirev'in dış politikasını Sovyet İmparatorluk gücünün israf edilmesi olarak değerlendiriyordu. Andrey Kozirev ve tecrübesiz ekibinin başarılı olamadığı ve Rus dış politikasının uluslararası olayların baskısına karşı tepki mahiyetinde alınan kararlardan ve Rus bürokrasisinin birbirinden habersiz çıkışlarından ibaret olduğu eleştirisi yapıyordu.²⁴

Batıcıların Rus toplumunun gözündeki inandırıcılıkları zamanla aşındı. Bunda, Batıcıların toplumsal yaklaşımlarının da etkisi oldu. Bunlara göre “halkın temel/hayati ihtiyaçlarının tatmin edilmesi meselesi, zamansal olarak uzun vadede çözülebilecek” bir sorundu.”²⁵ Çünkü, toplumsal tatmine ancak uzun ve yorucu bir ekonomik liberalizasyon sürecinin sonunda ulaşılabilecekti. Bu arada Kozirev'in liderliğini yaptığı akımın esas amacı Rusya'nın Batıya siyasal ve ekonomik entegrasyonunu sağlamaktı. Bunlar Doğu ile Batı arasındaki karşılaşmanın, Kuzey ile Güney arasındaki karşılaşma şekline dönüşme sürecinde olduğuna inanıyor ve Batıyı bir düşman olarak değil, daha ziyade yeni dünya düzeninin oluşturulmasında ortak olarak görüyorlardı.²⁶ Atlantikçilere göre, Batı ve Rusya aynı değerlere (demokrasi, piyasa ekonomisi ve insan hakları) sahiptiler ve pek yakında her ikisi de güneydeki kalkınmakta olan ülkelerden gelebilecek göç, terörizm, İslam köktendinciliği ve hatta askeri saldırı tehditleriyle karşı karşıya kalabilirdi. Yeltsin'in kuzeyin sanayileşmiş devletleri için ortak bir sistem oluşturulması önerisi ve güneyden gelecek potansiyel saldırılara karşı ortak bir ABD-Rus nükleer savunma sistemi kurulması

²⁴ Scott Parrish, “Rusya’da Dış Politika Karar-alma Süreçlerinde Kaos”, **Yeni Forum**, Cilt 17, Sayı 326, Temmuz 1996, s. 28.

²⁵ Stanislavov, **Demokratiçeskaya Razvitiya Rossii**, s. 72.

²⁶ Alexander Rahr, “Rus Dış Politikasında Atlantikçilere Karşı Avrasyacılar”, Erol Göka ve Murat Yıldız (der), **Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya**, İstanbul, Kızılelma, 1998, s. 43.

çağrısı bu düşünceden kaynaklanıyordu.²⁷ Batıcı akımın genel duruşunu dört ana noktada toplamak mümkündür.

Batıcılar kendilerini Batılı değerler sistemi ile tanımlamaktaydılar. Kozirev bu tanımlanışı en somut şekliyle Aralık 1991’de Rusya dış politikasının ana hatlarını belirlerken ortaya koydu. Kozirev birey öncelikli toplumu, piyasa ekonomisini ve Batıyla birlikteliği sağlayacak bütün değerleri kabul ettiğini belirterek, Rusya’nın ABD, Almanya ve Fransa ile ittifak ve işbirliği yapması gerektiğini, ülkenin eski öncü konumuna yükselmesi için demokrasinin gerekli olduğunu, Rusya’nın demokratik güçler tarafından özgürleştirilmesi durumunda 10-12 sene içinde öncü ülke konumuna ulaşacağını savunmaktaydı.²⁸ Kozirev Batıyla ittifak fikrinin sadece askeri işbirliği olmadığını aynı zamanda ortak değerlere bağlılık olarak da değerlendirilmesi gerektiğini belirtiyordu. Batıcı akımın bu yaklaşımını Devlet Başkanı Yeltsin Ocak 1992’de BM’de yaptığı konuşmada da vurguladı ve ilkelerinin demokrasinin üstünlüğü, insan hakları, özgürlük, meşruluk ve moral ölçütler olduğunu belirterek ABD’yi, bütünlükte Batı’yı ve Doğu’yu müttefikleri olarak gördüğünü ifade etti.²⁹

Batıcılar Rusya’nın dünya ekonomisine entegrasyonunu istemekteydiler. Batıcılar siyasal alanda demokrasinin vazgeçilmez olduğuna inanırken, ülke ekonomisindeki gelişmenin Rusya’da demokrasinin kaderini belirleyecek unsur olduğunu vurguluyorlardı.³⁰ Rusya’nın demokratik dönüşümünün ve özellikle ekonomik içerikli iç sorunların çözümü için dünya ekonomik kurumlarına açılmanın önemli olduğunu dile getiren Kozirev’in, ilk dış politika açıklamaların-

²⁷ Babrov, **Etapı Vneşnoy politiki Rossii**, s. 147.

²⁸ Ibid, s. 144.

²⁹ Ibid, s. 148.

³⁰ Andrei Kozirev, “Russia. A Chance for Survival”, **Foreign Affairs**, Cilt 71, Sayı 2, Yaz 1992, s. 8.

dan biri uluslararası toplum ve IMF benzeri uluslararası finans kurumlarını Rusya’da ekonomik dönüşüme yardım etmeye çağırmak olmuştu.³¹ Kozirev Eylül 1992’de CNN televizyonuna verdiği demeçte de Rusya’nın Marshall yardımına benzer bir dış yardıma ve işbirliği programına gereksinim duyduğunu, bunun gerçekleşmesi durumunda ülkesinin “sivil devletler ailesinde” yerini alacağını belirtti. Rusya’nın IMF, Dünya Bankası ve GATT üyeliği ile Avrupa Bankası, G-7, Avrupa Topluluğu, OECD, bölgesel bankalar ve Asya-Pasifik ve diğer bölgelerde yapılan ekonomik işbirliği zirvelerine aktif katılım ve işbirliğini de bu ekonomik entegrasyon sürecinin fiili yansımaları olarak ortaya koydu.³²

Batıcılar güvenlik anlamında yarar sağlamak istiyorlardı. Rusya’nın sınırlarında patlak veren çatışmalar ve yeni bağımsız devletlerdeki Rus azınlığın durumu Rusya’yı bu çatışmaların içine çekerek demokratik reformlara zarar verebilirdi. Kozirev ve Yeltsin bu tehlikeyi ortadan kaldırmak için Avrupa güvenlik sistemi olan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansını bütün Avrasya’yı kapsayacak biçimde genişletme çabasına girdiler. Bu bağlamda Kozirev Ocak 1992’de Almanya Dışişleri Bakanı Heinrich Genscher’le görüşmesinde Vancouver’den Vladivostok’a ortak güvenlik alanı oluşturulmasını savunurken, Yeltsin de Ocak 1992’de BM’deki konuşmasında Rusya’nın güvenlik sorunlarını çözmek için “Ortak Avrupa Güvenlik Sistemi” kurulmasını önerdi.³³

Batıcılar Rusya’nın büyük güç statüsüyle Batı tarafından eşit ortak olarak kabul edilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Yeni dünyanın, esasında gelişmiş ülkelerin G-7 olarak bir araya geldiği merkez ve geri kalanların çevreyi

³¹ Babrov, **Etapı Vneşnoy politiki Rossii**, s. 148.

³² Kozirev, “Russia. A Chance for Survival”, s. 9.

³³ Stanislavov, **Demokratiçeskaya Razvitiya Rossii**, s. 82.

oluşturduğu ikili bir yapıdan oluştuğunu savunan Batıcılar, Rusya'nın G-7 ve diğer Batılı kurumlara girmesini ülkenin çevreden merkeze dönüşmesi için önemli görmekteydiler.³⁴ Bu bakımdan Rusya'nın G-7'ye girmek için gerekli bütün koşullara sahip olduğunu, bu üyeliğin Rusya'nın Batı politikasının en önemli unsurlarından olduğunu vurguluyorlardı. Kozirev, Sovyetler Birliğinin çöküşünden sonra ülkesinin statüsünü kaybettiği görüşünün gerçekleri yansıtmadığını, Rusya'nın halen insan ve entelektüel kaynakları, doğal zenginlikleri, coğrafi konumu ve büyüklüğü ile büyük güç olduğunu belirtiyordu.³⁵

Batıcıların Rusya dış politikasına tam anlamıyla egemen oldukları Ağustos 1991-1992 sonu arasındaki dönemde, Batıyla tam bir balayı döneminin yaşandığını, Rusya'nın NATO'nun genişlemesine resmi düzeyde sessiz kaldığı ve eski Sovyet coğrafyasındaki yeni devletlerle ilişkilerini daha eşitlikçi ve demokratik yapıda sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Formülasyonunda dönemin Dışişleri Bakanı Kozirev'in büyük payının olduğu 1993 *Dış Politika Konsepti*, Batıcı fikirleri bariz bir şekilde yansıtmaktaydı.³⁶ Rusya'nın ulusal çıkarlarının korunması ve güvenliğinin sağlanmasını amaçlayan Konsept, dış politikada bazı öncelikler belirlemişti. Büyük ölçüde Kozirev ve ekibi tarafından geliştirilen bu önceliklere göre, temelde dış politikanın ekonomikleştirilmesi savunulmaktaydı. Bağlantı politikası ("*linkage politics*") olarak sunulan bu yaklaşımın anlamı diplomasi ve askeri stratejinin iç ekonomik ihtiyaçlara göre şekillendirilmesi ve tatbik edilmesi idi. Rus dış politikası, ülkenin

³⁴ Andrei Zagorski, Anatoli Zlobin, Sergei Solodovnik ve Mark Krustalev, "Russia in a New Wold", **International Affairs; A Russian Journal of World Politics**, Cilt 38, Sayı 7, Temmuz 1992, s. 6-7.

³⁵ Stanislavov, **Demokratičeskaya Razvitiya Rossii**, s. 86.

³⁶ 1993 tarihli Rus Dış Politika Doktrini'nin tam metni için bkz; "Printsipy Vneşney Politiki Rossiyskoy Federatsii", T. A. Şakleina (der.), **Vneşnyaya Politika i Bezopasnost Sovremennoy Rossii**, Cilt 4, Moskova, ROSSPEN, 2002, s. 19-50

egemenliğinin korunması, bağımsızlık ve bütünlüğünün muhafaza edilmesi, güvenliğinin her bakımdan güçlendirilmesi, demokratikleştirilmesi, piyasa ekonomisi temellerinde kalkındırılması gibi temel ulusal çıkarlara uygun olmalıydı. Bunlar, Rusya'nın büyük güç olması ve dünya ile bütünleşebilmesi için gerekliydi. Rusya'nın ekonomik-toplumsal reformlarına uluslararası destek çekebilmek için de bu gerekliydi.

Askeri harcama yükünün azaltılması gereğinin de vurgulandığı Konsept'te, o sırada Rusya'nın bir ulusal güvenlik doktrini olmadığı için, askeri konulardaki ilkesel boşluklar da kapatılmaya çalışılmıştı. Dış politika konseptlerinde pek alışılmış olmayan bu durum, Konsept'in "Silahların Kontrolü ve Uluslararası Güvenlik" başlıklı bölümünde, askeri stratejinin amaçları sıralanarak yapılmıştı. Buna göre, uluslararası ilişkiler sistemi iki kutuplu blok mantığından işbirlikçi bir forma getirilmeli, silahların kontrolü ve silahsızlanma süreci devam ettirilmeli; ülkenin askeri potansiyeli yeni güvenlik tehditleriyle uyumlaştırılmalı ve ülkenin sosyo-ekonomik potansiyeli dikkate alınarak bir Ulusal Güvenlik Konsepti temelinde askeri reform yapılmalıydı.

Kozirev'e göre, Rusya uluslararası politikada büyük bir güçtü. Bu anlamda, global ve bölgesel istikrarın devam ettirilmesi yönünde sorumluluk taşımaktaydı. Bu bakımdan Rusya hem ülke içinde hem de dünyadaki güvenliğin/istikrarın sağlanabilmesi için, askeri güç kullanımından çok, politik ve diplomatik yöntemlere öncelik vermeliydi. Gücün kullanılmasının ise ancak uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde mümkün olduğunu savunmaktaydı.³⁷

³⁷ Andrey Poltoranin, **Mejdunorodnoe Otnoşeniye i Etapı Vneşnoy Politiki Rossii**, Sankt-Peterburg, y.e.y., 2001, s. 38.

Konsept'e göre, ülkenin dış borç problemi çözülmeli, Rus iş çevreleri her bakımdan teşvik edilmeli, özelleştirme projeleri yürütülmeli, bireysel hak ve özgürlükler ile insan ve azınlık haklarına gereken önem verilmeliydi.³⁸

Konsept Rus dış politikası açısından bazı bölgesel öncelikler de belirlemişti. Birinci öncelik, eski Sovyet cumhuriyetleri, dolayısıyla BDT'ye verilmişti. Bu çerçevede, BDT'nin dış sınırları korunmalı ve hukuki dayanakları oluşturulmalı, üye ülkeler arasında askeri işbirliği geliştirilmeliydi. Bu ülkelerle karşılıklı çıkara dayalı ekonomik, bilimsel, kültürel işbirliği mekanizmaları oluşturulmalıydı. Eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan Rusların hakları korunmalı, organize suç ve uyuşturucu trafiğine karşı ortaklaşa mücadele edilmeliydi. Rus dış politikası açısından ABD, Avrupa, Asya-Pasifik ve Orta Doğu'da birinci dereceden önemli bölgeler olarak sayılmıştı. Uzak çevredeki en önemli bölge kuşkusuz ABD idi. Bu ülke ile "stratejik ortaklık" ilişkisi geliştirilmeliydi. Uzun vadede bir ittifakın kurulması da düşünülebilirdi. Konsept'te Avrupa'ya biraz daha ikinci derecede öncelik verilmişti. Burada AGİK'e dayalı bir pan-Avrupa güvenlik sistemi oluşturulmalıydı. Batı Avrupa ile ilişkiler daha çok AB-Batı Avrupa Birliği (BAB) bağlamında geliştirilmeliydi. Doğu Avrupa'da ise, Moskova'nın ekonomik ve politik konumu yeniden yapılandırılmalıydı.

Atlantikçiler, iç ve dış politikada ve ekonomide önerdikleri bu reformcu yaklaşımları ile ancak 1991'den 1993'e kadar Rus siyasi yaşamında etkili olabildiler. Rusya'nın yeni dönemde karşılaştığı sorunlara karşı Batı'dan beklediği siyasal ve ekonomik desteğin arzulanan düzeyde gerçekleşmemesi; Batılı

³⁸ Ömer Göksel İşyar, **Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s.12.

devletlerin NATO'nun genişlemesindeki ısrarlı tutumları; Batılı devletlerin önemli güvenlik sorunlarında (örn. Rus kuvvetlerinin Doğu Avrupa'dan çıkarılmasının hızı ve koşulları; yakın çevredeki azınlık hakları; NATO genişlemesi; Yugoslavya'daki çatışmalar; Çin, Hindistan, İran ve diğer ülkelerle silah ticareti) Moskova'nın görüşlerine aldırılmaması; eski Sovyet coğrafyasında kalan Rus diasporasının haklarının garanti edilememesi; Batı'nın hala Rusya'ya karşı duyduğu güvensizlik; demokratik altyapının kurulamaması ve ekonomik alanda yaşanan başarısızlıklar, Rusya'da Atlantikçi söylemlerin zayıflamasına neden oldu. Atlantikçilerin Batı merkezli ve Batı yanlısı düşüncelerinin dış politika alanında uygulama safhasında da belirleyici olmaya ve Rusya'nın giderek dış politika kararlarında ABD ve Avrupa ülkelerine koşut yaklaşımlar sergilemeye başlaması, ülke içinde bu politikaya yönelik eleştirilerin yükselmesine neden oldu.³⁹

Bütün bu gelişmeler Batının Rusya'yı Avrupa'nın ve Batı kültürünün bir parçası olarak görmediğini ortaya koyarken, ana tezleri Rusya'nın Batı kültürünün parçası olduğunu söyleyen Batıcıları çıkmaza sürükledi.⁴⁰ Ya kendi tezlerinde ısrar ederek siyasi arenada güç kaybedecek fakat ideolojik anlamda tutarlı kalacaklardı, ya da görüşlerini yeni gerçeklere uygun olarak reform ederek, Rusya'nın mevkileri kaybetmesini engellemek için neo-emperyal görüşler edineceklerdi.

³⁹ İdil Tuncer, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini", Gencer Özcan ve Şule Kut (der.), **En Uzun On Yıl**, İstanbul, Buke Yayınları, 2000, s. 437.

⁴⁰ Nazim Cafersoy, "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları", **Avrasya Dosyası**, Cilt 8, Sayı 4, Kış 2002, s. 78.

Bu aşamada Batıcılar içinde de gruplaşmalar ortaya çıktı ve genel hatlarıyla belirleyebileceğimiz iki grup belirdi:⁴¹ Bağlantı “*Linkage*” politikası ve taktiklerinden yana olan Kozirev ve yandaşları, Batıya ve Rusya’nın “yakın çevresi”ne daha iddiacı bir tutum alınmasına taraftar olduklarını açıkladılar. Bu gruptakiler, yakın çevredeki Rus askeri birliklerinin geri çekilmesi meselesine daha çekinceli, Rus diasporasına ise daha hassas bakmaya başlamışlardı. Bu grubun, kendi aralarında yeni bir “entegrasyoncu okul” (yakın çevre ile reform yoluyla entegrasyon) oluşturdukları da ifade edilmektedir. Sözü edilen yeni yaklaşımı savunanlar, tehdidin iç unsurları kadar, dış kaynaklarına da ağırlık vermekteydiler. Tehdidin iç kaynakları üzerinde odaklaşan bir grup liberal politikacı ise, her şeye rağmen, Batı ve eski Sovyet coğrafyasındaki ülkelerle “medeni diyalogun” sürdürülmesine taraftardılar.

Bu durum Batıcıların Rusya siyaset arenasındaki pozisyonlarını zayıflattı. Serbest piyasa ekonomisi ve demokrat Rusya’dan yana tavır alan ve vekaleten Başbakanlık görevini yürüten Yegor Gaydar 14 Aralık 1992’de Duma’dan güvenoyu alamadı.⁴² Bir dönem Devlet Sekreterliği görevini yürüten, daha sonrada çeşitli görevlerde bulunan Genyadi Burbulis ise 1 Ocak 1993’de bütün resmi görevlerinden alındı.

İçeride ve dışarıda yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmeler ve Atlantikçilerin zaman zaman birbiriyle çelişen söylem ve pratikleri, bir süre sonra “Avrasyacılar” diye adlandırılan grubun güçlenmesine neden oldu. Batıcı/Atlantikçiler her ne kadar iktidarda görünseler de, Avrasyacı grubun milliyetçi söylemi 1993’den itibaren Rus siyasi yaşamında, özellikle de dış politikada etkili olmaya başladı.

⁴¹ Ömer Göksel İşyar, **Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, s.14.

⁴² <http://www.praviteli.org/rf/rf2/gaydar.php>, (Erişim: 23.08. 2012).

Sonunda Nisan 1993’de resmen kabul edilerek Atlantikçi dış politikaya son veren “Yakın Çevre Doktrini”, ABD’nin dünyada tek başına egemenlik kurma çabalarından duyulan endişeye yer vermekteydi. Baskılar karşısında Kozirev’in Atlantikçi dış politikadan vazgeçişinin göstergeleri ise daha Aralık 1992’de Stokholm’da yaptığı bir konuşmada kullandığı gelenekçi retorik⁴³ ve 2 Ocak 1993’de yazdığı bir makalede eski Sovyet coğrafyasını “yakın çevre” olarak tanımlayara, Rusya’nın bu alandaki özel çıkarlarından bahsetmesinde ortaya çıkmıştı.⁴⁴ Yeltsin de Şubat 1993’de açıkladığı “yakın çevre doktrini” ile Batıcı yaklaşımın iflasını resmen ilan ederken Batıcı çizgiyi terk ettiğini de gösteriyordu.⁴⁵ Rusya’nın “yakın çevrede” etkisini koruma çabaları, Balkanlarda Batının Miloşeviç karşıtı politikalarına karşı çıkışı, NATO’nun genişlemesine yönelik 1992’den itibaren giderek artan tepkileri bunun pratiğe yansıyan örnekleriydi. Batı’dan yeterli ekonomik ve siyasal destek bulamadığını gören Rusya’nın yönelimi Batı’dan Doğu’ya, Avrasya’ya kaymıştı. Dolayısıyla, 1993 sonrası Rus dış politikasında bir “kırılma” yaşanmıştır.⁴⁶

Batıcılık akımı 1994-1995’de politik arenada Viktor Çernomirdin başkanlığını yaptığı *Evimiz Rusya*, Yavlinski’nin liderliğini yaptığı *Yabloko*, Rusya’nın eski ABD Büyükelçisi Vladimir Lukin’in liderliğini yaptığı *Rusya’nın Seçimi* ve Başbakan eski Birinci Yardımcısı Sergei Şahray’in liderliğini yaptığı

⁴³ Hannes Adomeit, “Konseptualnie Napravleniya Vneşney Politiki Rossii”, Stepan Kreuzberger, Sabina Grabovski ve Jutta Unser (der.), **Vneşnaya Politika Rossii: Ot Eltsina k Putinu**, Kiev, Optima, 2002, s. 17.

⁴⁴ Nesib Nesibli, “Azerbaycan ve Moskva-Erivan-Tahran İttifakının Jeopolitik Kuşatması”, **Stratejik Analiz**, Cilt 1, Sayı 4, Ağustos 2000, s. 63.

⁴⁵ Poltoranin, **Mejdunorodnoe Otnoşeniye i Etapı Vneşnoy Politiki Rossii**, s. 54.

⁴⁶ Editorial Discussion, “National Interest and Russian Foreign Policy”, **International Affairs-A Russian Journal of World Politics**, Cilt 42, Sayı 2, 1996, s. 22-23.

Rusya'nın Birliği ve Uzlaşması Partisi'nin seçim blokları ile bir süre daha ayakta kalmaya çalıştı ama Rus dış politika yöneliminde etkinliğini kaybetti.

2. Yakın Çevre Politikası

1993'te kabul edilen “Yakın çevre” politikası, Rusya'nın emperyal ulusal kimliğine dönüşü simgelemektedir. Yakın çevre (*blijniy zarubejnyy*) terimi, Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu'nun dış politika değerlendirmelerinde eski Birlik cumhuriyetlerini ifade etmek için kullanılan, bu ülkeleri diğer dünya devletlerinden ayıran önemli bir kavram olarak ortaya çıkmış, 1993'ten itibaren de ülkenin güvenlik ve dış politikasının belirlenmesinde merkezi bir unsur haline gelmiştir.⁴⁷

Rusya Federasyonu'nun “yakın çevre”ye yönelişinin önemli sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepler, güvenlik kaygıları, uluslararası alanda prestij kaybının onarılması ve ekonomik faktörler olarak sayılabilir.

Bu yönelişin nedenleri arasında en önemlisini, ülkenin jeopolitik konumu ve ulusal güvenlik kaygıları oluşturmuştur. Dağılma sonrası, istikrarsızlığa açık bir alan olan bölgede Rusya Federasyonu için sınırlarını korumak birinci öncelikti. Sınırların ve anavatanın belirsizliği Rusya'yı tarihsel olarak güvensizliğe itmekte ve iç sınırın uzağında bir dış sınır (tampon bölge) aramaya yönelmekteydi. Bu çerçevede, “yakın çevre”nin sınırlarını kendi savunma stratejisi için veri alan Rusya, bölgede yaşayan Rus azınlığın haklarını korumak ve radikal İslam'ın yayılmasını önlemek gibi dış politika söylemleriyle yakın çevresi üzerinde denetimin sağlamaya çalışmıştır.

⁴⁷ Tuncer, “Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini”, s. 436.

Jeopolitik algılamalar dışında Soğuk Savaş sonrası sarsılan “ulusal kimlik” ve “uluslararası prestij” yeniden onarılması ihtiyacı da, Rusya’nın bölgeye yönelik yaklaşımında etkili olmuştur. Rusya, bağımsızlık sonrası oluşan ekonomik ve sosyal krizin yarattığı toplumsal çöküntüyü aşabilmek için bir yandan, özellikle 1993’ten başlayarak “süper güç” statüsünü yeniden inşa etmek istemiş, öte yandan da Batılı ülkelerle eşitlik temelinde ilişki kurmaya yönelmiştir. Her iki biçimde de Rusya’nın ulusal gururunun onarılması amaçlanıyordu. Bu çerçevede Rusya, Batı karşısında ulusal prestij ve pazarlık gücünü artırabilmek için bir yandan bölgesinde askeri ve siyasi nüfuzunu pekiştirmeye yönelirken, diğer yandan da Batılı ülkelere yönelik “süper güç” iddiasının yakın çevresinde ayrıcalıklı konumunu güçlendirebileceğini hesaplamıştı. Böylece, Rusya yakın çevrede Stalin’in de kullandığı “eşitler arasında birinci” konumuyla barışın ve istikrarın “garantörlüğünü” üstlenerek hem bölgeye yapacağı müdahaleleri meşrulaştırmayı hem de Batı’dan gelecek tepkileri azaltmayı hedeflemişti.⁴⁸

Ekonomik faktörler de bölgeye yönelişin bir başka önemli nedeni olmuştur. Başlangıçta her ne kadar Rusya’dan bağımsız bir ekonomik politika izlemek isteseler de, Sovyetler Birliği döneminde oluşturulan cumhuriyetler arasındaki ekonomik yapılanma, bu cumhuriyetlerin kaçınılmaz olarak Rusya Federasyonu ile işbirliği yapmasını gerektiriyordu. Böylece SSCB’den kalma karmaşık ekonomik yapılanma, Rusya Federasyonu’nun yakın çevrede nüfuz arayışlarını kolaylaştıran bir faktör oldu. SSCB döneminde bu yapılanmanın merkezini temsil eden özel konumu nedeniyle Rusya Federasyonu, bölgenin doğal kaynaklarını, özellikle de petrol ve doğal gaz kaynaklarını kontrol etmede avantajlı

⁴⁸ John. W. Lepingwell, “Russian Military and Security Policy in the Near Abroad”, **Survival**, Cilt 36, Sayı 3, 1994, s. 27.

bir konuma sahip oldu. Bu çerçevede Avrasya petrollerinin uluslararası piyasalara dağıtımında diğer bölge ülkeleri karşısında stratejik üstünlük elde etmek ve karar verici konumda olmak Rusya'nın, özellikle Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik politikalarının arka planını oluşturdu.⁴⁹

Rusya Federasyonu'nun "yakın çevre" olarak nitelediği bölge Batı, Orta Asya ve Kafkasya olmak üzere üç ülke grubundan oluşmakta ve Rusya'nın bu bölgelere yönelik dış politikalarında farklılıklar görülmekteydi. Buna göre Rusya, yakın çevresinin Batı'sında yer alan eski Sovyet cumhuriyetlerine kıyasla Güney'de yer alan Kafkasya ve Orta Asya'da daha yoğun bir askeri ve siyasi nüfuz kurma arayışında olmuştur. Bunda, bölgenin doğal kaynaklar açısından Rus ekonomisi için inkar edilemez öneminin yanı sıra, Rusya'nın burada daha rahat hareket edebilmesinin de önemli payı vardı. Nitekim, ABD ve AB bu dönemde Baltık Cumhuriyetleri hariç diğer cumhuriyetleri görece olarak Rusya'nın nüfuz alanı olarak değerlendirmiş, bu cumhuriyetlerle doğrudan doğruya işbirliği yerine Rusya üzerinden ilişki kurmayı tercih etmişlerdi.⁵⁰

Bu noktada, Rus dış politikasının temel çelişkisi ortaya çıkmıştır. Rusya'nın Batı konusundaki tavrı, yani Batı'dan kopmama politikası, bir taraftan emperyal isteklere ulaşmadaki hareket alanını sınırlandırırken, diğer yandan Batı'nın Rusya konusundaki tavrı da Rusya'ya "yakın çevre"sinde hareket serbestliği tanıdı. Rus dış politikasındaki bu temel çelişki, dış politika uygulayıcılarını orta bir yol izlemeye zorladı ve Yeltsin'in de desteğini alması üzerine, Atlantikçilerin sözcüsü konumunda olan Dışişleri Bakanlığı da değişen ortama uyum sağlamak zorunda

⁴⁹ Sally N. Cummings, "Russian Foreign Policy in the Near Abroad", Ken R. Dark (der.), **New Studies in the Post-Cold War Security**, y.y.y. , Dartmouth Publishing Company, 1996, s. 68.

⁵⁰ Karen Dawisha, "Russian Foreign Policy in the Near Abroad and Beyond", **Current History**, Cilt 6, Sayı 603, Ekim 1996, s. 331.

kaldı. Bu çerçevede, dönemin Dışışleri Bakanı Kozirev Rusya'nın bölgesel politikasının değııştiğini ve eski Sovyet cumhuriyetlerinin üzerinde Rusya'nın özel sorumluluğunun olduğunu vurgulamaya başladı.⁵¹ 1992 sonuna doğru Avrasyacılar ile Atlantikçiler arasındaki görüş farklılıkları törpülenmeye başladı ve Rusya Federasyonu'nun “yakın çevre”sinin Rusya'nın güvenlik politikası için hayati alan olduğu her iki grup tarafından paylaşılan bir görüş haline geldi.⁵²

“Yakın çevre” politikası, Rus dış politikasında ulusal güvenlik, tehdit algılamaları ve ulusal çıkar alanlarının “jeopolitik kod” çerçevesinde belirlenmesi ile oluştu. Bu paralelde, coğrafi olarak “yakın çevre” yaşamsal ulusal çıkar alanı içinde kabul edildi ve bu bölge ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel alanlarda ifade ettiğı stratejik önem ve önceliğı ile diğer bölgelerden farklılaştı.⁵³ Yakın çevre politikasının siyasi ve askeri çerçevesini oluşturan iki önemli ayağı 1993'de kabul edilen dış politika konsepti ve askeri doktrindi.

Rusya Federasyonu kuruluşundan itibaren gündemde olan, ülkenin yeni dönemdeki ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte bir “dış politika konsepti”nin oluşturulması çabası 1992'nin ilk aylarından itibaren hızlanmıştı. Dışışleri Bakanlığı, Dış Ekonomik İlişkiler Bölümü, Savunma Bakanlığı, İstihbarat Servisleri ve Güvenlik Konseyi arasında uzayan tartışmalardan ve birçok değıışikliğe uğradıktan sonra, “yakın çevre” politikasının siyasi çerçevesini çizen “dış politika konsepti”, Şubat 1993'de Güvenlik Konseyi ve Nisan 1993'de ise Yeltsin tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi.⁵⁴

⁵¹ Andrei Kozyrev, “The Lagging Partnership”, **Foreign Affairs**, Mayıs-Haziran 1994, s. 62.

⁵² Tuncer, “Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini”, s. 439-440.

⁵³ Igor Ivanov, “ The Near Abroad is Really Near”, **International Affairs- A Russian Journal of World Politics**, Cilt 45, Sayı 2, 1999, s. 135.

⁵⁴ Tuncer, “Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini”, s. 440.

Rusya Federasyonu'nun yeni dönemde değişen dış politika yönelimlerini ve güvenlik algılamalarını ortaya koyan bu ilk dış politika konsepti, Batı lkeleri ile yakınlaşmanın ve ekonomik, siyasi işbirliğinin önemine değindikten sonra, özellikle “yakın evre”de ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda Rusya’nın daha aktif rol üstlenmesi gerektiğini vurgulamıştı. Dış politika konseptinde, Rusya’nın büyük bir g olarak ulusal çıkarlarının; Rusya’nın toprak bütünlüğünü korumasını, dışarıda yaşayan Rus azınlığın haklarının gözetilmesini, silahlı çatışmaların durdurulmasını, BDT’nin entegrasyonunu ve dış sınırlarının güçlendirilmesini gerektirdiği belirtiliyordu.⁵⁵

Rusya’nın “yakın evre” stratejisinin diğer ayağı olan ve yine 1993’de kabul edilen “Rus askeri doktrini” Genelkurmay, Genelkurmay Akademisi ve Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanmıştı. Doktrin Rusya Federasyonu'nun yeni döneme ilişkin tehdit algılamalarını belirterek güvenlik politikasının genel çerçevesini çizmişti. Taslak olarak Mayıs 1992’de yayınlanan Rus Askeri Doktrini, uzun süren müzakereler sonucunda ancak 2 Kasım 1993’de Güvenlik Konseyi tarafından onaylamıştı.⁵⁶

1993 Rus askeri doktrini, Rus dış politikası ve blęe devletleri açısından önemli stratejik sonuçlar içeren bir belgedir. Uluslararası alanda ideolojik karşıtlığın artık geçerli olmadığını, ortaklık ve işbirliğinin önem kazandığını belirten ifadelerle başlayan doktrininin ana teması, “yakın evre”de Rusya’nın stratejik çıkarları ve yeni dönemdeki tehdit algılamalarını tanımlamasıdır. Doktrinde askeri tehlike ve tehdit kaynakları arasında, “toplumsal, siyasal, iktisadi, toprakla ilgili, dini, milli-etnik ve diğer anlaşmazlıklarda, bazı ülkelerin ve silahlı güçlerin bu anlaşmazlıkları

⁵⁵ [Http:// www.mid.ru](http://www.mid.ru).

⁵⁶ Anatoliy Semyonov, “Voyennaya Doktrina Rossii”, **Izvestiya**, 15 Kasım 1994.

silahlı güç kullanmak suretiyle çözüme istekleri”, olası çatışma ve savaş nedenleri olarak belirtilmiş; bölgede yaşanan etnik ve dinsel kökene dayalı milliyetçi hareketler ise Rusya Federasyonu’nun güvenliği açısından en önemli tehdit olarak vurgulanmıştı.⁵⁷

Askeri doktrin ayrıca, dış politika konseptinden farklı olarak, sadece “yakın çevre” de yaşayan Rus azınlığın haklarını değil, kültürel ya da herhangi başka bir nedenle Rusya’ya yönelik bir aidiyet bağı olan insanların da haklarını gözeteceğini taahhüt etmiştir. Dolayısıyla, doktrinin yakın çevrede “özel sorumluluk” adı altında Rusya’nın bölgeye yapacağı olası müdahaleleri meşrulaştırmaya ve böylece siyasi/askeri nüfuzunun pekişmesine yardımcı olacağı düşünülmüştü.⁵⁸

Doktrinde, Moskova’nın işbirliği alanında önceliği BDT ülkelerine ve BDT içinde kolektif savunma mekanizmalarının oluşturulmasına vereceği vurgulanmıştı. Önemli bir diğer nokta ise, Rusya Federasyonu ve BDT’nin güvenlik çıkarlarının, Federasyon dışına da Rus askeri güçlerinin yerleştirilmesini gerektirebileceğinin belirtilmiş olmasıydı. Ayrıca, bu doktrinle Moskova, Brejnev zamanından bu yana süregelen “nükleer güce ilk başvuran taraf olmama” taahhüdünden de vazgeçti. Rusya bu strateji ile, Moskova’nın kendi ulusal güvenlik sahası olarak değerlendirdiği bölgeye dış güçlerin olası müdahalelerine karşı caydırıcılık sağlamayı amaçlamıştı.⁵⁹

Rusya “yakın çevre” politikasında başarı kazanabilmek için, ulusal ve uluslararası kamuoyunun tepkilerini dikkate almaya da özen gösterdi. Yakın

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Mohiaddin Mesbahi, “Russia and its Central Asian 'Near Abroad'; Towards a Doctrine of the Periphery”, Hafeez Malik (der.), **The Roles of the United States, Russia and China in the New World Order**, y.y.y. , Macmillan Press, 1997, s. 161-162.

⁵⁹ Rusya Askeri Doktrini için bkz:

http://armyrus.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=52&Itemid=1480, (Erişim: 17.01. 2010)

çevredeki nüfuzunun meşru olduğu yönünde ekonomik, siyasi, kültürel ve tarihsel tezler öne süren Rusya’da, Dış İlişkiler Komitesi eski Başkanı Yevgeny Ambartsumov bu doğrultuda “Rus Monroe Doktrini” düşüncesini geliştirerek, uluslararası alanda yakın çevre politikalarını meşrulaştırmaya çalıştı.⁶⁰ Ambartsumov, bu doktrinle bir yandan Rusya Federasyonu’nun eski Sovyet cumhuriyetleri ile ilişkilerinde içişlerine karışmama, ulusal egemenliğe saygı, mevcut sınırların korunması gibi evrensel ilkelere uyulması gerektiğini belirtirken, diğer yandan bölgede Rusya Federasyonu’nun özel hak ve sorumluluklarının olduğunu da vurgulamaktaydı. Monroe Doktrini’ne gönderme yapılarak geliştirilen bu doktrinle, Rusya bir yandan “yakın çevre”deki nüfuzunun Batı ve bölge devletleri tarafından benimsenmesi gerektiğini vurgularken, diğer yandan bölgedeki nüfuzunu çeşitli askeri yöntem ve taktiklerle sağlamlaştırmaya da çalıştı.⁶¹

Bu söylemin sadece bölgesel boyutu değil, uluslararası toplumu istikrara kavuşturmak gibi bir boyutu da bulunmakta; Rusya böylece hegemonya arayışlarını gerekçelendirmektedir. Şubat 1993’de Başkan Yeltsin bir konuşmasında, bölgede Rusya’nın özel rolüne değindikten sonra, eski Sovyet cumhuriyetlerinde Rusya’nın barışın ve istikrarın garantörü olduğunu ve BM ve uluslararası toplumun bu durumu kabul etme zamanının geldiğini ifade etti.⁶² Yeltsin’in bu açıklamalarının ardından Mart 1993’de Dışişleri Bakanlığı BM ve AGİT’e resmi olarak başvurarak, Rusya Federasyonu’nun yakın çevresinde barışı koruyucu faaliyetler için destek istedi.⁶³ Bu açıklama ve başvurular, Rusya’nın bölgeye

⁶⁰ Babrov, *Etapı Vneşnoy Politiki Rossii*, s. 235.

⁶¹ Rus Monre Doktrini için bkz. Mesbahi, “Russia and Its Cerntral Asian “Near Abroads”. 162-167.

⁶² Ludmilla Selezneva, “Post-Soviet Russian Foreign Policy: Between Doctrine and Pragmatizm”, *European Security*, Cilt 11, Sayı 4, Kış 2002, s. 17-19.

⁶³ Babrov, *Etapı Vneşnoy Politiki Rossii*, s. 239.

yönelik politikalarını uluslararası alanda meşrulaştırma çabasının somut yansımaları oldu.

1993 Dış Politika Konsepti ve Askeri Doktrini Rusya Federasyonu'nun “yakın çevre”de nüfuz arayışının stratejik dayanakları niteliğindedir. Bu bağlamda, iki belgede de yeni döneme ilişkin Rusya'nın stratejisini görmek mümkündür. Buna göre, soğuk savaş sonrası yeniden şekillenen uluslararası sistemde global bir rol oynayamayacağının farkında olan Rusya 21. yüzyılın fırsatlar bölgesi olarak değerlendirilen Avrasya'da büyük güç olmaya çaba harcamaktaydı. Rusya böylece pekiştireceğini düşündüğü büyük güç statüsünü, global güce tekrar ulaşmada atlama taşı olarak görmüştür. Bu nedenle Afrika, Latin Amerika ve hatta Orta Doğu gibi “uzak çevre”ye yönelmektense, “yakın çevre” olarak nitelediği eski Sovyetler Birliği ülkelerine yönelimi daha rasyonel bir açılım olarak değerlendirmiştir.⁶⁴

Rus dış politikası bu çerçevede 1993-94'den itibaren üç ayak üzerinde şekillenmiştir: 1) BDT'yi bir yandan siyasi ve askeri bir ittifaka zorlarken, diğer yandan AB benzeri bir yapıyabüründürmek; 2) Batı ile ilişkileri dengelemek üzere Çin'le yakınlaşmak ve 3) Orta Doğu'da etkin bir politika izlemek üzere ABD ile sorunlu ülkelerle ilişkileri geliştirmek.⁶⁵ Batı Avrupa ülkeleri ve ABD ise bu dönemde, BDT'ye yönelik Rusya merkezli bir politika izlemiş, bölge istikrarı ve güvenliği açısından Moskova'nın faaliyetlerini desteklemiştir.⁶⁶

⁶⁴ Igor Ivanov, “Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, **International Affairs-A Russian Journal of World Politics**, Cilt 46, Sayı 5, 2000, s. 1-12.

⁶⁵ Nadir Özbek, “Rus Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Türk Cumhuriyetleri”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 3, Sayı 4, Kış 1996, s. 9.

⁶⁶ Ali L. Karaosmanoğlu, “Çeçenler Avrasya'nın Geleceğine Işık Tutuyor”, **Yeni Forum**, Cilt 16, Sayı 309, Şubat 1995, s. 2.

1993 başından itibaren Rusya'nın ilgisini eski birlik coğrafyasına çevirdiği tüm uzmanların üzerinde hem fikir olduğu bir olgudur. Bu dönüş için o zamana kadar beklenmesinin nedenlerine ilişkin üç unsura işaret edilmektedir: 1) Rusya'yı Batıya kabul ettirme çabaları; 2) İç ekonomik reformlarla meşgul olunması; 3) Eski ortakların kendiliğinden Rusya'nın kapısını çalacağı inancı.

İç politikanın dış politikaya etkisi açısından bu döneme damgasını vuran özellik, devlet başkanı Yeltsin ile parlamento arasındaki siyasi üstünlük mücadelesiydi. SSCB'nin dağılması ile bağımsız Rusya'nın Devlet Başkanı sıfatıyla Yeltsin'in otoritesi artmıştı. Fakat, bağımsızlıkla birlikte çoğunluğunu eski komünistlerin oluşturduğu Rus parlamentosu da güçlendi. Ekonomik çöküşü durdurmada şok terapinin başarısız olması sonucu artan işsizlik, enflasyon ve diğer sıkıntılar radikal reformcular kampına ağır darbe vurdu ve parlamentonun muhalefetini artırdı.⁶⁷ 1993'te yapılan tahminlerde, ekonomik alanda yaşanan istikrarsızlıkların I. Dünya Savaşı sonrası Almanya'da olduğu gibi, Rusya'da da Weimar tipi milliyetçi bir tepkinin oluşumuna zemin hazırlayacağı üzerinde duruluyordu.⁶⁸

Bu arada Rusya'da reformcular içerisinde de ayrılıklar baş göstermiş, Devlet Başkanı yardımcısı Aleksandr Rutskoy ve Meclis Başkanı Ruslan Hasbulatov gibi etkili şahıslar muhalefet kanadına geçmişti. Başkan Yeltsin'le parlamento arasında uzun süre devam eden yetki kavgasından sonra, 21 Eylül 1993'te Yeltsin parlamentoyu feshetti ve seçimlerin yenilenmesini kararlaştırdı.⁶⁹ Bunu komplo olarak algılayan parlamento da Yeltsin'in görevden alınmasını oy

⁶⁷ Cenk Başlamış, **Son Çar Jirinovski: Rusya'da Bir Çılgın**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1994, s. 84-85.

⁶⁸ Babrov, **Etapı Vneşnoy Politiki Rossii**, s. 149.

⁶⁹ Poltoranin, **Mejdunorodnoe Otnoşeniye i Etapı Vneşnoy Politiki Rossii**, s. 86.

çokluğuyla kararlaştırdı.⁷⁰ Bunu takiben Yeltsin'in yerine başkanlığa getirilen Rutskoy ve Meclis Başkanı Hasbulatov öncülüğünde reform karşıtları parlamento binasında toplanmaya ve silahlanmaya başladı. 4 Ekim'de Yeltsin'in kontrolündeki ordu parlamentoya silahlı müdahalede bulundu ve devlet başkanının yetkisini yeniden tesis etti. İç politikada yaşanan bu karmaşa ve rekabet BDT politikası başta olmak üzere tüm dış politikaya tesir etti.

Eylül 1993'te muhafazakar liderlerle Yeltsin arasındaki mücadele silahlı çatışmaya dönüştüğünde, ordu Yeltsin'i destekleyerek iktidarını kurtardı. Karşılığında Yeltsin'in dış politikasına ipotek koyup, Rus dış politikasına eski Sovyet usulü emperyal nitelik vermeye başladı. Böylece ordunun müdahalesinden sonra Rus dış politikasında sertleşme işaretleri peş peşe gelmeye başladı.⁷¹

Ardından 12 Aralık 1993'te yapılan ilk çok partili parlamento seçimlerinde demokratik kuvvetler büyük güç kaybetti. Bu seçimde liberal ve reformcu partiler olan "Rusya'nın Seçimi" 94, "Yavlinski Bloğu" 28 milletvekili çıkartırken, Jirinovski'nin aşırı milliyetçi "Liberal Demokrat Partisi" 78, "Komünist Parti" 64 ve sosyalist "Tarım Partisi" 55 milletvekilliği kazandı.⁷² Bu sonuçlar reform karşıtı güçlerin parlamentoda çoğunluğu elde etmesini sağladı. Parlamantonun yaptığı ilk icraatlardan biri, Ekim 1993'te yaşanan krizde tutuklananlara genel af çıkararak serbest bırakmak oldu. Ardından Şubat 1994'te Duma genel af ilan ederek, tutuklu bulunan Yeltsin muhaliflerini serbest bıraktı. Liberal Demokrat Parti

⁷⁰ Ibid, s. 87.

⁷¹ Fahir Armaoğlu, "Balkanlar'da Yeni Yapılanma", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı 339, Ocak 1994, s. 13.

⁷² Olgan Bekar, "Rusya'da Seçim Sonuçları", **Yeni Forum**, Ocak 1994, s. 29.

başkanı Jirinovski ve Komünist Parti Başkanı Zyuganov genel affı, Yeltsin'e karşı kazanılmış bir zafer olarak değerlendirdi.⁷³

Parlamentoda muhafazakar gruplar üstünlük sağlayınca, Yeltsin de liberal ittifaktan uzaklaşarak, siyasi yelpazenin sağına doğru kayd1. Jirinovski, *Güneye Son Hamle* başlıklı kitabında Rusya'nın 1900'daki imparatorluk topraklarını yeniden elde etmesinden bahsederken, Zyuganov SSCB'nin yeniden kurulmasını hedefliyordu.⁷⁴ Yeltsin de bu iki lider kadar olmasa da dış politika söylemlerini sertleştirmişti. Batı'nın Rusya'ya ayrımcılık yaptığını, Rusya'nın “muz cumhuriyeti” olmadığını, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olduğunu söylüyordu.⁷⁵ Yeltsin'in bu yeni görüntüsünden memnun olan Duma üyeleri ise, dış politikayı daha az eleştirmeye başladılar. Böylece önceki yıllara kıyasla dış politikada bir konsensus belirlemeye başladı. Bu uzlaşma geleneksel etki sahası ilkesine dönüş ve “yakın çevre”de Rus hakimiyetinin artırılması yönündeydi.

Bu dönemde “Rusya Federasyonu dışında kalan Ruslar” sorunu Rusya'da iç politika malzemesi olarak en fazla kullanılan konu oldu ve Rusya'da demokratların da milliyetçi fikirlere doğru kaymasını sağladı. Yönetimdeki demokratlar vatanlarından edilmiş soydaşları görmezlikten gelmekle suçlanırken, Yeltsin de Nisan 1993'te Rus soydaşların ihmal edildiğini ve Dışişleri Bakanlığının bu konuda pasif kaldığını ifade etti.⁷⁶

3. Yeni Avrasyacılık Akımları

Rusya'da Avrasyacılık akımı çok değişik çevrelerden grupların desteklediği ve savunduğu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu akımı savunanların bazıları,

⁷³ Yaşar Onay, **Rusya ve Değişim**, Ankara, Nobel Yayınları, 2002, s. 111.

⁷⁴ Boris Kirilov, **Političeskaya Sistema i Političeskiye Partii Rossii**, Moskova, Novaya Vremya, 2002, s.36.

⁷⁵ Ibid, s. 37.

⁷⁶ Poltoranin, **Mejdunorodnoe Otnoşeniye i Etapı Vneşnoy Politiki Rossii**, s. 95.

Rus dış politikasına dair yumuşak bir politikanın takip edilmesi gerektiği üzerinde dururken, bazıları ise daha radikal bir bakış açısıyla sert bir politikanın izlenmesini zaruri görmektedir. Ulusal kimlik tanımlamalarında ve dış politika yönelişlerinde Atlantikçilerden farklı düşünen Avrasyacıların gücü, Rusya Federasyonu'nda artan milliyetçi talep ve temaları tekellerine alabilmelerinden kaynaklanmıştır.⁷⁷

Avrasyacılık akımının esası, Rusya'nın ne Doğulu ne de Batılı ama kendisine has bir dünya olduğu görüşüdür. Rusya'nın içinde bulunduğu coğrafya ve özel durum, gelişme dinamiğini kendine özgü bir niteliğe büründürmüştür. Rusya'nın "Üçüncü Roma" olduğu düşüncesi, Avrupa'nın koruyucusu olarak tanımlanması ve coğrafi açıdan dünyanın kalbinde bulunduğu inancı bu anlayışın çıktıları arasındadır. Bu akım, emperyal dış politika anlayışlarını ve özel misyonları yansıtacak şekilde bazen sıcak denizlere ulaşma, bazen III. Roma düşüncesi bazen de Orta Asya'ya uygarlık götürme şeklinde tanımlamıştır.⁷⁸ Kimlik bunalımından çıkan "Batılı mıyız, yoksa Doğulu muyuz" sorunsalı akımı Batı karşıtlığına götürmüştür. Rus politik hayatında ise çok kültürlülüğü yadsıyan dış tehdit algılamasına dayalı jeopolitik Avrasyacılık özellikle 1993 sonrası dönemde hakim olmuştur.

1990'lı yılların başında uygulanan politikalara yönelik olarak Avrasyacılar, Batı'nın yardımları ile Rusya'yı bağımlılık ilişkisi içine çektiğini ve bu şekilde bağımsız hareket etme yeteneğini yok etmeyi amaçladığını düşünmekteydiler. Bu yoruma göre Rus medeniyeti, tarihte silahlar ile ele geçirilmeye çalışılırken, şimdi Batı tarafından sermaye aracılığıyla yok edilmeye çalışılıyordu. Avrasyacıların Batı'ya karşı kimlik inşa etmelerinin karşısında Batı'da da Rusya'yı sürekli bir tehdit olarak algılama hissi devam etmekteydi. Batı'nın bir kısmında Rusya'ya bakışında

⁷⁷ Zeynep Dağı, **Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika. Rusya'nın Dönüşümü**, s. 157-158.

⁷⁸ Elnur Soltan, "Coğrafya, Tarih ve Rus Kimliği", **Avrasya Dosyası Rusya Özel**, Cilt 6, Sayı 4, Kış 2001, s. 73.

bulunan, Rusya'nın korkulan bir devlet olarak yaşadığı ekonomik, sosyal ve askeri zayıflıktan yararlanılması gerekliliği düşüncesi de Avrasyacıların yükselişinde önemli bir faktör olmuştur.⁷⁹

1993 sonrası dönemde Batıcıların etkisini kaybetmeye başlamasıyla geleneksel Rus düşüncesinde bulunan güçlü devlet ve büyük güç sloganları Rus politik elitini gittikçe sarmaya ve birleştirici unsur olmaya başlamıştır. Büyük ve güçlü devlet üzerine temellenen düşünceler yeni Rus devletinin adeta resmi ideolojisi haline gelmiştir.⁸⁰ Bu söylem ulusal kimlik tanımlarında ve uluslararası sistem ile dış politikayı algılama tarzlarında değişiklik yaratmıştır.

Avrasyacılık akımı geniş bir koalisyondan oluşmakta ve içinde monarşistler, Rus Ortodoks Kilisesi, aşırı milliyetçiler ve Stalinciler gibi birçok farklı grupları barındırmaktaydı. Avrasyacıların ana yapısını Devlet Başkanı eski yardımcılardan Alexander Rutskoy, Parlamento eski sözcüsü Ruslan Hasbulatov, general Alexander Lebed, Rus Komünist Partisi lideri Gennadiy Zyuganov, Liberal Demokrat Parti Başkanı Vladimir Jirinovski, Yeltsin'in dış politika danışmanı Sergei Stankevich ve Sergei Kortunov gibi asker-sivil bürokratlar ve aydınlar oluşturmaktaydı.⁸¹

Atlantikçilerin savundukları Batılılaşma, demokrasi, serbest piyasa ekonomisi gibi değerlerin Rusya açısından tarihsel arka planının zayıf olmasına rağmen, Avrasyacıların savundukları görüşlerin Rus tarihindeki kökleri oldukça güçlüydü. Avrasyacılar Ortodoksluk ve jeopolitik konumundan dolayı Rusya'nın

⁷⁹ Sergei Kortunov, "Russia's Way: National Identity and Foreign Policy", **International Affairs-A Russian Journal of World Politics**, Cilt 44, Sayı 4, 1998, s. 140.

⁸⁰ Olga Alexandrova, "The Russian Threat-Real or Imaginary", Wilfred von Bredow, Tomas Jager ve Gerhard Kommel (der.), **European Security**, Cilt 10, Sayı 1, İlkbahar 2001, s. 45-46.

⁸¹ Robert Legvold, "Russia's Unformed Foreign Policy", **Foreign Affairs**, Cilt 80, Sayı 5, Eylül-Ekim 2001, s. 438.

özgün bir uygarlık olduğuna inanmakta, bu nedenle Rusya'nın Avrupa ile Asya arasında köprü olarak önemli bir jeopolitik rol oynaması gerektiğini savunmaktaydılar.⁸² Uygarlık ile emperyal kimlik arasında doğrudan bağlantı kuran Avrasyacılar Kortunov, "Rusya bir devlet değil, medeniyettir" derken devletin kökeni, yapısı ve misyonu konusunda Rusya'yı Batı'dan soyutlamakta ve özelleştirmekteydi.⁸³ Bu yaklaşım, Batı ile Rusya arasındaki "fark"ı belirginleştiren bir görüş olarak Avrasyacıların genel tutumunu yansıtmaktadır.

Avrasyacılar Atlantikçilerin aksine, Batı'nın uygar dünya ile özdeşleştirilmesi düşüncesine karşı çıkmakta, Batı ile ilişkilerin "dostluk" değil, "çıkar" prensibine göre düzenlenmesini savunmaktadırlar. Bu çerçevede, ülkenin tarihi, coğrafi ve kültürel kimliği ve ulusal çıkarlarına aykırı bir şekilde Batı ile entegre olmayı öngörmek ve Batı'nın her istediğini yapmakla suçlanan reformist Atlantikçiler, dağılmaya yol açmakla da suçlanıyordu.⁸⁴

Avrasyacılar, eski Sovyetler Birliği coğrafyasını Rusya'nın doğal uzantısı olarak gören ve bu şekilde Avrasya ve uluslararası sistemde etkin olan "ulus-üstü" (emperyal) güçlü bir Rus devletini yeniden inşa etmeyi, bir başka deyişle tüm Asya'yı içine alan "Büyük Rusya'yı" (*Velikaya Rossiya*) oluşturmayı, hem iç, hem de dış politikanın öncelikli hedefi olarak görüyorlardı. Bu çerçevede Avrasyacılar, asimetrik bir bağımlılığa yol açacak sadece Batı'ya dönük tek-boyutlu dış politika yerine, ulusal çıkarların maksimize edilebileceği ve devlet tarafından belirlenen "tekil" ama çok seçenekli bir dış politikayı savunmuşlardır.⁸⁵

⁸² Konstantin Peshakov, "Russia's Mission: The Third Epoch", **International Affairs-A Russian Journal of World Politics**, Cilt 39, Sayı 1, Şubat 1993, s. 17-26.

⁸³ Kortunov, "Russia's Way: National Identity and Foreign Policy", s. 144.

⁸⁴ Tuncer, "Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini", s. 438.

⁸⁵ Tanıl Bora, "Rusya'da Radikal Sağ ve Avrasyacılık", Göka ve Yılmaz (der.), **Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya**, s. 115.

Emperyal Rus kimliğini yaratan tarihsel mirasa sahip çıkan Avrasyacılar, dış politikayı da tarihsel mirasın gerçeğe dönüştürüldüğü bir uygulama alanı olarak görmüşlerdir. Avrasyacılara göre, uluslararası politika güç dengesine dayanmakta ve “sürekli çıkar” olgusu dış politikanın özünü oluşturmaktaydı. Soğuk savaş sonrası uluslararası sistemde ideolojik bölünme sona erse bile, ülkeler arasında güç mücadelesi devam etmekteydi. Bu çerçevede Avrasyacılar, Rus ulusal çıkarlarının korunabilmesinin, uluslararası sistemde Rusya’nın konumunun yeniden tanımlanmasına ve Sovyetler Birliği’nin dağılması sonucu sarsılan siyasi ve askeri gücün restore edilmesine bağlı olduğunu öne sürmüşlerdir.⁸⁶

Rusya’nın uluslararası sistemdeki yeri ve rolünün tanımlanmasında ise jeopolitik faktörler ön plana çıkarılmıştır. Avrasyacılar, Avrupa’dan Asya’ya uzanan coğrafyada sadece “bölgesel bir süper güç” olmanın Rusya’yı tanımlamada eksik kalacağı, ulusal çıkar maksimizasyonunda global bir perspektifin gerekli olduğunu savunmuşlardır. Böylece, Avrasyacılar Rusya’nın uluslararası sistemde kendine özgü coğrafyasından kaynaklanan, dengeleyici ve küresel bir rol üstlenmesini ve dolayısıyla güç dengesi içinde Rusya’nın nüfuz alanına saygı gösterilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.⁸⁷

Avrasyacı akımın önde gelen sözcüsü Yeltsin’in dış politika danışmanı Sergei Stankeviç dış politikanın ve jeopolitik yönelişin daha sert ve baskıcı olması gerektiğini savunuyordu.⁸⁸ Genel Batı karşıtlığı belirgin olan Avrasyacılara göre, Atlantikçi ekol mensupları Batı ile iyi ilişkiler kurmak adına ulusal çıkarları göz ardı

⁸⁶ Cummings, “Russian Foreign Policy in the Near Abroad”, s.72-73.

⁸⁷ Igor Ivanov, “Russia and the World at the Boundary of Millenniums”, **International Affairs-A Russian Journal of World Politics**, Cilt 46, Sayı 4, 2000, s. 1-6.

⁸⁸ Sergei Stankovich, “Rusya Kendini Arıyor”, **Avrasya Dosyası Rusya Özel Sayısı**, Bahar 1994, s. 40.

ediyorlardı.⁸⁹ Onlara göre, dış politikada ağırlık Batı'ya değil yakın jeopolitik çevreye verilmeliydi. Yakın çevre yaklaşık 25 milyon Rus azınlığın yaşadığı SSCB'den ayrılan cumhuriyetler, kısacası Kafkaslar ve Orta Asya idi. Rus azınlığın haklarının korunması RF dış politikasının önemli önceliği olmalıydı. Avrasyacı yaklaşım taraftarları dağılan SSCB'nin tümünün veya belirli bir kısmının yeniden canlandırılmasını da hedeflemekteydiler.

Yeni Avrasyacılık akımının geliştirilen beş önemli versiyonundan bahsedebiliriz. Bunlar Resmi Avrasyacılık Söylemi veya Primakov Doktrini, Avrasya Harekatı Modeli, Aşırılıkçı Avrasyacılık, Yayılmacı Aşırılıkçı Avrasyacılık ve Uzlaşmacı Avrasyacı Yaklaşım modeli olarak adlandırılabilir. Yeni Avrasyacılık akımı içerisinde yer alan bu beş modelin öne çıkan ortak hususlarını şöyle sıralayabiliriz. Birincisi, Avrasyacı geleneğe sadık kalarak Rusya'nın özgün bir kimlik ve jeopolitik konuma sahip olduğunu kabul edilmesi. İkincisi, ABD hegemonyasına karşı bir tavır içinde olmaları. Üçüncüsü, çok kutuplu bir uluslararası sistem modeli önermeleri. Dördüncüsü, Rusya'nın öncelik vermesi gereken alanlar içerisinde "yakın çevre"ye birincil önem verilmesi. Yeni Avrasyacılık akımında yer alan bu beş model arasındaki farklılıkları ise şöyle sıralayabiliriz: Birincisi, çok kutuplu bir uluslararası sistemin oluşumunda tehçih edilecek müttefikler konusu. İkincisi, Rusya'nın dış politika stratejisinin önceliklerinin belirlenmesi konusu. Üçüncüsü, Rusya'nın gelişme modelleri konusundaki farklılıklar.

3.1. Primakov Doktrini

Gennady Zyuganov'un liderliğindeki Rusya Federasyonu Komünist Partisi'nin zaferi ile sonuçlanan Aralık 1995 Parlamento seçimleri sonrası, hükümet içinde kalan reform

⁸⁹ Fyodor Lukyanov, "America as the Mirror of Russian Phobias", **Social Research**, Cilt 72, Sayı 4, Kış 2005, s. 859-872.

yanlılarının uzaklaştırılmalarına yönelik talepler gündeme gelmişti. Andrei Kozirev'in seçimin ilk kurbanı olarak yerini Yevgeni Primakov'a bırakması ve bunu takip eden günlerde Anotoli Çubais ile Sergev Filatov gibi reform yanlısı isimlerin de bulundukları makamlardan uzaklaştırılmaları,⁹⁰ Rusya'nın iç ve dış politik hayatında yeni dönemin başlangıcı olmuştur.

Dış İstihbarat Servisi eski Başkanı Primakov'un Dışişleri Bakanlığına atanması, Yeltsin'in yeni Duma ile işbirliği isteğinin ve muhalefeti tatmin etme arzusunun yansımasıydı. Yeltsin, bu değişikliklerle Rus dış politikasına güvenlik merkezli, ulusal çıkarlara dayalı ve pragmatik bir yön vermeye çalışmıştır.

Primakov ile Rus dış politikasında o döneme kadar yoğun bir şekilde hissedilen karar mekanizmalarındaki eşgüdüm eksikliği giderilmiş ve Rusya, aktif bir dış politika üzerinden çok taraflı diplomasi yürütme çabası içine girmiştir. Bu açıdan çok kutuplu bir dünya oluşturma tezi ışığında ısrarlı ve sürekli bir politika stratejisi izlenmeye çalışılmış, Rusya'nın güvenliğini ve çıkarlarını ilgilendiren tüm bölgesel ve küresel karar alma mekanizmalarında yer bulmak önemli önceliklerden biri olmuştur.⁹¹

1993 Dış Politika Konsepti'nde de yer alan çok kutuplu uluslararası sistem arzusu Primakov döneminde Rus dış politikasının temel bileşeni olmuştur. Batı ile işbirliğinin eşit ortaklık temelinde ve Rusya'nın "büyük güç" olarak tanınması üzerinde ısrarla duran bu strateji, Rus dış politikası açısından en doğru seçenek olarak görülmüştür. Primakov, Batı ile ilişkilere yönelik Dış İstihbarat eski Başkanı iken kaleme aldığı raporunda Rusya'nın dış politika seçeneklerini bu yönde değerlendirmiş, Amerikan hegemonyasının tek taraflı davranışlarının ancak "kapsayıcı çok

⁹⁰ Babrov, **Etapı Vneşnoy Politiki Rossii**, s. 145.

⁹¹ Ariel Cohen, **The Primakov Doctrine: Russia's Zero-Sum Game with the United States**, Londra, Heritage Foundation, 1997, s. 1-5.

kutupluluk” yoluyla önlenebileceğini belirtmişti.⁹² Bir başka raporunda ise bütünleşme açısından eski Sovyet coğrafyası’ndaki eksikliğin ve Rusya’nın özel çıkarlarının gözetilmemesinin bu bölgelerde ulusalcı eğilimlerin yanında dış güçlerin de etkisinin artmasına yol açacağına dikkat çekmişti.⁹³ Böylece Rusya’nın tarihsel ve stratejik çıkarlarının korunması ve Batı dünyasının BDT ve çevresine yönelik etkisinin olabildiğince en aza indirilmesi, daha sonra Primakov Doktrini olarak adlandırılacak pragmatik Rus dış politikasının başlıca unsurları olarak ortaya çıkmıştır.⁹⁴

Bu hedefler yanında Avrupa güvenlik mimarisinde NATO’nun Rusya’nın özel statüsünü kabul etmesi gerektiği üzerinde durulurken, AGİT’in etkinliğinin artırılması sürekli vurgulanan bir açılım olmuştur. Rusya’nın Çeçenistan’da uğradığı yenilgi ve Transkafkasya’daki uyuşmazlıkların çözüm sürecinde hakimiyeti Batılılara kaptırmaya başlaması da AGİT’in Rus dış politikasında olası otorite boşluklarını doldurmak için bir araç olarak görülmesini sağlamıştır.⁹⁵

Avrasyacı yaklaşımın unsurlarının resmi politikada zirveye çıktığı zaman Yevgeni Primakov’un önce Dışişleri ve ardından da Başbakan olduğu Ocak 1996-Mayıs 1999 dönemidir. Bu dönemde dış politikaya egemen olan Primakov Doktrini sayesinde Rusya uluslararası ilişkilerde “büyük bir güç” olarak ABD, Avrupa Birliği, Çin ve Japonya gibi devletler yanında bir güç merkezi olmaya devam ettiğini göstermeyi amaçlamıştır. Primakov, uluslararası düzlemde ABD hegemonyasının önüne geçmek için bir dönem Rusya, Çin ve Hindistan üçlü blok önerisini dış politika

⁹² Thomas Ambrosio, “Russia’s Quest for Multipolarity: a Response to US Foreign Policy in the Post Cold-War Era”, **European Security**, Cilt 10, Sayı 1, Bahar 2001, s. 53.

⁹³ Andrew Felkay, **Yeltsin’s Russia and the West**, Londra, Preager, 2002, s. 109.

⁹⁴ Cohen, **The Primakov Doctrine**, s. 1-2.

⁹⁵ Ambrosio, “Russia’s Quest for Multipolarity”, s. 59.

açılımlarından biri olarak ortaya koyarak, Atlantik ittifakına karşı belki de bir Avrasya dengesi oluşturmaya çalışmıştır.⁹⁶

Primakov Doktrini RF'yi büyük güç olarak tanımlamakla birlikte, ikinci dereceden büyük güç olması nedeniyle, tek başına küresel bir güç olarak kabul edilemeyeceğini ve bu kapsamda tek başına çift-kutuplu bir sistem oluşturabilecek güce sahip olmadığını anlamaktaydı. ABD karşısında çok-kutuplu bir sistemi savunan Çin'le ilişkilere önem veren Primakov 1997'deki "Çok Kutuplu Dünya ve Yeni Dünya Düzeninin Oluşumuna Dair Çin-Rus Ortak Bildirisi" ile uluslararası sistemdeki tek taraflı davranışlara karşı açık cephe almıştır. "Stratejik ortaklık" olarak ifade edilen iki ülke ilişkileri, daha sonra Şanghay Beşlisi'ne dönüşecek görüşmeler zincirinin başlatılmasıyla bölgesel bir oluşuma dönüşmüştür. Üçüncü bir ülkeye yönelik olmadığı her fırsatta ifade edilse de, açıkça ABD'yi hedef alan uluslararası sistemde tek taraflı davranışların kabul edilemeyeceği vurgusu sürekli beşlinin gündeminde olmuştur.⁹⁷

Primakov'un bakış açısı aslında, Rusya'nın kendi iç güçsüzlüğünü, gurur ve prestij kaybını telafi etmeye dönüktü. Rusya'nın geleneksel çıkarlarını korumak, güçlü ve etkili bir güç olma yolunda yeniden yapılanmasını sağlamak ve misyon yokluğunu gidermek yolunda geliştirilen söylem ve düşünceler ülkede destek buluyordu. İçerdeki desteğe rağmen dış dünyada endişe uyandıran bu açılımlar Batı tarafından Rusya'nın Soğuk Savaş nostaljisi yönünde ilerlediği şeklinde değerlendirilmekteydi.⁹⁸

Rus dış politikasının anahtar noktalarından birini oluşturan NATO genişlemesinin önlenmesi arzusu da Primakov döneminde pragmatik bir yöne

⁹⁶ Anatol Lieven, "Ham Fisted Hegemon: The Clinton Administration and Russia", **Current History**, Cilt 98, Sayı 630, 1999, s. 310-311.

⁹⁷ http://society.polbu.ru/geopolitics_xxi/ch07_i.html, (Erişim: 07.06. 2012).

⁹⁸ Babrov, **Etapı Vneşnoy Politiki Rossii**, s. 163.

çevrilmiş ve NATO'nun genişlemesinin önlenemeyeceğinin anlaşılması üzerine Rusya'nın ulusal çıkarlarına zarar vermeyecek şekilde manevra alanını genişletme girişimlerini ön plana çıkmıştır. Rusya'nın 1990'lı yıllar boyunca uluslararası alandaki yeri ve etkisinin sarsıldığını gösteren iki önemli gelişme NATO'nun genişlemesi ve Kosova'ya müdahalesidir. Çeçenistan'daki askeri başarısızlık, ekonomik sıkıntılar ve iç politikada devam eden krizler de etki ve güç kayıplara doğrudan katkıda bulunmuştur. Kosova krizi ile Rus dış politikası hem Batı ile ilişkilerinin tahlili hem de AGİT'in güçlendirilmesi için bir fırsat bulmuştur. Avrupa güvenliğinin kırılgan ve ABD'ye doğrudan bağlı yapısını gösteren Kosova krizi, Rusya için yaşadığı ekonomik bunalım ve yönetim krizleri arasında tutarlı bir dış politika oluşturmada zorlandığı bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

3.2. “Avrasya Harekatı” ve Aleksander Dugin

1980'lerin sonlarından itibaren tarihi Avrasyacılık düşüncesi üzerinden Rusya için yeni bir jeopolitik model oluşturma çabalarına girişen Dugin'in bu konudaki en önemli çalışması “Jeopolitiğin Temelleri: Rusya'nın Jeopolitik Geleceği” başlıklı çalışmasıdır. Rusya'da jeopolitik denilince neredeyse akla ilk gelen isim olan Dugin, jeopolitiği kısaca “dünyayı yönetme bilimi” olarak tanımlar.⁹⁹ Dugin, sadece Avrasyacılığın Rusya'da güçlü bir seçenek olarak gündeme gelmesi yönünde kuramsal çabalarda bulunmakla kalmamış, 21 Nisan 2001'de kurulan Rusya Toplumsal Siyasi Harekatı (Avrasya) (OFOD Evraziya) partisinin liderliğine de seçilmiştir. Basın toplantısında Avrasyacılığı “Rusya'daki halkların, kültürlerin ve etnik grupların çıkarlarına hitap eden ulusal ülkü”

⁹⁹ Aleksandr Dugin, **Osnovi Geopolitiki. Geopolitičeskoe Buduŝee Rossii**, Moskova, Arktogeya-Tsentr, 1999, 3. Baskı, s. 14.

olarak tanımlayan Dugin, amaçlarının Avrasyacılık düşüncesinin toplumda yaygınlaştırılması olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁰

“Avrasya” hareketi manifestosunda, önceliklerini Rusya’da geleneksel dinlerin (Ortodoksluk, İslam, Musevilik ve Budizm) yapıcı sosyal diyalogunu sağlamak, siyasal yapı bakımından “Avrasya federalizmi”, ekonomik alanda devlet ve özel sektör sentezinden oluşan “üçüncü yol” modelinin gerçekleştirilmesi olarak ortaya koymaktadır. Harekat, dış politikada amaçlarını BDT ekseninde AB benzeri bir stratejik entegrasyona gidilmesi, bu entegrasyonun Moskova-Tahran-Yeni Delhi-Pekin ekseninde geliştirilmesi, Rusya’nın sıcak denizlere çıkışını barış ve dostluk ilişkileri çerçevesinde gerçekleştirmek, Batı ekseninde Avrupa ülkeleriyle ilişkilere öncelik vermek ve Pasifik’te Japonya ile aktif işbirliği gibi hususlar olarak belirtmektedir.¹⁰¹

İlkesel mülahazalara göre, kıtasal ittifakın bu tür bir konfigürasyonu, en sağlam ve mükemmel olanıdır. Eğer bunu gerçekleştirmeye muvaffak olunursa, bu karanın deniz üzerinde radikal ve geri döndürülemez zaferi, dünyada Avrasya düzeninin tesis edilmesi demek olacaktır.

Küreselleşmeyi, Batı siyasi-mali oligarşik yapılarının merkezinde bulunduğu tek kutuplu yeni dünya düzeni olarak gören ve “karşı çıkılması gereken tehlike” şeklinde tanımlayan hareket, çok kutuplu sistemi savunmaktadır.¹⁰² Bu çok kutuplu sistemin yeni dünyanın gerçeği olduğu savunulurken, kutupların geleneksel devletler değil, yeni entegre uygarlıklar

¹⁰⁰ Pavel Kudravsev, **Osnovi İdeologičeskova Razvitiya v Rossii**, St. Peterburg, Leningrad Pres, 2005, s. 131.

¹⁰¹ Aleksandr Dugin, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, Çev. Vügar İmanov, İstanbul, Küre Yayınları, 2003, s. 343.

¹⁰² **Evraziyskiy Vzglyad (Osnovnye Printsipi Doktrinalnoy Evraziyskoy Platformı)**, Moskova, Aktogeya-Tsentr, 2001, s. 22.

(büyük bölgeler *prostranstvo* ve bu büyük bölgelerin bir araya gelmesinden oluşan jeoekonomik kuşaklardan/bölgelerden meydana geleceği iddia edilmektedir. Kutuplar Avro-Afrika (AB, İslam-Arap Afrika'sı, Tropikal Afrika büyük bölgelerini kapsamaktadır), Asya-Pasifik (Japonya, Güney Doğu Asya ülkeleri ve Hindîin, Avustralya ve Yeni Zelanda büyük bölgeleri), Amerikan (Kuzey Amerika, Orta Amerika ve Güney Amerika büyük bölgeleri) ve Avrasya kıta (Rusya, BDT ülkeleri ve bazı Doğu Avrupa ülkelerinin oluşturduğu “Avrasya İttifakı”; kıta İslam ülkeleri, Hindistan ve Çin büyük bölgeleri) kuşaklarından oluşacaktır.¹⁰³

Bu modelde Rusya genel anlamda Avrasya kıtasal kuşağı içindeki “Avrasya ittifakı” Büyük Bölgesinde yer almaktadır. Modelde Avrasya İttifakı Büyük Bölgesi ile Avrasya Kıta Kuşağını oluşturan diğer büyük bölgeler (kıta İslam ülkeleri, Hindistan ve Çin) arasında politik-ekonomik bütünleşme zarureti vurgulanmaktadır. Bu bütünleşmenin Çin ve Hindistan büyük bölgeleri bağlamında sınırları devlet sınırlarıyla örtüştüğü için daha kolay olabileceğine dikkat çeken model, kıtasal İslam ülkelerinin (yani İran, Pakistan, Afganistan, belki Türkiye, Irak ve Suriye) bütünleşme sürecinin bu büyük bölgenin parçalı yapısı nedeniyle daha zor olacağını savunmaktadır. “Avrasya İttifakı”nın BDT çerçevesinde şekillendiğini iddia eden model, Astana'da ilan edilen Avrasya Ekonomik İttifakı'nın bunun bir göstergesi olduğunu savunmaktadır.¹⁰⁴ Model BDT eksenli bir “Avrasya İttifakı” ile Avrasya kıtasal jeoekonomik kuşağı arasında bir geçiş birliği olarak "Avrasya Ortak Evi"ni gündeme getirmektedir.

¹⁰³ Ibid, s. 23-24.

¹⁰⁴ Anar Somuncuoğlu, “Avrasya Ekonomik İşbirliği: Rus Dış Politikasında Yeni Bir Atak”, **Stratejik Analiz**, Cilt 2, Sayı 15, 2001, s. 87.

Daha çok ekonomik-politik içerikli ve NAFTA benzeri bir bölgesel yapılanma olarak önerilen “Avrasya Ortak Evi” BDT ülkeleri dışında, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya, Yunanistan benzeri Ortodoks ülkeleri, Doğu Avrupa ülkelerini, Moğolistan, Hindistan, Afganistan ve Hindistan benzeri Asya ülkelerini kapsamaktadır.

Mackinder’in jeopolitik anlayışı daha ileri boyutlara taşıyan Dugin’e göre “Kara ve deniz güçleri arasında sadece jeopolitik karşıtlık yoktur, aynı zamanda bu iki dünya kültürel/medeniyetsel olarak da birbirlerinin karşıtıdır”.¹⁰⁵ Dolayısıyla, kara ve deniz güçleri arasında gerçek bir “medeniyetler çatışması” vardır. Dugin’e göre, kara ve deniz güçleri arasındaki düşmanlıklar, Doğu-Batı ayrımına paraleldir. Dugin, deniz güçlerinin daha liberal görüşte olduklarını belirtirken, kara güçlerinin mutlak değer sistemlerinden hoşlanıp geleneğe önem verdiklerini ifade etmektedir. Dugin, stratejik olarak ABD’yi kıtadan (Avrasya’dan) atabilmek için “Batı karşıtı bir ittifakın kurulmasını” önermektedir. Dugin’in “Pax Eurasiatica” olarak adlandırdığı bu ittifakın nihai amacı, “Avrasyalı jeopolitik ve jeoekonomik örgütlerin jeostratejik birliğini sağlamak” olarak tanımlanmıştır.¹⁰⁶

Dugin, ortaya çıkacak bu ittifakın temel toplumsal/politik karakteri olarak, “neo-totalitarianizm” terimini kullanmıştır. Burada bahsedilen teorik yaklaşım ile Rus dış politikasının pratiği arasındaki paralelliği görmek olasıdır. Dugin’in bazı önerileri, pratikte Rus dış politikasının da somut vektörleri arasındadır. Örneğin Dugin, ihtilafli Kuril Adalarının Japonya’ya verilmesinin Japonya ile olası bir

¹⁰⁵ Ömer Göksel İşyar, **Sövyet-Rus Dış Politikası ve Karabağ Sorunu**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 42-43.

¹⁰⁶ Ibid s.43.

ittifak oluşturmada önemli bir adım olacağını ifade ettikten bir süre sonra (1998'in sonbaharında), bu olasılık pratikte Japonya ile ciddi olarak tartışılmaya başlanmıştı. Yine aynı şekilde, Dugin'in bazı somut önerileri Yeltsin'in "Moskova-Berlin-Paris mihveri"¹⁰⁷ projesine ve Primakov'un İran ve Irak'a yönelik girişimlerine esin kaynağı olmuştur. Dugin zihniyetinde, "karalarla çevrilmiş" ve denizci (Atlantik) medeniyetler kendilerine has üretim ve devlet oluşturma yöntemlerine sahiptirler. Denizci güçler ile kara güçleri arasında sürekli bir savaş ve mücadele durumu söz konusudur. Yeni Avrasyacılar, dünya politik sürecini "Atlantizm" ile "Kontinentalizm" arasında olduğunu düşündükleri sürekli çatışmaya indirgemişlerdir. Onlara göre Rusya, Atlantizm'in tüm formlarına karşı savaş açmalı, küreselleşme ve yeni dünya düzeni gibi misyonları da lanetlemelidir. Özellikle "yeni dünya düzeni" kavramını, ABD'nin dünya hakimiyeti rüyasının vücut bulması ve Amerikalıların gözünde "Rusya'nın zapt edilmesi" amacına ulaşılmasının yolu olarak görmektedirler.¹⁰⁸

2001'den itibaren Putin'in politikalarında etkin hale gelen Dugin'in savunduğu Yeni Avrasyacılık yaklaşımı, özellikle Rusya'nın kendine has kimliği, jeopolitik ve coğrafi konumu ile Avrasyalılığına vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşım, güç ve güç merkezlerini esas alan ve çok kutuplu dünya sistemini savunan güç odaklı bir jeopolitik yaklaşımdır. Atlantikçi yaklaşımı ulus, halk, sosyal adalet, jeopolitik çıkar v.b. esasları göz ardı ettiği ve onun yerine serbest piyasa, bireysencilik, tüketim ve ekonomik verimlilik gibi kavramlara önem verdiği gerekçesi ile şiddetle eleştirmektedir. Dugin, Avrasya imparatorluğunun jeopolitik temelinde Atlantikçiliğe karşı çıkmak, ABD'nin Avrasya coğrafyasındaki

¹⁰⁷ Ibid, s. 43.

¹⁰⁸ Ibid, s. 44.

stratejik kontrolünün engellenmesi ve liberal ekonomik değerlerin üstünlüğünün reddi gibi ortak düşman bulunması gerektiğini ileri sürmektedir.¹⁰⁹

Avrupa’da ABD’nin NATO ile elinde bulundurduğu kontrolün ortadan kaldırılabilmesi için Rusya’nın ABD ortak düşmanına karşı AB’nin entegrasyonuna destek vererek Moskova-Berlin ekseninde Orta Avrupa ülkeleri ile bağlarını güçlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Rusya’nın tarihsel jeopolitik alanı içerisinde yer alan Finlandiya dışındaki Rusya ve Almanya arasında yer alan coğrafyanın, tarihi müttefik Almanya’nın nüfuz alanına dönüşmesi gerektiğini vurgulayan Dugin, bu maksatla güvenlik kuşağına ihtiyaç bulunmadığını da belirtmektedir.¹¹⁰ Ayrıca, Dugin, güçlü Atlantik-karşıtı gelenekleri bulunan Alman-Fransız bloğunun oluşturularak, güneye İspanya ve İtalya’ya doğru genişlemesini ve ABD’nin denizaşırı Truva atı olan İngiltere’nin engellenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹¹¹

Dugin Balkanlara da özel bir önem atfetmektedir. Dugin’e göre, Sırbistan’dan Bulgaristan’a uzanan coğrafya Güney Rusya’yı oluşturmaktadır ve “Sırbistan Rusya, Rusya Sırbistan’dır”.¹¹² Dugin, Ortodoks ülkelerin tümünün zamanla “Üçüncü Roma” Moskova ile bağ kurmaya çalışacağını ve rasyonel-bireyselci Batı’nın tuzaklarına düşmeyeceğini ileri sürmektedir. Ayrıca Romanya, Makedonya, Sırp Bosna’sı ve hatta zaman içinde NATO üyesi Yunanistan’ın Avrasya-Rus İmparatorluğu’nun tamamlayıcı parçalarını oluşturacağını belirtmektedir. Benzer şekilde, Baltık ülkeleri Güney Rusya’nın parçası olarak

¹⁰⁹ John Dunlop, “Alexander Dugin’s Foundation of Geopolitics”, **Demokratizasiya**, Cilt 12, Sayı 1, 2004, s. 41-57.

¹¹⁰ Dugin, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, s. 59.

¹¹¹ Ibid, s. 56-73.

¹¹² Dunlop, “Alexander Dugin’s Foundation of Geopolitics”, s. 51.

görülmekte ve Avrasya-Rus İmparatorluğu'nun parçası olarak kabul edilmektedirler. Ukrayna ise jeopolitik anlamı olmayan bir ülkedir ve ancak güvenlik kuşağı (tampon) işlevini görebilir. Dugin bu tür güvenlik kuşağı oluşumlarına izin verilmemesi gerektiğini belirtmektedir.¹¹³

Hindistan da “Avrasya Harekatı” yaklaşımında Avrasya Rus İmparatorluğu'nun önemli bir müttefiki olarak kabul edilmektedir. Avrasya Rus İmparatorluğuna en büyük tehdit olarak görülen ve imparatorluğun güney sınırındaki en tehlikeli jeopolitik komşu olarak kabul edilen Çin'in kuşatılması, hatta parçalanmasında Hindistan'ın önemine vurgu yapılmaktadır. Bu durum Çin'in Rusya'ya stratejik rakip olma potansiyeli taşımasından kaynaklanmaktadır.¹¹⁴ Moğolistan ise, Rus İmparatorluğu'nun stratejik ortağı olarak belirtilmekte ve imparatorluğun bir parçası olarak görülmektedir. Tibet-Sincan-Moğolistan-Mançurya kuşağının Rusya'nın güvenlik kuşağını oluşturduğu ve Tibet-Sincan olmaksızın Çin'in Kazakistan ve Doğu Sibirya'ya nüfuz edemeyeceğini belirten Dugin, Rusya'nın Çin'in idari ve coğrafi parçalanmasına yönelik her türlü tedbiri alması gerektiğini ileri sürmektedir.¹¹⁵ Dugin'e göre, kuzeyde etkinliğini yitirerek güneye yönelecek Çin'in Hind Çin, Endonezya, Filipinler ve Avustralya'ya doğru genişleyerek etki ve hakimiyet alanını güneyde oluşturması teşvik edilmelidir.¹¹⁶

3.3. Aşırılıkçı Avrasyacılık ve Gennadiy Zyuganov

¹¹³ Ibid, s. 52.

¹¹⁴ Christian Wehrschuts, “Rus Fikriyatının Parçası Olarak Avrasyacılık”, Yılmaz Tezkan (der.), **Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye**, İstanbul, Ülke Kitapları Yayınları, 2000, s. 95.

¹¹⁵ Dugin, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, s. 180-187.

¹¹⁶ Ibid, s. 186-191.

Gennadiy Zyuganov, Avrasyacılığı kullanarak Komünist Parti'yi yenilemeye çalışmış ve bunda da oldukça başarılı olmuştur. Ulusçuluk, Ortodoksluk ve Marksizm'i birleştiren Zyuganov'a göre, Sovyet döneminin en temel başarısı Rus Devleti'nin daha güçlü hale getirilmesi, buna karşın en temel zayıflığı ise "Rusluğun" yeterince önemsenmemesi olmuştur. Zyuganov, Rusya'nın "ulusal ideası"nı popüler gelenekler ve Rus Ortodoks Hristiyanlığı'na bağlamış ve bunların tümünü de komünizmin içine dahil etmeye çalışmıştır. Nitekim, 1995'de yazdığı *Za Gorizontom* (Ufkun Ötesi) başlıklı kitabında, "Topluluğun geleneksel Rus ideası ve Ortodoks *sobornost* (dayanışma) doktrini komünizmin kolektif mülkiyet ve komünal karar verme modellerini onayladığını iddia etmiştir".¹¹⁷ Zyuganov'a göre, her geleneksel toplum büyük ölçüde sosyalist bir toplumdur ve komünizm tarih boyunca Rus toplumunun ana temalarından biri olmuştur.

Komünist lider, tüm Avrasyacı grupları gelenekselcilik ve kolektivizmin anti-liberal ve anti-Batıcı grubuna toptan bağlayabilmek için, etnik ulusçuluk ile komünist bir misyon olan "halklar arasındaki dostluğu" maharetli bir şekilde birbirleriyle irtibatlaştırmıştır. Neticede, 1996 başkanlık seçimlerinde Zyuganov'un bu stratejisi sonuç verdi ve komünist lider Rus olmayan insanların yaşadığı bölgelerden bile yüksek oranda oy topladı. Zyuganov, klasik Avrasyacı zihniyete biraz ters düşer gibi görünse de, self determinasyonu desteklediği izlenimini vermiştir. Bir Rus ulusçusu olmadığını, buna karşın "bir Başkır veya bir Tatar ulusçusu" veya "Kalmık Budizmi'nin ateşli bir

¹¹⁷ İşyar, *Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, s.35-36.

savunucusu” olduğunu belirtmiştir. Ona göre, Rusya bir devlet değil, bir medeniyettir.

Gennadiy Zyuganov Rusya için çözüm ve stratejik öncelikler önerdiği en önemli çalışmasını “*Coğrafyanın Zaferi: Rusya Jeopolitiğinin Temelleri*” şeklinde isimlendirirken, Komünist parti liderlerinden Rusya Federasyonu Duma Başkanı Gennadiy Seleznev neredeyse jeopolitiği komünist ideolojinin yerine geçirerek, orta öğretim müfredatında ders olarak okutulması çağrısında bulunmuştur.¹¹⁸ Sol kesim içerisinde hem toplumsal desteği, hem de örgütlü yapılanması itibariyle en önemli güç olan Komünist Parti liderleri hem Batı karşıtı olması hem de Rusya’nın özgün kimliğini vurgulaması açısından Avrasyacılığı kendilerine daha yakın bir fikir olarak değerlendiriyorlardı. Örneğin, Seleznyov son yıllarda Yeni Avrasyacılık akımının temel ideologu olarak görülebilecek Aleksandr Dugin’ni danışmanı yaparken, Zyuganov’un önerdiği uluslararası sistem ve Rusya’nın öncelikleri modeli Yeni Avrasyacı akımın bütün esas unsurlarını içinde barındırmaktaydı.¹¹⁹

Teorik olarak çağdaş uluslararası sistemin tek kutuplu, iki kutuplu ve çok kutuplu olabileceğini belirten Zyuganov’a göre, fiili olarak Amerikan egemenliği anlamına gelecek tek kutuplu sistem Rusya’nın çıkarlarına en zararlı seçenektir.¹²⁰ İki kutuplu sistemde Batı karşıtı en önemli ülke olarak Çin’in öne çıktığını vurgulayan Zyuganov, bu senaryoyu üç açıdan kabul edilir bulmamaktadır: Birincisi, Çin’in karşı kutup olması kalkınma süreci nedeniyle ancak uzun bir sürede mümkündür. İkincisi, iki kutuplu sistem tarihsel olarak kara ve deniz güçlerinin

¹¹⁸ Kudravsev, *Osnovi İdeologičeskova Rzvitiya v Rossii*, 168.

¹¹⁹ Ibid, s.171.

¹²⁰ Gennadiy Zyuganov, *Geografiya Pobedi: Osnovi Rossiyskoy Geopolitiki*, Moskova, y.e.y., 1997, s. 234.

jeopolitik rekabetidir ve deniz gücünü ABD'nin temsil ettiği noktada Çin'in jeopolitik konumu kara gücü rolünü oynamağa müsait değildir. Üçüncüsü, ikinci nedenle bağlantılı olarak, ABD ve NATO egemenliğine ancak Rusya ve Çin'in stratejik ortaklığının karşı koyabilecektir. Fakat Zyuganov'un Çin'in ekonomik gelişimine karşı Rusya ekonomisinin çökmesi, Çin ordusunun güçlenmesiyle paralel olarak Rus ordusunun dağılma sürecinde olması nedeniyle Rusya'nın Çin'le eşit bir ortaklık yapamayacağını ifade etmektedir.

Bu görüşler ışığında, iki kutuplu sistemin gerçekleşme ihtimalinin az ve Rusya açısından kabul edilebilir olmadığını belirten Zyuganov, çok kutuplu sistemi tartışmaya açar. Doğu ve Batı arasındaki jeopolitik çatışmanın her şeyden önce AB, NAFTA, Çin, Japonya ve ASEAN ülkelerinin ekonomik güçlerinin çatışmasıyla ortadan kalkığını savunan Zyuganov, Rusya için günümüz koşullarında en iyi seçeneğin çok kutuplu düzen olduğunu ifade etmektedir.¹²¹ Rusya'nın dünyada dinamik güçler dengesinin sağlanması yönünde politika uygulaması gerektiğini belirten Zyuganov, ABD ve NATO'nun tek kutuplu egemenliğine karşı dengeleyici güçlerin ve kurumların desteklenmesini savunmaktadır. Çok kutupluluğun istikrarsızlık ve savaş yarattığı görüşüne de karşı çıkan Zyuganov, bu durumdan sistemi değil, sistemin kurallarına uyum göstermeyen güçleri sorumlu tutmaktadır.

Modelin dikkat çeken en önemli boyutlarından biri Rusya'nın jeopolitik statüsünün tekrar onarılması için öne sürülen stratejidir. Bu strateji, jeopolitik statünün onarılması için iç uzlaşmanın sağlanması, Rusya-Ukrayna-Beyaz Rusya'nın birleşmesi ve eski Sovyet ülkelerinin bir araya gelmesi olarak üç aşama içermektedir. Zyuganov, eski SSCB sınırları üzerinde ortak bir Avrasya Devleti'nin kurulmasını,

¹²¹ Ibid, s. 243.

anti-Batı yaklaşımların desteklenmesi ve Balkanlar ile Arap dünyasıyla yakın ilişkiler kurulması fikrine destek bulunmasını birtakım jeopolitik argümanlar ileri sürerek sağlamaya çalışmıştır.¹²² 1996'da *New York Times*'da yayınlanan yazısında Zyuganov, "Devletimizin eşsiz rolü, bir Avrasya kıtasal bloğunun ekseni ve dayanak noktası olmasındadır. Dolayısıyla, Doğu ile Batı arasındaki gerekli dengeyi bulmak zorundayız" derken, bu amaç doğrultusunda klasik jeopolitik teorilerin de kullanılabileceğini ileri sürmüştür.¹²³ Ona göre, bu teoriler dünyanın daha gerçekçi değerlendirilmesine yardımcı olabilecektir. Dünyayı büyük güçler arasında bir mücadele alanı olarak gören Zyuganov, jeopolitik teorisyen Haushofer'in "pan-bölgesel modelini" temel almış ve bu çerçevede jeopolitik faktörlerin politikaya daima etki ettiğini ileri sürmüştür.¹²⁴

Zyuganov'a göre, global bir sınıf mücadelesi verebilmek için, Rusya önce Ortodoks dünyayı tek bir blok halinde güçlendirmek ve radikal İslam'la bile yakın bağlantılar kurmak durumundadır.¹²⁵ Komünizm ve İslam, aynı eşitlikçi kavram ve özelliklere sahiptir; her ikisine göre de kolektif değerler bireysel olanlardan daha önemlidir; bireyler, bir bütün olarak topluma yaptıkları hizmete göre tanımlanmaktadırlar; iktidar, güçlü bir politik figür tarafından kişiselleştirilmiştir. Bu kişi komünizmde ideolojik lider, İslam'da ise ruhani liderdir. Dikkatleri çektiği üzere, komünistlerin her iki ideolojide de var olduğunu belirttikleri ortak özelliklerden bazıları, günümüzde Avrasyacı düşünce tarafından da kabul gören fikirlerdir.

3.4 Yayılmacı Avrasyacılık ve Vladimir Jirinovski

¹²² Yevgeni Bajanov, "Rusya'nın Değişen Dış Politikası", Çev. A. Altay Unaltay, Tezkan (der.), **Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye**, s. 69.

¹²³ Ibid, s. 72.

¹²⁴ Kudravsev, **Osnovi İdeologičeskova Razvitiya v Rossii**, s.176.

¹²⁵ İşyar, **Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, s.38

Aşırı sağ Liberal Demokrat Parti'nin lideri Vladimir Jirinovski, temel olarak Rusya'nın sıcak denizlere açılımının ne denli önemli olduğu üzerinde durmaktadır. Esasen Rusya'nın 1913'deki imparatorluk sınırlarına geri dönmesini savunan Jirinovski, bazen de Polonya, Finlandiya, Mançurya v.b. bölgelerin Çarlık idaresi altında bulunduğu 1900 sınırlarına geri dönmeyi istediğini vurgulamaktadır. Ona göre, Rusya'nın son ilerleyişi/yayılması güneye doğru olmalıdır. Bu yayılma süreci bağlamında, Rusya "İran-Afganistan-Pakistan yolunu" izleyerek Hint Okyanusu'na ulaşmalıdır. "Dört yanı düşmanla çevrili olma" tezinin iyi bir temsilcisi olan Jirinovski, Çin'i, Türkiye'yi, Yahudileri ve Batı'yı Rus düşmanları arasında saymaktadır.¹²⁶ Jirinovski'nin bazı aşırılıkçı/yayılmacı düşünceleri şöyle özetlenebilir:

- Ayrı bir şehir-devleti olan Tallinn ile Litvanya'nın 3 şehri dışında kalan Baltık Devletleri Rusya'nın doğal parçasıdır;
- Königsberg'in (Kaliningrad) bir gün Almanya'ya geri verilmesi söz konusu olabilir;
- Finlandiya konusunda bir problem yoktur, fakat Finlandiya Rusya'dan Karelia'yı isterse o takdirde bu ülkenin tümü Rusya'ya gitmek zorunda kalabilecektir.
- Rusya dışında yaşayan Ruslara çifte vatandaşlık verilmelidir. Rusya'nın "dış Rusları" savunması, özellikle ekonomik güç unsurları yoluyla olacaktır.
- Kuzeybatı Polonya'daki 3 şehir Almanya'nın olmalıdır. Ukrayna'nın Lvov kenti ise tazminat olarak Polonya'ya verilmelidir.

¹²⁶ Bajanov, "Rusya'nın Değişen Dış Politikası", s. 71.

- Orta Avrupa ülkelerinin NATO'ya katılımı tamamen onların ve NATO'nun iç meselesidir.
- Varşova Paktı dağıldığından, NATO da dağıtılmalıdır. Doğu Avrupa ülkeleri Batının uşağı olmamaları için tarafsız olmalıdırlar.¹²⁷

Jirinovski, hayalindeki Rusya'nın ülkesel yapısında önerdiği "üç basamaklı merdiveni" şu şekilde izah etmektedir:

- En alt basamakta "etnik Rusya": bu kapsamda yer alan bölgeler Ukrayna'nın büyük bölümü, Beyaz Rusya, Kuzey Kazakistan, Kuzey Estonya ve Doğu Letonya;
- Orta basamakta eski Sovyet cumhuriyetleri;
- En üst basamakta ise "Doğu Avrupa Konfederasyonu": bu bütünlük içinde yer alacak olan bölgeler arasında tüm Slav Devletleri, Romanya, Macaristan, Finlandiya, belki Kuzey Kore, Moğolistan, Afganistan sayılmaktadır.¹²⁸

Bu üç basamağın temelinde Moskova bulunacaktı. Kısacası, Jirinovski dünyanın bir takım nüfuz bölgelerine bölünmesini desteklemektedir. Ona göre, Rusya da ancak böyle bir nüfuz bölgesi ile bir dünya gücü haline gelebilecektir.¹²⁹

Jirinovski formülüne göre Rusya'nın tarih boyu karşı-karşıya kaldığı bütün felaketler hep güneyden gelmiştir. Bu bağlamda Rusya'nın bunalımdan kurtulabilmesi için "Güney sorununun" çözülmesi ve Rusya'nın Hint Okyanusu

¹²⁷ İşyar, **Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, s.45

¹²⁸ Ibid, s. 45.

¹²⁹ Oksana Oracheva, "The İdeology of Russian Nationalism", Christopher Williams ve Thanasis D. Sfikas (der.), **Ethnicity and Nationalism in Russia: The CIS and the Baltic States**, Aldershot, Ashgate Publishing Ltd., 1999, s. 54.

ve Akdeniz'e açılması gerekmektedir. Güney sorununun çözülmesinin tek yolunu Rusya'nın sıcak denizlere çıkması ve Rus askerlerinin çizmelerini Hint Okyanusu'nda yıkamasında gören Jirinovski, kendince bir jeopolitik formül ortaya koymaktadır. Bu formüle göre dünya nüfuz dairelerine ayrılmalı, Güneydoğu Asya ülkeleri Filipinler, Malezya, Endonezya ile Avustralya, Japonya ve Çin'in; Türkiye, İran ve Afganistan Rusya'nın, Afrika Kıtası Batı Avrupa'nın; Latin Amerika ülkeleri ise Amerika ve Kanada'nın nüfuz alanları olmalıdır.¹³⁰

3.5. Uzlaşmacı Avrasyacı Yaklaşım ve Vladimir Putin

Pragmatik bir yaklaşıma sahip olan Putin, maceracı politikalara saptmaktan imtina etmiştir. Putin yönetimi, Rusya'nın dünya gücü rolünü oynamasını arzu ederek, izlediği dış politikada Avrupa yönelimi anahtar konum getirmiştir. Bu yaklaşımın temel sebebi olarak Rusya'nın Batılı ulusal kimliği ve Avrupa ile arasındaki yüzlerce yıllık geleneksel ilişkiler gösterilmektedir.¹³¹ Fakat öte yandan, Rusya'nın dünyada önemli bir güç olmak istemesinin en önemli göstergesi, sık sık ve aktif olarak "Asya kartını" kullanmasıdır. Tarihsel sebeplerle ve jeopolitik konumu nedeniyle Rusya, her zaman Avrupalılar içinde Asya ile en yakın olan ülke olmuştur. Putin, kutuplardan biri de Rusya olmak kaydıyla çok kutuplu bir dünyayı tercih etmektedir.¹³² Putin'le birlikte ortaya çıkan yeni yaklaşım, karşılıklı olarak hayati milli menfaatlere saygı gösterilmesini, özellikle savunma, güvenlik ve ekonomi alanlarında karşılıklı menfaate dayalı bir işbirliğini ve uluslararası

¹³⁰ Cafersoy, "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları", s. 93.

¹³¹ Babrov, **Etapı Vneşnoy Politiki Rossii**, s. 194.

¹³² Ibid, s. 195.

sistem içinde medeni bir rekabeti gerektirmektedir.¹³³ Başkan Putin, Temmuz 2000’de “Rusya büyük bir Avrasya gücüdür ve uluslararası ilişkilerde çok kutuplu bir sistemin oluşmasını kabul edecektir,”¹³⁴ diyerek yeni Dış Politika Konsepti’ni imzalarken bu görüşü kabul etmekteydi.

Putin’in Atlantikçilikle Avrasyacılık arasındaki uzlaşmacı yaklaşımının Rusya için bölgesel bazda önerdiği tercihleri birkaç noktada şöyle özetlemek mümkündür:¹³⁵

1. Rusya’nın eski Sovyet mekanındaki lider pozisyonunu, özellikle ekonomik araçları kullanarak sağlama almak,
2. SSCB’nin mirası olan jeopolitik kaynakların etkin kullanılması. Bu ilke nükleer silah unsurunu engelleyici unsur olarak elde tutmayı, BM Güvenlik Konseyinin veto hakkına sahip üyelik vasfını kullanmayı, silah ticaretini, Rusya doğal kaynaklarının ihracat ve transit geçişinden dış politikada yararlanmayı, yurtdışındaki Rus askeri üslerini önemsemeyi, eski müttefiklerle (Sırbistan, Ermenistan, Kuba, Angola, Mısır, Suriye, Irak, Libya) ilişkileri sürdürmeyi öngörmektedir.
3. Batı ile ilişkileri farklılaştırıcı bir yaklaşım içinde sürdürmek. Böylece Rusya’nın Avrupa ile ilişkilerini geliştirmesi daha fazla kabul edilir gözükmekte ve Rusya için tek taraflı bağımlılık oluşturmayacak bir ilişki türü olarak benimsenmektedir. Avrupa ile ilişkilerin geliştirilmesi her

¹³³ Gerhard Mongott, “Dizlerinin Üzerine Çöken Dev: Rusya’nın Küresel Rolü Üzerindeki Yapısal Kısıltılar”, Tezkan (der. ve çev.), **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, s. 87.

¹³⁴ Igor Ivanov, **Vneşnaya Politika Rossii i Mir**, Moskova, MGIMO, 2001, s.41.

¹³⁵ Boris A. Kolosov, **Geopolitičeskoe Polojenie Rossii: Predstavleniya i Realnost**, Moskova, Art-Kurer, 2000, s. 36-38.

surette teşvik edilirken, ABD'nin küresel egemenlik çabaları olumsuz nitelik arz etmektedir. Yine de bu olumsuzluğun ABD'yle açık çatışmaya dönüşmemesine özen gösterilmektedir.

4. Rusya'nın Asya ile ilişkilerini Batı ile ilişkilerine paralel biçimde geliştirerek denge kurulması. Bu bağlamda Çin, Hindistan, Türkiye ve İran'la ilişkilerin geliştirilmesi ve Asya-Pasifik bölgesiyle sıkı ilişkiler öne çıkmaktadır.

5. Rusya'nın transit geçiş olanaklarının kullanılması. Bununla Avrupa ve Asya Pasifik arasında bağlantı kurulması amaçlanırken, enerji koridoru vasfının kazanılması ve Hazar petrollerinin Batı pazarlarına taşınmasına da ev sahipliği yapılması planlanmaktadır.¹³⁶

Putin önceliğini Rusya devletini güçlendirmek ve bunu da güçlü devlet, güçlü ekonomi ve güçlü ordu ile gerçekleştirmek olarak belirlemiştir.¹³⁷ Putin güçlü, etkin, demokratik ve yurttaşlarının hakları ile ekonomik özgürlüklerini savunabilen, onlara uygun yaşam koşulları sağlayabilen devlet kurma amacıyla olduğunu beyan ederken, devletin güçlenememesi durumunda dış meydan okumalara cevap verilemeyeceğini de vurgulamıştır.¹³⁸ Böylece iç politikada güçlü bir devlet yapılması amaçlanırken, dış politika da öncelikli olarak iç sorunların çözümüne yönelik esaslar çerçevesinde yürütülmektedir.¹³⁹ Rusya'nın Dışişleri Bakanı Igor Ivanov, dış politikasının amacını güvenliğin sağlanması, sürdürülebilir kalkınma için uygun koşulların sağlanması, nüfusun yaşam standartlarının yükseltilmesi, ülke birlik ve bütünlüğünün korunması,

¹³⁶ Ibid, s. 37.

¹³⁷ Igor Ivanov, **Vneşnaya Politika Rossii i Mir**, s. 45.

¹³⁸ Ibid, s. 43.

¹³⁹ Igor Ivanov, **Novaya Rossiyskaya Diplomatiya (Desyat Let Vneşney Politiki Stranı)**, Moskova, OLMA PRESS, 2002, s. 16.

anayasal düzenin sağlanması, sivil toplumun oluşturulması ve yurtdışındaki Rusların haklarının savunulması olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁰

Putin'in Rusya'nın BDT'deki lider pozisyonunu koruması için BDT'nin ekonomik yönünü geliştirme çabaları, Avrasya Ekonomik Birliğinin oluşturulması,¹⁴¹ enerji faktörünün bu coğrafyadaki ülkeler üzerinde etkin baskı unsuru olarak kullanılması izlenmektedir. SSCB'den kalma unsurlar, örneğin Güvenlik Konseyindeki veto hakkı Irak krizinde olduğu gibi kullanılırken, nükleer silahların caydırıcı niteliği ulusal güvenlik doktrininde vurgulanmaktadır.

Eski askeri üsler Gürcistan örneğinde koz olarak açıkça gündeme gelirken, eski alacaklar Ermenistan'da stratejik nitelikli fabrikaların Rusya'nın eline geçmesinde takas olarak kullanılmıştır. Putin'in Batıya ilişkin dış politikasında AB ile ilişkiler, özellikle Almanya ekseninde stratejik işbirliğine gidecek biçimde geliştirilirken, ABD ile ilişkilerde rasyonellikle ABD'nin küresel egemenlik girişimleri arasında bir denge tutturulmaya çalışılmıştır.

Rusya dış politikasının Asya ayağı Şanghay İşbirliği Örgütü bağlamında veya Çin, Hindistan, Japonya ve Güney-Doğu Asya ülkeleriyle ikili ilişkiler biçiminde her fırsatta geliştirilmeye çalışılırken, Putin ASEAN toplantısında Rusya'nın bir Avrasya ülkesi olduğunu vurgulamaktan çekinmemiştir.¹⁴² Bu arada Rusya'nın enerji boru hatları konusunda AB ile yaptığı enerji işbirliği, Bakü-Ceyhan boru hattına karşı çıkışı, Çin'e enerji satma yönündeki çabaları da ülkenin özellikle enerji köprüsü olması bakımından anlamlıdır.

¹⁴⁰ Ivanov, *Vneşnaya Politika Rossii i Mir*, s. 44.

¹⁴¹ Anar Somuncuoğlu, "Avrasya Ekonomik İşbirliği: Rus Dış Politikasında Yeni Bir Atak", *Stratejik Analiz*, Cilt 2, Sayı 15, Temmuz 2001, s. 88.

¹⁴² Igor Ivanov, *Novaya Rossiyskaya Diplomatiya (Desyat Let Vneşney Politiki Stranı)*, s. 41.

Haziran 2001’de Rusya Dış ve Savunma Politikası Konseyi, Rusya’nın uluslararası statüsünü güçlendirmek için Avrasyacılığın benimsenmesi gerektiğini kabul etmiştir. Putin de bu yaklaşımı açıkça desteklemiştir. Tüm bunların yanında, yaptığı kamuoyu açıklamalarından da Putin’in ılımlı bir Avrasyacı olduğu, en azından “zapadniki” (Batıcılık) felsefesinden giderek uzaklaştığı sonucuna ulaşılabilir.¹⁴³

Putin, Rusya’yı aslında mevcut koşulları ile tarihi mirası arasında bir dengeye oturtmayı amaçlamıştır. Sorokin’in “dengeli uzak durma stratejisi”¹⁴⁴ ile açıkladığı, Anatoli Adamişin’in ise çok yönlü olmak¹⁴⁵ zorunluluğu olarak dile getirdiği Rus dış politikası, realizm ve pragmatizm eksenleri arasında ülkenin mevcut koşullarının küresel şartlar çerçevesinde etkin kullanımına dayanmaktaydı. Putin, bu politikanın önceliğini iç ekonomik ve siyasal gelişmeler ışığında güçlü devlet, güçlü ekonomi ve güçlü ordu yaratmak şeklinde belirlemiştir.¹⁴⁶

Putin’in devlet başkanlığı döneminde devletin yeniden inşası ve tanımlanması süresince iç ve dış çevre koşulları değerlendirerek RF temel belgeleri gözden geçirilerek, ulusal güvenlik, askeri ve dış politika doktrinleriyle Rusya’nın hedefleri, tehdit algılamaları ve değer yargıları yeniden tanımlanmıştır.¹⁴⁷ Yenilenen üç temel belgenin ortak vurgusuna bakıldığında, Rus ulusal çıkarlarına en büyük tehdidin ülke içinden kaynaklandığı ve Rusya’nın en önemli önceliğinin ekonomik reform ve istikrar olduğu göze çarpmaktadır. 10 Ocak 2000’de yürürlüğe giren Rusya

¹⁴³ Aleksei Pushkov, “Rusya Ve Yeni Dünya Düzeni”, Tezkan (der. ve çev.), **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, s. 39.

¹⁴⁴ Nazim Cafersoy, “Rusya’daki Jeopolitik Model Arayışlarında Putin Yönetimi”, **Stratejik Analiz**, Cilt 4, Sayı 7, Mayıs 2003, s. 62-64.

¹⁴⁵ Ibid, s. 63.

¹⁴⁶ Anar Somuncuoğlu, “Rusya’da Putin Usulü Reformlar: Güçlü Devlet, Güçlü Ordu, Güçlü Ekonomi”, **Stratejik Analiz**, Cilt 13, Sayı 2, 2001, s. 40-47.

¹⁴⁷ <http://www.polit.ru/article/2012/10/22/gontmakher/>, (Erişim: 15. 09.2012).

Federasyonu Ulusal Güvenlik Doktrinde ile Rusya'nın yaşadığı ekonomik ve sosyal yaşam koşullarından kaynaklanan sorunlar ile ulusal güvenlik tehditleri arasındaki bağ vurgulanmıştır. Rusya'nın dünya üzerindeki siyasi, askeri ve ekonomik etkisini zayıflatma ve BDT gibi Rus ulusal çıkar alanlarında ihtilaflar ya da doğrudan müdahale ile etkinlik sağlama girişimleri dış tehditler arasında gösterilmiştir.¹⁴⁸

Nisan 2000 tarihli yeni Askeri Doktrin ise büyük ölçekli savaşlardan çok, etnik ve dinsel radikalizmin neden olduğu iç savaşların yaratabileceği tehlikeler üzerinde durmuştur. Belgede Rusya'da askeri - siyasi durumu belirleyen faktörler arasında bölgesel güç merkezlerinin güçlenmesi; ulusal, etnik ve dinsel aşırılıkların artması; bölücülüğün giderek daha etkin hale gelmesi; yerel silahlı çatışmaların giderek yayılması; kitle imha silahlarının yayılması ve BM, AGİT gibi uluslararası güvenlik örgütlerinin güç kaybetmesi sayılmıştır.¹⁴⁹

Primakov Doktrini'nin bir devamı niteliği taşıyan ve çok kutuplu dünya yaratmak amaçlı Rus çıkar ve endişelerini yansıtan dış politika algılaması da aynı yıl Temmuz ayında ilan edilmiştir. Avrasyacı yaklaşımı yansıttığı düşünülen bu belge, Rusya'nın "süper güç" konumundan "büyük güç" statüsüne geçişinde yol gösterici olmuştur. 1990'lı yılların deneyimlerinin ışığında dış politik ilişkilerde karşılıklılık, saygı, yarar ve eşitlik ilkelerine dayanan bir uluslararası ilişkiler sistemi tasavvur edilmiştir. BM Güvenlik Konseyi daimi üyeliğiyle uluslararası sistemin etkin ve eşit bir üyesi olmayı devam ettirmenin önemi vurgulanmıştır. Tek taraflı davranışlardan kaçınılması gerektiği

¹⁴⁸ Mustafa Kibaroglu, "Rusya'nın Yeni Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini", **Avrasya Dosyası**, Cilt 8, Sayı 4, Kış 2001, s. 95.

¹⁴⁹ Cengiz Erişen, "Rusya Federasyonunda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler", Erhan Büyükkakıncı (der.), **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Ankara, Phoenix, 2004, s. 183.

ve Rusya'nın uluslararası uyuşmazlıkların karar ve çözüm sürecindeki gerekliliği vurgulanmıştır.¹⁵⁰

Bu algılama ile ortaya koyulmaya çalışılan düşünce, Rusya'nın uluslararası sistemin diğer üyeleri ile “medeni bir ortaklığa” girme arzusu şeklinde yorumlanabilir.¹⁵¹ Bu denge ve uzlaşi içeren politika ile Rus dış politikası iç reform ve modernleşme çabalarına bağlı kalarak kendi özel yetenek ve imkanlarını kullanmak istemiştir. Eski Sovyet coğrafyasında Rusya'nın nüfuz alanının kabul görmesi ve rahatsız edilmemesi ile uluslararası iktisadi ve siyasi örgütlerde Rus çıkar ve endişelerinin gözetilmesi amaçlanmıştır.¹⁵²

Yeniden tanımlanan RF temel belgeleri, 21. Yüzyıla girerken Rusya'da “büyük güç” söylemini benimseme ve benimsetme yolunda temel çerçeveyi oluşturmuştur. İç politikada da devletin merkezileşmesine yönelik yerel ya da hükümet dışı aktörlerin özerkliğinin sınırlandırılması ve ordu, istihbarat gibi güvenlik birimlerinin öncelikli konuma yerleştirilmesi dış politikanın tutarlı ve dengeli hal almasında doğrudan etkili olmuştur.

Kullandığı araç ve hedeflediği amaçlar açısından benzerlik gösterse de, Yeltsin dönemi ile karşılaştırıldığında Putin'in iktidarında Rusya'da ekonomik, siyasal ve toplumsal koşullar değiştiğinden araçlar daha etkin, amaçlar daha olası duruma gelmiştir. Buna karşılık dış politikanın pozitif toplamı görülmesinden, pragmatik fayda hesabına kadar usul ve algılayış konusunda farklılıklar olsa da, temel bileşenler, değerler ve politikanın öncelikli alanları benzer kalmıştır.

¹⁵⁰ Ibid, s.185.

¹⁵¹ Ibid, s.186.

¹⁵² Mongott, “Dizleri Üzerine Çöken Dev”, s. 87.

BÖLÜM II

SİYASAL SİSTEM VE EKONOMİ POLİTİKALARININ DIŞ POLİTİKAYA ETKİLERİ

1. Siyasal Sistemin Dış Politika Üzerinde Etkileri

1.1. Siyasal Sisteminin Değişim Süreci

SSCB'nin dağılması sürecinde Rusya Federasyonunda gündeme gelen önemli bir konu “egemenlik” sorunuydu. SSCB dağılmadan önce yapılan Halk Vekilleri Kongresi seçim kampanyasında SSCB'nin değil “Rusya” adının kullanılmış olması, artık Rusya'nın SSCB'den ayrı bir siyasi varlık olarak algılandığının ilk işaretiydi. Egemenlik konusunda daha somut adım 1990'da Yeltsin'in başkanlığında toplanan ilk Rusya Halk Vekilleri Kongresinde kabul edilen “Egemenlik Beyannamesi” ile atıldı. Bu beyanname ile Rusya sınırları içerisinde Rusya Anayasasının geçerli olduğu ve Rus kanunlarının SSCB kanunlarına öncelik taşıyacağı kabul edildi.¹⁵³

SSCB'nin yıkılması ile de gündeme Rusya'nın ekonomik ve siyasal açıdan yeniden yapılandırılması geldi. Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasıyla ile bu dönemden kalan mevzuat da geçerliliğini yitirdi. Fakat yeni düzenlemeler yapılncaya kadar bir hukuki boşluğun oluşmaması bakımından Yeltsin ve yasama organı, yenileri yapılncaya kadar eski yasaların yürürlükte kalmasını

¹⁵³ Stephen White, **Russia's New Politics: The Management of a Post Communist Society**, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, s. 78

kararlaştırdılar.¹⁵⁴ Bu çözümler o zaman için işe yarar görünse de, komünizmi tasfiye etme sürecinde olan devletin komünist kurum ve yasalarla yönetilmesi çelişkiydi. Ekonomik reformların gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla Kasım 1991’de Yüksek Sovyet tarafından Yeltsin’e kararname çıkarma yetkisi verildi. Bu yetkinin alınmasından sonra, yine aynı tarihlerde partiler üstü bir reform grubunun oluşturulması sonucunda yasama organının yürütme organı üzerindeki denetimi fiilen sona erdi. Yeltsin, çeşitli kararnameler düzenleyerek, “şok terapi” adı altında bir dizi ekonomik düzenleme gerçekleştirdi. Bu düzenlemelerin ülke ekonomisinde yarattığı olumsuzluklar, başkan ile yasama organı arasındaki gerginliğin başlangıcı oldu. Fakat bu dönemde ortaya çıkan siyasi krizin temelinde tarafların yapılması düşünülen yeni anayasanın içeriği konusunda anlaşmazlığa düşmesi vardı.

Yeltsin ve yandaşları, “hukukun üstünlüğü ve ülkenin anayasal düzenini korumak” söylemleriyle Ağustos 1991 darbesine karşı çıkarak, halktan geniş destek almıştı. Bu Rusya’da anayasal düzenin kurulması yönünde önemli bir adım oldu. SSCB yıkıldıktan sonra, Rusya’ya miras kalan kurum ve yasaların modern ve demokratik bir toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olmaması, Rusya’da yeni anayasanın yapılmasını gerekli kılıyordu. Öte yandan, demokratik reformların meşruluğunun ve istikrarının sağlanabilmesi için de yeni bir anayasaya gereksinim duyulmaktaydı.¹⁵⁵

Yeni anayasanın yapımı, beraberinde pek çok tartışmayı da gündeme getirdi. Bu tartışmaların en önemlilerinden biri yeni anayasanın kim tarafından kabul

¹⁵⁴ Gordon Smith, **Reforming the Russian Legal System**, Cambridge, Cambridge University Press, 1996. s. 86.

¹⁵⁵ V. İ. Korotkeviç, **İstoriya Sovremennoy Rossii 1991-2003**, Sankt-Peterburg, Sankt-Peterburg Üniversitesi Basım Evi, 2004, s. 14. (bkz: http://edu.tltsu.ru/er/er_files/book346/book.pdf)

edileceği veya bir başka deyişle kurucu iktidarın kimler tarafından oluşturulacağı idi. Anayasayı onaylayacak kurum olarak akla ilk gelen Halk Vekilleri Kongresiydi. Fakat eski sistemin tasfiyesi anlamına gelen “yeni anayasayı” kabul edecek olan kurumun, hem oluşum zamanı, hem oluşum süreci, hem de içindeki milletvekillerinin eski sistemden kaldığı bir kurum olması o dönemdeki siyasi tıkanıkların temel sebeplerinden birini teşkil eden önemli bir çelişkiydi. Bu nedenle yeni anayasayı da kabul edecek yeni bir meclisin oluşturulması için erken seçime gitme olasılığı ise o anda meclisteki üyelerin koltuklarını kaybetmesi anlamına gelecekti ki, böyle bir kararın alınması imkansızdı. Bu nedenle kurumların ve mevzuatın tasfiyesine gidilerek, devletin yeniden yapılandırılması sürecinde kimin yetkili olacağı bir türlü belirlenemiyordu.¹⁵⁶

10-13 Mart 1993’de yeni anayasa değişiklikleri için toplanan 8. Kongre, Yeltsin ile arasında oluşan görüş ayrılıklarını çözemedi. Aksine, yasama ile başkanlık kurumu arasındaki siyasi tıkanıklıklar daha da belirginleşti. Sonunda Kongre, ekonomik reformların gerçekleştirilmesi amacıyla Yeltsin’e daha önce vermiş olduğu kararname çıkarma yetkilerini elinden aldı. Buna karşılık Yeltsin gündeme, başkanlık ve yasama organı seçimlerinin yenilenmesiyle ilgili bir referandum önerisi sundu. Kongre bu öneriyi kabul etmediğı gibi, bir anayasa değişikliğiyle başkanın hiçbir seçilmiş organı feshedemeyeceğı, aksi halde bunun bir geri çağırma nedeni olacağını düzenledi. Yeltsin, bundan sonra yaptığı bir televizyon konuşmasında referanduma gidileceğini ilan etti ve “özel bir yönetim usulüne” başvuracağını söyleyerek, parlamentoyu feshedeceğini ve yeni anayasa yapılncaya kadar da ülkeyi tek başına yöneteceğini ima eden

¹⁵⁶ Smith, **Reforming the Russian Legal System**, s. 90.

tehditkar açıklamalarda bulundu.¹⁵⁷ Bu beyanatın üzerine Kongre 26 Martta yeniden toplandı. 9. Kongre sırasında, Yeltsin ve Meclis Başkanı Hasbulatov, Başkanlık ve yasama organı seçimlerinin 1993 sonbaharında yenilenmesi konusunda anlaştılsa da, Kongre Yeltsin' in istifasını istedi ve sonuçsuz kalan bir geri çağırma denemesinde bulundu. Bu olaylardan sonra, SSCB'nin son dönemlerinde de gözlenen “kanunlar çatışması” dönemi başladı. Hükümet veya Başkanın çıkardığı herhangi bir düzenleyici işlemin yürürlüğü, Yüksek Sovyet tarafından durdurulmaya veya Anayasa Mahkemesine gönderilmeye başlandı.¹⁵⁸ Yinede Halk Vekilleri Kongresi, ortaya çıkan krize rağmen 9. Kongrede, Nisan ayında referanduma gidilmesini kabul etti. Referandumda sorulan sorular şu şekildeydi.¹⁵⁹

1. Yeltsin'nin liderliğini onaylıyor musunuz?
2. Yeltsin'nin sosyal ve ekonomik politikalarını onaylıyor musunuz?
3. Başkanlık için erken seçim yapılmasını istiyor musunuz?
4. Yasama organı için erken seçim yapılmasını istiyor musunuz?

Yeltsin, kendisiyle ilgili konularda bu referandumdan başarıyla çıktı; buna karşılık yasama organının erken seçimi konusunda olumsuz sonuç çıktı. Referandum sonuçları, mevcut siyasi krizi çözmek yerine daha da arttırmıştı. Sonuçların Başkan lehine olması, bir taraftan Yeltsin'in yasama organını ve yasaları yok sayarak başına buyruk bir politika izlemesi sonucunu doğururken, diğer taraftan bu politikaları yürütürken kendisine tamamen düşman ve uzlaşmaz

¹⁵⁷ Aleksandr N. Arinin, “Problemy razvitiya rassiyskoy gasudarstvennosti v kontse XX veka”, **Federalizm Vlasti i Vlast Federalizma**, Moskova, TOO “İntelekt”, 1997, s. 63.

¹⁵⁸ Ibid, s. 68.

¹⁵⁹ Smith, **Reforming the Russian Legal System**, s. 92

bir yasama organı ile çalışmak zorunda bırakmıştı. Yeltsin, 21 Ekim 1993’de yayımladığı 1400 Sayılı RF’de Anayasal Reform Kararnamesi ile Yüksek Sovyet ve Halk Vekilleri Kongresinin (HVK) feshedildiğini ilan etti. Kararnameye göre feshedilen bu organların yetkileri yeni kurulacak olan Federal Meclise devredilecekti. Ayrıca, Anayasa mahkemesinin çalışması da yeni Federal Meclis toplanıncaya kadar ertelenmişti. Federasyon Konseyi, yeni kurulacak yasama sisteminde üst meclis olarak varlığını sürdürecekti, 12 Aralık 1993’de Devlet Duması adıyla alt meclisi oluşturmak üzere seçimler yapılacaktı. Fakat Yüksek Sovyet ve HVK bu karara direndi. Bunun üzerine Yüksek Sovyet 4 Ekim 1993’de silahlı bir müdahale ile dağıtıldı.¹⁶⁰

Devlet Başkanlığı görevini üstlenen Yeltsin ile Parlamento arasında yeni anayasanın kabulü, ekonomik reformlar ve siyasal güç paylaşımı alanındaki mücadele, ordu’nun desteğiyle Parlamento’nun devreden çıkarılması suretiyle Yeltsin lehine sonuçlandı. Parlamento’nun ortadan kaldırılması ve Anayasa Mahkemesinin devreden çıkarılmasından sonra 12 Aralık 1993’de Parlamento seçimleri yapıldı ve Parlamento yeniden çalışmaya başladı. Aralık 1993 seçimleriyle birlikte daha önce Parlamento’da Anayasa Komitesi’nce hazırlanan ancak Parlamentonun onaylamadığı 137 maddelik yeni Anayasa da halkoyuna sunuldu ve % 58 oranda bir oyla kabul edildi.¹⁶¹

¹⁶⁰ Andrey M. Kirilov, “Političeskiy Krizis v Rossii”, *Izvestiya*, 6 Ekim 1993.

¹⁶¹ *Konstitusyonnoye Pravo Rossii*, <http://pravozone.com.ua/books/97/24#chlist>, (Erişim: 17. 08. 2008).

1993 Rusya Anayasası, iki meclisli bir parlamento öngörmektedir. Anayasa, güçlendirilmiş başkanlık sistemini kabul etmiş ve Başkana Parlamentoyu kontrol altında tutabileceği önemli yetkiler vermiştir. Rusya Federasyonu'nun yasama ve temsil organı olan Federasyon Meclisi, çift meclisli bir yapıya sahiptir. Üst Meclis adı da verilen Federasyon Konseyi, Federasyonun her bir unsurundan iki temsilci olmak üzere, 178 üyeye sahip olup, her ne kadar yapılanması birçok açıdan farklılıklar gösterse de, ABD'deki Senato gibi federal birimlerin temsilcilerinden oluşan meclislere benzemektedir. Federasyon Konseyi, bir yasama organı olmaktan çok temsil organı niteliği taşımaktadır. Federasyon Meclisi bünyesindeki Devlet Duma'sı ise ülke çapında yapılan seçimlerle oluşan ve nitelik olarak ABD'deki Temsilciler Meclisine benzeyen bir organdır. Yürütme organı ise Başkan ve Başbakan'dan oluşan ikili bir yapıya sahip olup, Başkan doğrudan halk tarafından seçilir. Başbakan ise başkanın belirlediği adayın Duma tarafından onaylanmasıyla göreve gelir. Başbakanı, bakanları, yüksek hakimleri atama yetkisine sahip olan Devlet Başkanı, ayrıca belli durumlarda Parlamentoyu feshedebilmektedir. Anayasanın bu düzenlemesiyle Devlet Başkanını "modern çar" haline getirdiği yönünde eleştiriler ortaya çıkmıştır.¹⁶²

¹⁶² Aleksandr I. Solovyev, **Politologiya: političeskaya teoriya političeskie tekhnologii**, Moskova, Aspekt Pres, 2000, s. 140.

Temel hak ve hürriyetler de Anayasada geniş bir şekilde yer almıştır. Bunların başlıcaları, mülkiyet hakkı, düşünceyi açıklama hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, özel hayatın gizliliği gibi temel hürriyetlerle, işkence yasağıdır. Bu arada Komünist dönemde tanınan sağlık, sosyal güvenlik ve konut hakkı gibi sosyal haklar korunmuştur. Fakat Anayasanın, bölgeler ve özerk cumhuriyetler üzerindeki merkezi kontrolü daha sıkı bir hale getirdiği ve federal kanunlara yerel yasama işlemleri karşısında üstünlük tanıdığı da görülmektedir. Ayrıca doğal kaynakların merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin ortak kontrolünde olacağı öngörülmektedir.¹⁶³ 1994’de yılında Anayasada yapılan bir değişiklikle de federal devlet ile federe devletler arasındaki yetki uyuşmazlıklarının çözümü görevi Anayasa Mahkemesine verilmiştir.

1977 Anayasasının SBKP’nin tek parti iktidarını kayıtlayan 6. maddesi her ne kadar Mart 1990’da kaldırılmış ise de, dönemin şartlarında Rusya’da gerçek anlamda siyasi partiler ancak 1993 Anayasasından sonraki dönemde ortaya çıkabilmişlerdir.¹⁶⁴

Siyasi partilerin siyasal sistem içindeki rolüne gelince, siyasi partilerin devlet yapılanmasındaki etkin oldukları tek organ Duma’dır. Fakat devletin diğer

¹⁶³ Özerk cumhuriyetlerin anayasalarının bu hükümleri benimsemediği görülmektedir. Bkz. **Time International**, Cilt 42, Sayı 4, 26 Temmuz, 1993. s.25. Nitekim bu anayasal düzenlemelerin yapılmasından önceki bir tarihte, “BDT ülkelerinde demokrasiye geçiş ve anayasa yapımı” konusunda düzenlenen UniDem Konferansı’nda konuşan Rusya temsilcisi de yapılacak anayasal düzenlemelerde en önemli sorunlardan birinin, federal yapılanma ve merkezi yönetim ile bölgeler arasındaki ilişkilerin oluşturduğunu söylemiştir. Bkz. BDT Ülkelerinde Demokrasiye Geçiş ve Anayasa Yapımı, Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu - Türk Demokrasi Vakfı. Ankara 1993, s. 24.

¹⁶⁴ Jeffrey Mankoff, “Russia’ s Weak Society and Weak State: The Role of Political Parties”, **Problems of Post Communism**, Cilt 50, Sayı 1, Ocak-Şubat 2003, s. 29

organlarında, yani başkanlık teşkilatı, hükümetin kurulması, Federasyon Konseyinin ve unsurların yasama ile yürütme organlarının oluşumunda etkin rol oynayamamaktadırlar. Partiler başkanın politikalarını gerçekleştirmesinde de çok az rol üstlenebilmektedirler.

Konu devlet başkanları açısından ele alındığında; Yeltsin, herhangi bir partiye mensup değildi ve hiç bir partinin kurulmasıyla ilgisi de olmadı. Putin'in ise başkan seçilmeden önce *Evimiz Rusya Partisinin* başkan yardımcılığını yapmasına ve *Birlik Partisinin* kurulmasına da iştirak etmesine rağmen, ne Yeltsin ne Putin ne de Medvedev başkanlık makamını elde etmek konusunda belirli bir partiden destek almamışlardır. Dolayısıyla, amaçları sadece başkanlık politikalarını ve başkan adaylarını desteklemekten ibaret olan “iktidar partileri” bir yana bırakılacak olursa, Rusya’da siyasi partiler, başkanlık seçimlerinde etkili olamamışlardır.¹⁶⁵

Öte yandan, başbakanın seçimi ve hükümetin kurulmasında da partilerin rolü çok zayıf kalmaktadır. Her ne kadar, anayasa Duma’ya ve dolayısıyla siyasi partilere hükümetin oluşması sürecinde belirli yetkiler verse de, hükümetin yapısı Duma’daki parti sandalye oranlarını ve buna bağlı olarak da siyasi eğilimleri yansıtmaktan uzaktır.

Federasyon Konseyinde de partilerin bir etkisi görülmemektedir. Zaten, oluşma usulü ve amacı (bölgesel çıkarların temsili) yüzünden Federasyon Konseyi’de siyasi parti bulunmamaktadır. Bu nedenle de Federasyon Konseyinde ulusal düzeyde siyaset güdebilecek partilerin oluşmasına imkan verecek bir ortam mevcut değildir. Partilerin Federasyon Konseyinde etkinlik

¹⁶⁵ Michael Mc. Faul, “Party Formation and Non Formation in Russia” <http://www.iiasa.ac.at/Publications/Documents/IR-00-042.pdf> (Erişim: 30.10.2006), s. 8.

sağlayabilmeleri ancak bir takım politikaları desteklemeleri için Federasyon Konseyi üyelerini ikna etmeye çalışmak sureti ile mümkün olabilmektedir. Fakat bu durumun kurumsal bir olgu teşkil etmemesi nedeni ile partilerin Federasyon Konseyinin politikalarını istikrarlı biçimde etkilemeleri mümkün olmamaktadır. Bunun yanında Konseyin işlerinin komiteler tarafından yerine getirilmesi sonucu Federasyon Konseyinin çalışma yöntemlerinin etkilenebilmesi de hiçbir şekilde mümkün değildir.¹⁶⁶

Gerçekte partiler ancak Duma'nın yetki alanına giren işlerde etkin olabilmektedirler. Bununla beraber, 1999 seçimleri partilerin bu kurum üzerindeki etkinliğinin de tehlikede olduğunu göstermiştir.¹⁶⁷ 1999, seçimlerinde Putin'in kurduğu yeni iktidar partisi "Birlik Partisi" Dumada Rusya Federasyonu Komünist Partisi'nden sonra en çok oy alan ikinci parti olmuştur. İlk başta toplam 73 sandalye kazanan Birlik Partisi daha sonra Duma'daki diğer bazı partilerle birleşerek "Birleşik Rusya Partisi" adını almış ve Duma'daki 450 sandalyenin 240'ına sahip duruma gelmiştir.¹⁶⁸ 1999 seçimlerinden sonra Birlik Partisi'nin, RFKP ve diğer Sağ Güçler Birliği partileriyle "taktik ittifak" kurması Putin'in Duma gündemine hakim olmasına yardımcı olmuştur.

Başkan yanlısı bu siyasi oluşumun, yasama ile yürütme arasında uyumlu bir çalışma ortamı yaratacağı düşünülse de, gerçekte Duma'yı Başkanın tüm politikalarını sorgusuz sualsiz uygulayan ve alternatif politikalar üretemeyen bir yasama organı haline dönüştürme tehlikesi bulunmaktadır. Zaten Anayasada kuvvetler ayrılığının Başkan lehine düzenlendiği Rus siyasal sisteminde, iktidar

¹⁶⁶ Ibid, s. 9.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Timofey A. Timofeyev, "Putinskaya Epoxa", **Nezavisimaya Gazeta**, 12 Kasım 2001.

partisinin Duma'ya bu derece hakim olması, Duma'nın sahip olduğu sınırlı yetkilerin de uygulamada kullanılmaz hale gelmesine neden olmaktadır.

Bu noktada en önemli konu kuşkusuz Duma'nın yasama yetkisidir. Duma'da sahip olduğu çoğunluk, Başkana istediği yasa tasarısını üzerinde hiçbir değişiklik yapılmaksızın kabul ettirebilme olanağı vermektedir. Sonuçta, Rus partilerinin ülke çapında örgütlenememesine yasama organının zayıf yetkileri eklenince, siyasi partilerin devlet politikalarının belirlenmesindeki rolü asgari düzeye inmekte, siyasi ve ekonomik kararlar Başkan, hükümet ve bürokrasisi arasında alınmaktadır.

Böylece Başkan, sistemdeki baskın siyasi aktör olarak öne çıkmaktadır. Anayasaya göre, Rusya Federasyonu Başkanı devletin başıdır (md. 80/1). Anayasanın, insan hak ve özgürlüklerinin koruyucusudur. Başkan, anayasada öngörülen usullere uygun olarak “Rusya Federasyonu’nun egemenliğinin, bağımsızlığının ve devlet bütünlüğünün korunması, devletin iç ve dış politikası ile ilgili temel ilkelerin belirlenmesi ve devlet erkinin tüm organları arasındaki işlevsel uyum ve etkileşimin sağlanması için gerekli tedbirleri alır” (md. 80/2).¹⁶⁹ Devletin iç ve dış politikası ile ilgili temel ilkeleri belirlemek ve Rusya Federasyonu’nu devletin başı olarak ülke içinde ve uluslararası ilişkilerde temsil etmek yine Başkanın yetkisi dahilindedir. Diğer maddelerde düzenlenen veto, kararname, fesih ve hükümeti atama gibi somut yetkileri de ele alındığında Anayasanın Başkana tüm diğer devlet organlarının üstünde bir yer verdiği, uygulamada somut yetkilerini azami şekilde kullanma meşruiyeti sağladığı, hatta

¹⁶⁹ <http://teoria-prava.hse.ru/files/library/constitution.pdf>, (Erişim: 25. 08. 2012).

Başkanın bazen anayasal yetkilerini aşabileceği ve böylece siyasal sistem içinde mutlak bir güce ve otoriteye sahip olabileceği anlaşılmaktadır.

Anayasaya göre Başkan, Rusya Federasyonu'nun başkomutanıdır (md. 87/l). Başkomutanlık yetkilerine bağlı olarak “Rusya Federasyonu'nun askeri doktrini onaylamak” (md. 83/g), “yüksek askeri rütbeleri vermek”, “Silahlı Kuvvetler Yüksek Komutanını atamak ve görevden almak” ve olağanüstü hal ve sıkıyönetim ilan etmek yetkilerine sahiptir. Rusya Federasyonu askeri doktrini Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilir ve Başkan tarafından kararname olarak yayımlanır. Güvenlik Konseyinin Başkana bağlı bir kurum olması ve anayasanın açık hükmü, askeri doktrinin belirlenmesinde son sözün Başkana ait olduğunu göstermektedir. Rus askeri doktrini günün koşullarına göre, Rusya'nın iç ve dışından gelebilecek tehlikeler hakkında öngörülerde bulunur, ülke savunması ve güvenliği için genel ilkeleri ve yürütülecek askeri politikaları belirler.¹⁷⁰

Başkanın güvenlik alanında temel politikaları belirlemesiyle ilgili diğer bir uygulama “Ulusal Güvenlik Konsepti”dir. Ulusal Güvenlik Konsepti'nin belirlenmesi usulü de askeri doktrinin onaylanması usulüyle aynıdır. Fakat Ulusal Güvenlik Konsepti güvenlik sorununu ve askeri doktrini de kapsayacak şekilde ekonomik, sosyal, dış siyaset ve askeri konularda yürütülecek siyasetin temel çerçevesini belirler. Ulusal Güvenlik Konsepti bu açıdan Başkanın başkomutanlık yetkisi yanında, devletin iç ve dış politikasının temel ilkelerini belirleme yetkisinin de sonucudur. Başkan, uluslararası anlaşmaları müzakere

¹⁷⁰ Nikolai Sokov, “Putin's Russia, New Priorities in the Kremlin Russia's New Concept of National Security”, http://www.law.nyu.edu/eecr/vol9num_onehalf/feature/nationalsecurity.html (Erişim: 01.05.2006).

etme ve imzalama yetkisine de sahiptir (md. 86/b). Bu yetki, Başkanın dış politikanın temel ilkelerini tespit etmek, dış politikanın yönetimine nezaret etmek ve devleti uluslararası ilişkilerde temsil etmek gibi yetkilerinin sonucudur. Başkanın imzaladığı uluslararası anlaşmaların kabul edilebilmesi için Duma ve Federasyon Konseyinin her ikisi tarafından onaylanmaları gerekmektedir (md. 106/d).

Rusya Federasyonunun siyasi sistemini şekillendiren 1993 Anayasası Rusya'yı, hükümet şekli cumhuriyet olan demokratik federatif hukuk devleti olarak nitelmiştir. Anayasaya göre Rusya Federasyonu, Rusya Federasyonu'nun eşit haklara sahip unsurları olan cumhuriyetler, topraklar, vilayetler, federal şehirler, özerk vilayetler ve özerk alanlardan oluşmaktadır. Federasyon içindeki her bir federe cumhuriyet kendi anayasasına, ayrıca her bir toprak, vilayet, federal şehir, özerk vilayet ve özerk alanlar ise kendi tüzüklerine (Temel Yasa) sahiptirler. Anayasaya göre, Rusya Federasyonuna yeni unsurların kabulü ve onun içinde yeni unsurların oluşturulması federal anayasal kanunla belirlenmiş şekilde gerçekleştirilir. RF'nin federal yapısı devlet bütünlüğüne, merkezi devlet organları ile RF unsurlarının devlet organları arasındaki yetki alanlarının ve kuvvetlerinin sınırlandırılmasına, RF'daki eşitliğine ve kendi kaderlerini tayin etme ilkesine dayanır.¹⁷¹

1.2. Siyasal Sistemin Dış Politika Stratejisinin Belirlenmesine Etkileri

Rusya Federasyonu Anayasası'nın verdiği yetkilere ve devlet geleneğine bağlı olarak, Rus dış politikasına ve dış politika konularına ilişkin kararların alınmasında

¹⁷¹ Rusya Federasyonu Anayasası, md. 5/3.

etkili olan devlet başkanı, dışişleri bakanı, başbakan, parlamento, enerji bakanlığı ve ilgili kurumları karar mekanizmalarındaki temel aktörlerdir. Bu aktörlerin yetkileri kadar kişisel ya da kurumsal özellikleri, geçmiş deneyimleri ve diğer kurumlarla ilişkilerinin ele alınması, dış politika kararlarının alınması sürecinin anlaşılması açısından önemlidir.

1.2.1. Devlet Başkanı

Devletlerin dış politikalarının detaylı ve sağlıklı bir analizini yapabilmek için iç koşullar, devletin yapısı ile uluslararası sistemin yapısal özelliklerinin önemli olduğunu vurgulamakla beraber, bireylerin kişisel özelliklerinin ve sahip oldukları geçmişin de dikkate alınması gerekir. Rusya örneğinde, geçiş döneminin yarattığı koşullar ve politik boşluk göz önüne alındığında, bireylerin kişisel özelliklerinin dış politikaya etkisi artmaktadır. Bu nedenle, 1993 Anayasası'ndan kaynaklanan geniş yetkileri nedeniyle¹⁷² iç ve dış politikanın başat aktörü konumundaki devlet başkanının kişisel özellikleri, geçmiş deneyimleri, yaklaşımları, eğitimleri ve hatta sağlık durumları dikkate alınmalıdır. Devlet başkanının anayasadan kaynaklı geniş yetkileri dış politikada son derece etkin bir rol oynamakla birlikte, başkanın gücüne bağlı olarak diğer kurumların ve bireylerin karar alma mekanizmalarından dışlanmalarına da olanak sağlamaktadır.

SSCB'den miras alınan dış politika kurumlarında ya da dış politikayı etkileyen kurumlarda eski dönemin etkileri dağılmayı takip eden yıllarda devam

¹⁷² 12 Aralık 1993'de kabul edilen Rusya Federasyonu Anayasası'na göre, devlet başkanı, iç ve dış politika kararlarının alınmasından ve uygulanmasında birinci derecede yetkili ve sorumludur. Anayasanın 80. ve 86. maddeleri devlet başkanının dış politikadaki geniş yetkilerinin sınırlarını tanımlamaktadır. Buna göre devlet başkanı, dış politikanın rotasını belirlemek, dış politikayı yönetmek, müzakereleri yürütmek, uluslararası anlaşmaları imzalamak, dış temsilcileri atamak gibi yetki ve sorumluluklara sahiptir. Ayrıca, Duma'nın onayını almadan, Enerji Bakanı'nı atayabilmektedir. Bkz. **Konstitutsiya Rossiiskoy Federatsii Prinyata Vsenarodnim Golosovaniem 12 Dekabrya 1993 Goda**, Rostov-na-Donu, Vladis, 2002, s. 26-30.

etmiş, yeni anayasa ve yasalarla kurumlar yeniden inşa edilmeye çalışılmıştır.¹⁷³

Yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi zaman aldığından kurumsal altyapıda zayıflıklar oluşmuş, bu da bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda dış politikayı etkileme kapasitelerini arttırmıştır. Rus devlet başkanları, zayıf kurumsal yapı nedeniyle, etkileri artan bireylerin başında gelmektedir.

1993 Anayasası ile devlet başkanının son derece geniş yetkilerle donatıldığını belirtmiştik. Bu, devlet başkanının alınacak kararlar üzerinde son derece etkin olacağını düşündürmektedir. Fakat Yeltsin'in devlet başkanlığında, kısa vadeli çıkarların karar alma süreçlerindeki etkinliği uzun vadeli bir dış politika geliştirilmesine engel olmuş, ilan edilen konseptlerle ve yapılan açıklamalarla çerçeveli bir dış politika izleneceği izlenimi verilmekle beraber, uygulamada dış politikada zig-zaglar çizildiği gözlenmiştir.¹⁷⁴

Bu bağlamda, Yeltsin'in belli bir çerçeveye sahip uzun vadeli dış politika yaklaşımlarına sahip olmadığı gözlenmektedir. Göreve geldiği dönemde batı perspektifli dış politika izlemiştir. Bu yaklaşımın ön plana çıkmasında sadece etrafındaki danışmanların ve dışişleri bakanı gibi kişilerin etkili olduğunu iddia etmek doğru olmayacaktır. Sovyetler Birliği'ni takip eden yıllarda batılı demokrasiler örnek alınmış, diğer taraftan ülkenin içinde bulunduğu kötü ekonomik koşullardan batılı devletlerin yardımı ile kurtulabileceğine dair inanç, batıcı bir dış politika izlenmesine neden olmuştur. 1993 itibarıyla, izlenen dış politikaya karşı, iç politik ortamda meydana gelen muhalif baskılar ve dışsal ortamda, Rusya dışındaki hükümetler ya da hükümet dışı aktörlerin aktif rol alması gibi nedenlerle, adeta terk

¹⁷³ Margot Light, "Post-Soviet Russian Foreign Policy: The First Decade", Archie Brown (der.), **Contemporary Russian Politics**, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 419.

¹⁷⁴ Peter Shearman ve Matthew Sussex, "Foreign Policy-Making and Institutions", Neil Robinson (der.), **Institutions and Political Change in Russia**, Londra, Macmillan Press, 2000, s. 155-157.

edilen eski Sovyet coğrafyasında yeniden aktif bir politika izlenmeye çalışılmıştır. Ancak enerji konuları başta olmak üzere birçok konuda Rusya için hayati önem taşıyan çıkarlar beklendiği ölçüde hayata geçirilememiştir.

Bunlara ek olarak, dış politika yaklaşımlarındaki dönüşüme neden olan bir diğer neden, geçiş döneminde ortaya çıkan ekonomik ve politik hayattaki kargaşa ortamıdır. Batılı ülkelerden ve uluslararası kuruluşlardan gelen ekonomik yardımlarla kısa süreli bir rahatlama yaşanmış, ama bu yardımlar ülkenin içinde bulunduğu kargaşa ortamından kurtulması için yeterli olmamıştır. Uzun vadede refahı sağlayacak kurumsal altyapı oluşturulamamış, politik sistemin değiştirilmeye çalışıldığı devlet ekonomisinden pazar ekonomisine geçiş sürecinde, devlet mallarının hızla özelleştirildiği dönemde kurumsal yapının oluşturulamamış olması ciddi bir politik karmaşanın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Doğal olarak, bu kargaşa ortamında ortaya çıkan farklı aktörlerin çıkarlarını hayata geçirmek adına yaptıkları baskılar devlet başkanının iç ve dış politikada aldığı kararların yönünü ve rasyonelitesini etkilemiştir. Ayrıca, geçiş döneminde söylemde terk edilmeye çalışılmakla beraber, zaman zaman uygulanan politikalarda kendini gösteren Sovyet döneminden kalma jeopolitik perspektifler ve politik planlamanın kalıntıları da önemli bazı dış politika kararları üzerinde etkili olmuştur.¹⁷⁵

Yeltsin'in aldığı dış politika kararlarının rasyonelitesini etkileyen tek şeyin, ülke içindeki kargaşa ortamı ve ülkenin her anlamda içinde bulunduğu zayıf durum olmadığını belirtmek gerekir. Yeltsin'in sağlık problemleri de önemli faktördür.

¹⁷⁵ Örneğin, Kosova'daki savaşta Sırp lider Slobodan Milošević'e ve onun Kosova'daki eylemlerine karşı izlenecek politikalar net bir şekilde belirlenememiştir. V. İ. Korotkeviç, **İstoriya Sovremennoy Rossii 1991-2003**, Sankt-Peterburg, Sankt-Peterburg Üniversitesi Basım Evi, 2004, s. 45.

Sağlık problemleri nedeniyle, uzun sürelerle görevini resmen ya da fiilen vekilleri yürütmüştür.¹⁷⁶ Örneğin, 1996 başkanlık seçimleri ertesinde 8 ay süreyle başbakan V. Çernomirdin, Mayıs 2000'deki devlet başkanlığı seçimlerine kadar 5 ay süreyle başbakan Putin vekaleten devlet başkanlığı yapmıştır. Devlet başkanlığı görevinin resmen ya da fiilen vekillerince yürütülmesi, hem devlet başkanının yerine vekillerinin ve bürokratların karar almalarına, hem de kamuoyunda Yeltsin'e duyulan güvenin azalmasına neden olmuştur.

Liderin bu olumsuz özelliklerinin neden olduğu problemler, dış politika karar alma mekanizmalarında oluşan yönetsel kargaşa ile artış göstermiştir. SSCB döneminde dış politika kararları politbüro tarafından alınmaktaydı. Komünist Parti'nin kapatılmasıyla politbüro da ortadan kalkmış, bu boşluğu doldurması amacıyla oluşturulan Devlet Başkanlığı Yönetimi (Kremlin) ve Güvenlik Konseyi gibi kurumlar karar alma mekanizmalarında etkinleşememiştir. Dolayısıyla, zayıf liderlik ve kurumsallaşamama, dış politika arenasına enerji şirketleri, yerel yöneticiler ve askeri misyonlar gibi yeni ve etkin aktörlerin girmesine ve etkinleşmelerine olanak sağlamıştır.¹⁷⁷

Yeltsin'in ilk dönem başkanlığında etkin olan bu yeni aktörlerin ve bürokratların etkisi, ikinci dönem başkanlığında artış göstermiştir; danışman, bürokrat (E. Gaydar, A. Çubais, B. Nemtsov, V. Çernomirdin gibi) ve iş adamları (B.

¹⁷⁶ 1993 yazında Polonya'ya yaptığı bir ziyaret sırasında, dış politikada yakın çevre doktrininin benimsendiği, bu bağlamda, NATO'nun Rusya'nın yakın çevresinde yayılmasına karşı politika izlendiği bir dönemde, Polonya'nın NATO üyeliği için yaptığı başvurunun desteklendiğini açıklamıştır. Diğer taraftan 1996 Haziran'ındaki seçim kampanyası sırasında kalp krizi geçirmiş ve kamuoyundan gizli tutulmak üzere, 8 ay devlet başkanlığı koltuğunu vekillerine bırakmıştır. V. İ. Korotkeviç, *İstoriya Sovremennoy Rossii 1991-2003*, Sankt-Peterburg, Sankt-Peterburg Üniversitesi Basım Evi, 2004, s. 18.

¹⁷⁷ Dale R. Herspring ve Peter Rutland, "Putin and Russian Foreign Policy", Dale R. Herspring (der.), *Putin's Russia: Past Imperfect, Future Uncertain*, Lanham, Rowman & Littlefield, 2003, s. 228.

Berezovsky gibi) karar alma mekanizmalarında etkili olmuştur.¹⁷⁸ İkinci dönem başkanlığında, Yeltsin'e yakın kişilerden ve çoğunlukla çıkar sahiplerinden oluşan ve “aile” olarak adlandırılan bu küçük grup neredeyse iç ve dış politikayı yönlendiren temel aktör konumuna gelmiştir.

Yeltsin'in ardından devlet başkanlığı koltuğuna oturan Putin ise kişisel özellikleri, deneyimleri ve etki düzeyi açısından önemli farklılıklara sahip olmuştur. İlk olarak, Putin daha kararlı, risk almayı sevmeyen, emin ve güçlü bir kişilik sergilemiştir. İki liderin geçmiş deneyimleri kıyaslanarak, Putin'in sahip olduğu uzun KGB geçmişinin otoriter bir yönetim şekli benimsemesine neden olabileceği yorumları yapılmıştır.¹⁷⁹ Ayrıca, Putin'in aldığı hukuk eğitimi ve sonrasında dış politika ve enerji konularında uzmanlaşmış olması¹⁸⁰ nedeniyle, Yeltsin'e nazaran daha bilinçli ve kararlı bir dış politika izleyebileceği beklentisi oluşmuştur.

Bunun yanısıra, Yeltsin'in sıkça tekrarlanan sağlık problemlerinin tersine, Putin sağlıklı ve sportif bir görünüm sergilemiştir. Son derece kötü olan ekonomik ve sosyal koşullardan Yeltsin'in zayıf kişiliği sorumlu tutulmuş, Putin'in sergilediği kararlı kişiliğin kamuoyu tarafından da takdir edildiği ve bunun seçimlerde başarılı olmasına neden olduğu ileri sürülmüştür.¹⁸¹ Bununla beraber, bazı yazarlara göre, Putin'in 2000'deki on bir adayın katıldığı başkanlık seçimlerinde ilk turda başarı kazanıp, arkasına aldığı halk desteği ve zayıf muhalefet de politikalarını etkin bir şekilde uygulaması için gerekli ortamı hazırlamıştır.¹⁸²

¹⁷⁸ Peter Shearman, “Personality, Politics and Power: Foreign Policy”, Vladimir Tikhomirov (der.), **Russia After Yeltsin**, Aldershot, Burlington, Ashgate, 2001, s. 231.

¹⁷⁹ Ibid, s. 232.

¹⁸⁰ 1997 yılında V. Putin doğal kaynakların, yerel ekonomileri ve stratejik planlamayı nasıl güçlendirebileceği konusundaki doktora tezini savunmuştur. Bkz. Michael Freedman ve Heidi Brown, “Enerji Çarı”, **Forbes Türkiye**, Sayı 11, Ağustos 2006, s. 77.

¹⁸¹ Shearman, “Personality, Politics and Power: Foreign Policy”, s. 223-226.

¹⁸² Graeme Gill, “Vladimir Putin and the Future of the Presidency”, Tikhomirov (der.), **Russia After Yeltsin**, Burlington, Ashgate, Aldershot, 2001, s. 26-30.

Putin'in dış politika yaklaşımları, Yeltsin'in yaklaşımlarıyla kıyaslandığında önemli farklar gözlenmektedir. Sovyetler Birliği'nin sona erdiğini kabullenmekle beraber, Putin'in Rusya'nın dünyadaki güçlü devletleri arasındaki yerini almasını sağlayacak politikaların geliştirilip, bunların gerçekçi bir yaklaşımla uyguladığı söylenebilir. Ona göre, ülke içinde bütünlüğü ve ulusun kendine güvenini sağlayacak bir araç olarak yurtseverlik benimsenmeli ve aşılmalıdır.¹⁸³ Ülke ekonomisinin zayıflığının ve SSCB'nin dağılmasını takip eden ilk on yılda kurumsallaşmanın istenen ve gereken düzeye getirilememiş olduğunun kabullenilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu gerçekçi yaklaşım, dış politika kararlarında ve uygulamalarında taktik ve strateji değişimi de beraberinde getirmiştir. Putin, bu bağlamda pragmatist bir yaklaşıma sahiptir. Bu, ideolojilerin baskısından uzak, ulusal çıkarları gözetten bir yaklaşımdır ve bazı yazarlara göre, uluslararası arenada Rusya ile ilişki ve rekabet içinde olan diğer devletlerin işini zorlaştırmakta, onların da politika davranışlarında dönüşüme gereksinim duymalarına neden olmaktadır.¹⁸⁴

Diğer taraftan, Putin iç ve dış politikada devlet başkanının etkinliğini arttırmaya ve Yeltsin döneminde geçiş sürecinin yarattığı politik ve ekonomik koşullardan, devlet başkanının kişisel zayıflıklarından dolayı etkileri artan bürokratların ve çıkar gruplarının etkisini azaltmaya çalışmıştır. 1996 seçimlerindeki kadar organize olamamakla beraber, Yeltsin döneminin başat çıkar grubunu oluşturan "aile" ve iş adamları Putin'in 2000 devlet başkanlığı seçimlerinde seçilmesi için de destek vermişlerdir. Fakat Putin'in seçilmesini izleyen birkaç yıl içinde yönetimine muhalif olan, Yeltsin döneminin Berezovsky, Hodorkovsky,

¹⁸³ Herspring ve Rutland, "Putin and Russian Foreign Policy", s. 225-226.

¹⁸⁴ Ibid, s. 226.

Gusinsky gibi etkin ve gözde iş adamlarının ekonomik ve politik alandaki etkinliklerini azaltmak amacıyla yürüttüğü mücadelenin ulaştığı başarı, bu tahminlerin hayata geçmediğini göstermektedir. Bu mücadele enerji politikaları üzerinde doğrudan etkide bulunmuştur. Çünkü çıkar sahibi kişilerin etkin olduğu sektörlerin başında enerji sektörü gelmektedir.

Putin ülke idaresi dahil, sosyal, politik ve ekonomik hayatın her alanında etkin olan bu kişilere karşı verdiği mücadeleye, vergi denetimlerini arttırmakla başlamıştır. Örneğin, ülkenin en büyük petrol şirketlerinden Yukos'un yüklü bir vergi borcu olduğu saptanmış, borçlarını ödeyemeyen şirket devlete ait petrol şirketi Rosneft'e devredilmiş, Yeltsin döneminin gözde iş adamlarından Mikhail Hadarkovsky de Ekim 2003'de tutuklanmıştır. Bu tutuklanmanın asıl nedeni 2004'te yapılması öngörülen Başkanlık seçimleri ve bu seçimlerinde aday olacağını açıklayan Yukos'un Yönetim Kurulu Başkanı Hadarkovski'nin Putin tarafından tasfiye edilmesidir. Putin'in mücadelesi daha önceki dönemde çatışan bazı iş adamlarının yönetime karşı ortak mücadele etmesine neden olmuştur.¹⁸⁵ Bunun açık bir örneği, Berezovsky ile ülkenin en büyük medya kuruluşu Media-MOST'un sahibi Gusinsky arasındaki işbirliğidir. Bir yandan Berezovsky parlamentoda Putin'e karşı muhalefetini arttırırken, diğer yandan Gusinsky, sahip olduğu medya kuruluşları kanalıyla, Putin karşıtı yayınlar yapmış, bu durum Putin'in tavrını sertleştirmiş, yüksek vergi borçları ortaya çıkarılan Gusinsky'nin medya kuruluşlarının büyük bir kısmı OAO Gazprom tarafından satın alınmıştır. Putin yönetimi uygulamalarına açıkça muhalefet eden ve bir dönem ülkenin güçlü petrol şirketlerinden olan Sibneft'in ortağı ve ORT Televizyonu'nun sahibi olan

¹⁸⁵ Shearman, "Personality, Politics and Power: Foreign Policy", s. 244.

Berezovsky ise parlamentodan azledilmiştir. Bu örnekler, merkezi otoritenin etkisini arttırmayı hedefleyen Putin'in kararlı ve otoriter kişiliğinin göstergeleridir.

Bununla beraber, bu kişilerin Putin yönetimine karşı sergiledikleri muhalefetin, Putin'in bu kişilere karşı mücadelesinin şiddetini arttırdığının da altı çizilmelidir.¹⁸⁶ Fakat Aralık 2003'deki Duma seçimlerinde Putin'i destekleyen Birlik Partisi'nin parlamentoda çoğunluğu ele geçirmiş olması, Putin'in bu çıkar grupları ve iş adamları ile mücadelesinde parlamento desteğini de arkasına almasına neden olmuş, mücadele gücünü arttırmıştır.¹⁸⁷ Putin'in karar alma süreçlerindeki gücünü ve etkinliğini arttıran bir diğer gelişme de, kilit bürokratik pozisyonlara, genellikle daha önce birlikte çalıştığı kadroları getirmiş olmasıdır.

Putin'in enerji konusunda doktora öğrenimi yaptığını belirtmiştik. 1997'de tamamladığı *“Pazar İlişkilerinin Düzenlenmesinde Bölgenin Mineral Kaynaklarının Üretiminin Stratejik Planlanması (St. Petersburg Bölgesi)”* başlıklı doktora tezinin özeti, tezin hazırlandığı St. Petersburg Maden Enstitüsü tarafından 1999'da yayınlanmıştır. Putin'in enerji kaynaklarının Rus ekonomisi için taşıdığı önem ve devletin sektörün idaresi konusunda kontrolü sağlaması gerektiğine ilişkin şu ifadeleri dikkat çekicidir:

Doğal kaynaklar sektörünün geliştirilmesi, sanayi ve tarım alanındaki ihtiyaçların karşılanması için önemli olan güçlü bir sanayi altyapısının oluşturulmasına yardımcı olmaktadır. Sektörden sağlanan yabancı sermaye akışı, ülke gelirlerinin artmasına önemli bir katkıda bulunmaktadır. (...) Doğal kaynaklar, Rusya'nın uluslararası pozisyonunun ve ülke ekonomisindeki olumlu gelişmelerin garantisidir. Devlet enerji sektöründeki önceliklerini belirlemeli ve devlet planlaması doğal kaynakların yönetiminin çekirdeğini oluşturmalıdır. Eğer doğal kaynaklar bu derecede önemli ise, Rusya sadece ham madde ihracatçısı bir ülke olamaz, kaynakların Rus vatandaşlarının yaşam standartlarının yükseltilmesi ve ülkenin dünyanın büyük ekonomilerinden biri haline gelmesi için kullanılması gerekmektedir. Bu,

¹⁸⁶ Örneğin, Hodorkovsky Aralık 2003'deki Duma seçimleri öncesi Yobloka Partisi'ne ile Sağ Güçler Birliği'ne destek vermişti. Ilya Arxipov, “Pravıy Flang. Rastonovka Sil”, http://news.bbc.co.uk/hi/russian/russia/newsid_3255000/3255647.stm, (Erişim:30.02.2010)

¹⁸⁷ Shearman, “Personality, Politics and Power: Foreign Policy”, s. 231.

devletin ve büyük finansal-endüstri kuruluşlarının beraberce Batılı şirketlerle yarışmasını gerektirmektedir.¹⁸⁸

Bu ifadeleri ile Putin, enerji kaynaklarının Rus ekonomisindeki büyümenin sağlanabilmesi için enerji sektöründeki devlet kontrolünün gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Başkanlığının ikinci döneminde önemli enerji kuruluşlarında artan devlet kontrolü, bu politikanın büyük ölçüde hayata geçirildiğini göstermektedir. Rus doğalgaz tekeli Gazprom'da artan devlet kontrolü bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Fakat özellikle Putin'in ikinci dönem başkanlığı sırasında enerji kuruluşları başta olmak üzere, ekonominin kilit sektörlerinde devlet kontrolünü arttırmaya yönelik olarak atılan adımların Putin'in etrafındaki tüm kurumlar tarafından desteklenmediğini, başka bir deyişle Putin'in tekrar kamulaştırma politikalarını hayata geçirme girişimlerinin bazı aktörlerin muhalefetine neden olduğunu belirtmek gerekir. Kamulaştırma ve tekellerin korunması politikalarına karşı olan kesim genel olarak liberallerden oluşmaktadır. Eski Başbakan Mikhail Kasyanov, Ekonomi Bakanı German Gref, Birleşik Enerji Sistemleri Genel Müdürü Anatoly Çubais, Finans Bakanı Aleksey Kudrin, Dışişleri Eski Bakanı Igor Iyonov bu kişiler arasında sayılabilir.¹⁸⁹ Buna karşılık Putin, muhalif birçok liberal bürokrat görevden almış, kendine yakın politikalar izleyen kişileri göreve getirilmiştir. Örneğin, liberal eğilimli Kasyanov'un yerine M. Fradkov başbakanlık görevine ve liberal I. Ivanov'un yerine Sergei Lavrov dışişleri bakanlığı görevine getirilmiştir.

Sonuç olarak, 1993 Anayasası'nın verdiği yetkilerle devlet başkanı, dış politika kararları üzerindeki en yetkili kişidir. Bu, devlet başkanının kişilik

¹⁸⁸ Vladimir Vladimiroviç Putin, "Mineralno-Sırovie Resursı v Strategii Razvitiya Rossiiskoy Ekonomiki", http://rus-stat.ru/stat/1062000_2.pdf, (Erişim: 20. 09. 2010).

¹⁸⁹ Roy Allison, "Strategic Reassertion in Russia's Central Asia Policy", **International Affairs**, Cilt 80, Sayı 2, 2004, s. 280.

özelliklerine, deneyimlerine ve diğer karar alıcılar üzerindeki yönetsel yeteneklerine bağlı olarak, alınacak kararlar üzerinde yapacağı etki düzeyinin değişebileceği anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda, Yeltsin'in zayıf liderliği, yukarıda detaylı olarak ele alındığı gibi, iç politik ortamda geçiş döneminde ortaya çıkan yeni çıkarlar ve aktör çeşitlenmesi nedeniyle oluşan karmaşayı engelleyemediği gibi şiddetlendirmiştir. Devlet başkanına yakın çıkar sahibi ve bürokratların alınan kararlar üzerinde etkili olmalarına engel olunamamıştır. Bununla beraber, karar alıcıların sayısındaki artışın yanı sıra, dış politika konularının çeşitlenmesi ve kapsamının genişlemesi durumunda gerekli olan, kurumlar ve karar alıcılar arasındaki koordinasyon sağlanamamıştır. İlan edilen dış politika ve güvenlik konseptlerine rağmen istikrarlı bir dış politika izlenememiş, Orta Asya başta olmak üzere, eski Sovyet coğrafyasında özellikle enerji ve güvenlik konularında farklı aktörlerin etkinlik göstermeleri kolaylaştırılmıştır.

Putin döneminde ise, göreceli olarak daha etkin ve istikrarlı, pragmatist bir dış politika izlenmiştir. Yeni aktörlerin iç ve dış politikadaki etkisi, güçlü liderlik ile azaltılmaya çalışılmıştır, ancak yine iç politik ortamın, politik sistemin ve ekonomik yapının bu çıkar gruplarının karar alma süreçlerinden tamamen dışlanmalarına olanak sağlamadığı unutulmamalıdır.

1.2.2. Dışışleri Bakanlığı

Dış politika karar alma süreçlerini etkinleyen kurumlardan biri de dışışleri bakanlığıdır. Sovyetler Birliği döneminde, belli bir ideoloji etrafında dış politika kararlarının Komünist Partisi Merkez Komitesince alınması Sovyet dışışleri

bakanlarının karar almada aktif olmalarına engel olmuştur. Dağılmayı takip eden yıllarda ise, zayıf liderliğe bağlı olarak etkinlikleri artmıştır.

Parlamentonun, diğer kurumların ve çıkar gruplarının baskıları sonucunda dışişleri bakanlarının ve kadrolarının değişmesi ile göreve gelen yeni bakan ve kadroların benimsediği yaklaşım farklılıkları sebebiyle, ülkenin izlediği dış politikanın çerçevesinde kısmen ya da tamamen değişiklikler meydana gelmiştir. Diğer taraftan, iç ve dış politik ortamda meydana gelen gelişmeler ile diğer kurumların baskıları, dışişleri bakanları görevde kalsalar dahi yaklaşımlarında değişimlerin meydana gelmesine yol açmıştır. Örneğin, dağılmanın ardından dışişleri bakanlığı görevine gelen Andrey Kozirev görevinin ilk yıllarında izlediği batı eksenli dış politika nedeniyle, Orta Asya ve eski Sovyet coğrafyasını adeta dışlamıştır. İç baskılar ve diğer ülkelerin bölgedeki etki alanını genişletmesinin ardından ilan edilen “yakın çevre doktrini” ile Orta Asya’daki Rus çıkarlarının gözetilmesine dönük bir dış politika izlenmeye başlanmıştır. Yine, parlamento baskısı ile Ocak 1996’da dışişleri bakanı olan Yevgeniy Primakov¹⁹⁰, pragmatist dış politika yaklaşımı nedeniyle eski Sovyet coğrafyasında daha etkin bir dış politika izlemesi gerektiğini her fırsatta vurgulamış ve bölgedeki diplomatik girişimler arttırılmıştır.

Sovyetlerin dağılmasının ardından çıkar gruplarının dışişleri bakanlığı üzerinden etkili olabilecekleri koşullar da yaratılmıştır.¹⁹¹ Örneğin, Andrey Kozirev, Temmuz 1992’de bakanlığın önde gelen memurları, iş adamları ve dış politika uzmanlarından oluşan Dış Politika Konseyi’ni kurmuştur. Konsey, Yeltsin’in Kremlin’de aynı adla kurduğu kurumdan işlevi itibariyle farklıdır ve

¹⁹⁰ http://society.polbu.ru/geopolitics_xxi/ch07_i.html, (Erişim: 15. 05. 2012).

¹⁹¹ Robert Donaldson ve Joseph H.Nogee, **The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests**, Armonk, M.E. Sharpe, 1998, s. 135.

doğrudan kararlar üzerinde etkili olmayan konsey danışma işlevi görmektedir. Ancak bu komisyon ile geçiş döneminde ortaya çıkan yeni aktörler, dış politika süreçlerine resmen dahil edilmiştir. Ekim 1991'de iş adamları ile dışişleri bakanlığının girişimi ile bir zirve yapılmış olması, iş çevrelerinin ve çıkarlarının alınacak kararlarda göz ardı edilmediklerinin bir diğer göstergesidir.¹⁹²

Putin dönemiyle birlikte, kişisel düzeyde dışişleri bakanlarının yaklaşımları ön plana çıkmamakla beraber, dışişleri yetkilileri bölgesel ve küresel konularda izlenen aktif diplomaside önemli rol oynamışlardır. Örneğin, Dışişleri Bakan Yardımcısı Victor Kalyujny, Putin'in Orta Asya elçisi olarak görev yapmış ve özellikle izlenen enerji politikalarında önceki döneme nazaran meydana gelen değişikliklerde etkili olmuştur. Kendisi de Putin dönemiyle beraber, Rusya'nın izleyeceği dış politikada Orta Asya'nın öncelikli konumda olacağını ve bunun ülkenin çıkarları açısından çok önemli olduğunu dile getirmiştir.¹⁹³

Bununla beraber, özellikle dışişleri bakanlığının liberal eğilimli yetkililerinin, Putin'in izlediği politikaları zaman zaman eleştirdikleri gözlenmektedir. Örneğin, dışişleri bakan yardımcılarında Andrey Denisov, Rusya'nın iç enerji pazarının, şirketlerin rekabet edebilecekleri bir ortamın oluşturulabilmesi için liberalleşmesi ve Putin'in tersine yabancı yatırımcıların Rus pazarındaki çıkarlarının korunması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁹⁴

Sonuç olarak, Sovyetler Birliği'ndeki zayıf etkisiyle kıyaslandığında karar alma süreçlerinde dışişleri bakanlığının etkisinin arttığı gözlenmektedir. Yalnız, enerji politikaları bağlamında, her zaman dışişlerinin benimsediği politikaların

¹⁹² Ibid, s. 137.

¹⁹³ Jon L. Black, **Vladimir Putin and the New World Order: Looking East and West?**, Oxford, Rowman & Littlefield Publishers, 2004, s. 285.

¹⁹⁴ Andrey Denisov, "How the MFA Promotes Russian Business Interests in Abroad", **International Affairs-A Russian Journal of World Politics**, Cilt 50, Sayı 4, 2003, s.68.

enerji şirketleri ve kurumlar tarafından uygulanmadığı da gözlenmiştir. Örneğin, Andrey Kozirev, “ekonomik araçlar politik kazanımlara dönüştürülmeli” açıklamasını takiben, Hazar petrolünü batılı pazarlara bağlayan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesine Lukoil’in katılmasına, bölge ülkelerinin Rus etki alanından çıkmasına olanak sağlaması nedeniyle karşı çıkmıştır. Fakat enerji şirketleri ve onlara yakın ilişki içinde olan dönemin başbakanı Çernomirdin onay vermiştir.¹⁹⁵ Buna karşılık, Türkmenistan’ın batıdaki pazarlara ulaşan doğalgazının Gazprom tarafından kesilmesi, dışişlerinin politikaları ile örtüşen politik kazanımlara yol açtığı için desteklenmiştir.

1.2.3. Başbakanlık

Devlet Başkanı tarafından aday olarak gösterilen başbakan ve onun kurduğu Bakanlar Kurulu, Duma’nın onayı ile iş başına gelmektedir. Devlet Başkanı’nın başbakanı görevden alması anayasal haktır. Dolayısıyla, değişen iç politik ortam, kişisel kaygılar ve politik entrikalara bağlı olarak, başbakanlık koltuğuna oturan isimlerin sıkça değiştiği gözlenmiştir.¹⁹⁶

Rusya Federasyonu’nun ilk başbakanı liberal politikaları benimseyen ve şok terapi programı ile pazar ekonomisine geçiş koşullarını oluşturmaya hedefleyen Yegor Gaydar (Ocak-Aralık 1992) olmuştur. Onun liberal yaklaşımları, yapılan özelleştirmeler üzerinde etkili olmuş dev enerji kuruluşlarının özelleştirilmesi sonrasında hızla zenginleşerek iç ve dış politikada etkili olan çıkar gruplarının ortaya çıkmasına katkı yapmıştır.

¹⁹⁵ Herbert Ellison ve Bruce A. J. Acker, **The New Russia and Asia: 1991-1995**, Seattle, NBR Analysis, Cilt 7, Sayı 1, 1996, s. 19.

¹⁹⁶ John Willerton, “The Presidency: From Yeltsin to Putin”, Stephen White, Alex Pravda ve Zhi Gitelman (der.), **Developments in Russian Politics 5**, Basingstoke, Palgrave, 2001, s. 33.

Ardından bu göreve Aralık 1992’de Sovyetler Birliği Doğalgaz Endüstrisi Bakanı Viktor Çernomirdin getirilmiştir. Mart 1998’e kadar görevini sürdüren Çernomirdin, en uzun süre başbakanlık yapan isimdir. Uzun süre görevde kalmasının yanı sıra, Devlet Başkanı Yeltsin ile geçmişe dayanan yakın ilişkisi ve Yeltsin’in sağlık problemleri nedeniyle, görevini bazı dönemlerde vekaleten Çernomirdin’e bırakmış olması, iç ve dış politika karar alma süreçlerinde etkili olmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca, zayıf kurumsal yapı ve kurumlararası ilişkiler başbakanın etki alanını bir kat daha genişletmiştir.

Çernomirdin’in eski Sovyet Doğalgaz Endüstrisi Bakanı olduğu, Gazprom’un ilk etap özelleştirmelerindeki etkisi ve başta dönemin Gazprom Genel Müdürü Rem Vyakhirev olmak üzere şirket yetkilileri ile yakın ilişkileri dikkate alındığında, Gazprom çıkarlarını gözetten politikalar izleyerek enerji politikaları üzerinde etkili bir aktör olduğu ileri sürülebilir.¹⁹⁷ Nitekim başbakanlığı döneminde Gazprom’un vergi ödemelerini aksatmasına göz yumulması¹⁹⁸ ve şirkete dış yardım sağlanması için gösterdiği kişisel çabalar bu iddiayı desteklemektedir. Çernomirdin’in sadece kendi için değil, oğlu ve kardeşi başta olmak üzere yakın çevresi ve kurucusu olduğu Evimiz Rusya Partisi mensuplarına ve partinin seçim harcamalarına, Gazprom kanalıyla finansal kaynak sağladığı iddia edilmiştir.¹⁹⁹ Bu iddialar nedeniyle, 1995 sonbaharında Duma’da aleyhine açılan soruşturmada net bir sonuca varılamamıştır. Çernomirdin ile ilgili bir başka iddia da, kişisel ilişkilerini ve

¹⁹⁷ Rus yazar Timçenko, doğalgaz endüstrisi ile olan bu sıkı ilişkilerinden dolayı Çernomirdin’i “Bay Gaz” olarak adlandırmıştır. Bkz. Viktor Timçenko, **Putin i Novaya Rossiya**, Rostov-na-Donu, Feniks, 2005, s. 91.

¹⁹⁸ Valerie Sperling, “Introduction: The Domestic and International Obstacles to State-Building Russia”, Valerie Sperling (der.), **Building the Russian State: Institutional Crisis and the Quest for Democratic Governance**, Boulder, Westview Press, 2000, s. 13.

¹⁹⁹ Ibid, s.14.

başbakanlık yetkilerini kullanarak Gazprom'a dış yardım sağladığı ve dış yardımların amacına uygun olarak kullanılmadığına ilişkindir.²⁰⁰

23 Mart 1998'de Çernomirdin, Ekim 1997'de Duma'da 1998 bütçesi görüşmeleri sırasında, özellikle komünistlerin etkisiyle yükselen muhalefet nedeniyle,²⁰¹ Yeltsin tarafından görevden alınmış, yerine Enerji Bakanı Sergey Krienko (Mart-Ağustos 1998) getirilmiştir.²⁰² Ağustos 1998'deki ekonomik krizin ardından Krienko da görevden alınmıştır.

Yeltsin, Mart 1998'de Duma baskısı ve başarısız olduğu gerekçesiyle görevden aldığı Çernomirdin'i, ülkeyi içinde bulunduğu krizden çıkaracağı düşüncesi ile tekrar başbakanlık görevine getirmek için lobi faaliyetlerinde bulunmuştur. Fakat dönemin parlamentosundaki parçalı yapı ve devlet başkanının aldığı kararlara karşı, özellikle kriz ertesinde yükselen muhalefet Çernomirdin'in başbakanlık görevine gelmesine engel olmuş, komünistlerin ve Moskova Belediye Başkanı Yuri Lujkov gibi etkin isimlerin baskısıyla Dışişleri Eski Bakanı Y. Primakov (Eylül 1998-Mayıs 1999) başbakanlık görevine getirilmiştir. Daha önceki reformist başbakanlara nazaran daha muhafazakar bir politika izlemesi, Primakov'a karşı özellikle finansal çıkar gruplarının, Duma'daki liberallerin ve merkez sağcıların muhalefet etmelerine neden olmuştur.

²⁰⁰ Matt Bivens, Jonas Bernstein, "The Russia You Have Never Met", **Demokratizatsiya**, Cilt 6, Sayı 4, 1998, s. 622-623.

²⁰¹ Duma'nın onayına sunulmak istenen bütçenin, kamu kurumlarına verilen sübvansiyonun ve ordu harcamalarının azaltılmasını hedeflemesi, komünistlerin muhalefetine neden olmuştur. Çernomirdin'in güvensizlik oyu verilmesi durumunda çekileceğine ilişkin açıklamasının ardından, 146 milletvekili güvensizlik oyu verilmesi için imza toplamıştır. Yeltsin muhalefetle uzlaşma yolları aradıysa da başarılı olamamış ve Çernomirdin görevden alınmıştır. Bkz. Minton F. Goldman, **Russia, The Eurasian Republics, and Central/Eastern Europe**, 8. Baskı, Guilford, Connecticut, Dushkin/McGraw-Hill, 2001, s. 44.

²⁰² Donaldson ve Noguee, **The Foreign Policy of Russia**, s. 138-139.

Yeltsin'in ardından devlet başkanlığına gelebileceğine ilişkin yorumlar, Yeltsin'in Mayıs 1999'da Primakov'u da görevden almasına neden olmuştur. Yerine getirilen İçişleri Bakanı Sergey Stepaşin (Mayıs-Ağustos 1999) de Çeçenistan Savaşı'ndaki pasif tutumu ve Yeltsin'in güvenini kaybetmesi nedeniyle görevden alınmıştır. Ardından Sovyetler Birliği döneminde on altı yıl süreyle KGB'de çalışan ve Rusya Federasyonu Federal Güvenlik Servisi FSB'nin de başkanlığını yapmış olan Vladimir Putin (Ağustos 1999-Mayıs 2000) bu göreve getirilmiştir. 31 Aralık 1999'da Yeltsin, sağlık problemleri nedeniyle, devlet başkanlığı koltuğunu vekaleten Putin'e bırakmıştır.²⁰³

Putin ilk dönem devlet başkanlığında başbakan olan, liberal Mikhail Kasyanov ise özellikle ekonomi politikalarının geliştirilmesi konusunda etkili olmuştur.²⁰⁴ Fakat ikinci dönem başkanlığında ekonomi politikalarının geliştirilmesinde Putin'in kontrolü ele geçirmeye çalıştığı gözlenmiştir. Enerji endüstrisi başta olmak üzere tüm sanayi kuruluşlarında devlet kontrolünün arttırıldığı bu dönemde Mikhail Fradkov göreve getirilmiştir. Fradkov Putin'in kamulaştırma politikasını desteklediği gözlenmiştir.

Görüldüğü gibi, iç politik gelişmelerdeki değişimlerin ve etkileşimlerin aynası ve devlet başkanının birinci derecede vekili olan başbakanlık kurumu ve başbakanlar ülke iç ve dış politikasında etkili olmaktadır. Yalnız karar alma süreçlerindeki bu etkinlikleri diğer kurumlarda olduğu gibi devlet başkanının otoritesine ve gücüne bağlı olarak değişmektedir. Bu bağlamda, Yeltsin döneminde başbakanların daha etkin oldukları gözlenmektedir. Görevi resmen ya da fiilen uzun

²⁰³ Ricart Sakva, "Putin i Politika Razvitiya Rossii", http://www.icps.com.ua/files/articles/54/15/lg_rus_200004.pdf, (Erişim: 25.01.2010)

²⁰⁴ Vladimir Milov, **Russian Energy Sector and Its International Implication**, Moscow, Institute of Energy Policy, Discussion Paper, 30 Mart 2005, s. 7.

sürelerle vekaleten yürüten Çernomirdin gibi kimi başbakanlar, kişisel bağlantılarına, diğer kurum ve kişilerle olan ilişkilerinin dayandığı çıkarlarına bağlı olarak sahip oldukları yetkilerle bu kurum ve kişilere fayda sağlamışlardır. Bu yolla, kendileri dış politika kararları üzerinde etkili oldukları gibi bu çıkar sahibi kişi ve gruplara da etkide bulunacakları koşulları yaratmışlardır.

1.2.4. Parlamento

Parlamentonun genel olarak, dış politika karar alma süreçlerindeki etkisi düşük olmuş, uluslararası anlaşmaları eleştirme ve onaylama gibi resmi yetkilerle sınırlı kalmıştır. Görevinin ilk dönemlerinde, Rusya'nın demokratik esaslara dayanan ve halkın temsilcilerinden kurulu parlamentonun çok etkin olması gerektiğini sıkça dile getiren Yeltsin'in, ilerleyen dönemlerde bu yaklaşımın değiştiği gözlenmiştir. Zaten uygulamada parlamentonun son derece sınırlı yetkilere sahip olduğu ortadadır.

Yeltsin, Mart 1997'deki BDT Zirvesi'nde bunu açıkça dile getirmiştir:

Şunu vurgulamak isterim ki; Rus dış politika kararları, BDT ile ilgili konular dahil, devlet başkanı tarafından belirlenir. Benim dışımda, başbakan ve dışişleri bakanı tarafından da dış politikaya ilişkin açıklamalar yapılabilir. Bu yoldan devam edilmesini rica ediyorum sizden. (...) Tartışmasız, parlamenterler, yöneticiler, politikacılar ve bürokratik memurların yaptıkları hoş olmayan açıklamaların artmasını sağlayabiliriz. Bunu yapmayız, gelecekte de yapmayacağız. Biz dış politika kararlarının arkasında kimin sözlerinin olduğunu biliriz.²⁰⁵

Bu açıklama, hem dönemin devlet başkanının dış politika konularında anayasadan kaynaklı haklarını da kullanarak otoritesini arttırmak eğiliminde olduğunu, hem de demokrasiye geçiş sürecindeki Rusya'da demokratik devlet kurumlarının oluşturulması ve güçlendirilmesine yönelik istencin çok güçlü olmadığını göstermesi açısından anlamlıdır. Devlet liderinin konumu ve etkinliği, Çarlık Rusyası ve SSCB'den devralınan mirasın katkısıyla güçlendirilmek istenmiştir.

²⁰⁵ Donaldson ve Noguee, **The Foreign Policy of Russia**, s. 151.

Yeltsin'in döneminde bu politikanın uygulanamadığını, karar alma süreçlerinde devlet başkanının etrafındaki danışmanlar, liberal reformcular, dışişleri bakanları, eski SSCB bürokrasisinin önde gelen seçkinleri (nomenklatura)²⁰⁶ ve iş adamlarının etkili olduğunu ifade etmiştik. Bu kişilerin etkili olma yollarından biri de parlamentodaki faaliyetleriydi. Parlamentoda doğrudan temsilci statüsünde yer alarak ya da finansal güçlerini kullanmak marifetiyle parlamento üyelerini çıkarlarına uygun yasaların yapılması yönünde etkileyerek etkili olmaya çalışmışlardır. Örneğin, Yeltsin döneminin gözde iş adamlarından Boris Berezovsky parlamentoda yer almış, fakat daha sonra Putin'in etkisi ile azledilmiştir.

Doğrudan politik partilere destek vermemekle beraber, özellikle doğalgaz üretiminin yoğun olarak yapıldığı Sibiry'a gibi yerel birimlerde güçlü olan Gazprom'un da, parlamentoya girebilmeleri için finansal destek verdiği parlamento üyeleri kanalıyla, şirket aleyhine çıkarılabilecek yasaların engellenmesi ve lehine sonuçlar yaratacak yasaların çıkarılması için lobi faaliyetlerinde bulunduğu ileri sürülmektedir.²⁰⁷ Örneğin, Gazprom, Rusya Federasyonu tarafından 17 Aralık 1994'te imzalanan Enerji Şartı Anlaşması parlamentoda onaylanmaması için çaba göstermiştir. Temmuz 2006'da toplanan ve enerji güvenliği konusunun gündeminde olduğu G-8 Zirvesi öncesi Kremlin ve Batılı devletlerin Enerji Şartı Anlaşması'nın parlamentoca onaylanmasına yönelik baskıları sonuç vermemiştir. Buna karşılık,

²⁰⁶ 20. yüzyılın ortasından itibaren Sovyetler Birliği Komünist Partisi ve devletin diğer organları ile yakın ilişki içinde ve son derece etkili olan üst düzey yöneticiler *nomenklatura* olarak adlandırılmıştır. Bu kişilerden büyük bir kısmı Rusya Federasyonu'nun iç ve dış politikasında ve enerji politikalarında halen etkili olmaktadır. Örneğin, Doğalgaz Eski Bakanı V. Çernomirdin, Gazprom Eski Genel Müdürü R. Vyakhirev gibi. Bkz.: "Nomenklatura", L.M. Baş, A.V. Bobrova, G.L. Veçeslova, E. M. Sendrovits (der.), *Sovremennyy Slovar İnostrannih Slov*, Moskova, Tstadel-Treyd, 2003, s. 565.

²⁰⁷ Margarita M. Balmaceda, "Domestic Contradictions and Foreign Policy Levers: The Domestic Backround to the Role of Energy in Russia's Relations with the "Near Abroad"", *Post-Communist Politics and Society Seminar*, Harvard University, 6 Kasım 2001, s. 22.

Putin'in özellikle batılı devletlerle yaptığı ikili görüşmelerde parlamento onayından geçmese dahi, fiilen, beratin koyduğu ilkelerin gözetileceğini vurgulaması dikkat çekmektedir.²⁰⁸

Gazprom lobisinin parlamentoda etkin olduğunu gösteren bir diğer örnek de ülkenin doğalgaz ihracatını tamamen kontrol eden Gazprom'un ihraç yetkilerini arttıran ve garanti altına alan bir yasanın 5 Temmuz 2006'da Duma'dan geçmiş ve 18 Temmuz 2006'da Putin tarafından onaylanmış olmasıdır.²⁰⁹ Yasa ile, ihracat faaliyetlerinin tek bir şirket tarafından yapılmasının devletin ve diğer doğalgaz üreticilerinin faaliyetlerini daha etkin kılacağı ileri sürülmüştür.²¹⁰ Böylece, ülke ekonomisinde ve Gazprom'un gelirlerinde son derece önemli bir yere sahip olan doğalgaz ihracatının kontrolü tamamen Gazprom'un ve şirketin ihracat faaliyetlerini yürüten Gazpromexport'un eline geçmiştir. Daha önce doğalgaz ihracatı yapan Itera ve Transneft ile doğalgaz ihracatı talebi olan Lukoil ve TNK-BP sistemden dışlanmışlardır.²¹¹ Yeni yasa, ekonomik olarak şirketin ekonomik çıkarlarının sağlanması yönünde önemli bir yasal zemin hazırladığı gibi şirketin dış politika karar alma süreçlerindeki etkisini de arttırmıştır.

Yasa, doğalgaz tekeline kazandırdığı ekonomik ve politik avantajların yanı sıra, enerji politikaları yapım sürecinde etkin ve yetkin olan aktörler arasındaki

²⁰⁸ Andrey Kolesnikov, "Vladimir Putin Prinyal Energetičeskaya Hartiyu na Svoih Usloviyah", **Kommersant**, 21 Haziran 2006, s. 10.

²⁰⁹ Yasada açıkça Gazprom ifadesi kullanılmamakla beraber, ülkenin doğalgaz ulaştırma sisteminin tamamını kontrol eden organizasyon ve onun kardeş şirketleri ifadeleri kullanılmıştır. Gazprom'un ülkenin doğalgaz ulaştırma sistemi üzerinde tekel konumu vardır. Dolayısıyla yasada açıkça ismi verilmeyen Gazprom ülkenin doğalgaz ihracatını tam kontrolü altına almış olmaktadır. Bkz. Rossiiskaya Federatsiya Federalnyy Zakon "Ob Eksporte Gaza", Moskova, Sayı 117 F-3, 18 Temmuz 2006, <http://document.kremlin.ru/doc.asp?ID=034809> (25 Ağustos 2008).

²¹⁰ Dmitry Zhdannikov, "Duma Gas Export Bill Passed at First Reading", **St. Petersburg Times**, 20 Haziran 2006, s. 10.

²¹¹ Maksim Şişkin, Dimitriy Butrin ve Olga Pleşanova, "Rossiya Zavinçivaet Trubı", **Kommersant**, 7 Haziran 2006, s. 1.

mücadelenin boyutlarını göstermesi açısından da anlamlıdır. Çünkü Gazprom'un tekel konumunu güçlendiren bu yasa, devletin dış politika konseptinde de açıkça vurgulanan Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne kabulü önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.

Gazprom'un tekel konumunun güçlenmesi, özellikle doğalgaz konusunda Gazprom'a olan bağımlılığı artan batılı devletlerin enerji güvenliğinin sağlanması konusundaki şüphelerini arttırmaktadır. Devletin Gazprom'un %51'ine sahip olduğu ve şirket üzerindeki kontrolünü arttırdığı hatırlandığında, Gazprom'un ihracat faaliyetleri üzerindeki kontrolünün artmasının, devletin de ihracat faaliyetleri üzerindeki kontrolünün arttığı anlamına geldiği ve devletin çıkarlarıyla aslında pek de ters düşmediği düşünülebilir.

Görüldüğü gibi, parlamento dış politika kararları üzerinde sınırlı derecede etkide bulunabilmektedir. Fakat parlamentoda aktif rol oynayan Gazprom başta olmak üzere enerji lobilerinin faaliyetleri sonucunda, bu çevrelerin çıkarlarını hayata geçirmelerine olanak sağlayan ve devletin enerji politikalarını etkileyecek önemli yasal düzenlemeler yapılmaktadır.

1.3. Siyasi İktidar Değişikliklerinin Dış Politika Üzerindeki Etkileri

Rusya'nın siyasal sisteminde meydana gelen değişikliklerin dış politikanın belirlenmesinde önemli etkileri olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesi Rusya kamuoyunda ciddi kaygılara neden olmuştu. Bu kaygı, Rusya'nın dünyadaki rolü, yeri ve kimliği ile ilgiliydi. Felaket yaşamadan çöken SSCB'nin yıkıntılarında bina edilmeye çalışılan Rusya Federasyonu, süper güç olmanın kuvvetinden yoksun olarak ve topraklarının önemli bir kısmını kaybederek, kendini yeni bir jeopolitik

konumda bulmuştu.²¹² Ülke içinde ve dışında Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde nasıl bir duruş sergilemesi gerektiği konusundaki tartışmalar Rus toplumunu bölmüştü. Bir taraftan yeni Rusya'nın Batı dünyasına yakın ve batılı değerleri özümsemesi gerektiğini savunan görüşler geniş kabul görmeye başlamış, diğer taraftan Rusya'nın tarihi olarak Batı'nın karşısında yer aldığı ve “medeni” toplumlardan gelen değerlerin tartışılmaz kabul edilmesi gereken şeyler olarak görülmemesi yönünde bir muhalefet ortaya çıkmıştı.

Soğuk Savaş'ın bitimiyle Rusya'nın karşı karşıya kaldığı önemli sorunlardan biri “demokratikleşme”, liberalleşme sorunuydu. Rusya için bu sürecin en acılı yanı dünya arenasında süper güç iken, istikrarsız yapısıyla “eski” süper güç durumuna düşmesi idi. SSCB zamanında, Rus dış politikasının hedef ve önceliklerinin belirlenmesinde egemen olan Komünist Parti merkez idaresi yöneticileri, Dışişleri Bakanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı üst düzey yetkilileri idi. Fakat SSCB ve Doğu Avrupa'daki gelişmeler hem dış politikada hem de bu politikanın oluşum mekanizmasında köklü değişiklikler meydana getirmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan dünya düzeni içinde Rusya'nın üstüne düşen görevleri yerine getirmesi ve değişen dengelerde kendi yerini belirleme ihtiyacı duyan Moskova, dış politika esaslarını yeniden belirlemek zorunda kalmıştı. Bunların başında Rus temel milli çıkarları, devlet hükümrânlığı ve toprak bütünlüğü gibi esaslar vardı.

1991'de dünya arenasına çıkan Rusya Federasyonu dış politikasını oluştururken karşılaştığı önemli sorunlardan biri; Sovyet döneminden kalma dış politika yöntem ve hedeflerinden hangilerini devam ettirmek, hangilerinden

²¹² Galina Drabot, “Analiz Vneşnoy Politiki Rossii: Osnovniye Podxodi”
http://www.rau.su/observer/N3_2011/004_012.pdf, (Erişim: 25.08.2012).

vazgeçmektir?²¹³ Sovyetler Birliği zamanında dış politikanın temelini oluşturan bölgesel politikaların izlenmesi değil, ideolojileşmiş küresel hedefler oluşturunuyordu. BM'deki eski Sovyet Büyükelçisi Aleksandr Belonogov'un da belirttiği gibi eski dönemdeki dış politikanın "aşırı-ideolojileşmesi",²¹⁴ sık sık ülkenin gerçek çıkarlarının nerede olduğunu gösteremediği için, RF "ideolojik" temelli geleneksel Sovyet dış politikasından tamamıyla vazgeçiyordu. Yeni dönemde değerler savaşı ve "uluslararası düzenin değiştirilmesine" yönelik dış politikadan vazgeçildi ve dünkü "düşman" kapitalist dünyayla ve onun tüm kuruluşlarıyla bütünleşme vizyonu uygulamaya konuldu.²¹⁵ Yeni Rus dış politikasının bir diğer özelliği de tehdit algılamasındaki topyekun değişiklikti. Rusya, yeni dönemde "dış düşman" ve "dış tehdit" kavramlarını, tarih olmuş bir devrin kalıntısı olarak üzerinden atmaya çalıştı.

Bu şekilde şekillenen dönemin Rusya dış politikasının öncelikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Ülke egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak;
2. Eski Sovyet ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmak ve RF sınırların dışında kalan yaklaşık 25 milyon etnik Rus'un haklarını kollamak;
3. Kendi güvenliğine tehdit oluşturabilecek askeri-siyasi gruplaşmaları önlemek;
4. Dünya arenasında etkili bir güç olarak yeniden yerini almak.²¹⁶

Dönemin Rus dış politikasının bir diğer özelliği de, dış politikanın parti/devlet tekeline çıkması olmuştur. Başka bir deyişle, Rusya'nın dış politika oluşturma sürecine

²¹³ Galina Drabot, "Analiz Vneşnoy Politiki Rossii: Osnovniye Podxodı" http://www.rau.ru/observer/N3_2011/004_012.pdf, (Erişim: 25.08.2012).

²¹⁴ Nicolai N. Petro ve Alvin Z. Rubinstein, **Russia Foreign Policy, From Empire to Nation-State**, New York, Logman, 1996, s. 312.

²¹⁵ Ibid, s. 311.

²¹⁶ Viktor Stradubsev, **Osnovı Vneşnoy Politiki: Vneşnopolitičeskiye Vzglyadı Rossii**, Moskova, Intelkt, 2005, s. 72.

yeni aktörler dahil olmaya başladı. İç politik süreçlerde meydana gelen boşluklar nedeniyle güçlenerek, finansal çıkarlarından dolayı dış politika süreçlerine dahil olan diğer aktörler de çıkar sahibi kişi ya da gruplardır. Yeni Rusya'nın, ekonomik, politik ve finansal hayatının merkezi figürlerinden biri olan bu kişi ve gruplar “oligark” olarak adlandırılmışlardır.²¹⁷ Bu dönemde Rus dış politikasının oluşumunda rol oynayan bir kaç merkezden söz edilebilir. Önemli merkezlerden biri RF Dışişleri Bakanlığı idi. Dışişleri'nin başına ilkönce Boris Yeltsin'nin güvendiği ve Batıcı görüşleri ile tanınan Andrey Kozyrev geçti. İlgili bakanlığın dışında dış politikayla ilgisi olan diğer kurumlar da, Devlet Başkanlığı Nezdinde Uluslararası İlişkiler Teşkilatı ve Devlet Başkanlığı Nezdinde Ulusal Güvenlik Teşkilat'ıydı. Bu iki kurum da yeni dış politikanın oluşumunda devlet başkanına yardımcı nitelikte kurumlardı. Bunun yanında Devlet Duması ve askeri kesim de dış ilişkilerde, özellikle kriz dönemlerinde dış politika oluşum mekanizmasına dahil olabilmekteydiler.²¹⁸

Rusya'daki oligark tanımlaması ile ülkedeki tüm zenginler değil, iktidar kanalıyla zenginleşenler kastedilmektedir. Bununla beraber, Rusya'da oligark olarak adlandırılan bu kişi ya da gruplar iktidarın bizzat sahibi değildirler. A. Rubbi'ye göre, bu kişiler, iktidarın, farklı birçok sorumluluğu olan bürokratlardan oluşan organlarını ve kendi çıkarları için gerekli kanunların çıkarılmasını sağlayabilecek milletvekillerinin seçim kampanyalarını finanse etmişler, hükümet,

²¹⁷ C. Cem Oğuz, “Rusya'nın Balkan Politikası ve Balkanlardaki Gelişmelerin Rus Siyasetine Etkileri (1991-2000)”, Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun (der.), **Balkan Diplomasisi**, Ankara, ASAM, 2001, s. 266.

²¹⁸ Ivan Rybkin, “The State Duma and Russia's External Interests”, **International Affairs-A Russian Journal of World Politics**, Cilt 46, Sayı 2, Nisan 1995, s. 28.

idare ve bakanlıklarla yakın ilişki içinde olmuşlar; böylece, onlara yapacakları girişimlerde fayda sağlayacak enformasyonu ve politik desteği sağlamışlardır.²¹⁹

Kişisel ya da grup halinde, devletin yönetim organları ve kurumları ile yakın ilişki içinde olan bu yüksek sermaye sahipleri, bedellerinin çok altında önemli devlet kuruluşlarında önemli hisselerle sahip olmak gibi önemli finansal kazanımlar elde etmişlerdir. 1993-1994 arasında ortaya çıkmaya başlamışlardır. Bu yıllara kadar, oligarklar, geçiş sürecindeki Rusya’da zenginleşmeye çalışan diğer binlerce insandan çok ciddi farklarla ayrılmamışlardır. Fakat bu yılların başından itibaren geleceğin oligarkları, kanunları yapan ve uygulayan yönetsel kurumlar ve yeraltından yürütülen ilişkiler arasında ustaca bir denge kurmuşlardır. Diğer taraftan, bazı yazarlara göre, devletle olan yakın ilişkileri sayesinde sermayelerini büyütmüş oldukları ve finansal çıkarları için devlet kanallarını kullandıkları kabul edilmekle beraber, geçiş döneminin yarattığı koşullarda, ekonomik olarak büyük sermayeleri ellerinde bulunduran bu grupların ekonomiye yaptıkları olumlu katkı da hesaba katılmalıdır.²²⁰

Geçiş döneminde devlete ait malları çok az değerlerle üzerlerine geçirenler genelde üç kesime ayrılabilir. Bunlardan birincisi “Fabrika Müdürleri” olmuştur. Bu kesim özelleştirme başladığında yönetici olduğu fabrikayı rahatlıkla üzerlerine geçirmişlerdir.

²¹⁹ Antonio Rubbi, **Yeltsiniada: Pervoe Desyatiletie Postsovestkoy Rossii**, Moskova, Mejdunarodnie Otnoşeniya, 2004, s.297.

²²⁰ Yakov Ş. Pappe, Oligarhi Ekonomičeskaya Hronika 1992-2000, Moskova, Gosuderstvennyy Universitet Vıssşaya Şkola Ekonomiki, 2. Baskı, 2000, s. 7-14. Pappe, bu savını Putin’in seçilmesinin ardından, basının “Oligarklarla ilgili olarak ne düşünüyorsunuz?” sorusuna verdiği, “Pazar ekonomisinin bir öznesi olarak görüyorum.” cevabıyla, desteklemeye çalışmıştır. Yeni devlet başkanının bu tutumunu, pazarın koşulları gereği yerinde bulmuştur. Fakat Putin iktidarını sağlamlaştırıp, kendi kadrolarını oluşturduktan sonra, her türlü “karanlık grupla” mücadele edileceğini açıklaması ve akabinde bazı oligarklara karşı alınan tavır hatırlandığında, yeni devlet başkanının yaptığı açıklama, o zamanın koşullarında yapılmış gibi görünmektedir. Fakat Yeltsin dönemindeki kadar net olmasa da Putin’in etrafında da etkin bir bürokrat ve iş adamı grubunun olduğunun ve geçiş dönemi Rusyası’ndaki ekonomik koşulların bu kişi ve grupların oluşup, yükselmesine izin verdiğinin de altı çizilmelidir.

İkinci kesimi Nomenklatura oluşturmaktadır. Daha çok eski bürokratlardan oluşan bu sınıf ellerindeki bürokrasi gücüyle fabrika ve devlete ait petrol alanlarını bu kesim ile buralarda yöneticilik yapanlar arasında paylaşmıştır. Üçüncü kesimi ise bunların dışında olmalarına rağmen önceki saydığımız kesimlerle de işbirliği yaparak ve iyi fırsatlar kollayarak zengin olanlardır.²²¹

Bu etkin iş adamlarının 1990'lı yılların başında ortaya çıktıklarını daha önce ifade etmiştik. Ortaya çıkışları devlet mallarının özelleştirilmesi süreçleriyle ilintilidir. Özelleştirmeler sırasında ve sonrasında etkileri artan bu çıkar sahipleri arasında, sadece zengin iş adamları değil, bazı reformcu bürokratlar (A. Çubais, B. Nemtsov gibi) , devlet adamları (Viktor Çernomirdin, Rem Vyakhirev gibi) ve Rus ekonomisinin can damarı olarak nitelendirilebilecek Gazprom, Yukos, Lukoil gibi şirketler ile bunların yöneticileri de yer almaktaydı.²²² Devlet mallarının özelleştirilmesi sırasında kendi çıkarlarını kollayan bu kişi ve gruplar, aynı zamanda, uzun vadede bu türden çıkar sahiplerinin ülke ekonomisini kontrol etmesine engel olacak köklü reformların yapılmasına da engel olmuşlardır.²²³

1996'dan sonra etkin olmaya başlayan çıkar sahipleri, küçük yatırımlarla, büyük ve önemli devlet kurumlarının önemli bir kısmını satın almışlar, 1995'deki "kredi karşılığı hisse satışları" uygulaması sonrası, özellikle enerji ve metal endüstrilerinde önemli hisselerle sahip olmuşlardır. Ancak birkaç örnek dışında organize olamamış ve kolektif olarak hareket etmemişler, genellikle çıkarlarının çatışmasına paralel olarak kendi aralarında da çatışmışlardır. Yalnız 1996'da Anatoly Çubais'in organizasyonu ile altı büyük iş adamı Yeltsin'in seçim

²²¹ Sinan Oğan, **Rusya'da Siyaset ve Oligarşi**, Ankara, ASAM Yayınları, 2003, s. 6.

²²² Pappe, **Oligarhi Ekonomičeskaya Hronika 1992-2000**, s. 24.

²²³ Yuri Tsyganov, "Farewell to the Oligarchs? Presidency and Business Tycoons in Contemporary Russia", Vladimir Tikhomirov (der.), **Russia After Yeltsin**, Aldershot, Burlington, Ashgate, 2001, s. 79-80.

kampanyasına destek vermiş ve bu desteğin ardından gerek iç politikada gerekse dış politikadaki etkinlikleri artmıştır. 2000 seçimlerinde ise, 1996 seçimlerindeki kadar organize olamamışlar ve Putin'in seçimi kazanmasında sağlanan finansal yardımdan ziyade iç ve dış politik ortamda meydana gelen gelişmeler etkili olmuştur.²²⁴

Bu, Rus ekonomisinin küçük bir grubun elinde olduğu ve ödedikleri yüksek vergiler nedeniyle devletin ilgili kurum ve kişileri üzerinde etkili olabilecekleri anlamına gelmekteydi. Politik çevrelerle kurulan yakın ilişkiler ve zayıf merkezi yönetim, bu finansal çıkar gruplarının gerek iç politikada gerekse ülke dışındaki etki alanlarını da genişletme hedefleri nedeniyle dış politikadaki etkinlik alanlarını genişleten bir durumdu. Bunların siyasi güçleri sadece seçimlerle sınırlı değildi. Birçoğu finansal çıkarları için dış politikadaki karar alma süreçlerine de dahil olmuşlardı. Örneğin, Rusya'nın doğalgaz tekeli Gazprom'un faaliyet alanını ülke içinde ve küresel düzeyde arttırmasına paralel olarak, Rusya'nın doğalgaz satış, işleme veya dağıtım anlaşması yaptığı ülkelerle ilişkilerinde giderek artan aktif bir rol oynamıştır.²²⁵

1993 Anayasası ile ilgili kanun ve prosedürler iç politik yapılanmayı sağlamak amaçlı yapılmıştı; fakat düzenlemelerdeki eksiklikler kararların perde arkasında bir takım bürokrat ve özel sektör aktörleri arasında resmi olmayan pazarlıklar sonucu alınmasına imkan vermiştir. Bu iddianın açıkça gözlemlenmesi ve her zaman ispatlaması mümkün değildir, fakat devletin eylemleri, ulaşılan politik ve ekonomik sonuçlar ile bu kişi ve şirketlerin kazanımları göz önüne alındığında, bu aktörlerin alınan kararlar üzerinde etkili olduğu savı güçlenmektedir. Ayrıca, Putin

²²⁴ Donaldson ve Noguee, **The Foreign Policy of Russia**, s. 152-153.

²²⁵ Ibid, s. 153.

döneminde, bu gruplara karşı yürütülen mücadele de bunların varlığı ve etkinliklerinin bir başka göstergesi olmuştur.

Bu çıkar sahiplerinin karar alma mekanizmalarında etkinleşmelerinin önünü açan bir diğer durum da Rusya Federasyonu dış politikasını belirleyecek kurumsal yapının zayıflıklarıydı. Sovyetler Birliği'nin dış politikasına yön veren Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin (politbüro) dağılmasının ardından oluşan boşluğun, Rusya'da Devlet Başkanlığı Yönetimi (Kremlin) tarafından doldurulması amaçlanmış, fakat bu kurum dış politika kararlarının alınması süreçlerinde beklenen etkiyi gösterememiştir. Politik entrikaların ve gizli yönlendirmelerin sisteme ve karar alma davranışına olan etkisi devam etmiştir.

Devlet başkanı ve hükümet arasındaki zayıf kurumlararası ilişki, çıkarların değişmesi ve çeşitlenmesine paralel olarak çıkar grupları ve bireyler arası koalisyonlar ve artan politik hesaplar devlet yapısı içindeki kurumlar ve kişiler arasındaki güç mücadelesini arttırmıştır. Birçok bürokratin ve yerel yöneticinin bu mücadelenin içinde yer alması, yönetim mekanizmalarında disiplini sağlama gereğini doğurmuştur. Özel sektördeki büyük sermaye sahipleri ve önemli endüstrilerin üst düzey yöneticilerinin karar alma mekanizmalarında etkinleşmeleri, otoriteyi ellerinde tutmaya çalışan devlet başkanlarını kendi kadrolarını oluşturmaya itmiştir. Bunun sonucunda yönetim mekanizmalarında sıkça yaşanan değişiklikler, çeşitlenen çıkarlar arasındaki dengeyi sağlamayı iyice zorlaştırmıştır.

Yeltsin döneminde, üst düzey yöneticilerin pozisyonlarının değiştirilmesi durumu sıkça gözlenmiştir. Bu karar alma süreçleri açısından son derece önemlidir. Çünkü, Yeltsin, günlük ve hatta uzun vadeli politikaların yapılması ile genelde

ilgilenmemiş, güven duyduğu bürokratların süreçlere hâkim olmalarına olanak sağlamıştır. Böylece, Kremlin'in üst düzey bürokratları ve Yeltsin'in danışmanları kendi kadrolarını oluşturmuştur. Örneğin, Kremlin bürokratlarının 1991-1992 arasında şefi olan Gennadiy Burbulis, Yeltsin'in ilk dönem reformlarının çerçevesini belirleyen genç reformistlerden oluşan bir kadro oluşturmuştu. Yine, 1998'de aynı göreve getirilen Aleksandr Voloşin de iş çevrelerinin çıkarları ile kenetlenmiş bir kadro oluşturmuştu.²²⁶

Bu durum, Yeltsin döneminde ve hatta Putin'in göreve geldiği ilk yıllarda “aile” olarak adlandırılan devlet başkanının akrabalarından, dostlarından ve sermaye sahibi iş adamlarından oluşan küçük bir grubun, ülke için hayati önem taşıyan iç ve dış politika konularında karar almasına neden olmuştur. Bu çalışmanın çerçevesi açısından, söz konusu “ailenin”, özellikle ülkenin çok büyük kaynakları elinde bulunduran dev petrol ve doğalgaz endüstrilerinin çok düşük fiyatlarla satışı sırasındaki etkinliklerinin ele alınması önemlidir. Çünkü, enerji kuruluşlarının ikinci etap özelleştirmelerine yön veren “hisse karşılığı kredi programı” ailenin üyelerinden sayılan, bir dönemin Kremlin bürokratlarının ve özelleştirme programının lideri A. Çubais ve bir dönemin başbakan birinci yardımcısı olan, Uneximbank'ın sahibi zengin iş adamı Vladimir Potanin tarafından yönetilmiştir.²²⁷

Putin dönemiyle beraber, merkezi otoritenin gücünün arttırılması hedefi, Yeltsin döneminde etkileri artan iş adamlarının Putin yönetimine muhalefet etmeleri karşısında, Putin'in aldığı tavır ile birleşince, bu iş çevrelerinin etkinlikleri azalmaya başlamıştır. Yine de, başta kilit enerji kuruluşlarındakiler

²²⁶ Adrian Kembel, “Kommentarii: Mestnoe Samoupravleniya i Vertikal Vlasti v Rossii”, http://www.icps.com.ua/files/articles/54/15/lg_rus_200004.pdf, (Erişim: 25.01.2010.)

²²⁷ John P. Willerton, “The Presidency: From Yeltsin to Putin”, Stephen White, Alex Pravda ve Zhi Gitelman (der.), **Developments in Russian Politics 5**, Basingstoke, Palgrave, 2001, s. 34-38.

olmak üzere, karar alma süreçlerinde üst düzey bürokratların etkinlikleri devam etmektedir. Devlet başkanı olmasının ardından Putin, kendisine yakın kişileri önemli pozisyonlara getirmişti. Örneğin, Gazprom Genel Müdürlüğü'ne St. Petersburg valiliğinde altı yıl Putin'le birlikte çalışan Aleksey Miller getirilmişti. Yine, St. Petersburg Valiliği ve KGB'de Putin ile birlikte çalışmış olan bazı bürokratlar, Gazprom ve Rosneft başta olmak üzere diğer enerji kuruluşlarında önemli pozisyonlara getirilmişlerdir. Bu atamalar, Putin'in karar alma mekanizmalarındaki etkinliğini arttırma eğiliminde olduğu şeklinde yorumlanmış, *Siloviki* (Güçlü Adamlar) olarak adlandırılan bu bürokrat kadronun özellikle enerji politikaları üzerinde çok etkili olduğu ileri sürülmüştü.²²⁸ Dolayısıyla, kurumların kendisi, Rus ekonomisindeki önemli yerleri ve geniş etki kapasiteleri nedeniyle, etkinliklerini devam ettirmiş, fakat üst düzey kadrolara devlet başkanına yakın isimler getirilmek yoluyla, merkezi otoritenin politikaları ile örtüşen politikalar izlemeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Görüldüğü gibi, geçiş döneminin yarattığı ekonomik, sosyal ve politik karmaşa yeni çıkarların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mevcut yasal boşluklar, kurumsal altyapıdaki eksiklikler ve karar alıcıların güçlerine ya da zayıflıklar nedeniyle, iç ve dış politika kararlarında bu çıkar sahibi kişi ve kuruluşlar etkisini arttırmışlardır.

Putin'in iktidara gelmesi ile devletin yeniden tanımlanması, hükümet dışı politik/ekonomik aktörlerin etki alanlarının sınırlandırılması ve federal merkez ile federal birimler arasındaki yetki ve sorumluluk paylaşımının yeniden yapılandırılması

²²⁸ Roman Kupchinsky, "Putin's Former Colleagues Make Up Today's Energy "Team"", **RFL/RL**, 15 Şubat 2006, <http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/02/09bec758-1028-4efc-a5eec6e1d5083755.html> (Erişim: 20.05.2008).

yoluna gidildi.²²⁹ Ekonomik ve siyasi açıdan istikrarlı bir Rusya'nın orta ve uzun vadede uluslararası sistemde gerçek yerini alacağı ve ulusal çıkarlarını daha iyi koruyacağı düşüncesiyle sorunlara çözüm arandı. Pragmatik ve gerçekçi yaklaşımlar ile olumlu iç/dış koşullar Rusya'nın dönüşümüne ya da diğer bir deyişle uluslararası sisteme dönüşüne imkan sağladı.²³⁰

Rusya'nın yeniden ayağa kalkabilmesi için Putin'in önüne koyduğu hedefler şunlardı: Ülkenin uluslararası prestijini ve gücünü artırmak; dünyanın Rusya'yı tekrar ciddiye alması için silahlı kuvvetleri yeniden canlandırmak; Rusya'nın dünya ekonomisinde uygun bir yer almasını sağlamak; vatandaşların yaşam düzeylerini iyileştirerek bir yandan iç düzeni pekiştirirken diğer yandan güçlü ve merkezi bir devlet yapısını inşa etmek.²³¹

Rusya'nın bu dönemde karşılaştığı önemli sorunlardan biri de, Rus ulusal güvenliği ve devletin üniter yapısına yönelik tehditlerin varlığı idi. Putin, Başbakan olduğu 1999'dan beri, Rusya'nın karşı karşıya olduğu başlıca tehdidi terörizm olarak tanımlamıştır. Çeçenistan'a yönelik başlatılan Ağustos 1999 saldırıları ile devletin üniterleşmesi arasında doğrudan bağlantı kurmuş, Rus toplumundaki güvensizlik hissini hem kendi iktidarı hem de güçlü bir devlet oluşturma açısından stratejik bir şekilde değerlendirmiştir. Putin, Birinci Çeçen Savaşı'na nazaran medyanın da desteğini alarak ya da sağlayarak, Rus insanının güvenliği için sorumluluk alan bir lider olarak öne çıkmıştır. 1999 sonunda sürdürdüğü politikalara yönelik kamuoyu desteği % 72'lere varan bir orana ulaşmıştır. Mart 2000 Başkanlık Seçimleri kampanyası boyunca %

²²⁹ Erhan Büyükkakıncı, "Vladimir Putin Dönemi Rusya Dış Politikasına Bir Bakış; Söylemler, Arayışlar, Fırsatlar", Büyükkakıncı (der.), **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, s. 156.

²³⁰ Stradubsev, **Osnovi Vneşnoy Politiki: Vneşnopolitičeskiye Vzgljadı Rossii**, s. 90.

²³¹ Immanuel Wallerstein, "Vladimir, Tüm Rusların Çarı mı?", Çev. Veysi Atlı, Deniz Hakyemez ve Barış Yeldiren, **Güncel Yorumlar**, İstanbul, Aram Yayınevi, 2001, s. 141.

60'lardan aşağı inmeyen een Savaşına yönelik kamuoyu desteğinin, Putin'in Başkan seçilmesinde en önemli etken olduğu dile getirilmiştir.²³²

Çeçen Savaşı, diğer bir bakımdan Yeltsin döneminde prestijini kaybetmiş bazı kurumlar için de yeniden ön plana çıkma zemini olmuştur.²³³ Rus ordusu ve silah sanayisi kendini gösterme firsatı bulurken, Savunma Bakanlığı i ve dış politika yapım sürecinde ağırlığını hissettirmiştir. Bu açıdan een sorunu, toprak bütünlüğünün sağlanması, toplumsal kimlik bunalımının aşılması, enerji güvenliğinin sağlanması ve Putin'in liderliğinin sağlanması açısından yaşamsal öneme sahip olmuştur.

1990'lı yıllarda devletin kaybolan otoritesini ve etkinlik sağlama yeterliliğini yeniden kazanma gerekliliği, Putin döneminde önemli görülen konular arasında yer almıştır. Putin de bu açıdan federal unsurlarla ilişkileri düzenlemek ve merkezi otoriteyi güçlendirmek için istikrarlı bir hukuk sistemi ve işleyen bir idari yapı oluşturmaya çalışmıştır.

Bu bağlamda Putin, federal bölgelerin oluşturulması ve Başkanlık temsilcilerinin statülerinin düzenlenmesi gibi siyasal yapının içeriğine yönelik reformlar yapmıştır. 13 Mayıs 2000'de bir kararname ile Federasyonun unsurları 7 büyük blge²³⁴ altında birleştirmiş ve bunların başına doğrudan Başkan'ın sorumluluğunda tam yetkili valiler atanmıştır. Bu federal bölge temsilcileri, federal normlara aykırı işlemleri denetleme, çatışan durumları düzeltme ve yasalar arasında uyum sağlama konusunda görevler üstlenmiştir. Putin'in federal bölgeleri ve iktidarı yeniden düzenleme yoluna gitmesi,

²³² Michael Mc Faul, "Putin in Power", **Current History**, Cilt 99, Sayı 639, Ekim 2000, s. 307.

²³³ Büyükakıncı, "Vladimir Putin Dönemi Rusya Dış Politikasına Bir Bakış", s. 157.

²³⁴ Rusya Federasyonu; Merkez, Kuzey-Batı, Ural, Kuzey Kafkasya, Volga, Sibirya ve Uzak Doğu olmak üzere 7 ayrı bölgeye ayırarak, idari yapıda kolaylık ve etkinlik sağlanmak istenmiştir. Ricart Sakva, " Putin i Politika Razvitiya Rossii", http://www.icps.com.ua/files/articles/54/15/lg_rus_200004.pdf, (Erişim: 25.01.2010)

özellikle bazı Batılı gözlemciler tarafından Rusya'nın otoriter bir yapıya doğru gittiği ve girişimlerin Anayasaya aykırı olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.²³⁵

Putin, Başkan seçilmesiyle birlikte Rus Dış politikasına pragmatik ve istikrarlı bir yön çizmeye çalışmıştır. İçeride ekonomik ve siyasi olarak güçlenmenin dış politika konularında başarılı olmanın önkoşulu olduğu anlayışıyla hareket etmiştir. Putin döneminde devletin yeniden inşası ve tanımlanması süresince Ulusal Güvenlik, Askeri ve Dış politika doktrinlerinin gözden geçirilmesi Rusya'nın hedeflerini, tehdit algılarını ve değer yargılarını açıklığa kavuşturmada yardımcı olmuştur.

Söz konusu üç temel belgenin ortak vurgusuna bakıldığında, Rus ulusal çıkarlarına en büyük tehdidin ülke içinden kaynaklandığı ve Rusya'nın en önemli önceliğinin ekonomik reform ve istikrar olduğu anlayışı göze çarpmaktadır. 10 Ocak 2000'de yürürlüğe giren Rusya Federasyonu Ulusal Güvenlik Doktrini ile Rusya'nın yaşadığı ekonomik ve sosyal yaşam koşullarından kaynaklanan sorunlar ile ulusal güvenlik tehditleri arasındaki bağ vurgulanmıştır. Rusya'nın dünya üzerindeki siyasi, askeri ve ekonomik etkisini zayıflatma ve BDT gibi Rus ulusal çıkar alanlarında ihtilaflar ya da doğrudan müdahale ile etkinlik sağlama girişimleri dış tehditler arasında gösterilmiştir.²³⁶

Nisan 2000 tarihli yeni Askeri Doktrin ise büyük ölçekli savaşlardan çok, etnik ve dinsel radikalizmin neden olduğu iç savaşların yaratabileceği tehlikeler üzerinde durmuştur. Belgede Rusya'da askeri - siyasi durumu belirleyen faktörler arasında bölgesel güç merkezlerinin güçlenmesi; ulusal, etnik ve dinsel aşırılıkların artması; bölücülüğün giderek daha etkin bir hale gelmesi; yerel silahlı

²³⁵ Mc Faul, "Putin in Power", s. 311.

²³⁶ Mustafa Kibaroglu, "Rusya'nın Yeni Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini", **Avrasya Dosyası**, Cilt 6, Sayı 4, Kış 2001, s. 95.

çatışmaların giderek yayılması; kitle imha silahlarının yayılması ile BM ve AGİT gibi uluslararası güvenlik örgütlerinin güç kaybetmesi sayılmıştır.²³⁷

Primakov Doktrininin bir devamı niteliği taşıyan ve çok kutuplu dünya yaratmak amaçlı Rus çıkar ve endişelerini yansıtan bir dış politika algılaması olan Dış Politika Konsepti de Temmuz 2000’de ilan edilmiştir. Bu belge, Rusya’nın “süper güç” konumundan “büyük güç” statüsüne geçişinde yol gösterici olmuştur. 1990’lı yılların deneyimlerinin ışığında dış politik ilişkilerde karşılıklılık, saygı, yarar ve eşitlik ilkelerine dayanan bir uluslararası ilişkiler sistemi tasavvur edilmiştir. BM Güvenlik Konseyi daimi üyeliğiyle uluslararası sistemin etkin ve eşit bir üyesi olmayı devam ettirmenin önemi vurgulanmıştır. Tek taraflı davranışlardan kaçınılması gerektiği ve Rusya’nın uluslararası uyuşmazlıkların karar ve çözüm sürecinde gerekliliği vurgulanmıştır.²³⁸

Bu algılama ile ortaya koyulmaya çalışılan düşünce, Rusya’nın uluslararası sistemin diğer üyeleri ile “medeni bir ortaklığa” girme arzusu şeklinde yorumlanabilir. Bu denge ve uzlaşi içeren politika ile Rus dış politikası iç reform ve modernleşme çabalarına bağlı kalarak kendi özel yetenek ve imkanlarını kullanmak istemiştir. Eski Sovyet coğrafyasında Rusya’nın nüfuz alanının kabul görmesi ve rahatsız edilmemesi ile uluslararası iktisadi ve siyasi örgütlerde Rus çıkar ve endişelerinin gözetilmesi amaçlanmıştır.

11 Eylül’e kadar bir alt dönem olarak adlandırılabilen Putin dönemi Rus dış politikası, ekonomik ve toplumsal koşulların üstünde şekillenmiş ve bir çok yönüyle devamlılık arz etmiştir. Yeltsin dönemi ile karşılaştırıldığında Putin’in iktidarı Rusya’da ekonomik, siyasal ve toplumsal koşullar değiştiğinden araçların daha etkin,

²³⁷ Çengiz Erişen, “Rusya Federasyonu’nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler”, Büyükkakıncı (der.), **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, s. 183.

²³⁸ Stradubsev, **Osnovi Vneşnoy Politiki: Vneşnopolitičeskiye Vzgljadı Rossii**, s. 95.

amaçların ise daha olası hale geldiği dönem olmuştur. Dış politikada jeopolitik ve güvenlik merkezli anlayışlardan uzaklaşarak ekonomik istikrarın bu sürece etkilerine öncelik verilmiştir. Yeltsin'in iktidarının son bulmasında büyük öneme sahip olan ve Rusya'nın güçsüzlüğünü açıkça gözler önüne seren Ağustos 1998 mali bunalımı ile Kosova Krizi gibi iç ve dış gelişmeler hedeflerini ve önceliklerini tanımlarken Putin'e yardımcı olmuştur.

Putin, iktidara geldiği andan itibaren merkezi otoriteyi güçlendirmek ve Rus toplumunun devlete güvenini tazelemek amacıyla yolsuzlukların ve istikrarsızlık unsuru yaratan odakların üstüne gitmiştir. Mart 2004 Başkanlık seçimleri yaklaşırken, “hırsızlık” ve “haksız kazanç” ile suçladığı oligarklarla mücadelesinde kamuoyu desteğini arkasına almıştır. Bu açıdan Başkanlık seçimlerinde aday olacağını açıklayan petrol devi Yukos'un Yönetim Kurulu Başkanı Mihayil Hadarkovski Ekim 2003'de tutuklanarak Putin tarafından tasfiye edilmiştir.²³⁹

Gücü tam olarak elinde bulundurmak isteyen Putin, Yeltsin dönemi politikacılarının da tasfiyesine gitmiştir. Başkanlık İdaresi Başkanı Aleksandr Voloşin ve Başbakan Mihayıl Kasyanov gibi önemli politikacılar Hadarkovski'nin tutuklama kararında Putin ile ters düşmüştür. Voloşin Ekim 2003'te istifa ederken, Kasyanov Putin tarafından reformları yavaş uyguladığı ve Başkanlık Kurumu'na yönelik eleştiriler nedeniyle Şubat 2004'de görevinden alınmıştır.²⁴⁰ Böylece Putin, kendine Başkanlık seçimlerine daha rahat gitme ortamı yaratmıştır. Yahudi kökenli olan ticaret ve vergi konularına hakim olmasının yanı sıra, Rusya BM Temsilciliği görevini sürdüren olan Mihayıl Fradkov'u Başbakanlığa atayarak Putin, Aralık 2003

²³⁹ “Getto'dan Zirveye Rus Yahudileri”, **Cumhuriyet Strateji**, Cilt 1, Sayı 18, Kasım 2004, s. 22-23.

²⁴⁰ İhsan Çokmak, “Putin, Avrasyacılık ve Yeni Rusya”, **2023**, Mayıs 2004, s. 60.

Duma Seçim Sonuçları da düşünüldüğünde ikinci dönem iktidarına yönelik kurumlararası eşgüdümü sağlayacak gücünü pekiştirmiştir.^{241 242}

Bu dönemde Rusya'ya ilişkin eleştirilerde *Birleşik Rusya Partisi*'nin tek parti olma yolunda ilerlediği ve demokrasi deneyiminin yok olmak üzere olduğu sıklıkla dile getirilmiştir.²⁴³ Bu eleştirilere Putin'in oligarklara ve basına yönelik eylemleri de katkıda bulunmuştur. Şubat 2004'te Rusya'da Birleşik Rusya Partisi tarafından yapılan kamuoyu ve pazar araştırması çalışmasında demokrasinin ne anlama geldiği sorusuna verilen cevaplar ise, Rus toplumunun Batı'dan gelen eleştiriler ile aynı görüşte olmadığını ortaya koymuştur.²⁴⁴ Ankette özgürlük ile düzen arasında seçim yapıldığında % 88'lik bir oran ile düzen tercih edilmiştir.²⁴⁵ Bu ilk bakışta demokrasi anlayışı ile tezat olarak algılanabilir. Bu Anglosakson tarzı bireye önem veren demokrasi anlayışı ile düzen ve Rus geleneksel değerlerini önceleyen kolektivist yaşam algılaması arasındaki farkın anlaşılması için önemlidir. Putin'in bu farkın ve toplumun kendine özgü değerlerinin bilincinde olması kamuoyunun desteğinin arkasında yatan başlıca unsur olarak görülebilir. Mart 2004 Başkanlık seçimlerinde bu desteği arkasına alan Putin (en yakın rakibi Nikolai Haritonov'a %60 gibi bir farkla) oyların toplamda %72'sini elde ederek, RF tarihindeki Başkanlık seçimlerinde en yüksek oy oranına ulaşmıştır.²⁴⁶

²⁴¹ Turan Aydın, "Rusya Devlet Başkanlığı Seçimleri veya Futbol Takımı Yöneticiliğine Dair Bir Yazı", **Foreign Policy (Türkiye Baskısı)**, Cilt 6, Sayı 3, Mayıs-Haziran 2004, s. 53.

²⁴² 2003 Aralık Duma Seçimlerinde Birleşik Rusya Partisi % 37.6, Komünist Parti % 12.6, Liberal Demokrat Parti % 11.5, ve Anavatan Rusya Partisi % 9 oy oranına ulaşmıştır. Michael Mc Faul ve Nikolai Petrov, "What the Elections Tell Us", **Journal of Democracy**, Cilt 15, Sayı 3, Haziran 2004, s. 22.

²⁴³ Ibid, s.23.

²⁴⁴ Şubat 2000'de yapılan ankette düşünce, basın ve inanç özgürlüğünün durumuna ilişkin olumlu görüş % 37 iken 2004 Şubat'ında bu oran % 44'e yükselmiştir. Yuri A. Levada, "What the Polis Tell Us", **Journal of Democracy**, Cilt 15, Sayı 3, Temmuz 2004, s. 45.

²⁴⁵ Richard Pipes, "What Russians Think and Want", **Foreign Affairs (Moskova)**, Cilt 83, Sayı 3, Haziran 2004, s. 11.

²⁴⁶ Aydın, "Rusya Devlet Başkanlığı Seçimleri veya Futbol Takımı Yöneticiliğine Dair Bir Yazı", s. 50.

Seçimden sonra Putin, iç siyasi gelişmelerin verdiği güç ile dış politikasını, özellikle eski Sovyet coğrafyasında ortaya çıkan yeni koşullara uyarlamaya çalışmıştır. Kasım 2003’de Gürcistan’da ABD’nin etkisiyle gerçekleşen “Kadife Devrim” ile bölgede Rusya’nın geleneksel ve ulusal çıkarlarına saygı gösterilmeyeceği ortaya çıkmıştı. Bu süreç, Ukrayna’da Kasım 2004 Parlamento seçimlerinden sonra yaşanan “Turuncu Devrim” ile devam etmiş, Orta Asya’da ise 2005’in ilk aylarında başlayan ve Kırgızistan Başkanı Aksar Akayev’in istifa etmesiyle sonuçlanan bir iktidar değişikliği yaşanmıştı. ABD, bu ülkelerin Rus etki alanından çıkmaları ve ABD yönelimli politikalar yürütmeleri için demokrasi ve insan haklarına aykırı tutum ve davranışlar gibi argümanları siyasi baskı aracı olarak kullanmaktaydı. Bu gelişmeler karşısında Putin, Rus dış politikasını rekabete dayalı bir denge üzerine oturtmaya çalışmıştır. Bu döneme kadar ABD’nin Rusya’nın “yakın çevre’deki çıkarlarını anlamasını bekleyen Putin, bu değişimlerden sonra karşılık olarak Orta Asya ve Kafkasya’da önlem niteliğinde politikalar yürütürken, İran, Çin ve Almanya/Fransa önderliğindeki Avrupa’yla ilişkilere yoğunlaşarak denge arayışına gitmiştir.²⁴⁷ BDT alanında Ortak Ekonomik Alan, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ve Orta Asya Ekonomik Birliği gibi bütünleşmeyi arttırıcı girişimlerle işlevselliği arttırmaya dönük uyarlamalar yapmıştır.

Genel olarak Putin dönemi Rusya dış politikasını değerlendirecek olursak, bu dönemde Rusya dış politikasının büyük ölçüde pragmatik kararlarla yürütüldüğünü söylemek doğru olur. Dış politikada çok taraflı ve dengeli bir siyasetin sürdürülmesinden yana olan Rusya, önceliği BDT devletlerine vermiş ve Avrasyacılık ön plana çıkmıştır. Batı yönündeki politikada ise öncelik Avrupa

²⁴⁷ Anar Somuncuoğlu, “Karşılıklı Hayal Kırıklığı”, **Cumhuriyet Strateji**, Cilt 1, Sayı 36, 2005, s.5.

devletlerine ve özellikle Almanya ve Fransa'ya verilmiştir. Batı dünyasına denge oluşturmak için Asya politikasına da önemle yaklaşılmış, özellikle Çin ve Hindistan'la ilişkilere özel bir önem verilmiştir.

16 Mayıs 2003'de Putin Parlamenta seslenişinde “dış politika sorunlarının, ekonominin yükseltilmesi ve iç siyasi sistemin düzeltilmesi sonucunda çözüleceğini”²⁴⁸ vurgulayarak pragmatikliğini göstermiştir. Ayrıca Putin'in söz konusu seslenişinde uluslararası ekonomide rekabetin azalmadığına, ekonomisi güçlü devletlerin Rusya'yı dünya pazarında fırsat buldukça sıkıştırmakta olduğuna değinmiştir. Putin'in “bugün herhangi bir ülkenin zengin olması ya da geniş topraklara sahip olması yeterli değildir, eğer bu ülke dünyadan izole olmuşsa olumlu yönde gelişemeyecektir, dünya ekonomisine entegre olan devletler daha çabuk başarı sağlayacaktır”²⁴⁹ demesi, Rusya'nın dünyadaki özel rölü ve jeopolitik üstünlüğü hakkındaki spekülasyon hareketlerden vazgeçtiğini ve daha pragmatik yaklaşım içinde olduğunu göstermektedir. Bu sesleniş Rusya'nın dünya ülkeleri ile ekonomik rekabetin başladığının ilanıdır.

2. Ekonomik Sistemin Dış Politika Üzerinde Etkileri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Rusya Federasyonu'nda demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine geçiş yönünde hızlı bir değişim süreci başlamıştı. Rusya'nın Sovyet sisteminden devraldığı ekonomik güçsüzlük, karşı karşıya kaldığı coğrafi kısıtlamalar, yeniden oluşturmaya çalıştığı hukuki ve siyasi yapıdaki dönüşüm “geçiş süreci” olarak adlandırılan 1990'lı yıllar boyunca hissedilmiştir. Yine de Rusya, SSCB'nin nüfusunun % 60'ını, yüzölçümünün % 76'sını, enerji kaynaklarının %

²⁴⁸ Vladislav Inosemtsev, “V Poiskah Mejdunorodnoy Stabilnosti”, *Mejdunorodnaya Jizn*, Cilt 6, Sayı 4, 2003, s. 26.

²⁴⁹ Ibid, s. 24-25.

90'ını, sanayi gücünün % 65'ini ve askeri kapasitesinin ortalama % 70'ini bünyesinde barındıran bir devlet²⁵⁰ olarak “büyük güç” statüsüne sahip olmuştur.

Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve reform yanlısı ekibi, Rus toplumunu “Batı Modeli” çerçevesinde siyasi ve kültürel yönde dönüştürmek amacını taşımıştır.²⁵¹ Bunu başarmak için de Batının maddi/manevi desteği aranmıştır. Batı ise özellikle de ABD Rusya'nın iç politik gelişmeleri ve “reform programının” başarısı üzerine odaklanmıştır. “Yakın çevre”nin özel bir öneme sahip olmaya başladığı ve Rus dış politikasının iddialı hale geldiği 1993'de bile eleştiriden kaçınan Batı, Yeltsin'i karşılaştığı zorluklarda yalnız bırakmak istememiştir.²⁵²

1991'de yaşanan ekonomik kriz Rusya'da piyasa ekonomisine geçişin ani ve hızlı olmasına yol açmıştı. 2 Ocak 1992'de fiyatlar serbest bırakılmış takip eden aylarda hızlı ve yoğun bir özelleştirme programı başlatılmıştı. Özelleştirme sürecinin ilk aşamasında (1992-1995'de) tarım, hizmet ve sanayi sektörlerindeki küçük ve orta ölçekli işletmeler özel girişimcilere verilirken, ikinci aşamada (1996'da) devlet kontrolündeki bazı büyük ve karlı işletmelerin yönetimi, bütçe açıklarını finanse etmek amacıyla, alınan krediler karşılığı bankalara satılmıştı. 1997'de başlayan üçüncü aşamada ise devlet kontrolündeki işletmeler belirli ön hazırlık aşamalarından sonra tek-tek satışa çıkarılmaya başlanmıştı.²⁵³ 1997'nin sonu itibarıyla Rusya'daki toplam işletmelerin yaklaşık yüzde 80'inin özel sektöre ait olduğu tahmin edilmektedir. Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yapılan önemli reformlardan biri de dış ticaretin serbestleştirilmesi olmuştur. Serbest dış ticaretle birlikte tüketicilere

²⁵⁰ Alexei Arbatov, “Russian Security Interests and Dilemmas: an Agenda For The Future”, Alexei Arbatov, Abram Chayes ve Antonia Hnadler, der., **Managing Conflicts in the Former Soviet Union**, Londra, MIT Press, 1997, s. 414.

²⁵¹ Yaşar Onay, **Rusya ve Değişim**, Ankara, Nobel, 2002, s. 108.

²⁵² Paul Kubicek, “Russian Foreign Policy and the West”, **Political Science Quarterly**, Cilt 114, Sayı 4, 2000, s. 551.

²⁵³ T. M. Timoşina, **Ekonomiceskaya İstoriya Rossii**, Moskva, Yustisinform, 2009, s. 371-372.

daha geniş mal çeşidi satın alma imkanı doğmuştur. 1991’de yaşanan kriz sırasında Rusya’da temel ihtiyaç maddelerinde kıtlık baş göstermiş ve 1992 başında fiyatların serbest bırakılmasıyla beraber enflasyon oranı yıllık yüzde 2500’lere kadar yükselmişti. Fakat dış ticaretin serbestleştirilmesi ve uygulan diğer ekonomik politikalar sonucu yıllık ortalama enflasyon oranı 1995’de yüzde 31’e, 1996’da yüzde 22’ye ve 1997’de yüzde 10’lar civarına düşürülmüştür.²⁵⁴ Rusya’da reel GSYİH 1991 sonrasında ilk defa 1997’de yüzde 0.8 civarı artış göstermiştir.²⁵⁵

Batı merkezli politikalar ışığında Ocak 1992’den itibaren ekonominin liberalleştirilmesi ve özelleştirme politikaları hızla uygulamaya başlanmıştır. Rusya başbakanı Yegor Gaydar’ın yönetimini üstlendiği ve Anatoli Çubais tarafından uygulamaya konulan reform paketi kararlı biçimde uygulamaya konulmuştur. Ancak bu reformlar Rus toplumunda istikrar ve refahtan ziyade yoksulluk ve iç karışıklık getiren çabalar olarak değerlendirilmiştir. Bir yıl içinde fiyatların 26 kat artması, halkın bankalardaki birikiminin erimesi, yüz bini aşkın işletmenin özelleştirilmesi Rusya’da ulusal sermayenin önemli bölümünü özel mülkiyete dönüştürmüştür. Her yerleşim biriminde “kapitalist” yaratmak amacı ile yola çıkan reformlar halk kesimlerinin çoğunluğunu yoksullaştırmıştır.²⁵⁶ Bu haliyle Rus ekonomisi 1929 yılında ABD’de yaşanan “Büyük Depresyon”u andıran yapısal bir çöküşün deneyimini hatırlatmıştır. Batılı liberal ekonomistler tarafından özenle uygulanan “Şok terapisi”, Rusya’da petrol, gaz ve hammadde ihracatında önemli bir artış sağlamıştır. Ancak asimetrik bağımlılığa giden bir süreci andıran ekonomik gelişmeler, Rusya’nın Batının hammadde deposuna

²⁵⁴ <http://www.cisstat.com>, (Erişim: 25. 01. 2010).

²⁵⁵ Ibid.

²⁵⁶ Hakan Aksay, **Merhaba Rusya**, Moskova, RUTAM, 2005, s. 17.

dönüştüğü ve “Kuveyleşme”²⁵⁷ olgusunu yaşadığı şeklinde eleştirilere maruz kalmaktaydı.

Rus ürünlerinin dünya pazarlarına açılışı ve fiyatlardaki düşüş ile birlikte ihracat-ithalat dengesi ise 1995 itibariyle % 10 oranında bir artış göstermiştir. Doğu Avrupa, BDT gibi öncelikli ticaret alanlarına % 44’lerden % 24’lere kadar düşen ihracat, Rus tüketicilerinin Batılı ürünlere yönelik tercihleri ile artan ithalatı karşılayamaz duruma gelmiştir.²⁵⁸ Rus yöneticileri ise Batı dünyası ve kuruluşları ile eklemlenme ve “medeni dünyası”nın bir parçası olma amacı içinde içteki reform programına destek arayışındaydı. Yeltsin, bu geçiş sürecinde iç politik istikrarı ve ekonomik refahı gerçekleştirerek liderliğini sağlamlaştırmak için Batı ile ikili ve/veya çok taraflı görüşmeler yapmaktaydı.

1991-1995 yılları arasında ABD’den eski Sovyetler Birliği ülkelerine gelen 8.7 milyar dolarlık yardımın 4 milyar doları, 11 milyar dolarlık kredinin de yine 4 milyar doları Rusya’ya verilmiştir.²⁵⁹ Bu dönemde Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve G-7 gibi uluslararası ekonomik düzenin işleyişini belirleyen kuruluşların Rusya ile ilişkilerinde bir ivme söz konusudur. Karşılanması gereken standartlar öne sürülse de, bu kuruluşlar Rusya’daki liberalleşme ve demokratikleşme çabalarının sekteye uğramamasına öncelik vermiştir. Bu doğrultuda, Nisan 1992’de G-7 ülkeleri Rusya’ya 24 milyar dolarlık (10 milyar doları borç olarak) bir yardım paketi açıklamıştır. Demokratikleşme, serbest piyasa modeli ve sosyal düzenlemeler temelindeki standartlar Rusya’da tam olarak

²⁵⁷ Peter Rutland, “Russia’s Unsteady Entry into the Global Economy”, **Current History**, Cilt 95, Sayı 603, Ekim 1996, s. 326.

²⁵⁸ Ibid, s. 324.

²⁵⁹ Anatol Lieven, “Ham Fisted Hegemon: the Clinton Administration and Russia”, **Current History**, Cilt 98, Sayı 630, Ekim 1999, s. 309.

karşılanmadığı için bu paketin çoğu salı verilmemiştir. Ancak 25 Nisan 1993'te Başkanlık ve anayasa referandumu öncesi Yeltsin'in reform girişimlerine destek amaçlı bir başka yardım paketi öngörülmüştür. 1994 ve 1995'te ise Dünya Bankası, Rusya'ya 2.3 milyar dolar vermeyi onaylamıştır.²⁶⁰

Tabii ki yardımların geri ödemeli olduğu, ekonomiyi istikrarlı bir durumdan ziyade borçlu bir niteliğe büründürdüğü ve Rus halkı için yeterli olmadığı oluşan ekonomik ve toplumsal yaşam şartları ile ortaya çıkmıştır. Rus toplumunun büyük bir kesimi çok zor şartların yaşandığı 1991 ve 1992'de Batı'dan gelen hayati ve insani yardımlardan ilk zamanlarda memnun kalmıştır. Fakat hem yardım istemekten duydukları hem de Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile yaşadıkları gurur incinmesi onları psikolojik açıdan yaralamıştır. Gorbaçov döneminden başlayan ekonomik ve toplumsal çöküntü ile eski düşmanların yardımına muhtaç olma hali, Rusya'nın tarihten gelen kendine özgü ve özerk olması gerekliliği düşüncesini canlandırmıştır. Bu duygu ve düşünceler sosyolojik, psikolojik ve ekonomik sonuçları açısından Rus iç ve dış politik davranışlarına doğrudan yansımıştır.

1998 krizi Rus ekonomisi üzerinde kısa süreli bir olumlu etki yaptı. Rublenin değer kaybedişi ve reel ücretlerdeki düşüş (1999'da %15 kadar) ithal mallarını çok pahalılaştırdı. Bu yerli malların üretimini artırdı. Yerli Sanayi mamulleri üretimi 1999'da % 8 oranında arttı.²⁶¹ Bu artış özellikle ithal ikamesi mallarda oldu ve sonuç olarak milli gelir % 1.7 oranında yükseldi. Devalüasyon da reel sektör alanında yabancı yatırım az dahi olsa milli geliri % 1.5 oranında arttırdı ve işsizliği azalttı.

Rusya'nın geleceğini ilgilendiren önemli sorunlardan biri olan ekonominin dinamik durumu, bu görevler arasında en çok aciliyet içeren sorun olarak göze

²⁶⁰ Rutland, "Russia's Unsteady Entry into the Global Economy", s. 328.

²⁶¹ <http://www.wsws.org/ru/2000/jan2000/rusi-j13.shtml>, (Erişim: 25. 08. 2012).

çarpmıştır. Bu açıdan Ağustos 1998 ekonomik bunalımının etkilerinin aşılıma başladığı 1999'dan sonraki ekonomik göstergeler önemlidir. Milli gelir ile devletin kaynak yaratma ve toplama kapasitesinde önemli artışlar olmuştur. GSMH 1998'de % 4.9'luk bir azalma gösterirken, 1999'da % 5.4, 2000'de % 8.3 ve 2001'de % 5.5 oranında artış yaşamıştır. 2007 istatistiğine göre ise GSMH'daki artış % 8.1 oranında olmuştur.²⁶² Devletin kaynakları GSMH'ye koştur olarak 1998'de % 8.9, 1999'da % 12.6 ve 2000'de % 16 oranında bir çıkış seyri göstermiştir. 2000'de GSMH'nin % 2.3'ü kadar bütçe fazlası kaydedilmiştir. Bu dönemde yeniden güvenilir bir mali ortak olma yolunda ilerleyen Rusya'nın vergi toplama kapasitesi artarken, dış borç ödemelerinde sorun yaşanmamaktaydı. Enflasyon oranındaki iyileşmeye, döviz rezervlerindeki artış ve kalkınma hızının yüksekliği eşlik etmiştir.

Rusya'nın yaşadığı ekonomik ve toplumsal zorlukların farkında olan Putin yönetimi, yerli ve yabancı sermayenin verdiği zararların giderilmesine ve dış kaynaklara muhtaç olmayan, daha bağımsız bir ekonomi yaratılmasına dönük bir politika yürütmeye çalışmıştır.²⁶³ Devletin ekonomiye müdahalesini pazar ekonomisinin kanunlarının bir gerekliliği şeklinde görerek ekonominin güç unsurları ile ilişkilerini yeniden tanımlama yoluna gitmiştir. Putin, yaptığı tespitlerde yeni yüzyılın başında Rusya'nın ikinci, belki de üçüncü dünya ülkeleri grubuna kayma tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu belirtmişti. Rusya'nın reformdan başka bir seçeneği olmadığı ve suçlu aramaktansa gerçekçi saptamalarla ekonomik iyileşmeyi sağlamanın gerekliliğini ortaya koymuştu.

Uluslararası ekonomik koşulların yarattığı pozitif ortam ve yapılan saptamaların uygunluğu neticesinde ekonominin göstergelerinde ve yapısal

²⁶² <http://www.cisstat.com/>, (Erişim: 25. 01. 2010).

²⁶³ James R. Millar, "Can Putin Jump-Start Russia's Stalled Economy?", **Current History**, Cilt 99, Sayı 633, Ekim 2000, s. 330.

durumunda iyileşme görülmüştür. Bu iyileşmede ihracatın büyük bölümünü oluşturan enerji (petrol ve doğalgaz) sektörü başlıca belirleyici olmuştur. Petrolün varil başına fiyatlarının 30 dolardan işlem görmesiyle başlayan bu iyileşme eğilimi, ekonomik açıdan rahatlama yaratmıştır. Rusya'nın endüstriyel üretim çıktılarında 1999 göre 2000'de % 11-13 oranında artış yaşanmıştır. 2007 istatistiğine göre ise bu artış % 6 oranında olmuştur.²⁶⁴ Rus toplumunun hizmet ve satın alma gücünde % 7.2 ve Rusya'ya yapılan yatırımlarda da % 4.5 oranında artış yaşanmıştır.²⁶⁵ 2007 istatistiğine göre altyapıya sermaye yatırımı % 21 oranında artış göstermişti.²⁶⁶ 1990 yılları boyunca dış dünyanın Rus iç ve dış politikasının doğrudan baskı aracı olarak kullandığı “kredi ihtiyacı” bu dönüşümün yardımıyla kaybolma aşamasına gelmiştir.

Ticari elit grubun, Rusya Federasyonu'nun dış politikasına etki yapan önemli bir grup olduğu değerlendirilmektedir. Rusya hükümeti, dış politikasında gün geçtikçe ekonomik ilişkilere daha çok ağırlık vermeye başlamıştır. Ülkenin çeşitli ekonomik sektörlerini temsil eden, ticari elit grupları arasında iç politikada olduğu gibi, dış politikada da farklı görüşler hakimdir. Görüş farklılıklarına rağmen, ticari elitin büyük çoğunluğu, Rusya'nın Batı Avrupa ekonomik sahasına entegrasyonunu desteklemektedir. Yani, bunların amacı, pazarlama alanlarının genişlemesi, ülkeye dışarıdan yeni teknoloji, kredi ve yatırımın yapılmasını sağlamaktır. Aynı zamanda bazı sektörler, çeşitli nedenlerden dolayı, Avrupa pazarına çıkamamaktadır. Bunun sebepleri, ekonomik, siyasi ya da üretilen ürünlerin düşük kalitede olmasıdır. Bundan dolayı bu sektörler, iç pazara yönelmek, ayrıca devlet himayesini almak ve Asya ülkelerinin pazarlarını kullanmak zorundadırlar. Rusya dış politikasını etkileyen ticari elit gruplarından biri olan metalürji sektörü, dış politikada Batı ülkeleri ile işbirliğinin

²⁶⁴ <http://www.cisstat.com>, (Erişim: 25. 01. 2010).

²⁶⁵ Ibid.

²⁶⁶ Ibid.

derinleştirilmesi taraftarıdır. Ticari engellerin kalkmasını istemektedirler. 1990’larda bu sektör, daha çok ihracata yönelik çalışmaya başladı ve ürünlerinin yarısını pazarladı. Ayrıca, Rusya’nın Dünya Ticaret Örgütü’ne üyeliğini desteklemekte, ülkeyi AB ve ABD’ye karşı olan ekonomik bağımlılıktan kurtarmak istemektedirler.²⁶⁷ İhraç alanının genişlemesi, sektörün teknik yönden yenilenmesi, yabancı yatırımın ülkeye teşvik edilmesi, BDT’de ortak pazarın yeniden oluşturulması, Yakın Doğu Pazarını elde etme, Çin, Hindistan ve Balkan Cumhuriyetlerine yönelik ihracatın artırılması, bu sektörün amacını teşkil etmektedir. Bu sektörün önde gelen büyük şirketleri, Trans World Group, Norilskii Nikel, Renova, Aluminpradukt, Severstal, Novalipetsk ve Magnitogorsk metalürji fabrikasının, Sayana, Krosnayarsk ve Bradsk alüminyum fabrikalarının bazı üniteleridir. Bir diğer. Rusya dış politikasını etkileyen ticari elit grubu ise Elektro enerji sektörüdür. Bu sektörün yurt dışındaki çıkarları, Avrupa, Baltık ülkeleri ve Balkan Cumhuriyetleri enerji şirketleri/sektörleri ile sıkı işbirliği, İskandinav ülkeleri ile işbirliğini geliştirmek, AB enerji pazarını liberalleştirmek olarak sıralanabilir. Ayrıca, Asya özellikle Çin pazarı bu sektörün ilgi alanına girmektedir. Elektro enerji sektörünün, hisselerinin büyük çoğunluğu devlete ait olan, RAO “EES” şirketinin tekelindedir.²⁶⁸ Yurtiçinde etkinlik gösteren şirketler ise. Rosenergoatom, İrkutskenergo, Novasibieskenargo. Tatarenargo, Başkirenergo’dur. RAO “EES”, Batı yönünde faal olan tek şirkettir. Dış politikada etkin olan bir diğer alan da Atom enerjisi sektörüdür. Bu sektör genelde Minatom ve Gosatomnadzor önderliğinde gelişmektedir. Yönetici eliti asker ve sivil unsurlardan oluşmakta, gün geçtikçe sivil kısmın daha çok etkili olmaya başladığı görülmektedir. Dış politikada, yurt dışında atom enerji istasyonu inşası, işlenmiş yakıtların yok edilmesi ve teknoloji

²⁶⁷ Viktor Kalujny, “Neftegazovaya Strategiya Rossii v XXI Veke”, **Mejdunarodnava Jizn**, Sayı 1, 2000, s. 28.

²⁶⁸ İbid, s.31.

ihracatı, dış ülkelere “beyin akışını” önlemek amacı ile ve Rusya atom enerji istasyonlarının modernleşmesi ve güvenliğini arttırmak için yurt dışından belirli miktarda yardım almak, Çin, Hint ve İran pazarını elde etmek, başlıca yönelimleridir. Rusya dış politikasına etki yapan diğer alanlar ise askeri sanayi, petrol ve gaz sektörleridir.

2.1. Askeri Sanayi’nin Dış Politikaya Etkileri

Rus Askeri Sanayisi Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri ve Rusya Savunma Bakanlığı’nın en önemli sektörlerinden biridir. Sovyet döneminde oluşan savunma sanayisi bütün sanayide kullanılan işgücünün yaklaşık % 29’unu yani 8 milyon insanı kullanan dev bir sanayi koludur. Rus hükümetinin silah siparişlerinin düştüğü 1992 ve 1993 yılları içinde üretimde % 70’lik bir düşüş gerçekleşmiştir. 1994’de 1990’a kıyasla %20’ye inmiştir.²⁶⁹

Londra Uluslararası Strateji Araştırma Enstitüsünün verilerine ise, 2002 itibarıyla, 1992-2002 yılları hesaba katıldığında, uluslararası silah pazarında ABD’nin payı %25’den %40-43’lere kadar yükselirken, Rusya’nın payı %37’den %11-14’lere kadar düşmüştür.²⁷⁰ ABD, bu pazarda Rusya’nın payının daha da azalması için, Rusya ile İran arasındaki işbirliğine engel olmaya ve Hindistan pazarını da kendi eline almaya çalışmaktadır. Savunma sanayi sektörü Rusya’nın, global ekonomiye entegre olabilmesini sağlayacak yegane sektördür. Bu sektör, silah ve

²⁶⁹ [Http://www.nationalsecurity.ru/maps/russianmilitary.htm](http://www.nationalsecurity.ru/maps/russianmilitary.htm), (Erişim: 27.01. 2010)

²⁷⁰ Vladimir Rubakov, “Sotruničestvo v Oboronno-Promıšlennıh Delah Vozmojno”, *Mejdunorodnaya Jizn*, Sayı 9, 2004, s. 112.

silah tekniklerinin yurt dışına ihracatı sayesinde ayakta kalmış ve var olmaya devam etmektedir. Fakat bu ihracat alanının yüksek gelir getirmesine rağmen, sektörde bazı düzenlemelere gidilmesi ihtiyacı doğmuştur. 23 Ekim 2000’de askeri sanayi sektöründe, Rusya Federasyonu cumhurbaşkanının kararıyla, reformlar yapılmasına karar verilmişti. Bu reformla Rusya savunma sanayisinde akılcı politikalar uygulanması ve sanayi kuruluşlarının bir merkezden idare edilmesi kararlaştırılmıştı. Bu kararın uygulanması için de Rusya Savunma Bakanlığı’na bağlı Devlet Savunma Siparişi Komitesi adında bir kuruluş meydana getirilmiştir.²⁷¹ Bu kuruluşun faaliyete başlamasıyla, askeri sanayi sektörünün yönetimi merkezleştirilmiş oldu. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından gerileyen silah satışı 2000’li yılların başlarında yeniden yükselmeye başlamıştır. Putin, Nisan 2003’de “Yabancı Ülkelerle Askeri Teknik İşbirliği” Komisyonundaki açıklamasında, Rusya’nın 2002 yılındaki askeri teknik ürünlerinin ihracatını toplam 4,8 milyar dolara ulaştığını vurgulamıştır.²⁷² Bu gösterge, planlanmış programdan 500 milyon dolar fazladır. Rus askeri ihracatının önemli alanını uçak teknolojisi oluşturmaktadır. Bu sanayi, 2002 senesindeki ihracatın, %70’ini teşkil etmiştir. Bununla birlikte kara ve deniz askeri teknolojilerinde önemli ölçüde satış yapılmaktadır. Putin, özellikle yüksek teknoloji ile üretilen silahlar sayesinde, ihraç ürünlerini tedricen genişleyeceğini belirtmiştir.²⁷³

1990’lı yıllarda Rusya ekonomisinin zor günler yaşadığı dönemde, silah sanayisi devletin tüm mali yükünü çekmiştir. Ülke ekonomisinin bozulması, silah endüstrisi yönetiminin sıkça değişmesi ve bu sektördeki kurumsallaşmanın zayıflığı, üretimi de etkilemiştir. Fakat 1999’a gelindiğinde sektörde gelişmeler görülmeye

²⁷¹ Ibid, s. 108.

²⁷² Aleksandr Kislov ve Aleksandr Fralov, “Ruskoye Orujeye Na Eksport”, **Mejdunarodnaya Jizn**, Sayı 3, 2003, s. 85.

²⁷³ Ibid, s. 86.

başlanmıştı. 2000-2001 yılları arasında silah ihracatından 5,2 milyar dolar gelir elde edilirken, 2002-2003’de bu gelir, 8,2 milyar dolara yükselmiştir.²⁷⁴ Rusya silah ihracatının yükselmesi, Rusya ile Çin arasındaki geniş kapsamlı anlaşmalara doğrudan bağlıdır. Çin ve Rusya 2000’li yıllarda silah ticareti başta olmak üzere karşılıklı ticari ilişkileri geliştirmekte çok istekli görünmüştür. 1992-1997 yılları arasında Çin en az 5 milyar dolarlık Rus silahı alarak Rusya’yı Çin’in büyük silah kaynağı haline getirdi. Mesela 1996’da Rusya, Çin’in silah ithalatının %70’ini karşılamıştır.

Rus silahlarının diğer önemli müşterisi de Hindistan’dır. Çin’den farklı olarak Hindistan, Rusya için, bu alanda daha istikrarlı ilişkiler kurduğu bir ülkedir. Rusya Çin ve Hindistan dışındaki ihracatı genelde bir defalık ve bu iki ülkeye kıyasla daha kısıtlı miktarda gerçekleşmektedir.

1990 sonrasında Rusya Federasyonu ile Hindistan arasındaki silah ve askeri teknoloji işbirliğinin yeni safhası başlamıştır. Günümüzde Rusya, Hindistan’a sadece silah ve askeri teknoloji pazarlamıyor, bunun yanı sıra Moskova ve Yeni Dehli ortak güvenlik ilişkilerini de geliştirmektedir. Bu çerçevede, önemli özelliklerinin bulunduğu, dünyada benzeri olmayan, aşırı hıza sahip, kanatlı roket “Brahmos”un üretilmesi son derece önemlidir. Rus-Hint şirketleri, uzak menzilli roket yapımı sahasında da işbirliğinde bulunmaktadır. 2004’ün Ocak ayında Rusya Savunma Bakanı Sergey Ivanov, Hindistan’ı ziyaret ettiği sırada, gelişmiş hava teknolojilerinin ortak yapımının planlanmakta olduğunu bildirdi. Bu teknolojiler çok fonksiyonlu taşıma uçağı ve savaş uçaklarıdır. Bu ziyarette Sergey Ivanov, “Amiral Gorşkov” ismindeki uçak gemisinin Hindistan’a satılmasını öngören anlaşmayı imzalamıştır.²⁷⁵ Bu geminin satışından Rusya, 1,5 milyar dolar kazanmıştır. Anlaşma

²⁷⁴ Ibid.

²⁷⁵ Gleb İvaşentsov, “Rossiya-İndiya: Strategiçeskoye partnyorstvo v Deystvii”, **Mejdunarodnaya**

kapsamında, gemilerin modernleşmesi, MİG-29K bombardıman uçakları ve askeri helikopterin, radarların Hindistan'a satılması kararlaştırılmıştır. Bunlardan başka, Hindistan, Rusya Federasyonu'ndan T-90 tanklarının alımını tamamladı. Ayrıca Sİ-30MKİ tipi uçaklar da bu anlaşmayla pazarlanan savaş araçlarındandır.²⁷⁶

Silah satışının ticari ekonomik önemine bakmaksızın, bu sahada salt ticari ilişki olmamış, siyasi otoritenin eli sürekli bu alanda hissedilmiştir. Bu durumun bugünkü uluslararası sistemde de değişmesinin zor olacağı görülmektedir. Rusya'nın son birkaç yıl içinde yurt dışına silah satışları artış göstermiştir. Rusya Askeri Teknik İşbirliği kurumunun verilerine göre, 2003'de ihraç edilen askeri amaçlı ürünlerin getirişi, 4 milyar dolar olmuş ve Rusya'yı silah satışında dünyada ikinci sıraya çıkarmıştı.²⁷⁷ Ülkenin silah satışında iyi sonuçlar almasına, cumhurbaşkanının bu alanda yaptığı önemli reformların katkısı olmuştur. Cumhurbaşkanının, "silah sanayisinin pazarlama siyasetinin artırılması" konulu kanunun kabulü, bu durumun oluşmasında büyük etkiye sahiptir. Aynı zamanda Rus silah ihracatının artmasında devletin siyasi desteği de önemli rol oynamıştır. Buna örnek olarak en başta cumhurbaşkanının Endonezya, Malezya ziyaretleri sırasında bu ülkelere askeri uçakların pazarlanması hakkındaki anlaşmayı imzalamasına değinmek mümkündür. Daha önce, yüksek mevkideki şahsiyetlerin girişimleriyle Hindistan'la da anlaşma paketleri imzalanmıştı. Rusya büyükelçiliklerinin çabaları sonucunda da Yemen, Güney Kore ve Sudan gibi ülkelerle de anlaşmalar imzalanmıştır.²⁷⁸

Rusya'nın silah satışından elde ettiği gelirin, askeri teknik ve silah yapımında kullanılması, sektörün güçlenmesini sağlamaktadır. 2000 Kasım'ında Rosvorujeniya

Jizn, Sayı 4/5, 2004, s. 143.

²⁷⁶ Ibid.

²⁷⁷ Genadiy Fedorov, "Političeskiye Aspektı Voyenno-tehničeskogo Sotruičestvo", **Mejdunarodnaya Jizn**, Sayı 9, 2004, s. 131.

²⁷⁸ Ibid, s. 133.

ve Gospromeksport kuruluşlarının birleşmesinin neticesinde tek devlet aracı şirket Gosoboroneksport kurulmuştur. Mart 2003’de de Rusya Savunma Bakanlığı’na bağlı Devlet Savunma Siparişi Komitesi kurulmuştur.²⁷⁹ Gosoboroneksport, 2003 yılında 12,6 milyar dolar miktarında sipariş aldığını ve 10 milyar dolarlık anlaşmanın imzalandığını açıklamıştır.²⁸⁰ Rusya Finans Bakanlığı’nın verilerine göre, 2003 yılında Rus ordusunun silah ihtiyaçlarını karşılamak için bütçeden 193 milyon ruble pay ayrılmıştı. Bu pay, 2002 senesinde 165 milyon ruble olmuştu.²⁸¹

17 Kasım 2004 tarihinde, 1925 senesinden itibaren, geleneksel olarak her yılın son aylarında Kızıl Ordu/Rusya Ordusu’nun komutanları tarafından yapılmakta olan ve ordunun durumunun değerlendirildiği toplantıdaki konuşmasında Putin, nükleer silaha sahip olan devletlerin, yakın zamanda elde edemeyecekleri askeri teknolojinin Rusya’da bulunduğunu açıkladı.²⁸² Putin, kısa süre içinde Rusya’nın, çok uzak mesafelere ses hızıyla ulaşabilen ve ani yön değişiklikleri yapabilen yeni bir roketi üreteceğini açıklamıştır. Rusya, tank üretiminde de yeni teknolojiler kullanmaktadır. Ruslar, tankın fiyatını %20 oranında yükseltecek, fakat tankın güvenliğini iki kat artırarak "Arena" adında bir tank yalıtım tekniğini kullanmaya başlamıştır. Bu çeşit yenileşme ve teknoloji geliştirme faaliyetleri gemi ve denizaltı sanayisinde de devam etmektedir.²⁸³

Rusya’nın 21 Nisan 2000’de kabul gören askeri doktrini, askeri-ekonomik ve askeri-politik esaslardan oluşmaktadır.²⁸⁴ Bu doktrinde, daha öncekilerden farklı olarak ilk defa, Rusya’ya ve ortaklarına karşı, kitle imha silahları ve yoğun bir şekilde

²⁷⁹ Aleksandr Kislov ve Aleksandr Fralov: “Ruskoye Orujeye Na Eksport”, s. 91.

²⁸⁰ Ibid.

²⁸¹ Ibid, s. 93.

²⁸² Yula Petrovskaya, “Diplomatiya Yaderaogo Niderjaniya”, <http://www.ng.ru>, (Erişim: 25. 08. 2009).

²⁸³ Rubakov, “Sotruničestvo v Oboronno-Promışlennih Delah Vozmojno”, s. 117-118.

²⁸⁴ Vladimir Malinov, “O Voyonnoy Doktrine Rossii”, **Mejdunarodnaya Jizn**, Sayı 5, 2000, s. 39.

konvansiyonel silah kullanılması tehdidi olduğuunda, Rusya'nın nükleer silahları kullanacağı açıklanmıştır. Doktrinin        b l    ekonomiyeye ayrılmış ve askeri savunma sanayisinin geliştirilmesi için işbirliklerine gidileceği açıklanmıştır.²⁸⁵

Silah satışlarından elde ettiği gelir, Rus ekonomisi için çok önemidir. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Biiiiği'nin süper güç olmasına b       etki sağlayan ülkenin silah sanayisidir. Silah sanayisi, Rusya Federasyonu'nun siyasi ve ekonomik durumuna önemli katkı sağlamaktadır. Silah  retimi ve pazarlanması sayesinde yeni silahlar üretilmekte ve bu silahlar Rusya'nın yeniden dünya g    olma arzusunun gerçekleşmesinin garantörü r l n  oynamaktadır. Gelişmekte olan, silah ihracatı Rusya'nın dış rolikasını da olumlu yönde etkilemeye devam etmektedir

Ticari elit içindeki en g     ve etkileyici lobi, doğal gaz ve petrol sektörüdür. Bu bakımdan ekonomik faktörlerin Rus dış politikasına etkileri incelenirken enerji faktörü daha ayrıntılı olarak dikkate alınmalıdır.

2.2. Enerji Faktörünün Dış Politika  zerinde Etkileri

Günümüzde enerji kaynaklarının önemi giderek artmakta, hızla büyümekte olan dünya ekonomisi bu kaynaklara her zaman olduğundan daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Bunun doğal sonucu olarak zengin enerji kaynaklarına sahip ülkeler ekonomik ve jeopolitik açıdan kilit konuma gelmektedirler. B     enerji kaynaklarına sahip olan Rusya'da bu ülkeler arasında kuşkusuz özel bir yere sahiptir. Coğrafi, gelişmiş sanayi altyapısı ve eğitimi insan g    sayesinde Rusya, küresel ekonomik ve jeopolitik süreçleri ciddi şekilde etkileme olanağına sahiptir.

²⁸⁵ Ibid, s. 44.

Enerji sorunlarının küresel alanda yaygınlaşması ve giderek siyasi nitelik kazanması, enerji faktörünü Rusya'nın dış politikasının temelini oluşturan başlıca unsurlardan biri haline getirmiştir. Özellikle Putin döneminde bu faktör, Rusya'nın dış ekonomik ve politik çıkarlarını gerçekleştirmede kullanabileceği önemli bir araca dönüşmüştür. Dünya enerji piyasalarının gelecekteki seyri ve Rusya'nın bu piyasalardaki konumu dikkate alınırsa, enerji faktörünün Rus dış politikasındaki öneminin daha da artacağı söylenebilir.

Sahip olunan kaynakların pazarlanması konusunda devletler arasında sıkı bir rekabet yaşanmaktadır. Enerjinin sadece devlet kasalarını dolduran ekonomik bir araç olarak görülmesi de mümkün değildir. Enerji kaynaklarının fiyatlandırılması, uzun vadeli anlaşmalara ulaşma hedefi, enerji geçiş güzergahlarının belirlenmesi sadece enerji kaynaklarının getirdiği gelirlerle, başka bir ifadeyle ekonomik değere ilintili değildir. Devletlerin izledikleri dış politikanın temel esaslarına, devletlerin kısa, orta ve uzun vadedeki çıkarlarına, uluslararası ortamda meydana gelen gelişme ve karar alıcıların yaklaşımlarına bağlı olarak enerji politikaları şekillenmekte, dolayısıyla ekonomik boyutunun yanı sıra, enerji politikaları stratejik ve politik boyutlar kazanmaktadır. Örneğin, enerji ihracatçısı devletler politik ve stratejik çıkarları gereği, ekonomik kayıpları olsa dahi, enerjiyi bir tehdit aracı olarak kullanarak bu çıkarlarını sağlayacak politikalar izlemektedir. Böyle bir durumda, enerji ihracatçısı devletler avantajlı konumlarını kullanmış olmaktadır. Çünkü artan tüketime karşılık kaynaklar sınırlı kalmakta ve tüketici ülkelerin üretici ülkelere bağımlılığı artmaktadır. Simonov'un ifadesiyle, mevcut kaynakların azalmasına karşılık artan talep nedeniyle, devir ihracatçı ülkelerin devridir.²⁸⁶

²⁸⁶ Konstantin Simonov, **Energetičeskaya Sverhderjava**, Moskova, Algoritm, 2006, s. 122-123.

Enerji politikalarının belirlenme süreçlerini etkileyen önemli bir diğer faktör de aktör yapısıdır. Enerji politikaları çok aktörlü bir yapıda belirlenmektedir. Devletin dış politikasını belirleyen temel aktörlerin dışında enerji şirketleri de karar alma süreçlerine dahil olmaktadır. Çünkü ortaya konacak yüksek maliyetli projelerin karşılanması için devletlerin bütçelerinden ayrılan paylar yeterli olmamakta, gerekli yatırımların yapılması, uzman ve teknoloji ihtiyacının karşılanması, ancak güçlü sermaye yapısına sahip şirketlerin katkıları ile mümkün olmaktadır. Bu, aktör yapısında çeşitlemeye neden olduğu gibi, karar alma aşamasında farklı çıkarlar ortaya çıkması nedeniyle süreçlere dahil olan şirketler ile diğer aktörler arasında çatışmalara neden olmaktadır.

Enerji alanında çalışan şirketler hızla sermaye biriktirip finans sektörü ile bütünleşen ilk Rus girişimcileri olmuşlardır. Finans sektörü ile birlikte hükümete karşı zaman zaman iktidar mücadelesine girişebilen ekonomik odaklar haline gelen enerji şirketlerinin bir diğer özelliği de Rus şirketi olmaktan çıkıp, çok uluslu şirketlere dönüşmeleri, bu açıdan da dış politikada etkin biçimde kullanılabilen araçlar olmalarıdır. Enerji şirketlerinin bankalarla birlikte Rusya'nın ekonomik hayatına ve medyaya egemen olmaları onları daha da güçlü kılmaktadır.²⁸⁷

Rusya'daki enerji sektörünün dış politikada etkin rol alması sürecine değinmeden önce, Rusya'daki enerji sektörüne ve bu sektörün önde gelen kurumlarına temas etmek gerekir.

2.2.1. Petrol ve Doğalgaz Sektörü

²⁸⁷ Mensur Akgün ve Turan Aydın, **Türkiye-Rusya İlişkilerinde Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, İstanbul, TÜSİAD, 1999, s. 134.

Petrol, doğal gaz, kömür, elektrik ve diğer kaynakların toplamına dayalı enerji üretimi dikkate alındığında, Rusya Federasyonu ABD'den sonra dünyanın ikinci büyük enerji üreticisidir.²⁸⁸ Dünya enerji üretiminin yaklaşık %12'si Rusya tarafından gerçekleştirilmektedir. Genel enerji tüketiminde ise Rusya, ABD ve Çin'in ardından %7'lik oran ile üçüncü sırada yer almaktadır.²⁸⁹ Bu genel oranlar içinde petrol ve doğalgaz özel bir yere sahiptir. Rusya dünyanın sahip olduğu kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık %6.6'sına sahiptir. Üretici olarak Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın en büyük ikinci petrol üreticisi konumundadır. Dünya petrol üretiminin yaklaşık yüzde 12'sini²⁹⁰ gerçekleştiren Rusya iç tüketimde kullandığı üçte birin (Rusya dünya'nın 5. büyük petrol tüketicisi durumundadır) dışında kalan petrolü ağırlıklı olarak Avrupa Birliği ülkelerine satmaktadır.

Doğalgazda durum daha da dikkat çekicidir. Dünyanın kanıtlanmış en büyük doğalgaz rezervleri Rusya'nın elindedir. Rusya dünya'nın kanıtlanmış doğalgaz rezervlerinin yaklaşık %26'sına sahiptir. İkinci sıradaki İran'ın sahip olduğu doğalgaz rezervleri ise dünya'nın kanıtlanmış doğalgaz rezervlerinin %15'i civarındadır.²⁹¹ Uluslararası alanda karşı karşıya bulunduğu sıkıntılı durum İran'ı bu kaynağı etkin biçimde kullanabilme konusunda kısıtlarken, Rusya'yı daha da ağırlıklı konuma taşımaktadır. Böylece dünya doğalgaz toplam üretiminin %22'si Rusya tarafından gerçekleştirilmektedir. Rusya, %16'lık tüketim oranıyla da ABD'den sonra (ABD %22 tüketmektedir) dünyanın ikinci büyük tüketicisi olarak

²⁸⁸http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2007/STAGING/local_assets/downloads/pdf/ru_statistical_review_of_world_energy_full_report_2007.pdf, (Erişim: 05.05.2008).

²⁸⁹<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/pdf.pdf>, An Energy Summary of the Russian Federation, (Erişim: 21. 09. 2007).

²⁹⁰http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2007/STAGING/local_assets/downloads/pdf/ru_statistical_review_of_world_energy_full_report_2007.pdf, (Erişim: 05.05.2008).

²⁹¹Ibid.

dikkat çekmektedir; fakat tüketimden sonra elinde kalan miktarla dahi en önemli doğalgaz satıcısı konumuna gelmektedir.²⁹²

Bugün Avrupa petrol tüketiminin yaklaşık %15'ini Rusya sağlamaktadır. Bu rakama Avrupa'nın petrol ihtiyacı perspektifinden bakıldığında, bu oranın %30'ları bulunduğu görülmektedir. Avrupa ülkelerinin azalan petrol üretimleri dikkate alındığında Rus petrolünün önemi daha da belirginleşmektedir. Doğalgaz bu açıdan daha da önemlidir. Avrupalı ülkelerin doğal gaz tüketiminde %25'lik oranla Rus gazı ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Uluslararası Enerji Ajansı, 2030'da Avrupa'nın doğal gaz talebinin iki katından fazla artacağını tahmin etmektedir. Doğal olarak, bu gazın tamamının Rusya tarafından karşılanması beklenmese de, artan talebin Orta Asya ve Hazar dahil olmak üzere Rusya bağlantılı kaynaklardan sağlanması gündeme gelmektedir. Bu aşamada, Rusya'nın bu oyunda nasıl bir vizyonla yer alacağı hususu önem kazanmaktadır.

Rusya'nın dış politikasında enerjinin yerini anlayabilmek için öncelikle Rusya'nın iç işlerinde ve ekonomisinde ne kadar yer tuttuğunu bilmenin faydası vardır. Rusya'da genel olarak enerji sektörü ülkenin gayrisafi yurt içi hasılasının %20'sini, federal bütçe gelirlerinin %50'sinden çoğunu, döviz gelirlerinin %45'ini ve sanayi üretiminin %25'ini oluşturmaktadır. Petrol ve gaz, Rusya ihracatının %60'nı oluşturmaktadır.²⁹³ Bu muazzam enerji kaynaklarının ve ekonomik güce sahip sektörde temel aktörler devletin etkili olduğu kuruluşlardır.

Enerji sektöründe devletin en önemli temsilcisi, Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığıdır. Bu bakanlık devletin enerji alanındaki genel politikasının belirlenmesinde esas kurum olarak öne çıkmaktadır. Rusya Federasyonunun 1991'de

²⁹² Ibid.

²⁹³ [Http://www.polit.ru](http://www.polit.ru).

bağımsızlığının ilan etmesinin ardından Enerji Bakanı olan Viktor Çernomirdin, Yuriy Şafrannik, Segey Kriyenko ve Viktor Kalyujni gibi siyasiler enerji sektörünün devlet içindeki çıkarlarının savunucuları olmuşlardır.

Önemli aktörlerden bir diğeri, 1992’de kurulan ve başkanlığını eski Başbakan Yardımcısı Anatoli Çubays’ın yaptığı RAO “EES Rossii”-Rusya Vahit Enerji Sistemi Holdingidir. Rusya’nın elektrik enerjisi dağıtımında tekel konumunda olan RAO’nun hisselerinin % 52,5 doğrudan devlete aittir.²⁹⁴ Bu durum, devlete holding’te kararları etkileme olanağı verirken, diğer yandan holdingi de devletin karar mekanizmasında önemli bir güce dönüştürmektedir.

Rusya’da petrol alanındaki esas aktörler Lukoil, Surgutneft, Yukos, Tumen Oil (TNK), Sidanco, Sibneft, Slavneft, Onako, Komitek ve Rosneft gibi toplam 13 şirkettir. Ayrıca petrolün ihracatında önemli bir yere sahip Transneft şirketini de bu listeye eklemek gerekir.²⁹⁵ Bu şirketlerden Lukoil’i ve Rusya’nın doğal gaz tekeli Gazprom’u etkinlik alanları ve siyaset mekanizmasını etkilemeleri bağlamında daha ayrıntılı incelemek gerekmektedir.

Enerjinin en önemli alanlarından olan doğalgaz sektöründe esas aktör Gazprom’dur. Gazprom’un temelleri 1965’de kurulan Sovyetler Birliği Doğalgaz Bakanlığı’na dayanmaktadır. Haziran 1989’da Sovyetler Birliği Doğalgaz Bakanlığını Petrol Bakanlığı ile birleştirilmek istenmiş, dönemin Doğalgaz Bakanı V. Çernomirdin’in yürüttüğü lobi faaliyetleri sonucu, Ağustos 1989’da Devlet Doğalgaz Şirketi - Gazprom- kurulmuştur.

Gazprom, kurulduğu dönemde sahip olduğu hukuki altyapı ve kuruluş yapısı itibariyle, farklı ve ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur. Hiçbir bakanlığa ve

²⁹⁴ RAO EES Rossii resmi web sayfası; [http:// www.rao-ees.ru](http://www.rao-ees.ru)

²⁹⁵ “Russian Federation Energy and Environment Review”, *The World Bank Sector Report*, Haziran 2007, <http://www.worldbank.org.ru/eng/statistics/research.htm>, (Erişim: 10.10.2007).

idareye bağı olmamış, son derece geniş yetkilerle donatılmış bir yönetici kadro tarafından yönetilmiştir. Sovyetler döneminde de, kendine özel yasal bir altyapıya sahip olan Gazprom, hem kendi tüzel kişiliği olan hem de kamuya ait olan bir şirkettir. Devlet ile şirket arasındaki ilişkiler ikili anlaşmalara bağı olarak yürütülmüş, şirket doğalgaz üretim ve dağıtımından sorumlu tutulmuştur. Gazprom'un sahip olduğu malvarlığının nasıl yönetileceğini düzenleyen bu yasal altyapının, SSCB'de bir diğer örneği olmamıştır. Şirket sahip olduğu gücü ve malvarlığını neredeyse sadece kendisi, sahip olduğu bu özel yasal altyapıya dayanarak yönetmiştir. Diğer bir ifadeyle, Gazprom, 1991 sonunda SSCB'nin dağılmasına kadar geçen iki yıllık süre içinde, devlet ekonomisi sistemi içinde, neredeyse pazar ekonomisindeki özel bir şirket gibi faaliyet göstermiştir.²⁹⁶

SSCB'nin sahip olduğu tüm doğalgaz kaynaklarının üretim ve satışından sorumlu olan Gazprom ülke içindeki doğalgaz hatlarının da sahibi olmuştur. Sovyetlerin dağılmasının ardından diğer Sovyet Cumhuriyetleri'ndeki doğalgazın kontrolünü kaybetmekle beraber, tüm hatların kontrolü Gazprom'da kalmıştır. Şirket 1992'de başlayan özelleştirme programı çerçevesinde, en büyük hissesi devlette kalmak üzere, etap etap özelleştirilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, birçok devlet şirketine sembolik değerler biçilmiş ve yoğun bir özelleştirme programı uygulanmıştır. 1992'de başlayan ilk etap özelleştirmelerde, şirketlere ait hisselerin Rus vatandaşları arasında paylaştırılması öngörülmüştür. Fakat özellikle 1994 Ekim'inde patlak veren finansal krizin ardından bu yöntem uygulanamamış ve farklı yollar aranmıştır.

²⁹⁶ Pappe, Oligarhi Ekonomičeskaya Hronika 1992-2000, s. 77-78.

Bu özelleştirme planlarından biri, 1995’de Uneximbank’ın sahibi Vladimir Potanin tarafından hazırlanan “hisse karşılığı kredi programı”dır. Program, Yeltsin ve Çubais tarafından onaylanmış ve uygulamaya konmuştur. Buna göre, bankalar devlete kredi verecekler ve önemli endüstri kuruluşlarının hisselerini birkaç yıl süreyle, verilen kredi karşılığında yöneteceklerdir. Bu yolla devletin enerji, telekomünikasyon, metal şirketleri, demir yolları ve madenleri özelleştirilmiştir.

Programın ihaleler kanalıyla yürütülmesi ve hisse değerlerinin açık arttırma yoluyla bu ihalelerde belirlenmesi öngörülmüştü. Fakat sadece “seçilen” fiyat tekliflerinin ihalelere katılması adam kayırmak yoluyla, şirketlerinin değerinin altında satıldığına ya da bürokrasinin kilit isimlerinin bu yolla zenginleştiğine ilişkin şüpheleri arttırmıştır.²⁹⁷

Yapılan bu özelleştirmeler görünüşte kredi karşılığı geçici sürelerle şirketlerin yönetilmesini amaçlamakla beraber, aslında el altından büyük kamu şirketlerinin düşük fiyatlarla satışına meydan vermiştir. Çünkü yapılan sözleşmeler, bu şirket ya da bankaların, geçici olarak aldıkları payları paravan şirketler üzerinden tekrar satın almalarını sağlayacak yasal zemini sağlamıştır. Yegor Gaydar hükümetinin Finans Bakanı Boris Fyodorov, bu özelleştirmeler için, devlet televizyonunu şaibeli bir biçimde ele geçiren dönemin oligarklarının bu kez de, bu tip özelleştirmeler sayesinde büyük şirketleri aralarında paylaştıklarını ifade etmiştir.²⁹⁸

Gazprom da, SSCB’nin dağılmasının ardından, yoğun tartışmalar ve şaibeler altında özelleştirilmiştir. Kasım 1992’de Devlet Başkanı B. Yeltsin tarafından

²⁹⁷ Ibid, s. 81.

²⁹⁸ Devlet televizyonunu yöneten Ostankino şirketinde yolsuzlukların saptanmasının ardından, Yeltsin yayınladığı genelgeyle şirketin tüm malvarlığını ve hisselerini ORT adlı yeni şirkete devretmiştir. Daha sonra, yolsuzluk iddialarına hedef olan bir özelleştirme ile şirketin %51 hissesi devlette kalmış, kalanı Gazprom, LogoVAZ, Alfa Bank gibi şirketler, bankalar ve Berezovsky gibi kişiler arasında paylaştırılmıştır. Bkz. Matt Bivens ve Jonas Bernstein, “The Russia You Have Never Met”, **Demokratizatsiya**, Cilt 6, Sayı 4, Sonbahar 1998, s. 622-627.

yayınlanan bir genelgeyle, Rus Hissedarlar Topluluğu Gazprom- RAO Gazprom adını almış, hisseleri halka açılmıştır. Ağustos 1998’de de Açık Hissedarlar Topluluğu OAO Gazprom adını almıştır.²⁹⁹ Pappé, şirketin adında yer alan “Rus” kelimesinden dolayı şirketin ödemekle yükümlü olduğu ek vergilerden kurtulmak amacıyla, bu isim değişikliğinin yapıldığını ifade etmiştir.³⁰⁰

1994 baharından itibaren özelleştirme faaliyetleri yoğunlaştırılmıştır. İlk etapta, şirket hisselerinin %40’ı devlet kontrolünde kalmış, %35’i halka, %25’i de özel şirketlere satılmıştır. Halka satılan hisselerin %15’i şirket çalışanlarına ve yöneticilerine gizli abonelik yoluyla, hisse bedellerini maaşlarından yapılacak kesintilerle ödemek koşuluyla satılmıştır.

Hissedarların kamuoyuna açıkça duyurulmaması ve hisse sahiplerinin hisselerini diğer şahıs ve şirketlere satış hakkının bulunması, özelleştirmelerin yapıldığı dönemde başbakan olan, eski Doğalgaz Endüstrisi Bakanı Çernomirdin dahil, şirketin üst düzey yöneticilerinin ve akrabalarının bu özelleştirmelerden %1 ile %5 arasında değişen oranlarda şirket hisselerine sahip olduklarına ve yolsuzluk yaptıklarına ilişkin şüpheleri arttırmıştır.³⁰¹ Zamanın Başbakanı Çernomirdin hakkında Gazprom’un ödemekle yükümlü olduğu vergi ödemelerini ertelediği, kurucusu olduğu Evimiz Rusya Partisi’nin Gazprom ile yoğun bağlantısının olduğu ve bu yolla partiye finansal kaynak yaratıldığı ve parti üyelerinin de şirketi kendi finansal çıkarları için kullandıkları iddia edilmiştir.³⁰²

Dünyada bilinen gaz rezervlerinin % 17’sini ve toplam üretiminin % 20’sini kontrol eden Gazprom, dünyanın en büyük doğal gaz şirkettir. Gazprom’un

²⁹⁹ Gazprom, “İstoriya Privatizatsiya OAO Gazprom”; <http://www.gazprom.ru/articles/article4076.shtml>, (Erişim 20.04.2008).

³⁰⁰ Pappé, *Oligarhi Ekonomičeskaya Hronika 1992-2000*, s.95.

³⁰¹ <http://www.gazprom.ru/articles/article4076.shtml>, (Erişim 20.04.2008).

³⁰² Ibid.

doğalgaz rezervleri 29.85 trilyon m³, rezervlerin tahmini fiyat değeri ise 182.5 milyar dolar olarak hesaplanmaktadır. Rusya'nın gaz rezervlerinin %60'nı ve üretiminin %85'ni elinde bulunduran Gazprom'da devlet, şirket hisselerinin %50,002'sine sahiptir.³⁰³ Şirket, Rusya vergi gelirlerinin % 25'ni ödeyerek, devlet bütçesine önemli mali katkı sağlamaktadır.³⁰⁴ 2007 verilerine göre Gazprom'un mali değerinin 250-900 milyar dolara kadar olduğu hesaplanmaktadır.³⁰⁵ 1997'de Financial Times tarafından dünyanın en büyük 100 şirketi arasında gösterilen Gazprom'un³⁰⁶ çatısı altında bulunan 39 akraba kuruluşta yaklaşık 300.000 kişiye iş imkanı sağlanmaktadır.³⁰⁷ Gazprom Rusya ekonomisinin % 8'ini oluşturmaktadır.³⁰⁸

En büyük gaz ihracatçısı olan Gazprom eski SSCB ülkelerinden Ukrayna, Moldova ve Beyaz Rusya'nın yanısıra, Avrupa doğal gazının %31'ni karşılamaktadır. 2006 verilerine göre Gazprom'un Avrupa ülkelerine satmış olduğu doğal gazın miktarı 161.5 milyar m³, BDT ve Baltık Cumhuriyetlerine satışının toplam miktarı ise 101 milyar m³ olmuştur.³⁰⁹ Gazprom'un Alman Wintershall şirketi ile ortak kurduğu Wingas şirketi Avrupa'da 1992-97 arasında 1200 km'lik doğalgaz boru hattı inşa etmiştir.³¹⁰ Wingas Avrupa pazarında ağ oluşturma politikası dahilinde 320 km'lik Stegal boru hattıyla Doğu Almanya'nın ihtiyacını karşılamıştır.

³⁰³ <http://www.gazprom.ru/articles/article2378.shtml> (Erişim: 05.05.2008).

³⁰⁴ <http://www.gazprom.ru> ve "Russian Federation Energy and Environment Review", (Erişim: 10.10.2007).

³⁰⁵ Roman Berger, "Silnaya Gazprom-Silnaya Rossiya", 03.05.2007 tarihli Tages Anzeiger'den aktaran <http://www.inopressa.ru> (Erişim: 10.10.2007).

³⁰⁶ <http://www.gazprom.ru>.

³⁰⁷ Berger, "Silnaya Gazprom-Silnaya Rossiya".

³⁰⁸ Piter Baker, "Klyucevaya Rossiyskaya Bitva", 20.05.2007 tarihli **The Washington Post**'dan aktaran <http://www.inopressa.ru> (Erişim: 10.10.2007).

³⁰⁹ <http://www.gazprom.ru/articles/article2378.shtml> (Erişim: 05.05.2008).

³¹⁰ Yakov Pappe, "Neftyanaya i Gazavaya Diplomatiya Rossii", http://uisrussia.msu.ru/docs/nov/pec/1997/3/ProEtContra_1997_3_04.htm, (Erişim: 27. 02. 2010)

Kuzey Deniz’inden Güney Almanya’ya uzanan 640 km’lik Midal hattı ile Çek ve Slovak sistemine bağlantı kurulmuştur.³¹¹

Gazprom doğalgaz konusu dışında Itera ve Stroystransgaz gibi kardeş kuruluşlar eliyle enerji yan sanayine de el atmıştır. 20 çiftlik, 67 entegre et tesisi, bir gemicilik şirketi, bankalar, oteller, finans kuruluşları, Karadeniz kıyısında bir senatoryum, iki gazete, 14 televizyon ve radyo istasyonunu kontrol etmektedir.³¹² Gazprom’un özellikle basın-yayın alanındaki faaliyeti dikkat çekicidir. Şirketin yan kuruluşu olan *Gazprom-Medya*’ya ait *Raboçaya Tribuna* ve *Trud* gazeteleri ile haftalık *Profile*, *Kompanya* ve *Vek* dergileri Gazprom’un kontrolündedir.³¹³

Enerji sektörünün üzerinde durulması gereken önemli petrol şirketi ise 1991’de kurulan ve başkanlığını Vahid Elekberov’un yaptığı Lukoil şirkettir. Rusya’nın toplam petrol üretiminin % 24’nü üreten Lukoil, 15 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervleri ile dünyanın en büyük özel petrol şirkettir.³¹⁴ Yurt içindeki etkinliğinin yanı sıra, yurtdışına da ciddi açılım yapan Lukoil şirketinin toplam rezervleri içinde yurtdışındaki rezervlerinin oranı %30’dur. Lukoil’de 120 bin civarında personel çalışmaktadır.³¹⁵ Petrol sektöründe dünya çapında toplam 398 bin civarında insanın çalıştığı göz önüne alınırsa, Lukoil’in büyüklüğü daha iyi anlaşılır.

Lukoil özellikle Hazar Bölgesi’nde faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Stratejisi ise yakın bir gelecekte kaynakları sınırlı olan Sibiryada dışında petrol üretebilmektir. Lukoil’in bir diğer faaliyet alanı da Astrahan Bölgesi’dir. Nisan 1995’te Lukoil ile Astrahan yönetimi arasında imzalanan protokole göre, Rus

³¹¹ Ibid.

³¹² Fehmi Kuru, “Saydamlık şaka değil...”, **Yeni Şafak**, 25 Mayıs 2001.

³¹³ Oktay Tanrısever, “Rusya’da Medya-Siyaset İlişkileri ve Basın Özgürlüğü”, **Liberal Düşünce**, Sayı 20, Güz 2000, s.125.

³¹⁴ http://www.lukoil.ru/about/oil_reserves.html.

³¹⁵ <http://www.lukoil.ru>.

şirketi Hazar'ın kuzeyinde deniz yatağında jeolojik araştırma hakkını elde etmiştir.³¹⁶

Lukoil Rusya'nın güney komşularıyla (Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan) da çerçeve anlaşmaları yapmıştır. Bu anlaşmalar Lukoil'e diğer batılı şirketlerle birlikte söz konusu devletlerin topraklarında petrol üretme imkanı vermektedir.³¹⁷

Lukoil'in dikkatini yoğunlaştırdığı bölgelerden biri Azerbaycan'dır. Buradaki faaliyetlerin başında Azeri, Çırag ve Güneşli bölgeleri petrollerinin çıkarılması gelmektedir. Lukoil'in buradaki toplam yatırım içindeki payı 800 milyon ABD doları'dır. Lukoil'in "Asrın Anlaşması"nda %10 payı bulunmaktaydı. Lukoil bu konsorsiyumdaki angajmanının yanında, diğer projelerle de ilgilenmektedir. Bu çerçevede temel faaliyet alanı, denizde ve karada petrol arama ve alt yapı çalışmaları yapmak olan Azeri-Lukoil ortak yatırım yapılanması anılmaya değer. Belirtilmesi gereken bir diğer husus da İtalyan Agip şirketi ile birlikte Tunus ve Mısır'da dolum projelerinde ortak olmasıdır.

Lukoil şirketi de basın-yayın alanında küçümsenemeyecek bir konuma sahiptir. Lukoil TV6 kanalına bilgi programları üreten TSN adlı bir televizyon ajansına sahiptir. Bundan başka REN TV adlı Moskova merkezli bir internet ağının % 75 hissesine sahiptir. Sahip olduğu bir diğer kuruluş ise AST Network adlı bir uydu vericisidir. Ayrıca Izvestiya gazetesinin %49'luk hissesini de elinde bulundurmaktadır.³¹⁸

³¹⁶ Vladimir Razuvaev, "Russian Interests in the Caspian Region: The Energy Dimension", **Stiftung Wissenschaft und Politik**, Ebenhausen/ Isartal, Mayıs 1996, s. 25.

³¹⁷ [Http://www.lukoil.ru/about/international_projects.html](http://www.lukoil.ru/about/international_projects.html) (Erişim: 20.05.2008).

³¹⁸ [Http://www.rferl.org/nca/special/rumedia2/lukoil.html](http://www.rferl.org/nca/special/rumedia2/lukoil.html) (Erişim: 19. 01. 2008).

Bu açıklamalar enerji sektörünün Rusya Federasyonu'ndaki ekonomik ve siyasi gücünü ortaya koyması bağlamında anlamlıdır. Rusya'da ekonomik güce sahip enerji sektörünün siyaset alanındaki etkileri de artan ekonomik gücüyle paralellik arz etmektedir. Bu etki özellikle yürütme alanında giderek artan oranda görülmektedir. Enerji sektörü Rusya Federasyonu'nun bağımsızlık döneminde iki başbakan çıkarmıştır. En önemli temsilci olarak 1989-92 arasında Gazprom'u yöneten Viktor Çernomirdin,³¹⁹ 1992 ila 1998 yılları arasında başbakan olarak bu grubun çıkarlarının takipçisi olmuştur. Bundan başka kısa bir dönem Başbakanlık yapan Sergey Krienko (20 Nisan 1998-23 Ağustos 1998) da kariyerini enerji sektöründe yapmıştır. Hatta V. Çernomirdin kurduğu “Evimiz Rusya” (*Naş Dom Rrossiya*) partisi yerel politikacılarla Gazprom ve Lukoil gibi şirketler tarafından desteklenmektedir.³²⁰

Gazprom ve petrol şirketleri kimi zaman da yürütmeye doğrudan çatışma içine girebilmektedirler. Örneğin 1998'de zamanın başbakanı Sergey Kiriienko petrol şirketlerinden ve Gazprom'dan devletin vergi alacağını tahsil etmeye kalkınca büyük bir sürtüşme ortaya çıkmıştı. Rem Vyahirev, devletin bu alacaklarını tahsil etmesi durumunda, alacaklı oldukları ülkeler ve devlet kuruluşları için gaz musluklarını kısıacakları tehdidinde bulunmuş, hatta bununla da kalmayarak, denetimlerinde olan medya aracılığı ile Kiriienko aleyhine karalama kampanyası başlatınca, başbakan pes etmek zorunda kalmıştı.

Enerji şirketlerinin etkin olduğu diğer bir alan da yasama alanıdır. 1992-1998 döneminde başbakanlık görevini yürüten Çernomirdin, kurduğu siyasal parti ile 1995 parlamento seçimlerine girmiş ve enerji sektörünü parlamentonun alt kanadı Duma'da temsil ettirmiştir. Rusya'da mecliste en çok tartışılan kanun teklifleri

³¹⁹ V. Çernomirdin' in biyografisi için bkz. http://www.100mb.ru/~grankin/dosye/ru_bio259.htm.

³²⁰ 12.02.2001 tarihli **Nezavisimaya gazeta**.

arasında petrolü ilgilendirenler gelmektedir. Komünistler ve milliyetçiler petrol sektörünü ilgilendiren her kanunu ülkenin hammadde kaynaklarının Batıya satışı olarak görmektedirler. Bu bağlamda özellikle Çernomirdin, çevresinin aksine, Rus milli çıkarlarının savunucusu olarak addedilmektedir. Milletvekillerinin büyük bir çoğunluğu şirketlerin monopol oluşturmalarına karşı çıkmalarına rağmen, Gazprom’a ülkenin milli bütünlüğünü sağlayan doğal bir monopol olarak bakmaktadırlar.³²¹

Bütün petrol şirketlerinin Duma’da kendi çıkarlarını savunan milletvekilleri vardır. Anılan gruplar seçim kampanyaları döneminde taahhüt altına girerek, siyasi partileri desteklemektedirler. Şöyle ki, Lukoil, Jukos ve Gazprom 1999’daki Duma seçimlerinde başını Moskova belediye başkanı Yuri Lujkov’un çektiği “Anavatan tüm Rusya” (*Oteçestvo Vısyı Rossiya*) partisinin seçim kampanyasını organize etmişlerdir.³²²

Viktor Çernomirdin de Duma’da fraksiyonlar üstü bir Enerji Grubu oluşturmuştur. Enerji Grubu Duma’da gerçekte güçlü olmasına rağmen, homojen bir grup değildir. Doğalgaz ve petrol lobisi olmak üzere ikiye ayrılır. Özellikle Gazprom Duma’da güçlü bir ayrı temsile sahiptir. Bu güç, sektörü temsil eden milletvekillerinin sayıca çokluğundan değil, daha çok seçim kampanyalarında izlenen politikalar ve siyasilerle eskiden gelen bağların iyi korunmasında yatmaktadır.

Duma’da enerji sektörünün ilgisini çeken en önemli konular petrol ve doğal sektöre ilişkin düzenlemelerin yasallaşması hususudur. Bu noktada Duma’da kulis yapan kurumlar içerisinde Rusya Yakıt ve Enerji Bakanlığı özel çaba

³²¹ http://eu-russiacentre.ru/wp-content/sklad/2009/10/Review17_rus.pdf, (Erişim: 25. 08. 2012).

³²² http://history4you.ru/documents/10180/55713/1990s_travin_polit_98-99_fin.pdf, (Erişim: 25. 08. 2012).

göstermektedir.³²³ Duma'da özellikle aktif olarak kulis yapan kurumlar Rus Petrol ve Gaz Üreticileri Odası ve Moskova Uluslararası Petrol Klubü'dür. Rus Petrol ve Gaz Üreticileri Odası Başkanı Vladimir Medvedyev aynı zamanda Duma'daki Enerji Komisyonunun Başkan Yardımcısı görevini yürütmektedir.³²⁴ Oda, Duma'da kendi çalışmalarını bütçe, vergiler, üretim paylaşma antlaşmaları ve yatırım projeleri alanlarında yoğunlaştırmaktadır.³²⁵ Moskova Uluslararası Petrol Klubü ise gösterdiği etkinlik çerçevesinde enerji sektörüne ilişkin yabancı yatırımlar ve uluslararası işbirliği konularında Duma'nın sürekli görüş aldığı gayri resmi bir uzmana dönüşmüştür.³²⁶

Gerçekte bu kadar ekonomik ve siyasi gücü kontrol altında bulunduran enerji sektörü devletin yönetilmesi noktasında ciddi sorunlar yaratmaktadır. Yeltsin yönetimi bu sektörün önde gelen liderlerinin temsilcileri ile çatışma içinde bulunmaktan kaçınmış, hatta onların gücünü kendi lehinde kullanmak için Çernomirdin, Kriyenko, Boris Nemtsov gibi temsilcilere yürütmenin en üst kademelerinde görev vermişti. Doğrudan enerji sektör temsilcileri olduğu bilinen kişilerin devletin yürütme organlarında en üst düzeyde bulunmaları siyaset ile ekonomi sektörlerinin içli dışlı olmasına yol açmış ve zaman zaman enerji sektöründeki şirket çıkarlarının devlet çıkarlarının önüne geçmesine olanak sağlamıştır. Devleti zayıflatan ve oligarkların devlete el koyması biçiminde kendini gösteren bu durum Putin'in iktidara gelmesinin ardından değiştirilmeye çalışılmıştır. Enerji sektörünün gücünü kullanan ve özellikle dış politika alanında geniş hareket alanı sağlayarak kendi yanında yer almasını sağlayan Putin, böylece Boris Berezovski, Vladimir Gusinski ve Mihail Hadarkovski gibi oligarkların devlet

³²³ Vladimir Medvedev, "The Enerjy Sector and the State Duma", **International Affairs: A Russian Journal**, Cilt 46, Sayı 2, 2000, s.18.

³²⁴ Ibid, s.18.

³²⁵ Ibid, s. 21.

³²⁶ Ibid.

kurumları üzerindeki etkisini kırmış ve yakalanarak yargılanmalarını sağlamıştır. Boris Berezovski ile Vladimir Gusinski'nin ülke dışına kaçması, Mihail Hadarkovski'nin ise tutuklanarak yargılanması ile devlet içindeki etkinlikleri ortadan kalkmıştır. Rusya'nın önde gelen üç oligarkının böylece safdışı edilmesinin ardından Putin, iktidarının ikinci yılında enerji sektörüne el atarak burada devlet kontrolü dışına çıkan oligarkları yıldırma politikasını uygulamaya koymuştur. İlk olarak Gazprom Yönetim Kurulu Başkanı görevini yürüten Çernomirdin 16 Mayıs 2001'de Ukrayna'ya büyükelçi olarak atanarak Rusya dışına yollanmış ve böylece Gazprom yönetiminin yeniden yapılandırılması yönünde ilk adım atılmıştır.³²⁷ Gerçi enerji sektörünün en önemli temsilcisi olan Çernomirdin Gazprom'daki görevini sürdürmüş ve büyükelçi atanması Putin tarafından Ukrayna'ya dikkatin artırılması biçiminde açıklanmıştır, ama takip eden gelişmeler farklı bir resmi ortaya çıkarmıştır. 31 Mayıs 2001'de Gazprom Başkanı Vyahirov'un görev süresi sona erince yerine Kremlinin Gazprom'daki temsilcisinin önerisi ile Enerji Bakanı Yardımcısı Aleksey Miller başkanlık görevine getirilmiştir.³²⁸ Başbakan Yardımcısı Viktor Hristenku'nun bu seçimi olumlu karşıladıklarını açıklaması ve gaz sektöründe reformlar yapmak istediklerini ifade etmesi sıranın enerji sektörüne geldiğinin kanıtı olarak görülmüştür.³²⁹

Enerji sektörünün kontrolünü tekrar sağlama noktasında 18 Mayıs 2001'de Bakanlar Kurulunca kabul edilen yeni reform yasası ile bu sektörün en önemli temsilcilerinden RAO "EES Rossii" üzerinde devletin tam kontrol sağlama çabasına

³²⁷“Çermomyrdin to Bolster Ukrainian Ties”, <http://www.stratfor.com/CIS/comentary/0105162250.htm>, (Erişim: 20. 10. 2007).

³²⁸[Http://www.interfax.ru/show_one_news.html?lang=RU&tz=0&tz_format=MSK&id_news=2520281](http://www.interfax.ru/show_one_news.html?lang=RU&tz=0&tz_format=MSK&id_news=2520281), Rusya devleti yeni başkanı seçmekle yetkili olan 11 kişilik kurulda (soviyet direktrov) başkanlık dahil 5 yere sahip ve Vyahirov'a ekibine muhalifliği ile bilinen küçük yatırımcıları temsil eden Boris Federov'la birlikte çoğunluğa sahiptir.

³²⁹ [Http://www.interfax.ru](http://www.interfax.ru), (Erişim: 30 Mayıs 2007).

dikkati çekmiştir.³³⁰ 2003’de Yukos’un sahibi Mihail Hadarkovski’nin vergi kaçakçılığı sebebiyle tutuklanmasını da buna örnek olarak göstermek mümkündür. Bu tutuklanmanın vergi kaçakçılığı ile değil, Yukos’un Kremlin’den bağımsız yürüttüğü politikalarının sonucunda gerçekleştiğini söylemek olasıdır. Hadarkovski’nin Yukos’un hisselerini el altından yabancı şirketlere satmaya çalıştığı söylenerek, bu ani tutuklanmaya esas olduğu belirtilmiştir. 2004’te ise, Yukos’un hisseleri bir devlet şirketi olan Rosneft tarafından satın alınmıştır. Yine 2005’te, Gazprom, Rus oligark Roman Abramoviç’in sahip olduğu Sibneft adlı ülkenin en büyük petrol şirketlerinden birini satın almıştır. Bu gelişmelerin ardından Rusya hükümeti yaklaşık %30’luk bir petrol üretimini kontrolü altına almayı başarmıştır.³³¹

Enerji sektörünün devlet mekanizmasındaki ve siyaset alandaki konumu bağlamında dış politika alanındaki yeri ayrı bir önem arz etmektedir. Çünkü enerji sektörü dış pazarlara yönelik olan ve dışarıda büyük yatırımlar yapan bir sektördür. Dolayısıyla Rus dış politikasının belirlenmesi hususu enerji şirketleri açısından kritik önemdedir. Rus enerji sektörünün dış politika alanındaki etkinlik çabası siyasetin ve devletin diğer alanlarına girişine oranla çok daha zor olmuştur. Bu girişin zorluğuna Rus dış politikasında, tarihi köklerini Çarlık Rusya’sına kadar uzatabileceğimiz, Sovyet döneminde komünist ideolojinin kamuflesi ile sürdürülen ve Aralık 1991’de SSCB’nin dağılışının ardındaki süreçte belirgin biçimde gündeme gelen klasik askeri denetim anlayışının hakim oluşunun temel neden olduğu belirtilmelidir.

SSCB’nin çöküşü ile prestij kaybına uğrayan Rusya Federasyonu kısa bir şaşkınlığın ardından Nisan 1993’de ilan edilen *Yakın Çevre Doktrini* ile tekrar eski etkinliğini koruma girişimlerine başlamıştır. Temelde Rusya’nın eski SSCB

³³⁰ Mihail Yenikov, “Revanş za Privatizatsiyu”, **Vedmosti**; <http://www.kapital.ru/stories/2001/05/21-01-02.html> (Erişim: 30. 05. 2007).

³³¹ Ibid.

mekanında ayrıcalıklı konuma sahip olduğunu belirten bu doktrinde güvenlik ve siyasi amaçların öne çıktığı ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde askeri araçların, etkiden kurtulma çabasında olan yeni bağımsız devletlere karşı darbelerin, iç muhalefetin desteklenmesi ve Rus askeri gücünün baskı araçları olarak öne çıktığı Rus dış politikasında geleneksel egemenliğe sahip askeri endüstri çevrelerinin ve sert politika yanlısı dışışleri çevrelerinin anlayışı hakimdi. Rusya'nın, geleneksel güvenlik ve siyasi çıkarlara dayanan bu ulusal güvenlik ve dış politika anlayışı 1997'de ilan edilen ulusal güvenlik doktrini ile fazla değişime uğramadan sürmüştür. SSCB'nin çöküşünden 1999'a kadar Rus dış politikasında bu anlayış genel itibariyle başat rol oynamış, fakat süreç içinde giderek güç kaybetmeye başlamıştır.

Bu süreçte geleneksel anlayışa karşılık ekonomik çıkarları öne çıkaran ve daha ılımlı ve pragmatik bir dış politika anlayışının daha yararlı olacağı inancını paylaşan enerji çevrelerinin dış politikada etkin olma girişimlerinin tarihini 1993'den başlatabiliriz. Rusya'nın eski SSCB mekanındaki uluslararası enerji projelerinde aktif yer almasını savunan ve başını dönemin Enerji Bakanı Yuri Şafrannik ile Lukoil şirketinin çektiği enerji sektörü geleneksel anlayışın direnişini dönemin Başbakanı Çernomirdin'in desteği ile kırabilmiş ve Rus şirketleri Azerbaycan ve Kazakistan gibi ülkelerdeki uluslararası enerji projelerinde yer almışlardır.³³²

Geleneksel anlayışa karşı enerji sektörünün açık karşı çıkışının en önemli noktası Azerbaycan petroleri olmuştur. Bu konuda Başbakan Çernomirdin'in desteğini alan Enerji Bakanı Şafrannik, Rus Dışışlerinin Hazar'ın statüsüne ilişkin itirazlarını dikkate almayarak, 26 Kasım 1993'de Azerbaycan ve Rusya arasında Lukoil şirketinin Hazar'ın Azerbaycan sektöründe bulunan Azeri ve Çırak petrol

³³² Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., Nazim Cafersoy, "Eyalet Merkez Düzeyinden Eşit Statüye: Azerbaycan-Rusya İlişkileri (1991-2000)", **Ankara Çalışmaları**, Sayı 1, Ankara, ASAM, Ekim 2000.

alanlarında petrol aramasını öngören hükümetlerarası anlaşmayı imzalamıştır.³³³ Fakat bu gelişme dış politikada geleneksel duyarlılığın başatlığını ortadan kaldırmamıştır.³³⁴

Böylece enerji lobisinin daha 1993’de başlayan Rus dış politikasında etkin rol alma girişimi, askeri çevrelerce ve askeri endüstri çevrelerince engellenmeye çalışılmış ve SSCB sonrası, yaklaşık 7 sene, Rus dış politikasına etkinliği giderek azalan oranda seyreden geleneksel askeri duyarlılıklar egemen olmuştur. Putin’in iktidara gelişine tekabül edilen yeni ulusal güvenlik ve dış politika doktrinlerinde ekonomik çıkarlara öncelik verilmesi ile bu kez Rus dış politikasında daha pragmatik anlayışa sahip enerji lobisi avantajlı duruma geçmiştir.³³⁵ Bu anlayış değişiklikleri geleneksel anlayışın temsilcisi Rusya Dışişleri Bakanlığı üzerinde de etkili olmuş, Dışişleri Bakanı Igor Ivanov 2000’de yaptığı bir konuşmada enerjinin dış ilişkilerdeki önemi ve enerji politikasının avantajlarını özellikle vurgulamıştır.³³⁶ Bakan ilk kez “enerji diplomasisi” kavramını gündeme getirerek, bunun Rusya’nın BDT mekanında, özellikle Hazar bölgesi için yüksek önemli bölgesel tercihi olduğunu ifade etmiştir.³³⁷ Ayrıca konuşmada enerji işbirliği konusunda Rusya’nın diğer tercih alanları olarak Avrupa ve Asya ülkeleri, özellikle de Çin’in öneminin altı çizilmiştir. Rus dış politikasında enerji faktörünün başat faktör olarak kullanılmaya başlanmasını birkaç iç ve dış nedene bağlamak mümkündür.

³³³ Vladimir Razuvaev, “Malenkaya Neftyanaya Voyna: Bitva za Kaspi v Rossiyskix Koridara Vlast,” **Segodnya**, 3 Eylül 1995, s. 9.

³³⁴ Rus dış politikasında geleneksel anlayışı paylaşan dışişleri ile enerji sektörü arasındaki mücadele konusunda bakınız Elmar Guseynov, “Sxvatka Vokrug Kaspiyskovo Şelfa”, **Izvestiya**, 29 Eylül 1994,

³³⁵ Yeni Rus ulusal güvenlik ve dış politika doktrinlerinin tam metni için bkz. <http://www.mid.ru>.

³³⁶ Igor Ivanov, “Adresses to the Readers of the Special Issue of International Affairs on Russia’s Oil and Gas Strategy for 21st Century”, **International Affairs; A Russian Journal**, Cilt 46, Sayı 2, 2000, s. 1.

³³⁷ Ibid.

a) Enerji Sektörünün Dış Politikası Üzerindeki Etkilerinin İç Nedenleri

SSCB'nin çöküşünün ardından serbest ekonomiye dönüşüm sürecinde zor günler yaşayan ve toplam 176,898 milyar dolara ulaşan borcu bulunan Rusya'nın, 1999 verilerine göre ihracat gelirlerinin %45'ni sağlayan ve devlet bütçesine %39 oranında ekonomik katkı yapan enerji sektörü, en önemli güç durumundaydı.³³⁸ Bu ekonomik etkinliğin farkında olan Rusya Enerji Bakanlığı, RAO "EES Rossii", Gazprom, Lukoil ve Transneft gibi güçlü kurumların başını çektiği enerji çevreleri, devlet karar verme mekanizmasında, özellikle dış enerji projeleri nedeniyle dış politika alanında ciddi bir etkinlik sağlama çabasında oldular. Ayrıca Rus enerji sektörünün büyük şirketlerinde devletin temel ortak olması veya bu şirketlerin yönetim kadrosunun devlet bürokrasisi ile sıkı ilişkileri bu kurumları devlet karar verme mekanizmalarında önemli bir unsura dönüştürmüştür.

Rusya'nın geleneksel askeri denetim anlayışını içeren dış politikası, ordunun içinde bulunduğu durum nedeniyle başarısız olmaktaydı. Ordunun azalan savaş gücünün yanısıra, bu tür askeri denetimin, zaten zor durumda olan Rus ekonomisine yüklediği harcamalar da önemli bir sorundu. Her iki Çeçenistan savaşında istenilen hedefe tam olarak ulaşamaması da askeri çevrelerin saygınlığını ve dış politikaya ilişkin karar verme mekanizmasındaki etkinliğini azaltmıştır.

Putin, iktidara geldiği zaman, ülke içindeki oligarşiyi siyaset alanının dışına itmek için mücadele başlatacağını ilan etmişti. Yeni başkanın bu konuda kendine sorun çıkarabilecek güçlü enerji aktörlerine dış politikada etkinlik sağlamak olanağı vermesi, bu kuruluşların iç siyasal sistemdeki etkinliklerini dışa yöneltmek isteği gibi yorumlanabilir. Putin böylece bir yandan devletin içteki etkinliğini artırırken, öte

³³⁸ "Russian Federation Energy and Environment Review", **The World Bank Sector Report**, Haziran 2000, www.worldbank.org/ru/eng/statistics/research.htm, (Erişim: 25. 08. 2008).

yandan Rus ulusal çıkarlarını koruma yolunda enerji unsuru gibi güçlü bir aracı etkin kullanma olanağına kavuşmuştur.

b) Enerji Sektörünün Dış Politikası Üzerindeki Etkilerinin Dış Nedenleri

İki kutuplu ve ideolojik anlayışa dayanan uluslararası çıkar çatışması ve rekabeti Doğu Bloğunun çöküşü ile sona ermişti. Kavramsal olarak ilk kez dönemin ABD Başkanı George Bush'un 1992'de dile getirdiği *yeni dünya düzeni*'nde rekabet ekonomik çıkarların başat unsura dönüşmesi anlayışına dayanmaktaydı. Batılı devletler tarafından meşru bir rekabet anlayışı olarak öne çıkarılan ekonomik çıkarlar ise mevcut uluslararası ilişkiler sistematğinde meşru mücadele aracı olarak görülmekteydi. Yeni Rus ulusal güvenlik ve dış politika doktrinleri de, bu ekonomik çıkar rekabetini temel alarak, jeostratejiden jeoekonomiye doğru değişimi benimsemiştir.

Bir diğer dış neden, Batının Rusya'nın eski geleneksel etkinlik bölgelerinde askeri denetim sağlama çabalarına kesin biçimde karşı koymuş olmasıdır. Biçim değiştiren çıkar çatışması ve rekabet anlayışı ile bağdaşmayan, askeri denetimi içeren ve Rus dış politikasına egemen olan geleneksel anlayış ile bağlantılı olarak, Batılı devletlerde ciddi bir Rus askeri denetim tepkisi doğmuştur. Bunun somut örneği, 1999'da İstanbul'da yapılan AGİT zirvesinde Gürcistan'dan Rus askeri üstlerinin çıkarılmasının istenmesidir. Özellikle ABD'nin bu konudaki ısrarcı politikası ortadadır. Ayrıca ABD'nin Gürcistan'dan çıkarılan Rus silahlarının Ermenistan'a

yerleştirilmesine karşı olduğunu açıklaması ve bu silahların Rusya'ya dönmesinin uygun olacağını belirtmesi de bu görüşü desteklemektedir.³³⁹

Rusya'nın, eski SSCB mekanında geleneksel etkinliğini yeniden kurma girişimlerinin yeni bağımsız devletlerce genelde ihtiyatlı karşılanması da dış nedenler arasında görülebilir. Bu çekince, Rusya'nın, BDT'yi SSCB benzeri bir siyasi ve askeri kuruma dönüştürme girişimlerini başarısızlığa uğratmıştır. Bu bağlamda 24-25 Ocak 2000'de Moskova'daki BDT zirvesinde ekonomik entegrasyon öne çıkarılarak, diğer devletlerce daha olumlu karşılanan ortak ekonomik çıkarlara vurgu yapılmıştır.

Eski SSCB mekanında etkinlik kazanma yolunda enerjinin temel mücadele objesi olarak öne çıkması bir başka dış nedendir. 2000'de kabul edilen Rus Ulusal Güvenlik Doktrini, öncelikli alan olarak eski SSCB mekanını tespit etmiştir. Etkinlik kurma yolunda en keskin mücadelenin sürdüğü alan ise Hazar bölgesi oldu. Hazar'da etkinlik kurma girişimlerinin ekonomik alanda ve özünde enerji bağlamında tezahür etmesi, Rusya'nın bölgesel etkinlik mücadelesinde enerji faktörünü ve Rus petrol şirketlerini öne çıkarmasına neden olmuştur. Bu tür bir etkinlik girişimi, Batıdan geleneksel askeri etkinlik sağlama kadar tepki almamakta, ekonomik anlamda Rusya'ya gelir getirmenin yanısıra, Kazakistan, Türkmenistan hatta Azerbaycan gibi ülkeler tarafından ekonomik işbirliği yapma anlamında daha çok kabul görmektedir.

Enerji alanında eski SSCB mirası yapılanmasının sağladığı avantajlar dikkate alınması gereken bir diğer etkidir. SSCB döneminden kalma enerji sektöründeki üretim, dağıtım ve işletme sistemi, bağımsızlıklarını yeni kazanan

³³⁹ Anadolu Ajansı, 27.10.2007.

petrol ve doğal gaz rezervi zengini devletlere zorluklar çıkarırken, Rusya'ya batılı rakiplerine oranla avantajlar sağlamaktadır.

2.2.2. Dış Politika Uygulamalarına Yansımaları

Rus dış politikasında enerji faktörünün önemli bir unsur haline geldiğini Rusya'nın 2000'de kabul ettiği Ulusal Güvenlik Doktrini'ni takip eden dönemde attığı adımlar çerçevesinde daha net görmek mümkündür. Bu dönemde Rusya ilk önce bazı eski SSCB cumhuriyetlerine karşı, örneğin Ukrayna ve Gürcistan, enerji alacağı kozunu kullandı.³⁴⁰ Gazprom'un Ukrayna'yı devre dışı bırakarak Beyaz Rusya, Polonya ve Slovakya üzerinden Avrupa'ya ulaştırmayı öngördüğü 600 km uzunluğunda, 60 milyar m³ kapasiteli ve 2 milyar dolar maliyetli doğal gaz boru hattı kurma önerisi de bu anlayış çerçevesinde değerlendirilebilir.³⁴¹ Nitekim yılda 75 milyar m³ doğal gaz tüketen ve enerji kaynağı bakımından %80 oranında Rusya'ya bağımlı olan Ukrayna, bu baskıya dayanamadı ve kendi enerji sisteminde Gazprom'un yer almasını önermek durumunda kaldı.³⁴²

Putin, 21 Nisan 2000'de Rusya Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısının ardından yaptığı Rusya'nın Batılılar gibi Hazar bölgesinde aktif olacağına dair açıklamanın ardından,³⁴³ 31 Mayıs 2000'de enerji eski bakanı Viktor Kalyujni, Dışişleri Bakan Yardımcısı ve Devlet Başkanı Hazar Temsilcisi sıfatıyla Rus dış politikası karar verme mekanizmasına dahil edildi.³⁴⁴ Hazar bölgesinin öncelikli alanlardan biri olarak öne çıkması ile Rusya'nın Dışişleri Bakan Yardımcısı Kalyujni

³⁴⁰ Reuters, 17.10.2000

³⁴¹ Reuters, 19.10.2000.

³⁴² Reuters, 17.10.2000 ve 19.10.2000.

³⁴³ Cafersoy, "Eyalet Merkez Düzeyinden Eşit Statüye", s. 35.

³⁴⁴ Ibid , s. 35.

Temmuz 2000’de Hazar’ın statüsü konusunu çözmek için kıyı ülkelerini ziyaret etti ve Eylül 2000’de Hazar bölgesinde ekonomik bir ittifakın kurulabileceğinden bahsetti.³⁴⁵

Rusya’nın 2003’te son halini alan “2020’ye Kadar Rus Enerji Stratejisi” belgesinin oluşturulmasına kadarki zaman diliminde tutarlı, etkin ve dış politika aracı olarak kullanılabilecek bir enerji stratejisinin mevcudiyetinden bahsedilemez.³⁴⁶ İç ve dış siyasal ortamın da bu döneme kadar bu türde bir aracın oluşturulmasına ve kullanılmasına pek izin vermediği belirtilmelidir. Bu döneme kadar Rusya’da enerji politikası bir bölümü devletin dışında yer alan çeşitli aktörler tarafından belirlenmekteydi.

Bu durumun Putin iktidarı ile değişmeye başladığı görülmektedir. Putin’in, enerjiyi dış politika aracı olarak kullanma imkan ya da becerisini elde etmek amacıyla, devletin elinde bulunan enerji devi Gazprom’u yeni politika oluşturma sürecinin merkezine oturtarak, bu dağınık yapının aşılmasını hedefleyen adımlar attığı görülmektedir. Putin’in bu politikasının planlı bir bakış açısı ve bilinçli politik bir yaklaşımın sonucu olduğu ortadadır. Putin’in, Devlet Başkanı olmadan çok önce, 1997’de St. Petersburg Madencilik Enstitüsü’nde savunduğu ve başarılı bulunan doktora tezi ile 1999’da aynı Enstitü’nün dergisinde yayımladığı makalesinin konusunun, başta petrol ve doğal gaz olmak üzere doğal kaynakların Rus ekonomisinin gelişimindeki rolü olduğu akla getirildiğinde, bu durum daha da anlaşılır olmaktadır.³⁴⁷ Putin bu çalışmasında, petrol ve doğalgaz başta olmak

³⁴⁵ Reuters, 29.07.2000.

³⁴⁶ Bkz. **Energy Strategy of The Russian Federation To The Year 2020**, <http://www.iea.org/textbase/papers/2003/strategy2020.pdf>; ve http://ec.europa.eu/energy/russia/presentations/doc/energy-strategy2020_en.pdf (Erişim: 25. 09. 2008)

³⁴⁷ Putin’in adı geçen makalesi için bkz. “Mineralno Sirevie resursi i strategii razvitiya Rossiiskoy ekonomiki”, **Zapiski Gornogo Instituta**, Cilt 144, Ocak 1999, s. 3-9.

üzere hidrokarbon kaynaklarının Rusya'nın zenginleştirilmesi ve ekonomisinin ayağa kaldırılabilmesi için nasıl kullanılması gerektiğini incelemektedir. Söz konusu tezin ana fikrini, piyasa koşullarında bir takım adımlar atılarak büyük devlet yapılanmaları oluşturulması ve bunların hedeflerinde Rus halkı ve devletin çıkarlarının korunmasına öncelik verilmesi oluşturmaktadır. Burada öngörülen yöntem, devletin bu sektörlere geniş faaliyet alanına sahip dikey örgütlenmiş şirketler vasıtasıyla doğrudan girmesidir.³⁴⁸ Gazprom'un kuruluşuna, yapısına ve hedeflerine bakıldığında, faaliyet şekli ve politikaları akla getirildiğinde, aradaki bağlantı daha da iyi görülebilmektedir.

Aynı dönemde çeşitli nedenlerle hızla artan enerji fiyatları, ucuz ve temiz olduğu için kullanımı yaygınlaşan doğalgaz, Putin'in attığı bu adım ile başlayan yeni sürecin başarısını mümkün kılmış ve Moskova'yı konuya daha dikkatle eğilmeye yönlendirmiştir. Putin, Rus oligarklarıyla Ocak 2001'de yaptığı toplantıda dile getirdiği “ya siyaset ya ekonomi”³⁴⁹ uyarısının ardından başlattığı ve başta istihbarat birimleri olmak üzere devlet bürokrasisinin desteğini de aldığı mücadele sonucunda devlet, enerji sektöründe kontrolü yeniden ele almaya başladı. Putin'in değerlendirmesine göre, petrol ve doğal gaz özel sektöre değil devlete ait olmalıydı ve devlet de bu alanları halkın çıkarları için işletmeliydi.³⁵⁰

Yeni Enerji Stratejisi bu sürecin belgesi ve çerçevesi olarak algılanabilir. Hazırlıklarına Kasım 2000'de başlanan yeni strateji enerji sektörünün büyütülmesini öngörmekteydi.³⁵¹ Bu büyümede mali yönden enerjiye bağımlı Rusya ihracatının yeni piyasalar bağlamında başta Asya-Pasifik ve Kuzeydoğu

³⁴⁸ Putin, “Mineralno-Sirovie Resursı v Strategii Razvitiya Rossiiskoy Ekonomiki”, s. 7.

³⁴⁹ “Novaya Epoxa Dlya Oligarkov”, **Nezavisimaya Gazeta**, 25 Ocak 2001.

³⁵⁰ Sergey Panamorenko, **Putin: Strategiçeskaya Razvitiya Rossii**, Moskova, y.e.y., 2004, s. 59.

³⁵¹ Ibid, s. 63.

Asya pazarıyla büyütülmesi hedeflenmekteydi. Tanımlanan yeni hedefler doğrultusunda 25 yıllık süreçte şekillendirilen yeni stratejiyle, Rusya için kuzey-güney-doğu hatlarında yeni işbirliklerinin çerçevesi çizilmiş ve politika oluşturma sürecine girilmiştir. Burada salt Avrupa'ya endeksli ihracat modelinden uzaklaşma amaçlanmıştır. Bu elbette Avrupa'dan vazgeçilmesi anlamına gelmemekte; kurulu ağlar, ticari ilişkiler ve güvenilir müşteri konumu nedeniyle vazgeçilemeyecek bu pazar kenara itilmemektedir. Avrupa ile mevcut ilişki ve ticaretin genişletilmesi yaklaşımı doğrultusunda, bir yandan yeni nakil hatları oluşturulurken, öte yandan kalıcı işbirliği için AB'nin yeni enerji politikası oluşturma süreciyle uyumlu görüşmelere girilmiştir. Bu türden bir AB stratejisinin oluşturulması gerekliliğinin yanı sıra, AB ülkelerinin Rusya'nın güvenilir ve sürekli bir ortak olup olmadığını tartışmaya açmasının yarattığı tutarlı ve etraflı bir politika geliştirme zorunluluğu, karşı tarafta yer alan Rusya'yı da sadece AB'ye bağımlı bir politik/ekonomik yaklaşımın dışına çıkmaya zorlamıştır.³⁵²

Güney hattında Türkiye ile sorunlu hususlar bir kenara bırakılarak, Mavi Akım merkezli yeni ve alternatif hatlarla Orta Doğu ve İsrail pazarına girmeyi hedefleyen çok boyutlu bir ortaklık çabası ortaya koyulmuştur. Hindistan, Çin ve Japonya doğuda büyüyen ve umut vadeden pazarlar olarak tanımlanmış, Çin'le hızla işbirliğine gidilerek 30 milyon ton kapasiteli yeni bir boru hattı inşa edilmesini öngören anlaşma imzalanmıştır.³⁵³ Bu hattın 2030'da 700 milyon ton

³⁵² Vladislav Petruşevski, "Energetičeskaya Voyna Rossii", **Mejdunorodnaya Jizn**, Sayı 6, 2007, s. 25.

³⁵³ Bkz. Vladimir Ivanov, "Russian Energy Strategy 2020: Balancing Europe with the Asia-Pacific Region", **Erina Report**, Sayı 53, Ağustos 2003.

petrol taşıyabilecek kapasiteye ulaştırılması hedeflenmiştir.³⁵⁴ Rusya açısından Şanghai İşbirliği Örgütü'nün ve başta Türkmenistan olmak üzere Orta Asya cumhuriyetlerinin öneminin artması da bu bağlamda değerlendirilebilir. Eş zamanlı olarak 2003 başından itibaren Japonya ile de işbirliği görüşmelerine başlanmıştır. Ocak 2003 Rus-Japon Eylem Planı'nın merkezine de enerji temelli işbirliği oturtulmuş ve bir boru hattı inşası, ayrıca, gerekirse Çin hattının büyütülerek genişletilmesi konuları gündeme gelmiştir.³⁵⁵ Güney Kore ve Moğolistan ile işbirliği başlatılması ve buna bir de Amerikan pazarına ulaşılması amacıyla Moskova ile Washington arasında yeni bir enerji diyalogunun gündeme gelmesi eklendiğinde, yeni Rus politikasında enerji konusunun merkeze oturduğu bir çok-boyutluluk görülebilir.

Bu noktada belirtilmesi gereken husus, Türkiye'de Rusya ile özel yakınlaşma olarak görülen sürecin, aslında Rusya'nın bilinçli bir tercihle dört bir tarafında yer alan komşularıyla geliştirmeye çalıştığı, merkezinde enerji ve ticaretin yer aldığı, planlı ve eşgüdümlü yeni bir dış politik tercih yansıması olduğudur. Bu çerçevede, başta doğal gaz olmak üzere enerji kaynakları, işbirliği olanağı tanıyan bir kaynak olmaktan çıkarak adım adım bir dış politika aracına dönüşmüştür. Burada devletin kontrolünün yüksek düzeyde olduğu doğalgaz ve elektrik en önemli araçlar olarak öne çıkmıştır. Gerek eski Sovyet cumhuriyetlerinin (ya da BDT ülkelerinin) bu kaynaklara bağımlılıkları, gerekse Avrupa ülkelerinin artan petrol ve doğalgaz talepleri ile Hindistan, Çin ve Japonya gibi yeni taliplerin ortaya çıkması, bu kaynakların birer dış politika aracına ya da silahına dönüşmesine katkı sağlamıştır. Bu durumda, Rusya'nın da yeni ticari/politik tercihler geliştirerek

³⁵⁴ Ibid.

³⁵⁵ Panamov, **Putin: Strategiçeskaya Razvitiya Rossii**, s. 68.

siyasal etkinlik amacıyla ve Sovyet döneminin politik mirasının gereği olarak uyguladığı fiyatlama politikasını revize etmesi, bu ülkenin enerji kaynaklarını yeni bir dış politika silahı olarak gördüğü tartışmasını da beraberinde getirmiştir. Hele aynı bölgede yer alan Ermenistan ve Gürcistan gibi ülkelere farklı politikalar uygulanması³⁵⁶ ve Rusya'nın bu politika farklılığının ekonomik mantığını açıkla(ya)maması Rus politikalarına yönelik genel kuşkuyu beslemiştir.

Bilindiği üzere Rusya, Yeltsin döneminde, gerek iç tüketimde gerekse eski Sovyet coğrafyasında insani gereklilik ve siyasal etkinlik çerçevesinde, doğal gaz ve petrolü piyasada oluşan fiyatlardan bağımsız bir biçimde ve büyük oranda sübvans ederek sağlamaktaydı. Fakat doğal gaz ve petrol talebinin artması, sağladığı ekonomik gelir ve oluşan yeni siyasi hedefler, Rusya'yı farklı bir yöne itmiştir. Putin döneminde Rusya, hem kendi iç pazarını koruyarak ucuz petrol arzı sağlamak hem de liberal ekonomik dünyanın parçası olmak amacıyla gelirlerini arttırmak adına yeni bir fiyatlama politikasına gitmiştir. Öngörülen hedef, BDT'ye sağlanan petrol ve gaz fiyatlarının 2011'de Avrupa'ya satılanla eşitlenmesiydi.³⁵⁷ Bu türde bir fiyatlama mali/teknik altyapının yenilenmesi ve üretim ile tüketimin sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından bir zorunluluk ve gerçekçi bir politika gibi görülse de, bunun doğrudan sonuçları bir anda bağımsızlıklarını sağlamlaştırarak Rusya'dan uzaklaşmaya ve Batı dünyasıyla yeni ilişkiler kurmaya çalışan eski Sovyet ülkelerine yansımıştır. Nitekim yeni strateji çerçevesinde, bu ülkelere sağlanan petrol ve gazın fiyatları aşamalı olarak uluslararası seviyeye çekilince, bu gelişme Rusya ile sorunlu olan eski Sovyet cumhuriyetlerince dünyaya Rusya'nın eski düzeni korumak adına elindeki enerji

³⁵⁶ Ivankov, *Energetičeskaya Strategiya Rossii*, s. 108.

³⁵⁷ *Ibid*, s. 113.

kaynaklarını bir dış politika aracı olarak kullanmaya başladığı şeklinde yansıtıldı.³⁵⁸ Bu durumun, özellikle Avrupalı alıcılar tarafından tepki ve endişeyle izlendiği özellikle belirtilmelidir.

2005'e kadar Rusya, gazın bin metreküpünü Beyaz Rusya ve Ukrayna'ya 50 dolar gibi çok düşük bir fiyattan satıyordu. Sadece bu ülkelere uygulanan bu düşük fiyatın nedeni ise, Rusya'nın bu ülkelerle ilişkilerinde hem "akrabalık bağlarını" göz önünde bulundurması hem de bunlarla "Slav Birliği" kurma hayalleri gütmesiydi.³⁵⁹ Fakat, Ukrayna'da "Turuncu Devrim"ın gerçekleşmesi ve Yuşenko'nun bundan sonra Ukrayna'nın dış politikasının temelinde AB ve NATO üyeliği olduğunu açıklaması Rusya'yı kızdırdı. Nitekim Putin, 2005'de Ukrayna'nın Batılı ülkelere ve "sivil toplum örgütleri"nden milyarlarca dolar yardım aldığını ve bu nedenle Rusya'dan gazı artık uluslararası fiyatlardan alabileceğini ifade etti.³⁶⁰ Sorunun ve görüşmelerin başlarında Rusya, Ukrayna'nın alacağı gazın fiyatının 160 Dolara, transit parasınınsa Avrupa'da geçerli fiyatların seviyesine çıkarılmasını talep etmişti.³⁶¹ Ukrayna buna razı olmadı ve Rusya'nın Ukrayna'daki deniz üssünün varlığını tartışmaya açmak³⁶² ve BDT'den çıkmak³⁶³ gibi "karşı kartları" kullanmaya çalıştı. 2006'da Ukrayna'nın böyle bir yola başvurması ve görüşmeleri devamlı ertelemeye çalışması Rusya'nın tepkisine neden oldu ve Gazprom, "artık Ukrayna'ya Avrupa ülkelerine uygulanan fiyatın uygulanacağı ve bu konuda geri

³⁵⁸ Vladislav Petruşevski, "Energetičeskaya Voyna Rossii", **Mejdunorodnaya Jizn**, Sayı 6, 2007, s. 27.

³⁵⁹ Ibid, s. 32.

³⁶⁰ Anton Nefedov, "Ukrayna Poluçayet Gaz Nije Tseni, Kotoruyu Za Nego Platyat v Rossiye", **Komsomolskaya Pravda**, 10 Aralık 2005.

³⁶¹ Natalya Grib ve Oleg Gavriş, "Gazprom Sdelal Vıgodnoye Predlojeniye Ukraine", **Kommersant**, 7 Aralık 2005.

³⁶² Vladimir Solovyov ve Ivan Safronov, "Bazovaya Ataka", **Kommersant**, 22 Aralık 2005.

³⁶³ Tatyana Ivjenko ve Igor Naumov, "Voyna Do Holodnogo Konsa" **Nezavisimaya Gazeta**, 15 Aralık 2005.

adım atılmayacağı” kararını açıkladı.³⁶⁴

Rusya-Ukrayna arasında yaşanan doğalgaz krizi, Avrupa ülkelerini de zor durumda bırakmıştır. Zira Rusya’nın Avrupa’ya ihraç ettiği gazın yüzde 80’i Ukrayna üzerinden geçmektedir. Bu konuda Ukrayna, Avrupa ülkelerinin Rusya’ya baskı uygulayacağını düşünmüştür. Fakat AB’nin komşu ülkelerle ilişkilerinden sorumlu Benita Ferrera-Valdner Aralık 2005’de yaptığı açıklamada sorunun iki ülke arasında çözülmesi gerektiğini belirtmişti.³⁶⁵ AB, Ukrayna’yı Rus gazının transferiyle ilgili sorun çıkarmaması konusunda da uyarıyordu. Bu sırada AB Dönem Başkanlığı 1 Ocak 2006’dan itibaren, Ukrayna üzerinden ihraç edilen Rus gazına %50 oranında bağımlı olan Avusturya’ya geçmişti. Bunun da, aslında Rusya’nın işine yaradığını söylemek mümkündür. Sonuçta, AB’nin de baskısıyla, 3 Ocak 2006’da *Gazprom*’un Başkanı Aleksey Miller’le Ukrayna Naftogaz şirketi Başkanı Aleksey Ivçenko bir anlaşmaya vardılar. Buna göre Rusya, Ukrayna’ya bin metreküp gazı artık 230 dolardan satacak, Ukrayna’ya ödenen transit fiyatı da bin metreküp gazın her 100 kilometresi için 1,09’dan 1,61 dolar’a çıkarılacaktı.³⁶⁶

Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan doğalgaz fiyat anlaşmazlığından ortaya çıkan gerginlikler sadece ikili ilişkiler çerçevesinde kalmamış, farklı boyut ve düzeyde gelişerek bir krize dönüşmüştü. Sadece bir ticaret sorunu ile karşı karşıya bulunulmadığı, daha çok siyasi nedenlerin olması ve krizin asıl amacının siyasi çıkar sağlamak olduğu meselenin daha da karışık olduğunu göstermektedir. Rusya’nın bu krizle ilgili siyasi amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür: 1) Rusya, doğalgazı keserek Ukrayna’da istikrarsız durum yaratmakla Başkan Viktor Yuşenko

³⁶⁴ Petruşevski, “Energetičeskaya Voyna Rossii”, s. 32.

³⁶⁵ **Nezavisimaya Gazeta**, 23 Aralık 2005.

³⁶⁶ “Gazprom i Naftogaz Dogovorilis”, 4 Ocak 2006, <http://www.strana.ru/print/269860.html>, (Erişim: 10.10.2007).

döneminde yaşanan ekonomik olumsuz gelişmelerden (2004'te GSYİH artışı % 12; 2005'te ise % 3)³⁶⁷ istifade etmek ve Ukrayna'da kışın ortasında Yushchenko'ya karşı tepki oluşturmak istemiş olabilir; 2) Ukrayna ve Gürcistan'da "renkli devrimler" yaşanması sonucu bu devletlerin Rusya'dan uzaklaşarak Batı'ya yakınlaşmaları Rusya'nın güvenliğini etkilemiştir. Rusya'nın önemli jeopolitik ortakları imtiyazlı doğalgaz fiyatlarından faydalanmakta ve Moskova da bu şekilde ortaklık ilişkilerini sağlamaktaydı. Ancak "renkli devrim"ler sonrası, Moskova G8 dönem başkanı olma fırsatını yakaladığında Ukrayna'yı cezalandırarak diğer BDT ülkelerine gözdağı vermeye çalışmış da olabilir. Zaten dünya kamuoyu olayı, Yuşenko'nun demokrasi isteği ve AB ile NATO'ya üye olma gayretinin Rusya tarafından cezalandırılması olarak okumuştur; 3) Rusya, G8 dönem başkanlığı sürecinde enerji güvenliğini en önemli konu olarak tespit etmişti. Bunun ciddi bir sorun olduğunu ispat etmek için Ukrayna'nın doğalgazını keserek Avrupa ülkeleri dahil birçok ülkeyi etkilemiştir. Doğalgaz ve petrol rezervinde dünyanın önde gelen ülkesi olan Rusya, enerji güvenliği konusunu bahane ederek ülkesinin dünya ekonomisinde önemli yeri olduğunu ve bundan dolayı Rusya'nın hala dünyanın güçlü ülkelerinden biri olduğunu göstermeye çalışmış da olabilir.

Enerji kaynakları bakımından Rusya'ya bağlı ülkeleri üç gruba ayırmak mümkündür. İlk gruba, Rus gazına %50 ile %100 civarında bağlı olan ülkeler dahildir. Bu grupta toparlanabilecek Moldova, Finlandiya, Baltık ülkeleri ve Doğu Avrupa ülkelerinin büyük bir kısmı tamamen ya da büyük oranda Rus enerji kaynaklarına bağlıdır. Bu bağıllık, Rusya'yla ilişkilerini de etkilemektedir. Örneğin tükettiği petrolün %70'ini, gazın %99'unu Rusya'dan ithal eden Finlandiya, adeta

³⁶⁷ <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201153/133-138.pdf>, (Erişim: 25. 08. 2012).

Rusya'yla AB arasında köprü vazifesi görmektedir. Rusya'yı ilgilendiren birçok sorunda Finlandiya, tarafsız bir tutum izlemektedir. AB ile Rusya arasında vize uygulamasının kolaylaştırılması konusunda Finlandiya, olumlu tavır takınmaktadır. Diğer taraftan, 2004'de bu ülkenin NATO'ya üyeliği konusu tartışılırken Rusya, kuzey sınırlarında da NATO birliklerinin yerleşeceği gerekçesiyle olumsuz beyanlarda bulunmuştu. Rusya'nın bu beyanları Finlandiya'da ülkenin iç meselesine müdahale olarak nitelendirildiyse de, sonuçta Finlandiya NATO'ya üyelikten çekinmiştir.³⁶⁸

Ağustos 2005'de görüşen Putin ve Finlandiya Devlet Başkanı Tarya Halonen, ilişkilerini “olumlu” olarak nitelendirmişlerdi. Bu arada, iki ülke arasındaki ticaret hacmi de 10 milyar Euro'ya ulaşmıştı.³⁶⁹ Ayrıca, daha önce de Halonen, Rus-Fin ilişkilerinin Rusya-AB ilişkilerini tamamladığını açıklarken, Putin 2006'nın ikinci yarısında Finlandiya'nın AB'ye başkanlık edeceği dönemde, Rusya'yla AB arasındaki ilişkilerin gelişmesine daha fazla katkıda bulunabileceğini ifade etmişti.³⁷⁰ Rusya'yla sınır sorunu da yaşayan Finlandiya, bu ülkeyle iyi ilişkiler geliştirilmesinden yanadır. Rusya'ya enerji konusundaki bağımlılığın bu “dikkatli” politika konusunda etkili olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, Finlandiya'nın komşusu olan İsveç, toplam petrol ithalatının sadece %20'sini Rusya'dan almaktadır ve iki ülke ilişkilerine bakıldığında bu düşük oranın etkisini görmek mümkündür. İsveç, Rusya'yla fazla ilgilenmediği gibi, Baltık ülkelerini, Rusya'yla ilişkilerinde destekleyerek ilişkilerini bozmayı da göze alabilmektedir.³⁷¹

³⁶⁸ Aleksey Kraşakov, “ Rossiya Perekrayivayet Ekonomiçeskuyu Kartu Mira”, **Nezavisimaya Gazeta**, 18 Aralık 2005.

³⁶⁹ Andrey Kolesnikov, “İstinnıy Baltiets”, **Kommersant**, 3 Ağustos 2005.

³⁷⁰ “Vtoroy Vizit Putina v Helsinki Psvyaşen Ekonomiçeskomu Sotrudneçestvu”, 1 Ağustos 2005, <http://www.strana.ru/255263.html> (Erişim: 02.03. 2008).

³⁷¹ Petruşevski, “Energetičeskaya Voyna Rossii”, s. 36.

Enerji konusunda tamamen ya da büyük oranda Rusya'ya bağılı olan ülkeler arasında, çoğunlukla Rusya karşıtı politika izleyen Moldova, Ukrayna, Polonya, Estonya, Letonya, Litvanya gibi ülkeler yer almaktadır. Bu ülkelerin Rusya karşıtı tavırları, SSCB'nin ülkelerini işgal ettiği düşüncesinde olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, SSCB'nin mirasçısı Rusya'dan toprak ve tazminat talebinde dahi bulunmaktadır.³⁷² Baltık ülkeleriyle eski Varşova Paktı ülkelerinin AB ve NATO'ya üyelikleri, bu ülkelerde Rus nüfusunun durumu, bu ülkelerin Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) coğrafyasında meydana gelen renkli “devrim”leri desteklemeleri, Rusya'yla ilişkilerini gerginleştirmektedir.³⁷³ Fakat, bu ülkelerin büyük oranda Rus enerji kaynaklarına bağımlı olmaları, onların daha bağımsız davranmalarını zorlaştırmaktadır. Zira hemen devreye koyabilecekleri farklı seçeneklerin olmaması, hareket olanaklarını kısıtlamaktadır. Dolayısıyla Rusya, bu ülkelerle ilişkilerinde önemli bir avantaja sahiptir.

Rusya'nın gaz fiyatını artırdığı ülkeler arasında Moldova'nın Rusya'yı “Dinyester” bölgesinin sorununun çözülmesi sürecinden çıkarmaya çalışması, Moldova'daki seçimlerde Rus gözlemcilerin tutuklanması, GUAM çerçevesinde Rusya karşıtı politika izlemesi ve “BDT coğrafyasında rejimlerin değişmesi gerektiği”ni açıklaması, Rusya'yla ilişkilerinin bozulması için yeterli nedenler olmuştur.³⁷⁴ Moldova, önce Ukrayna'yla Rusya'ya karşı ortak bir eylem içine girmiş ve AB'den de destek istemiştir. Moldova ve Rusya arasında kriz sürerken, Ukrayna Moldova'ya gaz sağlamayı sürdürmüştür. Ne var ki, 4 Ocak 2006'da Rusya'nın teklifini kabul ettiğini açıklayan Ukrayna, Moldova'yı son derece çaresiz durumda

³⁷² Ibid, s.37.

³⁷³ İlyas Kamalov, “BDT Coğrafyasındaki Devrimler ve ABD-Rusya İlişkileri”, **Zaman**, 28 Mart 2005.

³⁷⁴ Nikolay Filçenko ve Viktor Ivanov, “ Ne Pro Kanal”, **Kommersant**, 25 Kasım 2005.

bırakmıştır. Zira, kabul ettiği anlaşmada, Ukrayna'ya verilen gazın bir başka ülkeye (Moldova) aktarılamayacağı hususu da yer almaktaydı.

Gürcistan'ın Rus askeri üslerini tahliye ettirmesi, NATO'ya üyelik çabaları, "Çeçen savaşçıları desteklemesi", Rusya'yı emperyalizmle suçlaması gibi hususlarsa, Rusya ile Gürcistan'ı karşı karşıya getirmiştir.³⁷⁵ Diğer taraftan Gürcistan da, Rusya'nın gelecek 25 yıl içinde Gürcistan'a uygun fiyatlardan gaz satması ve Gürcistan üzerinden Ermenistan'a ihraç edilen gazın bir kısmının Gürcistan'a bırakılması durumunda, ülke içindeki gaz borularını Gazprom'un kontrolüne teslim edebileceğini belirtmişti.³⁷⁶

Her ne kadar Ermenistan, Rusya'yı rahatsız edecek bir politika izlemese de, Gazprom'un fiyatları artırmak istediği ülkeler arasında Ermenistan da yer almıştır. Rusya, Ermenistan'a ihraç ettiği gazın bin metreküpü için 110 Dolar istemiş, ancak Ermenistan'daki bütün gaz sistemini Rusya'nın kontrolüne vermesi halinde gazı eski fiyattan alabileceğini bildirmiştir.³⁷⁷ Nitekim, 22 Ocak 2006'da Moskova'da bulunan Ermenistan Devlet Başkanı Robert Koçaryan, Moskova'nın teklifini kabul etmek zorunda kalmıştır.³⁷⁸ Neticede Rusya, İran-Ermenistan boru hattının da % 45'ine sahip olmuş ve böylece İran gazının Gürcistan, Ukrayna ve Avrupa'ya ihracatını kontrol altına alma yönünde önemli bir adım atmıştır.

Dikkatlerden kaçırılmaması gereken bir diğer husus, Rusya'nın kendisine "başkaldıran cumhuriyetlere" karşı gaz konusunda uyguladığı bu baskı politikasının, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın desteği olmaksızın gerçekleşemeyeceği

³⁷⁵ İlyas Kamalov, "Meydanlarda Neler Oluyor?", **ASAM Günlük Küresel Değerlendirme Bülteni**, 22 Kasım 2005, http://www.avsam.org/tr/gunluk_ulten.asp?ID=759 (Erişim: 02. 03. 2008).

³⁷⁶ Mikhail Krasnov, "Ukrayna ne Gruziya", 29 Aralık 2005, http://www.gazeta.ru/print/2005/12/28/oa_183356.shtml (Erişim: 02.03.2008).

³⁷⁷ Petruşevski, "Energetičeskaya Voyna Rossii", s. 41.

³⁷⁸ Vladimir Solovyov, "Armeniya Menyayaet İranskiy Gaz Na Rossiyskiy", **Kommersant**, 23 Ocak 2006.

hususudur. Gazprom, 2005’de Orta Asya gazının Özbekistan ve Kazakistan üzerinden geçişi için ilgili taraflarla anlaşmalar imzalamıştır. Buna göre, artık hiç bir ülke, Moskova’yı devre dışı bırakarak söz konusu ülkelerden ucuz gaz satın alamayacaktır.³⁷⁹ Bütün bu hususlar, Rusya’nın en azından enerji bakımından BDT coğrafyasına tekrar hakim olmasını sağlamıştır.

Rusya’ya gaz konusundaki bağımlılık oranına göre ikinci grupta, Almanya, Fransa, İtalya gibi “Eski Avrupa” ülkeleri yer almaktadır. Fransa ve İtalya, Rusya ile enerji alanındaki işbirliğini geliştirmekten yana olsalar da, bu ülkeler istedikleri zaman Rusya’dan bağımsız politika izleme şansına sahiptirler. Alman siyaset bilimci Aleksandr Rar’a göre, bu ülkelerin özellikleri, Rusya’ya bağımlılıklarını kendi istekleriyle artırıyor olmalarıdır.³⁸⁰

Rusya ile Almanya arasında, enerji alanındaki iş birliğinin son örneğini, daha Schröder iktidarı zamanında 2005’te imzalanan Kuzey Boru Hattı Projesi teşkil etmektedir. Bu boru hattı, üçüncü ülkeleri aradan çıkararak, Rus gazını Baltık Denizi’nin altından Almanya’ya ulaştıracaktır. Böylece, Rusya ile arası bozuk olan Baltık ülkeleriyle Polonya devre dışı kalacak ve Rusya bu ülkelere transit parası ödemek zorunda kalmayacaktır. Bu boru hattının uzunluğu 1200 kilometre olup, Rusya’nın Viborg şehrinden Almanya’nın Graysfald şehrine uzanacak ve yılda 40 milyar metreküp Rus gazının doğrudan Almanya’ya ulaşmasını sağlayacaktır.³⁸¹ Bu projeye Baltık ülkeleriyle Polonya karşı çıktılar. Hatta eski Polonya devlet başkanı Kvasnevskiy Rusya ile Almanya’nın bu konudaki işbirliğini, II. Dünya Savaşı öncesinde Stalin’le Hitler’in imzaladıkları ve Avrupa’yı kendi aralarında paylaşma

³⁷⁹ Petr Netreba ve Vladimir Solovyov, “Politika Knuta i Pranika”, **Kommersant**, 19 Aralık 2005.

³⁸⁰ Aleksey Kraşakov, “Rossiya Perekrayivayet Ekonomiçeskuyu Kartu Mira”, **Nezavisimaya Gazeta**, 18 Aralık 2005.

³⁸¹ Mihail Zıgar, “Proyekt Putin i Druzya”, **Kommersant**, 22 Aralık 2005.

planlarını içeren Molotov-Ribentrop Antlaşması'na benzetmişti.³⁸² Baltık ülkeleriyle Polonya, bu projeye karşı çıkmalarının en büyük nedeni olarak çevreye vereceği zararı ileri sürmüşlerdi. Bununla birlikte Rus Enerji devi Gazprom, gelen eleştirilerin etkisini azaltmak için, Kuzey Boru Hattı projesinin başına eski Almanya Şansölyesi Schröder'i getirdi.³⁸³ Schröder'in projenin başkanlığına getirilmesinin nedenleri arasında, Kremlin'in enerji politikasında Batı'da destekler oluşturmak isteğinin yer aldığını söylemek mümkündür. Nitekim Moskova'nın, *Rosneft* petrol şirketinin başkanlığını ABD eski Ticaret Bakanı Donald Evans'a teklif etmesi³⁸⁴ de aynı politikadan kaynaklanmaktadır.

Kuzey Boru Hattı'nın 2010'da işletmeye açılması beklenmektedir. Bu tarihe kadar da Rusya'nın Ukrayna ile Beyaz Rusya boru hatların kullanmaya devam etmesi gerekmektedir. Günümüzde Avrupa'ya giden Rus gazının %80'i Ukrayna'dan, %20'si de Beyaz Rusya'dan geçmektedir. Ukrayna, bu konudaki öneminin farkında olduğu için, Moskova'ya karşı mukavemet gösterebilmektedir. Ukrayna'daki boru hatları bütün komşu ülkelerin boru hatlarıyla birleşmiş durumdadır ve bu nedenle Rusya için uygundur. Yılda 130 milyar metreküp gaz Ukrayna üzerinden Avrupa'ya ulaşmaktadır. Beyaz Rusya üzerinden Avrupa'ya ihraç edilen gazın miktarıysa dört kat düşüktür. Ayrıca bu boru hattı Polonya'dan geçtiği ve Moskova'nın da özellikle Ukrayna olayları dolayısıyla Polonya'yla arası bozuk olduğu için Rusya bu güzergahı kullanmak istememektedir.³⁸⁵

Diğer taraftan, Rusya doğalgazı ihraç etmenin ötesinde, ister doğrudan

³⁸² Petruşevski, "Energetičeskaya Voyna Rossii", s. 40.

³⁸³ Robert Leicht, "Şreder i Gazprom-Ostayetsya Zagadkoy, Pocemu Kansler ne Uşel v Otvstavku 22 Maya", 19 Aralık 2005, <http://www.inosmi.ru/print/224392.html> (Erişim: 02.03.2008).

³⁸⁴ Gennadiy Sısoyev, "Voorujeni Do Zubov", **Kommersant**, 30 Aralık 2005.

³⁸⁵ Kseniya Fokina, "Truba-Oçen Vajniy Faktor", 16 Aralık 2005, <http://www.strana.ru/print/268077.html> (Erişim: 02.03.2008).

Gazprom eliyle isterse Gazprom'un arkasında bulunduğu şirketler ve özelleştirmeler vasıtasıyla, BDT ülkeleri ve Avrupa'daki yerel dağıtım şirketlerini de ele geçirmeye çalışmaktadır. 2007 verilerine göre Rusya Türkiye'de de elde ettiği kontrat devirleriyle yılda 4 milyar metreküp doğalgazı doğrudan satmaktadır ve doğalgaz piyasasının yaklaşık %11'ine sahiptir.³⁸⁶ Böylece Rusya'nın Orta Asya veya benzeri alternatif kaynakları kısıtlama, hem alıcı hem satıcı hem de dağıtıcı olarak piyasaya hakim olma çabaları sürdürülmektedir. Rusya'nın Türkmenistan gibi kaynak sağlayıcı ülkelerin ürettiği gazı ve diğer kaynakları alarak kendi sistemine sokup yeniden fiyatlandırarak satma politikası bunun doğrudan yansımasıdır. Bu gibi kaynak ülkelerin, Rusya dışındaki üçüncü ülkelerle ilişkiler kurmaları ve alternatif sözleşmeler yapmalarının önüne geçilmesi çabaları da bunun bir sonucudur. Bu ise enerji merkezli bir dış politika oluşturulmasına ve uygulanmasına yol açmaktadır.

Son olarak, Rusya'nın 2020 Enerji Stratejisi'nde öngörülen petrol ve gaz üretim hedeflerine bakıldığında, durumun hassasiyeti daha dikkat çekici hal almaktadır. Petrol örneğinden ilerlendiğinde, Rusya'nın önümüzdeki 30 yıl içinde petrol üretimini yıllık 490-520 milyon ton olarak öngördüğü görülmektedir. Bunun 200-215 milyon tonu iç tüketime gidecektir. 100-105 milyon ton petrolün ise Asya-Pasifik bölgesine satılması planlanmaktadır. Geriye yaklaşık 200 milyon ton petrol kalmaktadır. Bunun 30-35 milyon tonunun BDT ülkelerine ayrılan kaynak olduğu düşünülürse, geriye kalan 160-170 milyon tonun 2001'de Avrupa'ya satılan 181 milyon tondan daha az olduğu görülmektedir.³⁸⁷ Bu farkın

³⁸⁶ Petruşevski, "Energetičeskaya Voyna Rossii", s. 41.

³⁸⁷ Aleksey Kraşakov, "Rossiya Perekrayivayet Ekonomičeskuyu Kartu Mira", **Nezavisimaya Gazeta**, 18 Aralık 2005.

ya da artan ihtiyacın nasıl ve nereden sağlanacağı sorusu petrol ve gazın Rus dış politikasının geleceğini nasıl belirleyebileceğine ilişkin ciddi soruları ortaya koymaktadır.

III BÖLÜM

KÜRESEL GÜÇ MERKEZLERİNİN RUSYA DIŞ POLİTİKASININ BELİRLENMESİ VE UYGULANMASI SÜRECİNE ETKİLERİ

1. ABD

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası sistemde yaşanan değişimler, ABD / Avrupa ve Rusya Federasyonu'nun birbirlerini “düşman” olarak mı yoksa “ortak” olarak mı algıladıkları konusunu güvenlik politikalarının şekillenmesinde ön plana çıkarmıştır. Batılı ülkelerin yeni dönemde Rusya'ya ilişkin yaklaşımlarında bir homojenlik söz konusu değildi. Bazıları Rusya'yı uzun vadede çıkarların farklılaşmasının kaçınılmazlığı sonucu Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi “düşman” olarak tanımlarken, bazıları ise o dönemin artık kapandığını, yeni dönemde işbirliğinin şart olduğunu vurgulamaktaydı.³⁸⁸ Her ne kadar soğuk savaş döneminde Batı'nın “Rusları dışarıda tut” sloganı bu yeni dönem için

³⁸⁸ Aleksei Pushkov, “The Primakov Doctrine and a New European Order”, **International Affairs - A Russian Journal of World Politics**, Cilt 44, Sayı 2, 1998, s. 7-8.

geçerliliğini korumasa da, özellikle de ABD'nin Rusya'ya yaklaşımında belirsizlik, kararsızlık ve çelişkiler göze çarpmaktaydı.³⁸⁹

Batı, özellikle ABD, Rusya'nın doğusu ve güneyindeki ülkelere yönelik politikasına karşı temkinli yaklaşmıştır. Rusya'nın "etki sahası", "yaşamsal öncelikli çıkarlar" ve "yakın çevre" kavramlarından yola çıkarak eski Sovyet coğrafyasında tek başına düzeni sağlama isteği ve bu amaçla BM çerçevesi dışında barışı koruma gücü oluşturarak bölgedeki sorunlara müdahale etmesi Batıyı rahatsız etmiştir. Dolayısıyla Rusya'nın 1993 sonrası uygulamaya koyduğu "Yakın Çevre" politikası, Batılı ülkelerde Rusya'nın yeniden emperyalizme doğru kaydığı endişesi uyandırmıştır.³⁹⁰

Rusya akademisyenlerinin yaptığı tespite göre iki-kutuplu sistemin sona ermesinden sonra ABD'nin Rusya'ya yönelik dış politikasının oluşumunda birbirinden farklı politikaları savunan iki yaklaşım biçimi önemli rol oynamıştır.³⁹¹ Bu yaklaşımlardan birine göre gelecekte Rusya Federasyonu ile ABD arasında bir ortaklık kurulması mümkündür, fakat böyle bir ortaklığın günümüzde Rusya'nın birçok eksikliğinden dolayı mümkün olmadığı vurgulamaktadır. Bu yaklaşıma göre, Rusya'da siyasi istikrar oturmamış; hukukun üstünlüğü tam olarak sağlanamamış; demokrasi ve piyasa ekonomisini inşa etmeye yönelik reformlar sonuca ulaşamamış ve organize suçlar ve rüşvetle mücadele konularında yeterli adımlar atılmamıştır. Rusya'nın bu reformları gerçekleştirebilmek için ekonomik yardıma ihtiyaç duyduğunu inkar etmemekle birlikte bu yardımın öncelikle

³⁸⁹ Ibid, s. 8.

³⁹⁰ Ibid, s. 9.

³⁹¹ Sergei Karaganov ve Yuli Vorontsov, "Russian - American Relations at the Turn of the Century", **Report of the Council on Foreign and Defence Policy (CFDP) Working Group on Russian - American Relations.**

<http://www.ceip.org/programs/ruseuras/usrus/rusrepteng.htm> (Erişim: 20.03.2007).

ABD'nin ulusal güvenlik çıkarları doğrultusunda yapılması gerektiğini belirtmek gerekir. Aynı zamanda bu yaklaşım, Rusya Federasyonu'nun ABD ile ortaklık ilişkisi kurulabilmesi için belli konularda adım atması gerektiğini düşünmekteydi. Bu çerçevede, nükleer silahlar ve diğer kitle imha silahlarının teknolojilerinin dışarıya, özellikle İran ve Irak gibi “başbozuk” devletlere sızma ihtimalinin ortadan kaldırılması, 1972 tarihli ABM Antlaşmasının günün şartları çerçevesinde yeniden gözden geçirilmesinin kabul edilmesi ve 1993’de imzalanan START-2 anlaşması böyle bir ortaklığın kurulabilmesinin önkoşulları olarak gösterilmiştir.³⁹²

Diğer yaklaşım ise, ABD'nin Soğuk Savaş dönemindeki Rusya'ya yönelik dış politikasının aynı şekilde devam etmesi gerektiğini savunmaktaydı. Bu yaklaşıma göre, Rusya'nın reform çabaları başarısız olacak ve Rusya asla emperyalist kimliğinden uzaklaşarak, Batı'nın demokratik değerlerini paylaşan bir devlet olamayacaktı. Nitekim Rusya Federasyonu'nun “yakın çevre” politikası da, Rusya'nın emperyalist kimliğinden asla vazgeçmeyeceğini açık şekilde ortaya koymuştu. Bu nedenle Amerikan dış politikası Rusya'yı “potansiyel düşman” olarak algılamaya devam etmeli ve Amerikan çıkarlarına karşı oluşturulan Rus dış politikasını aktif şekilde çevrelemeye devam etmeliydi.³⁹³

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Amerikan dış politikasında Rusya'nın konumu Soğuk Savaş dönemine göre değişmişti. ABD yönetimi ve özellikle kamuoyu Rusya'yı, askeri-stratejik alan haricindeki diğer tüm anahtar alanlarda ikinci derecede güç olarak görmeye başlamışlar ve 1990'ların başında, Rus-Amerikan ilişkileri suni ve abartılı bir şekilde “stratejik ortaklık” seviyesine yükseltilmişti.

³⁹² Ibid.

³⁹³ Ibid.

Bunda hem Yeltsin yönetiminin Batıcı politikaları hem de ABD yönetiminin Rusya'daki reform sürecinin başarılı olacağına dair inancı rol oynamıştı.³⁹⁴

Bununla birlikte sonraki yıllarda, özellikle 1993 sonrasında, Amerikan-Rus ilişkileri “stratejik ortaklık” seviyesinden önce “pragmatik ortaklık”, sonrasında “gerçekçi (realist) ortaklık” ve 1990’ların sonunda da “karşılıklı önleyici ilişki” seviyesine gerilemiştir. Özellikle NATO’nun genişlemesi ve Kosova krizi ABD-Rusya ilişkilerinde önemli gerginliklere yol açmış ve 20. yüzyılın sonlarında Rus-Amerikan ilişkileri yeniden ulusal çıkar mücadelesi çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır.

1.1. ABD’nin Rusya Federasyonu’na Yönelik Politikasının Öncelikleri

Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan uluslararası sistemde, ABD’nin temel stratejisi dağılan Sovyetler Birliği, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde kendi çıkarlarını gözeterek hareket etmek olmuştur. ABD bu bölgelerde çıkarlarını gözetmek için, öncelikle kendi önderliğinde kurduğu dünya düzenini bu bölgelere yerleştirmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, 1993’te başa gelen Clinton Yönetimi “çevreleme doktrini” yerine “stratejik genişleme doktrini”ni ilan etmiş ve bu çerçevede demokrasi, serbest piyasa ekonomisi ve insan haklarının uluslararası standartlar olarak dünyaya yayılmasına çalışmıştır.³⁹⁵

Bu bağlamda, ABD, bir yandan Avrupa’nın bütünleşmesini ve NATO’nun Doğu Avrupa devletlerini içine alacak şekilde genişlemesini savunurken, diğer

³⁹⁴ Charles W. Kegley ve George A. Raymond, “From Detente to Entente: Prospects for Establishing a Multipolarity of Peace”, Marius Midlarsky, John Vasquez ve Peter Gladkov (der.), **From Rivalry to Cooperation: Russian and American Perspectives in the Post-Cold War Era**, New York, Harper Collins College Publishers, 1994, s. 101.

³⁹⁵ Michael Cox, “US Foreign Policy After the Cold War”, London **The Royal Institute of International Affairs**, 1995, s. 54-55.

yandan da eski Sovyet cumhuriyetlerinde demokrasi ve piyasa ekonomisinin yerleşmesini desteklemiştir.³⁹⁶ Bu politikanın sürdürülebilmesi için ön koşul ise, ABD'nin kurmaya çalıştığı düzenden memnun olan kıtalar aşırı ortakların desteğinin sağlanması ve ortak küresel tehditlere karşı birlikte mücadele edilmesi idi. 1990'lar boyunca Amerikan yönetiminin dış politika tercihi bu yönde gelişmiştir.³⁹⁷

1990 sonrasında ABD'nin eski Sovyetler Birliği bölgesi üzerindeki temel politikası, ipler elinde olduğu sürece bu bölgeye hakim bir Rusya üzerine oturmuştur. Çünkü Rusyasız eski Sovyet bölgesinin ABD'nin çıkarlarını yürütmesini kolaylaştırmayacağı, aksine bölgede ortaya çıkacak boşluğun ABD'nin işini zorlaştıracığı düşünülmüştür.³⁹⁸ Bu çerçevede Clinton yönetimi, ABD'nin uzun vadeli çıkarları için, Rusya'daki reform sürecinin siyasi ve mali olarak desteklenmesi gerektiğini savunmuş, hatta daha da ileri giderek Rusya ile "stratejik ittifak" kurulmasını önermiştir.³⁹⁹

Soğuk savaş sonrası ABD yönetiminin Rusya Federasyonu ile ilişkilerinde hayati öncelik, nükleer silahlar alanında varılan ikili antlaşmaların yerine getirilmesi ve kaybolan Sovyet otoritesi sebebiyle korunmasız kalan nükleer ve diğer kitle imha silahları ile bunların yapımında kullanılan madde ve bilgi birikiminin istenmeyen ülkelerin ve/veya terörist grupların eline geçmesi ihtimaline karşı gerekli önlemlerin alınması olarak tespit edilmiştir.⁴⁰⁰ Çünkü Rusya hala ciddi bir nükleer kapasiteye sahipti ve bu da ABD'nin her durumda Rusya ile bağlarını sıkı tutmasını gerektirmekteydi. Ayrıca meselenin ekonomik boyutu düşünüldüğünde de, iflasın

³⁹⁶ Charles William Maynes, "A Workable Clinton Doctrine", **Foreign Policy Washington**, Sayı 93 Kış 1993-1994, s. 3-4.

³⁹⁷ Alain Joxe, **Kaos İmparatorluğu**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 167-168.

³⁹⁸ Richard N. Haas, "Fatal Distraction: Bill Clinton's Foreign Policy", **Foreign Policy**, Sayı 23, Kış 1997-1998, s. 119-120.

³⁹⁹ Ibid.

⁴⁰⁰ Mustafa Kibaroglu, "Sokakta Nükleer Tehdit", **Radikal - Yorum**, 24 Ocak 2001, s. 7.

eşiğindeki Rusya'nın toparlanmak için nükleer gücünü uluslararası piyasalarda pazarlama ihtimali ABD'yi endişelendirmekteydi.

Bu amaçla Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takip eden aylarda ABD yönetimi “Ortak Tehdit Azaltılması” olarak tanımlanan bir program başlatmıştır.⁴⁰¹ Bu çerçevede Rusya Federasyonu başta olmak üzere eski Sovyet cumhuriyetlerinin hemen tümüne milyonlarca doları bulan mali, teknik ve bilimsel katkıda bulunmak suretiyle, yönetim zafiyeti ve ekonomik ve toplumsal koşullar sebebiyle ortaya çıkabilecek tehlikelerin bertaraf edilmesine çalışıldı.

Soğuk savaş sonrası ABD'nin Rusya Federasyonu ile “stratejik ittifak” olmaya varan güçlü bağlar kurmasının bir başka önemli nedeni de yeni dünya düzeni ve bunun içinde ABD'nin kendisine biçtiği roldü. Rusya sınırları, jeopolitik konumu, nükleer gücü ve BM Güvenlik Konseyi'ndeki rolü ile uluslararası ilişkilerde ABD'nin göz ardı edemeyeceği bir güçtü. Bu nedenle Clinton'ın yeni dünya düzeninde güvenli ve entegre olmuş bir Rusya'nın önemli bir rol üstlenebileceği düşünülmüştü. Rusya'nın dünya olaylarındaki etkisini de göz önünde bulundurarak, Amerikanın deniz aşırı bağlantılarını artırmak ve diğer dost güçlerle dünya yönetiminin yükünü paylaşmak, Clinton yönetimi tarafından çekici bir ortaklık olarak görülmüştü.⁴⁰²

Fakat 1993'den sonra Rus dış politikasında meydana gelen değişimler Rus-Amerikan ilişkilerinde de değişimlere neden olmuş ve Clinton'un Rusya ile stratejik ittifaka yönelik bakış açısından uzaklaşmıştır. ABD, Rusya'nın “yakın çevre” politikasını neo-emperyalist ve Amerikan çıkarlarına aykırı olarak değerlendirmiş ve bu politikanın ABD'nin Moskova ile kalıcı ilişki kurmasına engel olacağını

⁴⁰¹ Etraflı bilgi için bkz. <http://www.carnegie.ru/ru/news/59623.htm>.

⁴⁰² Aleksandr Fedorov, **Rosiyisko-Amerikanskiye Otnoşeniya Posle Razvala SSSR**, St. Peterburg, Leningrad Pres, 2005, s. 45.

belirtmiştir.⁴⁰³ Moskova'nın 12 Aralık 1994'te Çeçenistan'ı istila etme kararı da Rus-Amerikan ilişkilerinde gerginlik yaratmıştır. Daha sonra bu olayın savaşa yol açması Rusya'nın dış dünyadaki imajını sarsmış ve ABD bu dönemde Rusya'nın G-7 üyeliğini reddetmiştir.⁴⁰⁴

Bununla birlikte, ABD'nin, "Ortak Tehdit Algılaması" programının aksamaması ve ayrıca NATO'nun genişlemesi konusunda Rusya engeliyle karşılaşmamak için Rusya yönetimine fazlaca baskı yapacak konumda olmaması, Rusya'nın "yakın çevre" politikası çerçevesinde Kafkaslar ve Orta Asya'ya yeniden dönme çabalarının önüne set çekilmesini zorlaştırmıştır. Özellikle Çeçenistan savaşı sırasında ABD'nin Rusya'yı sadece insan hakları ihlalleri konusunda uyarmanın ötesine geçmeyen politikası, bu durumu açık bir şekilde göstermiştir. Ayrıca ABD ve Batılı ülkeler, jeopolitik olarak önemli gördükleri Gürcistan ve Azerbaycan'ın Çeçenistan'daki savaş bahane edilerek Moskova'nın etki alanına çekilmesini önlemek istemişler ve bu çerçevede askeri ilişkilerinin seviyesini artırarak bu ülkelerin bağımsızlığı ve Kafkasya'nın istikrarına verdikleri desteği vurgulamışlardır.⁴⁰⁵

Diğer yandan, Rusya'nın Beyaz Rusya ve Ukrayna ile en azından siyasi bakış açısıyla maksimum yakınlık kurmak istemesi de ABD tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Çünkü ABD'nin çıkarları, Rusya'dan bağımsız bir Ukrayna'nın varlığı yönündeydi. Washington, birleşmeye yönelik her adımın eski Sovyet sınırları içerisinde yeni bir entegrasyon sürecini başlatacağı düşüncesiyle Rusya ve Beyaz

⁴⁰³ Ibid, s. 43.

⁴⁰⁴ Cox, "US Foreign Policy After the Cold War", s. 62-63.

⁴⁰⁵ Oktay F. Tanrısever, "Moskova'nın Çeçenistan Çıkmazı ve Çıkış Arayışları", **Avrasya Dosyası - Rusya Özel**, Cilt 6, Sayı 4, Kış 2001, s. 192.

Rusya'nın birleşmesine karşı tutum belirtmiştir.⁴⁰⁶ Ayrıca ABD'nin özellikle Ukrayna, Moldova ve Baltık devletlerine verdiği destek, onları Rusya karşısında daha güçlü hale getirerek Rusya'nın bu ülkelerle ilişkilerinde Batı'yı hesaba katmak zorunda kalmasına neden olmuştur.⁴⁰⁷

Rusya-ABD ilişkileri 1997'den sonra, Clinton'ın ikinci başkanlık döneminde yeniden işbirlikçi bir görüntü sergilemeye başlamıştır. Bu görüntünün perde arkasında Hazar Bölgesindeki petrol rezervleri bulunmaktaydı. Çünkü Orta Asya ve Kafkasya'da varlığı ve istikrarı korunan ve bu nedenle de maddi-manevi desteklenen Yeltsin liderliğindeki bir Rusya, Avrupa'ya sorunsuz ulaşacak bölge petrolü anlamına gelmekteydi.

Rus-Amerikan ilişkilerinin çerçevesi devletlerin çıkarları doğrultusunda üç temel başlık altında çizilebilir: Rekabetin hakim olduğu alanlar, işbirliğinin hakim olduğu alanlar ve rekabet ve işbirliğinin içiçe olduğu alanlar. Rekabetin hakim olduğu alanlar sayıca az olmasına rağmen, her iki tarafın da hassas olduğu alanlardır. Bunlar; NATO'nun genişlemesi, uluslararası silah ticareti ile Rusya-İran askeri ve nükleer işbirliği olarak sıralanabilir. İşbirliğinin hakim olduğu alanlar; stratejik silahların sınırlandırılması ve kontrolü, Avrupa güvenliğinin sağlanması, kitle imha silahların yayılmasının önlenmesi, terörizm, uyuşturucu ticareti, rüşvet ve organize suçlarla mücadele, çevre kirliliğinin önlenmesi gibi sınır-aşırı sorunlar ile Rusya'daki demokratik ve ekonomik reformların sürdürülmesidir. Rus-Amerikan ilişkilerinde en geniş alanı ise “gri bölge” olarak da adlandırılan işbirliği ve rekabetin içiçe olduğu alanlar oluşturmaktadır. Bunlar arasında en önemlileri eski

⁴⁰⁶ Elman Nasırov, “Rusya'nın Jeostratejik Seçimleri”, Stradigma, Sayı 7, Ağustos 2003, <http://www.stradigma.com/index.php?savfa^makale&no=55> (Erişim: 02.03.2007).

⁴⁰⁷ Ibid.

Sovyet coğrafyası ve Hazar Bölgesi'ndeki enerji projelerinin uygulanması konularıdır.⁴⁰⁸

Küreselleşme çerçevesinde karşılıklı bağımlılığın iyice arttığı bu yeni yüzyılda, Rusya-ABD ilişkilerinin “ortaklık” seviyesine ulaşmasını savunanlar, bunun için çıkarların çatıştığı alanların azaltılması, çıkarların yakın ya da uzlaşılabilir alanlarda işbirliğinin artırılması, "gri bölge"lerde ise yapıcı diyaloglarla karşılıklı çıkarların kabul edilebilir bir dengeye ulaşması için çalışılması gerektiğini belirtmektedirler.⁴⁰⁹ Bu çerçevede, Rusya Federasyonu - ABD ilişkilerinin farklı güvenlik algılamaları çerçevesinde geleceğinin ne olacağı, Rusya Federasyonu'nun ABD hegemonyasını dengeleyip dengeleyemeyeceği, Rusya Federasyonu ile “super devlet” olan ABD'nin birbirleri için ne anlam ifade ettikleri soruları ortaya çıkmaktadır.

1.2. ABD'nin Rusya Politikasında 11 Eylül Faktörü

21. yüzyıla tek süper güç olarak başlayan ABD, 11 Eylül 2001'de ciddi kitlesel terör saldırısına uğramış ve bu saldırı siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutları ile Amerikan dış politikasının terörle mücadele bağlamında yeniden şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.⁴¹⁰ Diğer yandan, 11 Eylül'den sonra küresel düzeyde dış politikasında radikal bir değişim yaşayan ülkelerden birisi de Rusya

⁴⁰⁸ Karaganov ve Vorontsov, “Russian - American Relations at the Turn of the Century”.

⁴⁰⁹ Yevgeni Primakov, “Russia and the U.S. in the Globalization Context”, **International Affairs - A Russian Journal of World Politics**, Cilt 47, Sayı 3, 2001, s. 73.

⁴¹⁰ Mesut Hakkı Çaşın, **Rus İmparatorluk Stratejisi**, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2002, s. 379.

Federasyonu olmuş, Başkan Putin iç politikada önemli riskler olarak terörizme karşı savaşta ABD'ye tam destek sağlayacağını beyan etmişti.⁴¹¹

Putin'in iktidara geldiği sırada iki ülke arasındaki ilişkileri zorlaştıran üç mesele mevcuttu. Bunlar, ABD'nin NATO'nun genişlemesine yönelik planları, Washington'un nükleer koruma şemsiyesi konusundaki ihtilaf ve ABD'nin Çeçenistan politikasını eleştirmesi idi. Bunlardan daha da önemlisi, ABD'nin uluslararası arenada diğer devletlerin fikirlerine ve BM'deki itirazlarına bakmaksızın kendi düşüncesi doğrultusunda hareket etmesi ilişkilerin gerginleşmesine neden olmaktadır. Putin'in devletin yönetimini eline aldığı ilk yıllarda, Yeltsin dönemindeki ABD politikasını devam ettireceği varsayılıyordu. Fakat yeni cumhurbaşkanının ilk resmi yurt dışı ziyaretleri Amerika tarafından yönetimleri benimsenmeyen Kuzey Kore, Çin ve Küba'ya oldu.⁴¹²

11 Eylül 2001 olayları iki ülke arasındaki ilişkileri kökten etkiledi. Putin'in Washington'a uluslararası terörizm ile mücadele için destekte bulunacağını açıklaması, ABD'nin Afganistan operasyonunu desteklemesi değişimin başlamasına verilebilecek önemli kanıtlardan sayılabilir. Ayrıca, Rusya Orta Asya devletlerinde, Amerikan askeri üslerinin konuşlandırılmasına da karşı çıkmadı. İki ülke ilişkilerindeki bu yeni hava, Moskova ile Washington arasındaki gerginliğin azalmasına yol açtı.

11 Eylül sonrası gelişen iki ülke arasındaki ilişki seviyesi stratejik ortaklıktan ziyade, sınırlı bir ortaklık olarak tanımlanabilir.⁴¹³ Bu ilişkilerde rekabet ve işbirliği

⁴¹¹ Sinan Oğan ve İlke Aytekin, "Rus Ruleti", <http://www.avsam.org>, (Erişim: 04.07.2007).

⁴¹² Aleksandr Lukin, "Rossiya, SŞA, Kitay i Voyna v Irake", *Mejdunarodnaya Jizn*, Sayı 4, 2003, s. 96.

⁴¹³ Sergei Kortunov, "Russian - American Partnership: A Chance to Open a New Page", *International Affairs - A Russian Journal of World Politics*, Cilt 48, Sayı 3, 2002, s. 25.

iç içe geçmişti. Bu dönemde karşılıklı ilişkilerin en önemli konusu uluslararası terörizmle mücadele idi. ABD'nin teröre karşı başlattığı kampanyada Afganistan tecrübesi nedeniyle Rusya'nın önemi büyük olmuştur. Siyasi anlamda daha güçlü bir Rusya yaratmaya çalışan Rusya Devlet Başkanı Putin, 11 Eylül öncesinde esnek bir zemin içinde sürdürdüğü ABD ile ilişkilerini 11 Eylül sonrasında da devam ettirmiş, uluslararası terörün çerçevesinde ABD'ye her türlü yardımın yapılacağı yönünde fikir beyan etmişti.⁴¹⁴ Normal şartlarda ABD'nin Afganistan'a müdahalesi Rusya'nın bölgedeki kontrolünün azalmasına neden olacağından, bu duruma Rusya'nın tepki göstermesi ve ABD'ye karşı tavır alması beklenmişti. Fakat Putin tam tersi bir politika izleyerek olaydan kısa bir süre sonra ABD'ye uluslararası terörle mücadelede destek için bir plan sundu. Buna göre:

- Rusya ve ABD istihbarat birimleri arasında sıkı temas kurulacak,
- Afganistan operasyonu sırasında insani yardım taşıyan uçaklara hava koridoru sağlanacak, açık hava sahası askeri uçakları kapsamayacak, operasyonun gidişine göre bu konuda ek kararlar alınabilecek,
- İlgili bölgelerde gerçekleştirilecek arama ve kurtarma operasyonlarına Rusya katılabilecek,
- Rabbani Yönetimi Rusya tarafından Afganistan'da resmi iktidar sayıldığından, Rusya bu güçlere askeri ve siyasi desteği sürdürecekti.⁴¹⁵

Rusya'nın yaptıkları bunlarla sınırlı kalmadı. Eylül 2001'de Brüksel'de yapılan AB-Rusya Zirvesine katılan Putin, burada NATO Genel Sekreteri Robertson ile görüşerek, NATO ile ilişkilerini düzeltmek konusunda kendisine

⁴¹⁴ Feodorov, **Rosisko-Amerikanskiye Otnoşeniya Posle Razvala SSSR**, s. 36.

⁴¹⁵ Metin Sever, "Şiddet ve Demokrasi Arasındaki Dünya", Metin Sever ve Ebru Kılıç (der.), **Düşmanını Arayan Savaş**, İstanbul, Everest Yayınları, 2001, s. 56.

düşen görevi yerine getireceğini açıkladı.⁴¹⁶ Rusya ayrıca, bölge ile ilgili olarak çok değerli istihbarat bilgilerini ABD'ye aktarmış, bir dağ tümenini Tacikistan'a yollamıştı. Bu olaylar RF'de yeniden ABD ve Batı imajının yükselmesine katkıda bulundu. Bu dönemde yapılan kamuoyu araştırmalarına göre, 2001'in ikinci yarısı ve 2002'nin birinci yarısında RF'de ABD'ye yönelik olumlu görüşte bulunanların oranı %30'dan %40'lara yükselmişti.⁴¹⁷ Bununla birlikte, daha sonra ABD'nin uluslararası muhalefete rağmen Irak'a müdahale etmesi, ayrıca Hazar bölgesinde enerji projelerinin uygulanması ve stratejik silahlar ile kitle imha silahlarının sınırlandırılması konularında Rusya ile ABD'nin çıkarlarının çatışması Moskova'da ABD'ye verilen desteğin sorgulanmasına neden olmuştur.⁴¹⁸

Rusya dış politikasındaki değişimler, Rusya'daki bazı uzman ve muhalifler tarafından eleştirilmiştir. Bu kişiler, Washington ile ilişkilerin iyileşmesi için Rusya'nın tek taraflı tavizlerde bulunduğunu belirtmişlerdir.⁴¹⁹ Üstelik Kremlin'in Kozirev dönemine geri dönmekte olduğunu, ABD askeri güçlerinin Orta Asya devletlerine yerleşerek, Rusya'nın stratejik çıkarlarının geleneksel alanlarına Amerikan güçlerinin girmekte olduğunu, Rusya'nın askeri üslerle çevrilmeye başladığını, bu üslerin sadece Afgan teröristlere mücadele için değil, ABD askerlerinin uzun süre burada kalması için kullanılacağını vurgulanmaktaydılar.⁴²⁰ Resmi yönetim taraftarları ise cevaben, Afganistan olaylarında Moskova'nın Amerikalıların eliyle Talibanı yok ettiğini ve böylece İslam köktendinciliğinin Orta

⁴¹⁶ *Nezavisimaya Gazeta*, 25 Eylül 2001.

⁴¹⁷ Lukin, "Rossiya, SŞA, Kitay i Voyna v Irake", s. 102.

⁴¹⁸ Celeste A. Wallander, "US - Russian Relations: Between Realism and Reality", **Current History**, Cilt 102, Sayı 666, Ekim 2003, s. 309-310.

⁴¹⁹ Lukin, "Rossiya, SŞA, Kitay i Voyna v Irake", s. 98.

⁴²⁰ Feodorov, **Rosiyko-Amerikanskiye Otnoşeniya Posle Razvala SSSR**, s. 36.

Asya devletlerine, oradan da Rusya'ya girme tehlikesini azalttığını ifade ediyorlardı. Orta Asya topraklarında bulunan Amerikan askeri üsleri için ise, bu askerlerin orada uzun süre kalamayacaklarını belirtiyorlardı.⁴²¹

Bu noktada akla Rusya'nın amacının ne olduğu sorusu gelmektedir. Rusya gerçekten Batı ile ilişkilerini düzeltmeye mi, yoksa reel politik gereği çeşitli kazanımlar elde etmeye mi çalışmaktaydı.⁴²² Açıktır ki, Rusya ABD'nin "terörle mücadele" stratejisinden kendi adına kazanımlar elde etmeye çalışmıştır. Bu çerçevede öncelikle, ABD'ye verdiği destek sayesinde Çeçenistan'da gerçekleştirdiği operasyonlar, sivil halka uyguladığı baskıcı politikalar ve geniş insan hakları ihlalleri konularında Washington'un eleştirilerine maruz kalmaktan kurtulacağını hesaplamıştı. İkinci olarak, ABD'ye verdiği destek karşılığında Amerikan şirketlerinin özellikle enerji alanında Rusya'ya yaptığı yatırımların artmasını talep etmekteydi. Üçüncü olarak, NATO'nun genişlemesi ve İttifak operasyonlarında daha fazla söz sahibi olmayı istiyordu. Son olarak Rusya, Orta Asya'da etkili olmaya çalışan Çin'in faaliyetlerinin ABD'nin bölgeye girmesiyle azalacağını düşünmekteydi.⁴²³

Nitekim kriz sonrası dönemde, Putin yönetimi bazı kazanımlar elde etmiştir. Rusya'nın kazanımları şu şekilde özetlenebilir:

- Batı toplumuna biraz daha yaklaşarak Batı camiası içinde belli bir prestije sahip olmuştur.
- 1998'de G-7'nin sekizinci üyesi olma isteği gerçekleşmiştir.

⁴²¹ Lukin, "Rossiya, SŞA, Kitay i Voyna v Irake", s. 99.

⁴²² Clifford G. Gaddy ve Fiona Hill, "Horse Trading as Foreign Policy: Dangers of the Bush-Putin Summit", **Brookings Institution**, Eylül 24, 2003; <http://www.brookings.edu/views/op-ed/hillf/20030924.htm>, (Erişim: 22.06.2007).

⁴²³ Çağrı Erhan, "ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımlar", **Stradigma**, Sayı 10, Kasım 2003; <http://www.stradigma.com/mdex.php?sayfa=vizyon> (Erişim: 12.05.2007).

- Haziran 1993'te Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik başvurusu yapan Rusya üyelik sürecinde Batı devletlerinin desteğini kısmen sağlamıştır.
- NATO ile ilişkileri düzelmiş ve kendisi karar alma mekanizması dışında kalsa da, 22 Haziran 1994'de Barış İçin Ortaklık çerçevesinde imzalanan “Kapsamlı ve Genişletilmiş Diyalog ve İşbirliği Belgesi” doğrultusunda yapılan önce 16+1, 1999 genişlemesi sonrası ise 19 +1 düzenlemesi ile etkinliği artmıştır.

Bununla birlikte, bölgede yaşanan gelişmeler sonuç itibariyle Rusya'nın kazanmalarından çok kayıplarını ön plana çıkarmıştır. Öncelikle, bölge ülkelerinin ABD'ye desteğinin kendi denetiminde ve onay verdiği ölçülerde olmasını isteyen Rusya, ABD'nin bölge ülkeleriyle Moskova'yı aşarak doğrudan işbirliği içine girmesinden rahatsız olmuştur.⁴²⁴ ABD'nin Rus dış politika ve milli güvenlik konseptlerinde önemli yer tutan yakın çevre sinde giderek ağırlığını hissettirmesi ve bu bölgede birbiri ardına askeri üsler edinerek bir anlamda Orta Asya'ya yerleşmesi, Rus jeopolitik menfaatlerine zarar vermiştir. Fakat Başkan Putin, Batı'yla başlatmış olduğu işbirliğinin zarar görmemesi için bu duruma fazla ses çıkarmamıştır. Putin'in ABD'nin Orta Asya'ya hızlı girişi karşısındaki eylemsizliği muhalefet tarafından ciddi biçimde eleştirilmiştir. Sonunda, Orta Asya'dan sonra ABD'nin Kafkasya'da da giderek ağırlığını hissettirmeye başlaması ve Afganistan ile hiç alakası olmayan ve Hazar petrollerinin geçiş güzergahında bulunan Gürcistan'a askeri yardım ve teknik personel yardımını artırması, Rusya'nın ABD'nin politikalarından duyduğu rahatsızlığı açıkça dile getirmesine ve alternatif politikalar geliştirmeye çalışmasına neden olmuştur.⁴²⁵

⁴²⁴ Feodorov, **Rosisko-Amerikanskiye Otnoşeniya Posle Razvala SSSR**, s. 63.

⁴²⁵ Oğan ve Aytekin, “Rus Ruleti”

Diğer yandan Rusya, daha önce de belirtildiği gibi, ABD'ye terörizme karşı mücadelede verdiği desteğin “terörist” olarak nitelediği Çeçenleri de kapsayacağını ümit etmiş veya en azından bu çerçevede Rusya’nın Çeçenistan’da terörizme karşı yürüttüğü savaşta Batılı ülkelerin Rusya’nın “iç işine” karışmamasını beklemiştir.⁴²⁶ Başlangıçta Rusya’nın Çeçenistan politikasına fazlaca karışmayan Batı’nın, daha sonra tutumunu değiştirmesi ve öte yandan Rusya’nın Gürcistan’daki Pankisi Vadisi’nde Çeçenlere yönelik başlatmak istediği operasyona ABD ve ondan güç alan Gürcistan’ın şiddetle karşı çıkması, Rusya’nın ABD ile ilişkilerini yeniden değerlendirmesine neden olmuştur.⁴²⁷

Rusya’nın yaşadığı hayal kırıklığının önemli sebeplerinden birisi de Batı ile başlatılan politik yakınlığın Rusya açısından ekonomik kazanca dönüştürülememesi olmuştur. Putin, bu süreçte ABD'ye önemli tavizler verdiğini ve bunun karşılığının ekonomik girdiler olarak elde edilmesi gerektiğini düşünmüştür. Fakat 11 Eylül sonrası süreçte Rusya ekonomisi için önem taşıyan Batı sermayesi ülkeye çekilemediği gibi, enerji işbirliğinden de beklenen elde edilmemiştir.⁴²⁸

Rusya’nın yapmış olduğu bu 11 Eylül muhasebesi sonucu, ABD’nin “şer eksenini” olarak nitelediği ve kendileriyle ekonomik ve siyasi ilişkiler kurulmasından son derece rahatsız olduğu Irak, İran ve Kuzey Kore gibi ülkeler Rus dış politikasında ön plana çıkmaya başlamıştır. Putin, Batı’dan özellikle ekonomik alanda yeterince ilgi görmediğini düşünerek, bu ülkeler ile bir dizi ekonomik anlaşma imzalamaya başlamıştır. Özellikle İran ile imzaladığı nükleer santral yapım anlaşmaları ve Irak ile imzalanan 40 milyar dolarlık ekonomik ve

⁴²⁶ Feodorov, **Rosisko-Amerikanskiye Otnoşeniya Posle Razvala SSSR**, s.68.

⁴²⁷ Yevgeni Primakov, “Is the Russia - US Rapprochement Here to Stay?”, **International Affairs -A Russian Journal of World Politics**, Cilt 45, Sayı 6, 2002, s. 87.

⁴²⁸ Mary Buckley, “Russian Foreign Policy and Its Critics”, **European Security**, Cilt 11, Sayı 4, Kış 2002, s. 33.

ticari işbirliği anlaşması, Batı basınında ve ABD yönetiminde 11 Eylül'den sonra başlayan ABD-Rusya balayının bittiğine yönelik yorumlara sebep olmuştur. Beyaz Sarayın bu gelişmelerden rahatsız olması, Rusya ve ABD'nin ortaklıklarının sorgulanmasını gündeme getirmiştir.⁴²⁹

-Irak Krizi ve Rusya

11 Eylül sonrası dönemde ABD'ye yaklaşan ve Afganistan'a müdahalesi ile bu bağlamda Orta Asya'da askeri üsler tesis etmesine ses çıkarmayan Rusya, ABD'nin Irak'ı işgal etmesi karşısında sessizliğini bozmuştur. Bunda Saddam Hüseyin Irak'ının bölgedeki müttefiki olması ve ABD'nin bölgedeki etkinliğinin artmasından duyulan endişe etkili olmuştur. Rusya'nın Irak konusundaki politikası kriz sırasında üç temel faktör -stratejik, ekonomik, iç siyasi- ekseninde şekillenmiştir.⁴³⁰

Stratejik anlamda ABD'nin Irak'a müdahalesi yeni dünya düzeninin Amerikan merkezli yörüngede seyir etmesinin kilit ayaklarından birini oluşturduğu için Rusya'yı endişelendirmiştir. Rusya, ABD'nin Irak'a müdahalesinin basit bir silahsızlandırma ve diktatörü devirme amacından çok öte bir anlam ifade ettiğini düşünmüş ve müdahaleyi tüm uluslararası sistemin yeniden biçimlendirilmesi çabasının kilit noktası olarak görmüştür. ABD hegemonyası altında yeni bir dünya düzeni kurulmasına karşı çıkış ise Rusya'nın özünde çok-kutuplu dünya düzeni hedefiyle uyum göstermekteydi.⁴³¹

⁴²⁹ Oğan ve Aytekin, "Rus Ruleti"

⁴³⁰ Yaşar Onay, **Neden Irak? – Küresel Egemenlik Savaşı ve Irak**, Ankara, Babil Yayıncılık, 2003, s. 176.

⁴³¹ Elnur Soltan, "Irak Krizi'nde Rusya", **Stratejik Analiz**, Cilt 3, Sayı 36, Nisan 2003, s. 65-66.

Irak Krizi sırasında Rusya, BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkını ABD'ye karşı pazarlık unsuru olarak kullanmıştır. Ayrıca, Irak Krizi nedeniyle Fransa-Almanya ikilisi ile ABD arasındaki çatışmayı, stratejik ve ekonomik çıkarlarını maksimize etmek için kullanmıştır. Rusya, Fransa ve Almanya ile birlikte Amerikan müdahalesine karşı çıkarak yeni dünya düzeninin ABD tarafından tek başına şekillendirilmesini engellemeye çalışırken, ABD ile sürdürdüğü pazarlıklarda da çeşitli kazanımlar elde etmiştir. Bu kapsamda Rusya, üç Çeçen örgütünün ABD'nin terör listesine alınması ve çok önemsendiği stratejik nükleer başlıkların indirimini öngören Rusya-ABD anlaşmasının Senatoda onaylanması hedefine ulaşmıştır.⁴³²

Saddam rejiminin devrilmesinin ardından ABD'nin, bu ülkede barışı tesis için kendisine sorun yaratabilecek uluslararası aktörlerin en önemlilerinden olan Rusya'yla ilişkilerinde, savaş sırasındaki gerginliğin azaltılması önemli hale gelmiştir. Bu bakımdan Irak'ın yeniden yapılanmasında Rusya'nın duyarlılıklarının ABD tarafından giderilmesi gereksinimi ortaya çıkmıştır. Rusya'nın Irak'ın savaş sonrasında yeniden yapılandırılmasındaki temel görüşü, BM'nin bu süreçte merkezi rol üstlenmesi, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve Iraklılar tarafından yönetilmesi yönündeydi.⁴³³

Rusya'nın Irak'a ilişkin politikasını biçimlendiren ikinci önemli unsur, bu ülkenin Irak eksenindeki ekonomik çıkarlarıydı. Rusya'nın Irak'a ilişkin ekonomik çıkarlarını üç temel unsur üzerinden değerlendirmek mümkündür: Irak petrollerinin uluslararası pazara girişinin Rusya'ya etkileri, petrol karşılığı gıda programı ve Rus petrol şirketlerinin Saddam rejimiyle imzaladıkları 8 milyar dolar tutarındaki

⁴³² Anar Somuncuoğlu, "Rusya Veto Hakkını Kullanacak mı?" **Haftalık Küresel Değerlendirme Bülteni**, 3-7 Mart 2003, <http://www.avsam.org/haftalikanaliz/>, (Erişim: 25.06.2007).

⁴³³ Feodorov, **Rosiyisko-Amerikanskiye Otnoşeniya Posle Razvala SSSR**, s. 77.

anlaşmaların durumu.⁴³⁴ Bu dönemde, Irak’a petrol ihracatı ile ilgili uygulanan ambargo, Rusya’ya petrol ihraç eden ülke olarak önemli kazançlar sağlamıştı.

Öncelikle maliyeti az ve kaliteli Irak petrollerinin uluslararası pazara girişiyle petrol fiyatlarındaki düşüşün ve Rus petrolünün güçlü bir rakiple karşı karşıya kalmasının, gelirlerinin neredeyse %34-40’ını enerjiden elde eden Rus ekonomisine orta ve uzun vadede zarar vermesi ve ekonomik reform sürecini olumsuz etkilemesi kaçınılmazdı.⁴³⁵

Rus petrol şirketlerinin Irak’ta imzaladıkları petrol anlaşmalarının kaderi de belirsizdi. ABD yönetimi başlangıçta Saddam Hüseyin’le yapılan anlaşmaların saldırıdan sonra geçersiz sayılacağını bildirmiş,⁴³⁶ bu durum Fransa ve Rusya tarafından tepkiyle karşılanmış ve bu iki ülke doğacak zararlarının karşılanmasını istemişlerdi.⁴³⁷ Fakat daha sonra ABD yönetimi BM Güvenlik Konseyi’nden Irak’la ilgili kararın çıkması aşamasında Fransız ve Rus vetolarını kırmak için, bu ülkelerin Irak’taki ekonomik çıkarlarının gözetileceği taahhüdünü vermişti.⁴³⁸

Rusya’nın Irak politikasının üçüncü unsurunu ise iç siyasal dengeler oluşturmaktaydı. Putin yönetimi, hem Irak krizi sırasında görüldüğü üzere hem de Irak’ın yeniden yapılanması sürecinde, iç politikada popülaritesini büyük ölçüde koruyan Amerikan karşıtlığı ile ekonomik reformu gerçekleştirmek için finansal kaynakların kontrolünü elinde bulunduran ABD arasında gidip gelen kırılgan bir

⁴³⁴ Elnur Soltan, “Irak Krizi'nde Rusya”, s. 72.

⁴³⁵ Nazim Cafersoy, “Rusya Irak Krizi’nde Çıkarlarını Maksimize Etme Çabasında”, **Stratejik Analiz**, Cilt 3, Sayı 35, Mart 2003, s. 6-7.

⁴³⁶ Feodorov, **Rosiysko-Amerikanskiye Otnoşeniya Posle Razvala SSSR**, s. 86.

⁴³⁷ Ibid.

⁴³⁸ <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/11/20021122-2.html>, (Erişim: 25.12. 2008).

denge sağlamaya çalışmıştır.⁴³⁹ Kriz sonrasında ortaya çıkan petrol fiyatlarındaki artış Rusya için önemli bir kazanca dönüşmüştür. 2000 öncesinde 10 doların altına düşmüş olan petrolün varil fiyatı, 2002'de Irak'a saldırı olasılığının artmasıyla beraber 30 dolara tırmanmış, 2003'de Irak işgalinden sonra 40 doları görmüştür. Petrol fiyatlarındaki bu artış 2008'in ortalarına kadar devam etmiş ve 140 dolara kadar yükselmiştir. Rusya'nın özellikle 1998'de en üst noktaya ulaşmış olan ekonomik kriz ve beraberinde içine düştüğü kaynak sıkıntısı dolayısıyla ABD ve Batı'ya bağımlı hale gelmesini gerektiren koşulların değişmesine neden olmuştur. Çünkü günlük 8 milyon varilin üzerindeki üretimi ve 4 milyon varillik ihracat dolayısıyla sağlanan gelir Rusya'nın aradığı kaynağı bulmasını ve ekonomi alanda rahatlamasını sağlamıştır.

Genel olarak değerlendirecek olursak, 2003 ilkbaharında ABD'nin Irak'a karşı operasyon başlatmasına BM Güvenlik Konseyi üyelerinden Fransa ve Almanya ile birlikte Rusya Federasyonu'nun da tepki göstermesi 11 Eylül sonrasında düzelmeye başlayan ABD-Rusya Federasyonu ilişkilerinin yeniden bozulmasına yol açmıştır. Buna rağmen Putin, 23 Eylül 2003'de ABD Başkanı Bush ile Camp David'de görüşüp aynı gün BM'nin 58. Genel Kurulunda konuşma yaparak, ABD'nin Rus dış politikasında önemli yere sahip olduğunu vurgulamıştır.⁴⁴⁰

Bush yönetiminin izlediği siyasete bakılacak olursa ABD'nin "tek kutuplu" sistemi arzuladığı ve bu yönde güç kullanarak hareket ettiği düşünülmüştür. 2003'deki Irak operasyonu sonucu Saddam rejiminin yıkılmasının ardından ABD'nin uluslararası siyasi sistemdeki başlıca güç olduğu hakkındaki ifadeler, dünyanın birçok

⁴³⁹ Anders Aslund, "A Russia Resurgent", **New York Times**, 28 Mayıs 2003; <http://query.nytimes.com/gst/absra.ct.htm?res=F30611FE3A550C7B8EDDAC0894DB404482> (Erişim: 25.12.2008).

⁴⁴⁰ Feodorov, **Rosiyko-Amerikanskiye Otnoşeniya Posle Razvala SSSR**, s. 86.

ülkesinde olduğu gibi Rusya’da da kullanılmıştır. Fakat ABD’nin askeri, ekonomik ve siyasi etkin gücüne rağmen dünyanın tek kutuplu sisteme dönüşmeyeceğini savunanlar da mevcuttu. ABD’nin ekonomik ve siyasi gücünün, gün geçtikçe zayıflamakta olduğu ve yakın gelecekte dünyada uluslararası siyasi sistemin tek kutuplu olamayacağı düşünülmektedir. ABD, eski SSCB gibi dünyayı kendi görüşüne göre değiştirmeye çalışmaktaydı. Bu durumun, doğal olarak SSCB’de gerçekleştiği şekilde sonuçlanması kuvvetle muhtemeldi. Üstelik ABD esas olarak pazar ve uzun süre yetecek enerji kaynaklarına sahip olmak peşindeydi. Bu hırslı siyaset sonucunda, birçok devlet uluslararası arenada kendisine karşı tavır alabilecek, bunun da gelişen olaylar sonunda dünyanın tek kutuplu değil çok kutuplu sisteme dönüşmesini sağlayacağı söylenebilir.⁴⁴¹

1.3. Stratejik Silahlanma ve Kitle İmha Silahlarının Sınırlandırılması Konusunun Rusya-ABD İlişkilerine Etkisi

Rusya dış politikasının oluşum sürecinde önemli yere sahip olan stratejik silahlanma ve kitle imha silahlarının konusu Rusya-ABD ilişkilerini derinden etkilemektedir. Bu çerçevede ABD, 20 Ocak 1999’da gelecekte maruz kalabileceğini düşündüğü kıtalararası balistik füzelere karşı etkin bir savunma sistemi geliştirme kararı almıştır.⁴⁴² ABD Başkanı George Bush tarafından Körfez Savaşı’nda bazı ülkelerin stratejik füzeler bulundurması nedeniyle gündeme getirilen Ulusal Füze Savunma sistemi öncelikle ABD topraklarının ve halkının savunmasını sağlamaya yönelikti. Bu bağlamda ABD, Alaska ve Hawaii başta olmak üzere ABD

⁴⁴¹ Evgeni Bajanov, “Neizbejnost Mnogopolyarnogo Mira”, **Mejdunorodnaya Jizn**, Sayı 8, 2003, s. 44-45.

⁴⁴² http://www.ucsusa.org/nuclear_weapons_and_global_security/missile_defense/technical_issues/analysis-of-the-proposed.html (Erişim: 25.08. 2009).

topraklarında toplam altı yerde hava savunma sistemi oluşturmayı planlanmıştı. Bu planda toplam 750 anti-balistik füzenin ABD'ye yapılacak bir füze saldırısına karşı konuşlandırılması amaçlanmıştı.⁴⁴³

1993'te yeni seçilen Clinton bu planı uygulamaya koydu ve bu dönemde Ulusal Füze Savunma sistemi Ekim 1999, Ocak 2000 ve Temmuz 2000'de denendi. Fakat ilk deneme başarılı olsa da diğer denemeler başarısızlıkla sonuçlandı. 1 Eylül 2000'de Clinton Rusya, Çin ve bazı AB ülkelerinin karşı çıkması ve sistemin bir süre daha teknik incelemeye ihtiyaç duyması nedeniyle denemeleri geçici olarak durdurdu.⁴⁴⁴ Fakat daha sonra Cumhuriyetçi Parti'den Başkan seçilen George W. Bush, ülke güvenliği ve dış politikasının bir parçası olarak sisteme sıcak bakarak, 27 Ocak 2001'de uluslararası kamuoyuna Ulusal Füze Savunma sisteminin ABD topraklarında konuşlandırılması konusundaki kararlılığını ilan etti.⁴⁴⁵

Başından beri sisteme karşı çıkan Rusya, Çin, Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkeler, Bush yönetiminin bu tutumunu ciddi bir şekilde eleştirmişler ve sistemin uygulanmasını engellemeye çalışmışlardır. Bu çerçevede getirilen belli başlı eleştiriler şu konularda olmuştur: ABD kendi ülkesini koruma altına alarak güvenliğini sağlarken, başka ülkelerin egemenliği ve milli çıkarlarını tehdit altında bırakmaktadır; küresel silahlanma yarışı yaratılmakta ve bu yarış küresel stratejik dengeyi bozmaktadır; uzayda askeri güç konuşlandırılması

⁴⁴³ Erkin Ekrem, "Ulusal Füze Savunma Sistemi (NMD) Çin ve Rusya'yı Yakınlaştırabilir mi?", **Avrasya Dosyası -Rusya Özel**, Cilt 6, Sayı 4, Kış 2001, s. 121-122.

⁴⁴⁴ Feodorov, **Rosiysko-Amerikanskiye Otnoşeniya Posle Razvala SSSR**, s. 86.

⁴⁴⁵ Ekrem, "Ulusal Füze Savunma Sistemi (NMD) Çin ve Rusya'yı Yakınlaştırabilir mi?", s. 122-123.

hızlandırılmaktadır ve en önemlisi 1972 tarihli Anti-Balistik Füze Sistemlerinin Sınırlandırılması Anlaşması hiçe sayılmaktadır.⁴⁴⁶

Bu eleştirilere karşı ABD Savunma Bakanı Rumsfeld, soğuk savaşın sona ermesinden bu yana dünyanın güvenlik ortamının büyük ölçüde değiştiğini, bu nedenle de ABD'nin kendi halk ve ordusunu korumak için yeni sistemi konuşlandırmak istediğini söylemiştir. Rumsfeld, sistemin konuşlandırılmasının silahlanma yarışını artırmayacağını, aksine potansiyel tehditlere karşı caydırıcı rol üstleneceğini savunmuştur. Rumsfeld, bu sistemin Rusya'ya karşı değil, bazı başıbozuk devletler için oluşturulduğunu belirterek, caydırıcı niteliğe sahip bu sistemin Rusya gibi büyük bir güce sahip devleti tehdit edemeyeceğini belirtmiştir.⁴⁴⁷

ABD'nin Ulusal Füze Savunma sistemi kurma girişimlerine en büyük tepki Rusya Federasyonu'ndan gelmiştir. Gündeme geldiği tarihten bu yana sisteme karşı çıkan Rusya, sistemin küresel nükleer dengeyi bozarak silahlanma yarışını yeniden başlatacağını ve Rusya'nın nükleer gücünü zayıflatabileceğini düşünmekteydi.⁴⁴⁸ Uluslararası güvenlik uzmanlarının yorumları da bu endişeyi doğrular niteliktedir. Uzmanlar, Rusya'daki olumsuz teknolojik ve ekonomik koşullardan dolayı, bakımsızlık ya da yeni silahların geliştirilememesi sebebiyle Rusya'nın sahip olduğu nükleer başlık sayısının yakın dönem içinde çok daha düşük seviyelere ineceğini öngörmektedirler.⁴⁴⁹ Böylece, kendi savunma sistemi kurarak tam anlamıyla korunaklı olmayı hedefleyen

⁴⁴⁶ Melda Keskin, "Yıldız Savaşları ve Uzayın Silahlandırılması";

<http://www.geocities-com/imrvehayir/dosyalar/savaslar/yildizsavaqlari.htm> (Erişim: 12. 06. 2007).

⁴⁴⁷ James Lindsay ve Michael O'Hanlon, "Defending America: A Plan for a limited National Missile Defence", **Brookings Institution - Policy Brief**, Sayı 70, Şubat 2001; <http://www.brook.eduycopin/policyfariefs/pb070/pb70.htm> (Erişim: 18.03,2007).

⁴⁴⁸ Ekrem, "Ulusal Füze Savunma Sistemi (NMD) Çin ve Rusya'yı Yakınlaştırabilir mi?", s. 127

⁴⁴⁹ Feodorov, **Rosiyisko-Amerikanskiye Otnoşeniya Posle Razvala SSSR**, s. 90.

ABD'nin gelecekte olası bir sürpriz saldırısı durumunda, Soğuk Savaş döneminin aksine, Rusya'nın artık etkin şekilde karşılık vermesi olasılığının kalmayabileceği iddia edilmektedir. Bu durumda ABD'nin Rusya'ya karşı bugün için uygulayamadığı baskıcı politikaları uygulamakla tehdit edebileceği öne sürülmektedir.⁴⁵⁰

Rusya Federasyonu, ABD'nin girişimi ile Anti-Balistik Füze Sistemlerinin Sınırlandırılması Antlaşmasını (ABM) tümüyle ihlal ettiğini ileri sürülmüştür.⁴⁵¹ Gerçekten de bu antlaşma çerçevesinde ABD ve SSCB, antlaşma hükümlerince izin verilenin dışında ülke toprakları üzerinde herhangi bir hava savunma sistemi kurmayacaklarını beyan ve taahhüt etmişlerdi. Dolayısıyla, ABD'nin kurmayı istediği yeni sistem için ya Rusya ile anlaşarak ABM'in kısıtlayıcı hükümlerinde değişiklikler yapma yoluna gitmesi ya da ABM Antlaşmasından çekilmesi gerekmektedir.⁴⁵²

2001'de ABD'nin ısrarına rağmen Rusya'nın ABM Antlaşması'nda gerekli değişiklikleri yapmaya şiddetle karşı çıkması üzerine ABD, ABM Antlaşması'ndan çekilebileceğini beyan etti.⁴⁵³ Rusya bu dönemde ABM Antlaşması'nın stratejik dengenin köşe taşı olduğunu sıkça tekrarlamış ve ABD'nin antlaşmadan tek taraflı olarak çekilmesi durumunda silahlanmanın kontrolü yolundaki bütün çabaları boşa çıkaracağını öne sürmüştür.⁴⁵⁴ Ayrıca, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, ABD'nin antlaşmadan tek taraflı olarak çekilmesi durumunda Rusya'nın gerekli tedbirleri alacağını açıklamıştır. Uzmanlar bu tedbirlerin Rusya'nın, START II rejiminden çekilmesi; nükleer eşitliği muhafaza etmek üzere geliştirilen TUPOL-M sınıfı füzelerin silahlı kuvvetlere teslim

⁴⁵⁰ Kibaroglu, "Amerikan Ulusal Füze Savunma Sistemi", s. 97-98.

⁴⁵¹ Bajenov, "Neizbejnost Mnogopolyarnogo Mira", s. 46.

⁴⁵² Kibaroglu, "Amerikan Ulusal Füze Savunma Sistemi", s. 94.

⁴⁵³ Mihail Stradubsev, **Voyennaya i Oboronnaya Strategiya Rossii Posle Razvala SSSR**, Moskova, y.e.y., 2005, s. 72.

⁴⁵⁴ Ibid, s. 77.

edilmesi; Çin, İran ve Kuzey Kore ile stratejik işbirliğini geliştirilmesi ve kendi silahlarını korumak için ortak tehdit azaltma çalışmalarından vazgeçmesini içerebileceğini belirtmişlerdir.⁴⁵⁵

Bununla birlikte ABD yönetimi, ABM Antlaşması'nın Soğuk Savaş döneminin ürünü olduğunu ve bundan dolayı görevini tamamlayarak tarihe karıştığını belirterek 13 Aralık 2001 tarihinde ABM Antlaşması'ndan tek taraflı olarak çekildiğini açıklamıştır.⁴⁵⁶ Rusya'nın buna tepkisi ise beklenenden olumlu ve yumuşak olmuştur. Putin yönetimi, ABM Antlaşması'nın sona ermesinin bir hata olduğunu, fakat Rusya'nın yeni bir silahlanma yarışına girmeyeceğini, buna karşılık artık START II Antlaşması ile bağlı bulunmadığını ilan etmiştir.⁴⁵⁷

Putin yönetimi, ABD yönetiminin kararlı olması üzerine, kendi askeri kuvvetlerini yeniden yapılandırma yoluna gitmiştir. Öncelikle askeri harcamalar için ayırdığı bütçeyi artırmış ve devamında nükleer gücünü artırmak amacıyla yeni askeri doktrinlere imza atmıştır. Bu doktrinler çerçevesinde, özellikle eski nükleer gücün %50'si değiştirilerek yerine ileri teknoloji ürünü stratejik füzelerin konuşlandırılması planlanmıştır. Ayrıca Rusya, uzay çalışmalarında kendi uydu karşıtı sistemini oluşturarak, ABD'nin erken uyarı sistemine karşı yeni bir tehdit oluşturmaya çalışmaktadır.⁴⁵⁸

2. Avrupa

⁴⁵⁵ Andrew C. Kuchins, "Explaining Mr. Putin: Russia's New Nuclear Diplomacy", **Arms Control Association**, Ekim 2002; <http://www.armscontrol.org/act/2002.asp>. (Erişim: 25 Ağustos 2007).

⁴⁵⁶ Stradubsev, **Voyennaya i Oboronnaya Strategiya Rossii Posle Razvala SSSR**, s. 81.

⁴⁵⁷ Sergei Kortunov, "Washington Withdraws from the ABM Treaty", **International Affairs-A Russian Journal of World Politics**, Cilt 48, Sayı 4, 2002, s. 77.

⁴⁵⁸ Sergei Ivanov, "Strategic Stability at the Contemporary Stage", **International Affairs-A Russian Journal of World Politics**, Cilt 48, Sayı 5, 2002, s. 4-5.

2.1. Avrupa Birliği

Rusya Federasyonu'nun Soğuk Savaş sonrası ABD'nin uluslararası sistemde oluşturmaya çalıştığı hegemonyaya dayanan yapıyı dengeleme çabalarının önemli bir ayağını AB ülkeleri ile işbirliği oluşturmuştur. AB ülkeleriyle ilişkilerini ABD ve NATO ekseninde belirlemeye çalışan Rusya için “Avrupa yönelimi” stratejik önemdedir.⁴⁵⁹

Soğuk Savaş döneminde Avrupa Topluluğu (AT) ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler, Sovyetler Birliği'nin AT'yi ABD'nin Avrupa ayağı olarak görmesinden dolayı minimum düzeyde kalmıştı. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin ekonomik açıdan temsilcisi COMECON (Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi) idi.⁴⁶⁰ Fakat SSCB'de Gorbaçov dönemi ile birlikte genel dış politika değişimi çerçevesinde AT ile ilgili algılamaları da değişmeye başladı ve AT ortak çıkarların bulunduğu bir oluşum olarak değerlendirilmeye başlandı. Daha çok hissedilmeye başlanan dünya ekonomisine entegre olma ihtiyacı AT'nin önemli bir aktör olarak algılanmasına neden olmuştu. Bu dönemde ilişkilerin karşılıklı olarak normalleştirilmesi amacıyla 1988'de AT-COMECON Ortak Deklarasyonu ve 1989'da SSCB ile AT arasında Ticaret ve İşbirliği Anlaşması imzalandı.⁴⁶¹

1989 sonrasında ise hem Sovyetler Birliği hem de AT önemli değişiklikler geçirdiler. 1991'de AT, Avrupa Birliği (AB) haline gelirken, Sovyetler Birliği dağıldı. Sovyetler Birliği'nin dağılması, tüm uluslararası sistem açısından olduğu gibi AB açısından da önemli sonuçlar doğurdu. Bu çerçevede AB'nin Doğu

⁴⁵⁹ Aleksei Pushkov, “The Primakov Doctrine and a New European Order”, **International Affairs – A Russian Journal of World Politics**, Cilt 44, Sayı 2, 1998, s. 10-11.

⁴⁶⁰ Graham Timmins, “Strategic or Pragmatic Partnership? The European Union's Policy Towards Russia Since the End of the Cold War”, **European Security**, Cilt 11, Sayı 4, Kış 2002, s. 79.

⁴⁶¹ Esra Hatipoğlu, “Rusya - Avrupa Birliği İlişkileri”, **Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt. 9, Sayı. 1, 2001, s. 122-123

sınırları belirsiz hale geldi, Avrupa’da dengeler deðişti ve AB eski Doğu Bloğu ülkeleri ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye başladı.

AB’nin genişleme süreci, Birliğin ortak para birimi kullanmaya başlaması, gümrük birliği, dış politika ve savunma ölçütlerinin oluşması gibi süreçler sadece Avrupa kıtasının etkilerini güçlendirmekle kalmamış, Rusya’nın da çıkarlarını etkilemiştir.⁴⁶² Rusya’nın dış politikakonsepti, ülkenin dünya siyaseti ve ekonomisine entegre olmasını önemli görmektedir. Bu bakımdan Moskova’nın Avrupa ülkeleri ile ilişkileri Rusya’daki yeni siyasi-ekonomik düzenin demokratikleşmesine, hukuk devletinin inşasına, pazar ekonomisine geçişe ve daha birçok konuda yardımcı olmaktadır.

1994’ten itibaren AB’nin eski Sovyet cumhuriyetleriyle siyasi, ticari ve kültürel işbirliği amacıyla imzalamaya başladığı ortaklık ve işbirliği anlaşmaları çerçevesinde Rusya’yla da 1994’de bu şekilde Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması imzalandı.⁴⁶³ 1997’de yürürlüğe giren bu anlaşmadan sonra her yıl düzenli olarak toplanan AB-Rusya Zirvelerinde karşılıklı ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, kitle imha silahlarının azaltılması, çevrenin korunması, yasadışı faaliyetlerin önlenmesi gibi konularda görüş alış-verişinde bulunmaktadır.⁴⁶⁴ Rus dış politikasının öncelikli konuları olan güvenlik, silahsızlanma, kitle imha silahlarının sınırlandırılması, konvansiyonel silahların ihracı gibi konular da sürekli görüşmelerin gündemine gelmektedir.

30 Ekim 2000’de Paris’te gerçekleşen AB-Rusya Federasyonu zirvesinde Avrupa’daki güvenlik ve siyasi konularda işbirliği ile diyalogun pekişmesi

⁴⁶² Ivan Ivanov, “Rasşireniye EC Na Vostok: Posledstviya Dilya Rossii”, **Sovremennaya Rossiya**. Sayı. 3 (15), 2003, s. 25-31.

⁴⁶³ Christopher Patten, “The EU and Russia”, **International Affairs - A Russian Journal of World Politics**, Cilt 47, Sayı 2, 2001, s. 59.

⁴⁶⁴ Fikret Ertan, **Rusya’nın Dönüşümü (1990-)**, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2001, s. 127-129.

konusunda ortak deklarasyon kabul edildi. Bu deklarasyonda taraflar, askeri ve siyasi alanlardaki işbirliklerini geliştirmek için gerekli adımların atılmasına karar verdiler. İşbirliği yapılmasına karar verilen alanlar arasında savunma ve güvenlik sorunlarında özel danışma kurulu oluşturulması, güvenlik problemleri hakkında stratejik diyalogun geliştirilmesi, AB'nin genişlemesi konusunda danışmanların artırılması, silahların yayılmasını kontrol altında tutma ve kriz yönetimi alanında işbirliğini geliştirmek de vardı.⁴⁶⁵ Aralık 2000'de Nice'de gerçekleşen AB zirvesinin belgelerinde ise AB ile siyasi diyalog yürüten diğer devletlerle olduğu gibi, Rusya Federasyonu'nun da Birlik tarafından gerçekleştirilecek tatbikatlara katılabileceği kararı alındı.⁴⁶⁶ Aynı zamanda güvenlik ve savunma alanlarında özel danışma kurulunun kurulması onaylandı.⁴⁶⁷

29 Mayıs 2002 Moskova zirvesinde AB ile Rusya arasındaki “güvenlik ve savunma alanındaki işbirliği” konusu ele alındı ve içişleri ve adli meseleler, AB'nin genişlemesi, Genel Avrupa Ekonomik Sahası, enerji yakıtları konusunda diyalog, nükleer güvenlik, çevre meseleleri, ilim, teknoloji ve uzay alanında işbirliği gibi uluslararası ilişkilerin çok yönlü sorunları konuşuldu.⁴⁶⁸

Ekonomik alanda RF için çok önemli bir yere sahip olan AB, Soğuk Savaş sonrasında hızla Rusya'nın önemli bir ticari ortağı haline gelmiştir. 2008 verilerine göre Rusya dış ticaretinin % 52'ni Avrupa ülkeleri ile yapmaktadır.⁴⁶⁹ 2007 verilerine göre Rusya'nın AB ülkeleri ile yaptığı dış ticaret hacmi 238 milyar dolar iken,

⁴⁶⁵ Aleksandr Alekseyev, “Rossiya v Evropeiskom Politicheskom Pole”, **Mejdunarodnaya Jizn**, Sayı 4, 2001, s. 22.

⁴⁶⁶ Vstreça Rossiya-Evropeyskiy Soyuz Na Vişem Urevne; <http://www.kremlin.ru/events/articles/2002/05/40038/148552.shtml> (Erişim: 15.08. 2008).

⁴⁶⁷ Ibid.

⁴⁶⁸ Ibid.

⁴⁶⁹ http://www.gks.ru/bgd/free/b04_03/IssWWW.exe/Stg/d02/25.htm (Erişim: 10.01.2009).

2008’de bu rakam 382 milyar dolara ulaşmıştır.⁴⁷⁰ 2007 istatistiğine göre Avrupa Birliği ülkeleri ihtiyaç duydukları doğalgazın %41’ini, petrolün de %21’ini Rusya’dan ithal etmekteydi.⁴⁷¹

1994 tarihli Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması’na ve 1999’da kabul edilen Rusya için AB Ortak Stratejisine dayalı olarak, AB ile ilişkilerin önemi Rus dış politikasında 1990’ların sonundan 2000’lerin başlarına kadar artmıştır. Başlangıçta Rusya, öncelikle ekonomik işbirliği ile ilgilenmişti. AB ise taraflar arasında kurumsallaşmış bir siyasi diyalogun önemini vurgulamaktaydı. Rusya, 1997’den bu yana AB ile siyasi diyaloga girme konusundaki gönülsüzlüğünden vazgeçmiş görünmektedir. Rus dış ilişkilerinde AB’nin siyasi olarak yeri arttıkça AB’nin Rusya’daki ekonomik girişim hacmi de artmaktadır.⁴⁷²

Rusya Federasyonu ile AB arasındaki ilişkiler gelişmesine rağmen, iki tarafında birbirlerine karşı çekinceleri mevcuttur. AB’nin Rusya’dan talep ettikleri arasında Rusya’nın nükleer potansiyelini azaltması, yatırım ve bankacılık kanunlarının oluşturulmasının hızlandırılması, yerel yönetim ve federal ilişkilerle adalet ve yargının demokratikleştirilmesidir. Savunma sanayisine diğer gelişim faktörlerinden çok daha fazla pay ayıran Rusya’nın askeri gücünün farkında olan AB, açıklıkla bu olası “askeri tehdit”in uzlaşmalarla çözümlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu amaçla da gereken ilgi ve yardımı Rusya Federasyonu’na göstermektedir. AB’nin Rusya’ya yönelik politikasının stratejik hedeflerini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür. Birinci hedef istikrarlı, açık ve çoğulcu demokrasiye sahip bir Rusya’yı yaratmak ve yaşatabilmek; ikinci hedef Rusya’nın, sağlam ve gerçekçi bir hukuk

⁴⁷⁰ Ibid.

⁴⁷¹ <http://www.vestnik.eu-visibility.ru/> (Erişim: 10.01.2009).

⁴⁷² Gerhard Mongott, “Dizlerinin Üzerine Çöken Dev: Rusya’nın Küresel Rölü Üzerindeki Yapısal Kısıtlamalar”, Yılmaz Tezkan (der.), **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, y.y.y., Ülke Yayınları, 2001, s. 88.

sistemi ve piyasa ekonomisinin kesintisiz izlendiği bir rejime sahip olması; üçüncü hedef de Avrupa güvenliği için Avrupa ile ortak geliştirilen politikaların benimsenmesi ve uygulanabilmesi ile nükleer güvenliğe gereken önemin verilmesidir. Ayrıca yakın bir gelecekte ilişkilerde atom reaktörleri, nükleer santraller ve askeri savunmada kullanılan benzeri tesislerin yenilenmesi, rehabilitasyonu ve gerekirse de kapatılması gibi kararların zorunlu çözümler olarak alınabilmesi olasılık dahilindedir.⁴⁷³

Rusya-AB İşbirliği Konseyi'nin gerçekleştirilen toplantılarında sadece ticari, ekonomik, yatırım ilişkileri görüşülmemekte, insan hakları da incelenmektedir. Toplantıların sonuç bildirgesinde Çeçenistan hakkında insan haklarının ihlali ile ilgili bildiriler ve mesajlar yer almaktadır. AB, Çeçenistan savaşından ve Çeçen halkına uygulanan şiddet ve baskıdan rahatsızlığını dile getirmektedir. Buna karşın Rusya, ısrarla Çeçenistan'ın içişlerine ait bir sorun olduğunu beyan etmektedir.⁴⁷⁴

Bu bağlamda, AB'nin 1999'da Rusya'ya yönelik açıkladığı stratejide, istikrarlı ve çoğulcu demokrasinin Rusya'da oluşturulması önemli amaç olarak belirtilmişti.⁴⁷⁵ Rusya ise AB'yi ekonomik tartışmaların siyasileştirilmesi, Rusya Federasyonu'nun Dünya Ticaret Örgütü'ne giriş sürecinin uzaması, genişleme konusunda Rusya'ya danışılmaması, nükleer araç ve gereçlerin ticaretinin sınırlandırılması ve Kaliningrad konularında eleştirmektedir.⁴⁷⁶ 11 Kasım 2002'de Brüksel'de gerçekleşen RF-AB zirvesi iki taraf arasındaki işbirliği için önemli bir adım olmuş, zirve öncesinde AB Dışişleri Bakanları Kurulu, Avrupa Komisyonu'nun RF'yi "pazar ekonomisine sahip

⁴⁷³ Alekseyev, "Rossiya v Evropeiskom Politiceskom Pole", s. 23.

⁴⁷⁴ Ibid, s. 23.

⁴⁷⁵ Stratejinin tam metni için bkz., http://www.delrus.ec.europa.eu/ru/p_319.htm.

⁴⁷⁶ Vasilili Krivojiha, "Na Paroge İzmenenii v Miroporyadke", **Mejdunarodnaya Jizn**, Sayı 4, 2001, s. 37-38.

ülke” olarak kabul edilmesi kararını onaylamıştı.⁴⁷⁷ Rusya’nın dünyadaki gelişen rolünün önemini vurgulayan zirvede, Kaliningrad sorununa çözüm bulundu ve Rusya vatandaşlarının AB ülkelerinde vizesiz dolaşımı için yapılan çalışmalara olumlu ortam sağladı.⁴⁷⁸ Taraflar arasındaki anlaşmaya göre Kaliningrad’a gidecek Rus vatandaşlarının Litvanya sınırından transit geçişine izin verilecek ve geçiş yapacak Rus vatandaşları için vizesiz muamele uygulanacaktı.⁴⁷⁹ Bunlara ek olarak taraflar büyük enerji projelerine devlet nezdinde destek verecekleri hususunda anlaştılar. Ayrıca, Leningrad/St. Petersburg bölgesinden Almanya’ya, Baltık Denizi altından geçecek Kuzey Avrupa Doğalgaz Boru Hattı’nın inşasını, Ştokman gaz yatağının işletilmesi, Yamalırdaki gaz yatağından boru hattının döşenmesinde taraflarca desteklenecekti.⁴⁸⁰

2003’de Roma’da yapılan görüşmelerde çeşitli alanlarda işbirliğinin geliştirilmesi yanında iki taraf arasında bir ekonomik serbest bölgenin oluşturulması gündeme geldi ve Ortak Avrupa Ekonomik Sahası oluşturmayı alındı.⁴⁸¹ Bununla insan, mal, sermaye ve hizmetin serbest dolaşımının sağlanması için çalışmalarda bulunulacaktı. Bu projenin hayata geçmesi için gerekli iç planların yapılması kararlaştırıldı. Bu zirvede Dış Güvenlik Ortak Avrupa Sahası’nın oluşturulması için de girişimlere başlandı ve bu çerçevede Rusya, AB’nin ortak polis teşkilatı “Europol” ile işbirliği anlaşması imzalandı. Bu projenin pratikle uygulanması ilk olarak Bosna-Hersek’te AB’nin polis birliklerine Rusya’nın da katılımıyla gerçekleşti.⁴⁸²

⁴⁷⁷ Vladimir Çijov, “Rossiya i ES Strateğiceskiye Partnyorstva”, **Mejdunorodnaya Jizn**, Sayı 9, 2004, s. 32.

⁴⁷⁸ Ibid, s. 27.

⁴⁷⁹ http://www.delrus.ec.europa.eu/ru/images/pText_pict/311/sum63_rus.doc (Erişim: 15.08.2008).

⁴⁸⁰ Lihaçov, “Rossiya i Evpopeiski Soyuz”, s. 36.

⁴⁸¹ http://www.dw-world.de/popups/popup_printcontent/0,,2527253,00.html (Erişim: 15.08.2008).

⁴⁸² Çijov, “Rossiya i ES Strateğiceskiye Partnyorstva”, s. 30.

24 Kasım 2006'da gerçekleştirilen RF-AB Helsinki zirvesinde Kuzey Boyutu Girişimi (KBG) ile ilgili çerçeve anlaşması imzalandı.⁴⁸³ Bu girişim, AB ile sınıraşırı ilişkiler bakımından özel bir konuma sahip olan, Kaliningrad'ın da dahil olduğu Kuzeybatı Rusya'yı ayrı bir statüde ele almıştır. Bu girişim, Kuzey Avrupa'nın özel politikalar gerektirdiği gerekçesine dayandırılmıştı.

Rusya ve Avrupa Birliği için genel olarak dış siyaset, ekonomi ve ticari amaçlar bakımından bugünkü ilişkiler büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte ilişkilerdeki bazı eksikliklere ve zıtlıklara bakmaksızın, AB ile Rusya Federasyonu'nun işbirliği/ortak hareketi uluslararası sistemdeki dengenin sağlanmasına, çok kutuplu ve eşit haklara sahip dünyanın oluşmasına ivme sağlamaktadır.

Rusya Federasyonu'nun AB ile ilişkilerini geliştirmek istemesinin ekonomik boyutunun yanı sıra siyasi ve güvenlik boyutu da çok önemlidir. AB'nin entegrasyon sürecini geliştirmesi Rusya'nın algılamalarını radikal bir biçimde değiştirmiştir. AB üyesi ülkeler arasında dış politika konusunda sınırlı da olsa işbirliği yapılması, Rusya tarafından uluslararası alanda çıkarlarını zedeleyecek bir girişim olarak algılanmış ve AB ile ilişkilerini geliştirmeye zorlamıştır. Ayrıca AB'nin Avrupa'da Amerikan hegemonyasını güçlendiren bir araç haline gelmesini önlemekde Rusya'nın AB ile yakınlaşmasının arkasındaki nedenlerdendir.⁴⁸⁴

1 Mayıs 2004'te gerçekleşen genişlemeyle birlikte, AB doğu ve güneyde yeni sınırlara sahip olurken Soğuk Savaşın kesin bölünme çizgisi de tamamen ortadan kalkmış oldu. Genişlemenin ardından AB'nin kıtada yeni bölünme çizgileri yaratmadan bir strateji belirlemesi gerekliliği kendini gösterdi. Bu genişleme ile

⁴⁸³ http://www.delrus.ec.europa.eu/ru/p_633.htm (Erişim:07.09.2008).

⁴⁸⁴ Timmins, "Strategic or Pragmatic Partnership?", s. 83.

birlikte Avrupa Birliği'nin sınırlarının ve dolayısıyla da komşularının değişmesi yeni fırsatların yanı sıra yeni zorlukları da ortaya çıkarmıştır. Avrupa Komşuluk Politikası (European Neighbourhood Policy) söz konusu fırsatlar ve zorluklara yönelik olarak geliştirilmiş bir proje niteliğinde olup, politikanın aynı zamanda Avrupa Güvenlik Stratejisi'ni desteklemesi de öngörülmekteydi. Bu kapsamda, Mart 2003'te Komisyon tarafından "Daha Geniş Avrupa- Komşuluk: Güney ve Doğu Komşularıyla İlişkiler İçin Yeni Bir Çerçeve" dokümanı hazırlanarak "Daha Geniş Avrupa Görev Gücü" oluşturulmuştu. 12 Mayıs 2004 tarihinde ise komşuluk politikasının temel belgesi niteliğinde olan "Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi" yayımlanmıştır. Avrupa Komşuluk Politikası, AB'nin aday statüsünde olmayan yakın komşuları olan: İsrail, Ürdün, Moldova, Fas, Tunus, Filistin, Ukrayna, Ermenistan, Azerbaycan, Mısır, Gürcistan, Lübnan, Cezayir, Suriye, Libya ve Beyaz Rusya olmak üzere toplam on altı ülkeyi kapsamaktadı.⁴⁸⁵

Avrupa Komşuluk Politikası özünde, AB değerlerini yansıtan güvenlik ve demokratikleşme uygulamalarının yaygınlaştırılmasını amaçlasa da Komisyon'un söz konusu 16 ülkeyle ekonomik işbirliğinin güçlendirilmesine, yeni serbest ticaret bölgelerinin oluşturulmasına veya mevcut olanlara tam işlerlik kazandırılmasına öncelik verdiğini görüyoruz. Örneğin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, AB'nin komşuluk bağlamında özel önem verdiği oluşumların başında geliyor. Enerji, ulaşım ve vize konularının da ekonomik ve ticari işbirliği altyapısına eklemlenmesi ile birlikte geniş bir ortaklık alanının yaratılması hedefleniyor. Avrupa Birliği Komşuluk Politikası çerçevesinde Beyaz Rusya, Libya ve Suriye ile olan ilişkilerini bir süre için askıya almıştı. Temel neden olarak Beyaz Rusya'yı adaletli ve

⁴⁸⁵ http://www.legalisplatform.net/ozel_dosyalar/kom%C5%9Fuluk%20politikas%C4%B1.pdf, (Erişim: 25. 01. 2010)

demokratik seçkiler geçirilmemesi ile suçlamıştı. Suriye ve Libya'yı ilk önce Barcelona Sürecinin bir parçası olmasını, daha sonra ise Eylem Planı'nı yeniden gözden geçireceklerini bildirmişlerdir.

Rusya Federasyonu Avrupa Birliği'nin en büyük sınır komşusu olmasına rağmen, onunla daha çok Stratejik Ortaklık ilişkileri düzeyinde bir ilişki kuracakları açıklanmış ve Rusya Avrupa Komşuluk Politikası'na dahil edilmemiştir.⁴⁸⁶ Fakat TACIS programı bittikten sonra, Rusya Federasyonu'yla olan Stratejik Ortaklığa mali destek Avrupa Komşuluk Politikası'nın maliye aracı olan Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı tarafından sağlanacaktır. Rusya AB'nin Komşuluk Politikası'ndan açıkça belirtmese de, rahatsızlık duymaktadır. Rusya Federasyonu AB'nin özellikle Ukrayna, Beyaz Rusya, Moldova ve Güney Kafkasya devletleriyle yakınlaşmasını desteklememektedir. AB'nin bu politikaları, bu bölgelerde zaten büyük sorunları olan Rusya Federasyonu'nun beklentileri ile ters düşmektedir.

Geniş Avrupa inisiyatifi, AB'nin genişlerken yeni komşular sorunuyla başa çıkmada giriştiği bir çaba niteliğini taşımaktadır. Burada sunulan, mutlak AB üyesi olma hedefi gütmeksizin bu ülkelerin yeniden Avrupalı olmaları için destek olmaktan ibarettir. Komşu ülkeler, komşuluk ifadesini kabul etmedikleri gibi kavramın bu kullanılışını kendileriyle Birlik arasına adım adım Schengen perdesinin indirilmesi olarak algılamaktadır. BDT'nin dört batılı üyesi Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Moldova'ya yönelik "entegrasyona evet, ama üyeliğe hayır" önerisi, daha çok üyeliği değil yalnızca entegrasyonu amaçlayan Rusya'nın dış politika hedefleriyle örtüşmektedir. Coğrafi anlamda Avrupalı ama psikolojik anlamda birçok

⁴⁸⁶ Aleksandır Sergunin, "Vostochnoye Partnerstva v Kontekste Rossiysko-Evropeyskoy Otnoşeniye", http://www.cirp.ru/files/CIRP_Pub.pdf?35ab755042543fdb4e52da8799ac7527=..., (Erişim: 25. 01. 2010)

Batı Avrupalı için Avrupa'nın dışında yer alan batılı BDT üyeleri genişleyen AB ile Rusya arasında bir "gri alan" olarak tanımlanmaktadır. Bu girişimin batı Balkanlar için açık kapı politikası izlerken batılı BDT üyelerini dışarda bırakması bir çifte standart olarak algılanmaktadır. Bir açık kapı politikası olmaksızın bu ülkelerden AB'nin ortak değerlerini benimsemesini talep etmek de durumu iyice içinden çıkılmaz hale getirmektedir. 1 Mayıs 2004 itibariyle AB üyesi olan Merkezi ve Doğu Avrupa devletlerinden Ortaklık Anlaşmaları imzalanmadan önce ortak değerlere bağlılıklarını geliştirmeleri istenmemiştir.⁴⁸⁷ Gerçekte, önce Ortaklık Anlaşmaları imzalanmış, daha sonra bu ülkeler kendilerine atfen saptanan Kopenhag kriterlerini yerine getirme çabası içine girmiştir.

2.2. NATO'nun Genişleme Stratejisi

Rusya Federasyonu ile AB arasındaki ilişkilerde NATO ayrıcalıklı bir yer işgal etmektedir. Soğuk Savaş döneminde Avrupa'nın bölünmesinin sebeplerinin çoğu Doğu ve Batı arasındaki fikir farklılıklarından kaynaklanmıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra Batılı devletler tarafından kurulan Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO), Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra köklü değişikliklere uğramış, eski "düşman" devletlerle Avrupa'nın güvenliği ve istikrarı için işbirliği yapmaya başlamıştır. 1991'de kurulan RF'nin de üyesi olduğu Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi, NATO ile Avrupa Atlantik bölgesinde örgüte üye olmayan devletler arasında temel danışma ve işbirliği görevini üstlenmiştir.

1990'lı yıllarda RF ile NATO arasındaki ilişkiler iki taraf için de siyaset ve ideoloji geliştirme olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda hem RF hem de NATO, yeni

⁴⁸⁷ D. V. Zayes, "Evropeyskiy Soyuz: Brasok na Vostok", <http://geo.1september.ru/2004/12/3.htm>, (Erişim: 25. 01. 2010).

uluslararası konjonktürü dikkate alarak, stratejilerinde ciddi değişiklikler yapmışlardır. Bunlarda taraflar arasındaki ilişkilerin niteliğini şekillendirmiştir. NATO'nun Doğu Avrupa'da ve eski SSCB mekanında artan rolüne karşı Rusya, AGİK'i alternatif olarak ileri sürmüş, eski Sovyet alanında Rusya'yı barış koruyucu veya barış yapıcı olarak meşrulaştırmaya çalışmıştır. Örneğin 30 Kasım 1993'te Rus Dışişleri Bakanı Andrei Kozirev AGİK'te eski Sovyet alanında barışı koruyucu görevler için Rusya'nın desteklenmesini (özellikle finansal açıdan) talep etti ve AGİK'in Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) ve BAB tarafından düzenlenecek barışı koruma görevlerinin politik koordinasyonunu üstlenmesini önerdi.⁴⁸⁸ Rusya'nın önerisine Baltık ülkeleri ve Ukrayna karşı çıkınca genişleyen rollerinden Rusya'yı tedirgin etmek istemeyen NATO ülkeleri zor duruma kaldı.

Baltık ülkeleri özellikle Rusya'nın BDT içindeki güçlü rolünün uluslararası kamuoyu tarafından tanınmasından kaygılanmaktaydılar. Fakat aynı zamanda gerçekçiydiler. Örneğin Estonya, Rusya'nın bazı durumlarda eski Sovyet alanında AGİK adına barışı koruma organizasyonlarına katılabileceğini kabul etmişti.⁴⁸⁹ Estonya Dışişleri Bakanı Trivomi Veliste Rusların bunu yapmak için çok sıkı kurallarla sınırlandırılmasını ve duruma göre bu hakkın verilmesi gerektiğini belirtti.⁴⁹⁰

Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde Kozirev'in önerileri geleneksel Rus milliyetçiliğinin hatta imparatorluğunun dönüşümünün parçası olarak endişe yaratmıştır. Aralık 1993 Rusya Parlamentosu seçimlerinde halkın aşırı

⁴⁸⁸ http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=156&Itemid=38, (Erişim: 15.08.2008).

⁴⁸⁹ Sergey Naumov, *Vzaimootnoşeniya Rossii i Pribaltiki Posle Razvala SSSR*, St. Peterburg, Leningrad Pres, 2004, s. 72.

⁴⁹⁰ Ibid, s. 72.

milliyetçilere desteği bu endişeyi daha da alevlendirmiştir. AGİK Dışışleri Bakanları, Rus önerisini desteklememekle beraber, AGİK'in tüm Avrupa'da işbirliğini eşit temellere dayalı kuvvetlendirmeye çalışması konusunda görüş birliğine varıldı.⁴⁹¹ Fakat pek çok NATO ve Orta ve Doğu Avrupa ülkesi AGİK'e ilgilerini kaybetmişti. Zorluk, Rusya'nın yüzünü Batı'ya dönük tutup, AGİK'de çok fazla söz sahibi olmasını engellemekten geçiyordu. Çözüm Barış İçin Ortaklık'da (BİO) bulundu ve NATO 1994'de bu yeni girişimi başlattı.⁴⁹² Programın amacı, işbirliği yapılan ülkelerin NATO yönetimindeki barışı koruma operasyonlarına katılmalarını sağlamak için silahlı güçlerinin yeniden yapılanmalarına katkıda bulunmaktı. Rusya Federasyonu, BİO'ya 22 Haziran 1994'de katıldı. BİO ile kazanılan deneyimler, Balkanlar'da barışı koruma güçlerine katılan ülkeler arasında işbirliğinin oluşmasına önemli katkı sağlamıştır.⁴⁹³

Her ne kadar BİO'yu onaylamış olsa da, Rusya NATO'nun genişlemesini engelleme yönünde çabalarına devam etti. 25 Mayıs 1994'te Rusya Savunma Bakanı Pavel Grachev NATO Savunma Bakanları'na işbirliği için Rusya'nın bazı özel şartlar ileri sürdüğü ifade etmiş, Batı ile birlikte barış gücü operasyonlarında istişare, stratejik planlama ve BİO dışında da müşterek hareketler için "özel ayrıcalıklar" talep ettiğini açıklamıştır.⁴⁹⁴

Kozirev 22 Haziran 1994'de NATO Genel Merkezini ziyaret edip BİO çerçevesini içeren dokümanı ve NATO-Rusya ortak deklarasyonunu imzaladı.⁴⁹⁵

Deklarasyon, NATO ve Rusya'nın Avrupa'nın güvenliğinde önemli bir rolü

⁴⁹¹ Sean Kay, **The Political Victory of the Russian Armed Forces: Assessing the Impact in the New Military Doctrine**, Brussels, NATO Office of Information and Press, 1994.

⁴⁹² <http://www.nato.int/docu/review/2003/issue3/turkish/art1.html> (Erişim: 15.08.2008).

⁴⁹³ Alekseyev, "Rossiya v Evropeiskom Politiceskom Pole", s. 28,

⁴⁹⁴ **Reuters**, 25 Mayıs 1994

⁴⁹⁵ <http://www.in.mid.ru/nsdos.nsf/8aa6d005cdf4b79432569e70041fdc5/f92389c8e831c01bc3257376001c15d2?OpenDocument> (Erişim: 15.08.2008).

olduğunu ve ortak işbirliğinin karşılıklı saygı ve dostluk üzerine kurulan Avrupa'nın güvenliğinin temel anahtarları olduğunu vurgulamaktaydı.

1994'den itibaren NATO'nun eski Doğu Bloğu üyesi Avrupalı ülkeleri üye olarak kabul edebileceğini duyurmasından sonra Rusya Federasyonu NATO'nun bu politikasını Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi Rusya'yı çevreleme çabasının devamı olarak görmüştür. Rusya'yı ayrıca Doğu Avrupalı ülkelerin kısa sürede Batı ile bütünleşmelerinin önemli ekonomik kayıplara yol açması ihtimali de endişelendirmekteydi.⁴⁹⁶ Zira, Sovyet döneminin ekonomik entegrasyonu ve bağımlılıklarının kopma ihtimalinin büyük zararlara sebep olacağını düşünmekteydiler. Bu nedenle Boris Yeltsin Aralık 1994'de AGİT Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde yaptığı konuşmada NATO'nun genişleme politikasının düşmanca bir tavır olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁷

Aslında NATO genişleme kararı alırken, üye ülke hükümetlerinin başlangıçta Doğu Avrupa'da kararlılık oluşturacak bu mekanizmanın geri tepmesi ile ilgili endişeleri bulunmaktaydı. Aynı zamanda, müttefikler genişlemenin Rusya'nın iç ve dış politikasında olumsuz etkilere yol açabileceğini düşünmekteydiler.⁴⁹⁸ Rusya ise Batı ile ilişkilerinde NATO'nun genişlemesi konusunda, iki farklı politika izlemekteydi. Bir yandan genişlemeye muhalefet ederken, diğer yandan NATO'nun önde gelen üyeleriyle temasa geçip, ilişkisini kurumsallaştırmaktaydı. Beklenildiği gibi en liberal reformculardan, en radikal milliyetçilere kadar tüm Rus yetkilileri NATO genişlemesine karşı birlik oluşturmuşlardı. Başkan Boris Yeltsin bir savaş

⁴⁹⁶ <http://russia.rin.ru/guides/7237.html> (Erişim: 15.10.2008).

⁴⁹⁷ Ibid.

⁴⁹⁸ Stephen J. Blank, "Russia and the Baltics in the Age of NATO Enlargement", **Parameters**, Cilt 28, Sayı 3, Sonbahar 1998, s. 50-68.

kıvılcımının Avrupa'ya yayılabileceği konusunda uyarıda bulunmuş,⁴⁹⁹ NATO genişlemesinin 3. Dünya Savaşı'na neden olacağı şeklinde yorumlar ortaya çıkmıştı.⁵⁰⁰ Rusya Savunma Bakanlığı yetkilileri de olaya yeni bir Varşova Paktı benzeri savunma örgütünün oluşturulması ve nükleer silahların yeni NATO üyelerine doğrultulmasını önerecek kadar ciddi yaklaşmışlardı.⁵⁰¹ Batı yanlısı Rus reformcuların genişleme politikasına karşı tutum almalarının sebebi ise bu politikanın Rus milliyetçiliğini körüklemesini ve Batının yanında yer alan demokratik Rusya oluşturma çabalarının kösteklenmesi tehlikesiydi.⁵⁰²

NATO, Rusya'nın endişelerini, genişlemenin belli kriterlere uyan her ülkeye açık olacağını ve buna Rusya'nın da dahil olduğunu beyan ederek gidereceğini umuyordu.⁵⁰³ Rusya'ya NATO üyeliği yolunu açık bırakma fikrini ABD ve Kanada'nın kuvvetle desteklemesine rağmen, bunu bir seçenek olarak gören NATO üyelerinin sayısı azdı. Bu devletler Rusya'nın üyeliğinin, NATO kurumlarını radikal bir değişimle ittifaktan kolektif güvenliğe dönüştüreceği fikrindeydiler.⁵⁰⁴

Aşılması gereken, Rusya'yı hem ittifaka dahil etmeme hem de NATO'nun iç işlerini etkilemesini önlemenin yolunu bulmaktı. NATO'nun sulandırılmasına neden olacak bir genişleme politikası, eski ve yeni üyeler için kabul edilebilir değildi. Bu nedenle üyeliğe kabul edilme için yüksek standartlar getirildi. Böylece bu şartları yerine getirerek ittifaka katılan ülkelerin gerçek bir Batı tarzı demokratik ülke oldukları da anlaşılacaktı.⁵⁰⁵

⁴⁹⁹ [Http://russia.rin.ru/guides/7237.html](http://russia.rin.ru/guides/7237.html) (Erişim: 15.10.2008).

⁵⁰⁰ Ibid.

⁵⁰¹ Ibid.

⁵⁰² Ibid.

⁵⁰³ [Http://www.nato.int/docu/nato-russia/nato-russia2007-r.pdf](http://www.nato.int/docu/nato-russia/nato-russia2007-r.pdf) (Erişim:15.10.2008).

⁵⁰⁴ Ibid.

⁵⁰⁵ Blank, "Russia and the Baltics in the Age of NATO Enlargement", s. 61.

1996-1998 arasında Rusya Dışışleri Bakanı olarak görev yapan Yevgeni Primakov, Rusya'nın NATO genişlemesine karşıtlığını sürdürdü fakat farklı bir taktik geliştirdi. Primakov'un önerisi, Rusya'nın genişlemeye yeni üye topraklarının nükleer silahlarla donatılmadan ve bu üyelerin NATO'nun sadece politik yapısına dahil olmaları koşulunda açık olamasıydı.⁵⁰⁶ Daha önce, Primakov ve ekibi Moskova'nın NATO genişlemesine karşı tavrının Orta Avrupalıları NATO'ya çektiğini belirlemişti. Primakov genişlemeyi yavaşlatacak en iyi yolun Batıya dostça yaklaşmak ve NATO konsensüsünü ABD ve Avrupalı müttefikleri arasında görüş ayrılığı yaratarak etkilemekte bulmuştu.⁵⁰⁷

Rusya'nın stratejisindeki değişikliği kabul eden Yeltsin, NATO üyelerine karşı lobi çalışmalarına başladı. Yeltsin genişlemenin durdurulmasını ya da en azından Haziran 1996 Rus başkanlık seçimlerinin sonrasına ertelemesini ve NATO'dan Rus güvenlik endişelerine karşı daha hassas olmasını istedi.⁵⁰⁸

10 Aralık 1996'da NATO'nun Brüksel Zirvesinde Rusya Dışışleri Bakanı Primakov NATO ile özel bir anlaşma teklifini kabul etti fakat NATO'ya yeni üyelerin alınmasında, nükleer silah bulundurulmasında, askeri operasyonlar gibi kendilerini rahatsız edecek konularda karar alınmasında veto yetkisi istedi.⁵⁰⁹ Fakat NATO üyeleri bunu kabul etmedi. NATO Genel Sekreteri Solana ile Primakov arasında yapılan görüşmeler sonucunda 27 Mayıs 1997'de NATO ile Rusya arasında imzalanan "Kurucu Senet", hem Rusya-Batı ilişkileri hem de NATO'nun genişleme sürecinde dönüm noktası olmuştur.⁵¹⁰ Anlaşma, Avrupa'nın yeni güvenlik haritasında Rusya'nın Batı'dan izole edilmediğini somutlaştırarak, Rusya ile Batı arasında

⁵⁰⁶ Ibid, s. 86.

⁵⁰⁷ Ibid.

⁵⁰⁸ Ibid, s.95.

⁵⁰⁹ Ibid, s.99.

⁵¹⁰ <http://www.nato-russia-council.info/htm/RU/documents27may97.shtml> (Erişim: 25.12.2008).

karşılıklı güveni tesis etmeyi amaçlamaktaydı. Rusya'nın Batı ile ilişkilerinin önemine atıfta bulunan ve spesifik bir düşman ülke tanımının yapılmadığı 1993 Rus Dış Politika ve Askeri doktrinde yer alan ifadelerin Kurucu Senette de tekrarlanması önemlidir.

Soğuk Savaş sonrası Avrupa'nın güvenlik mimarisini belirleyen ve yoğun müzakerelerin ardından Kurucu Senet'in imzalanmasında Yeltsin'in özel güvenlik danışmanı Aleksandr Lebed önemli rol oynamıştı. Lebed'in Ekim 1996'da Brüksel'de Rusya'nın NATO ile işbirliğini artırması gerektiğini ve NATO'nun genişlemeye hakkı olduğunu ifade etmesi, Rusya-NATO ilişkilerine olumlu katkıda bulunmuştur.⁵¹¹ Rusya'nın genişlemeye yeşil ışık yakmış olduğu Kurucu Senetle NATO-Rusya arasında 6 ay arayla bakanlar düzeyinde toplanacak ve görüş alış verişinde bulunacak "Daimi Ortaklık Konseyi"de kuruldu. Böylece Rusya'nın NATO faaliyetlerinde veto hakkı elde edemese de danışma mekanizmasının bir parçası olması kararlaştırıldı.⁵¹² NATO-Rusya Daimi Ortaklık Konseyi, güvenlik sorunlarının düzenli şekilde danışılması ve tartışılmasını kolaylaştırmak maksadıyla kuruldu. Yapılan toplantılarda bugüne kadar Balkanlar'da barışın korunması, kriz yönetimi, kitle imha silahlarının sınırlandırılması, çevre koruma ve sivil acil durum planlaması gibi değişik konular görüşüldü.⁵¹³

1997'de yapılan Madrid Zirvesi'nde Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın aday ülke ilan edilmesi, NATO'nun genişleme sürecini fiilen başlattı. 12 Mart 1999'da bu ülkeler NATO'ya tam üye oldu ve NATO'nun üye sayısı 19'a ulaştı. Bu

⁵¹¹ Sergey Solovyov, **Rassireniye NATO na Vostok. Vzglady Rossii**, Moskva 2006, s. 81.

⁵¹² Ibid, s.86.

⁵¹³ Igor Ivanov, "Rossiya i Evropa Na Rubeje Stoletiy", **Mejdunarodnaya Jizn**, Sayı 2, 2000, s. 27.

gelişmeler üzerine Solana Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nin NATO'ya üye olmasıyla Avrupa'da bölünmüşlüğü sona erdiğini açıkladı.⁵¹⁴

NATO'nun Kosova olayları sebebiyle 1999'da Yugoslavya'ya müdahalede bulunması, Rus dış politikası açısından bir dönüm noktası sayılır. Rusya, Balkan ülkelerinin çatışmalarına müdahale edilmesine karşı çıkmış, aynı durumun Çeçenistan olayları sebebiyle kendi topraklarında tekrarlanmasından endişe etmiştir. Moskova, ABD'nin NATO aracılığıyla uluslararası arenada tek kutupluluğu dayattığını ve Rusya'nın dış politikada önceliklerini dikkate almadığını vurgulamıştır. Rusya, Yugoslavya olayları dolayısıyla ABD'ye karşı tepkisini göstermek için Priştina havaalanına girmiş ve Batıya karşı güç mücadelesini somutlaştırmıştır.⁵¹⁵

1999 Mart ayında gerçekleşen Yugoslavya krizi ve NATO'nun genişleme süreci Rusya ile NATO ilişkilerini gerginleştirdi. Yugoslavya olayları uluslararası hukuk alanında değerlendirilmeye başlandıktan sonra, Rusya Federasyonu'nun NATO ile siyasi ilişkileri yeniden düzelmeye sürecine girdi. 2001'de NATO ile Rusya birçok temasta bulundular. Şubat ayında NATO Genel Sekreteri J. Robertson'un Moskova ziyaretini ve New York ve Washington'daki 11 Eylül olaylarından sonra, Rusya-NATO Daimi Ortaklık Konseyi'nin terörizmi kınayan ortak bildirgeyi açıklamasını belirtmek mümkündür.⁵¹⁶ Ayrıca Ekim 2001'de Brüksel'de Kasım ayında da Moskova'da gerçekleşen görüşmeler, ilişkilerin düzeyinin yeni boyutuna zemin oluşturmuştur. 6-7 Aralık 2001'de Brüksel'de yapılan NATO Dışişleri Bakanları Toplantısında alınan karar çerçevesinde yeni NATO-Rusya Konseyinin kuruluşuna ilişkin belge çalışmaları 14-15 Mayıs 2002'de İzlanda/Rekjavik'te yapılan NATO

⁵¹⁴ Solovyov, **Rasshireniye NATO na Vostok. Vzgl'yady Rossii**, s. 88.

⁵¹⁵ Ibid, s.113.

⁵¹⁶ Solovyov, **Rasshireniye NATO na Vostok. Vzgl'yady Rossii**, s. 126.

Dışışleri Bakanları toplantısına kadar tamamlandı. 2002 yılının 14 Mayıs'ında Reyjavik'de gerçekleşen Dışışleri Bakanları düzeyindeki Rusya-NATO Daimi Ortaklık Konseyi zirvesinde, Rusya Federasyonu ile NATO arasındaki ilişkilerin yeni boyutu konusundaki belgeler paketi kabul edildi. Bu yeni ilişki programları, ortak barış güçlerinin faaliyetlerini, nükleer güvenlik diyalogunu, kitle imha silahlarının yayılmamasını ve başka konuları içermektedir.⁵¹⁷ NATO-Rusya ilişkilerindeki bu gelişme 28 Mayıs 2002'de Roma Deklarasyonu ile sonuçlandı. NATO ile Rusya ilişkilerindeki Yeni Yön Deklarasyon'una göre, Rusya Federasyonu'nun NATO'nun bazı konularda bütün haklara sahip ortağı olarak belirtilmiş ise de bu sadece formalitede kalmıştır. Gerçekte bu belge, Rusya'ya hiçbir hak tanımamıştır.⁵¹⁸

NATO, genişlemesini devam ettirerek 2 Nisan 2004'de yedi ülkeyi daha üyeliğe kabul etmiş ve toplam 26 ülkeye ulaşmıştır. NATO'ya son giren ülkeler, eski Sovyet ve/veya sosyalist devletler olan Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya, Slovakya, Bulgaristan ve Romanya'dır. Böylece NATO, Rusya Federasyonu sınırlarına iyice yaklaşmıştır.

Yeni Avrupa düzeninde Rusya'nın ve eski Sovyet cumhuriyetlerinin yerinin ne olacağı uluslararası politikanın yeniden yapılanmasında oldukça önem taşımaktadır. Doğu Avrupa ve eski Sovyet cumhuriyetlerinin NATO ve AB ekseninde bir takım pürüzlere rağmen devam eden bütünleşme çabaları, Rusya Federasyonu'nu rahatsız etmekte ve muhalefetine neden olmaktadır. Gorbaçov Rusya'nın geleceğin Avrupa'sının şekillenmesinde eşit bir ortak olarak söz sahibi olmak istediğini, "Ortak

⁵¹⁷ Aleksandr Gruşko, "Rossiya-NATO. Dvadtsatka Kajetsya Zarabotala", **Mejdunarodnaya Jizn**, Sayı 7, 2002, s. 89-90.

⁵¹⁸ Aleksandr Lukin, "Rossiya, SŞA, Kitay i Voyna v Irake", **Mejdunarodnaya Jizn**, Sayı 4, 2003. s.100.

Avrupa Evi” düşüncesiyle somutlaştırmıştı.⁵¹⁹ Rusya bu dönemde Batı ile ilişkilerini geren emperyal taahhütlerinden vazgeçmiş, Doğu Avrupa’nın özgürleşme sürecine destek vermiş ve gerektiğinde tek yönlü silah indirimlerine gitmişti. Bu nedenle, Rus akademisyeni Torkunov, Rusya Federasyonu’nun Batı ile ilişkilerini ikiye ayırmakta, Gorbaçov’la başlayan ve Kozirev’le devam eden dönemi Batı/ABD ile yaşanan romantik devre olarak değerlendirmektedir. Torkunov, romantik dönemin içerde yaşanan ekonomik ve siyasi krizlerin yanı sıra, Yugoslavya krizi, NATO’nun 2. dönem genişlemesi ve silahsızlanma anlaşmalarında yaşanan gerginlikler nedeniyle bittiğini belirtmektedir.⁵²⁰

SSCB’nin yıkılmasına bağlı olarak yayılmacı politikasını terk eden Rusya, bunun bir delili olarak 17 Ekim 2001’de Küba’daki Lurdose radar sisteminin kullanımından vazgeçmiş, ayrıca Vietnam’daki Kamran Deniz Üssü’nü de kapatmıştı.⁵²¹ Fakat, NATO’nun 1999’da Yugoslavya’nı bombalaması⁵²² ve 1999 ve 2004’de izlediği genişleme stratejileri NATO ile ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesinin gerekli olduğunu ortaya koydu.

Rusya, AB ile yakınlaşma eksenini Avrupa’da ABD hegemonyasına karşı çıkan Fransa ve Almanya yakınlığı üzerinden kurmaya çalışmıştır. Bu dönemde Fransa uluslararası politikada Amerikan hegemonyasına ve büyüyen Almanya’ya karşı Rusya’yı dengeleyici unsur olarak görmüş,⁵²³ Avrupa bütünleşmesinde Rusya’nın dışarıda kalmamasını savunmuştur. Almanya ise, yeni dönemde Avrupa’da olası bir gerginliğin ve çatışmanın kendi topraklarının doğusuna kaymasından stratejik rahatlık hissetmiş ve bu nedenle NATO’nun Rus sınırlarına doğru genişlemesini desteklemiştir. Fakat aynı

⁵¹⁹ Gruško, “Rossiya-NATO. Dvadtsatka Kajetsya Zarabotala”, s. 95.

⁵²⁰ Zeynep Dağı, **Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika; Rusya’nın Dönüşümü**, s. 229-230.

⁵²¹ <http://www.zaman.com.tr/yazdir.do?haberno=722611>, (Erişim: 25. 01. 2010)

⁵²² http://uav.ru/articles/nato_europe.pdf, (Erişim: 25. 01. 2010)

⁵²³ Solovyov, **Rasshireniye NATO na Vostok. Vzglyad Rossii**, s. 186.

zamanda uzun vadeli ekonomik gelişmesinde “stratejik rezerv” olarak nitelendirdiği Rusya ile özel ilişkiler kurmayı da ihmal etmemiştir.

NATO’nun genişlemesi Rus iç ve dış politikasında tepkiye yol açarken, AB’nin genişlemesi Rus kamuoyunda siyasi gergiliğe neden olmamaktadır. Bu çerçevede AB’nin genişlemesine karşı çıkmayan ve bunu NATO’nun genişlemesine alternatif olarak algılayan Rusya, entegrasyon çabalarını Avrupa’nın siyasi ve askeri güvenliği açısından istikrar unsuru olarak görmektedir.⁵²⁴

Rus dış politikasında AB’nin genişlemesi ile Rus siyasi çıkarlarının örtüştüğü düşüncesinin hakim olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, üç Baltık devletinin (Estonya, Litvanya, Latviya) Ocak 1998’de ABD ile Ortaklık Sözleşmesi imzalamasına tepki gösteren Rusya, bu ülkelerin AB’ye katılmalarına siyasi nedenlerle olumlu yaklaşmıştır. Avrupa Parlamentosu’nun üyelik için başvuran ülkelerde insan hakları ve özellikle etnik azınlıkların haklarının gözetilmesini ön şart olarak getirmesini Rusya, Baltık ülkeleriyle ilişkilerinde kullanmaya çalışmıştır. Parlamentonun konu ile ilgili olarak Estonya ve Latviya’daki Rus azınlığın konumu hakkında raporlar hazırlamasını Rusya, kendisi açısından stratejik bir manevra olarak görmüş ve bu raporları Baltık ülkelere karşı diplomatik silah olarak kullanmıştır. Rusya, yakın çevresindeki Rus azınlığın haklarını bir dış politika aracı olarak kullanmakta, özellikle Baltık ülkelerinin ABD’ye yaklaşması neticesinde ortaya çıkan sürtüşmelerde, AB’nin siyasi desteğini almaya çalışmaktadır.⁵²⁵

NATO’nun genişlemesine şiddetle karşı çıkan Rusya bunun, Avrupa güvenliğine katkısı olmayacağını ve sadece ABD’nin uluslararası politikada nüfuzunu korumasının aracı olacağını savunmuştur. Bu nedenle Rusya, 1990 sonrası

⁵²⁴ Nazim Cafersoy, “AB Genişlemesinin Rusya-AB İlişisine Etkileri”, **Haber Analiz**, 2 Mayıs 2004, <http://www.haberaliz.com/detay.php?detayid=1029> (Erişim: 07.06.2007).

⁵²⁵ Dmitriy Danilov, “A Peice of Partnership”, **Transitions**, Cilt 5, Sayı 4, Nisan 1998, s. 60-62.

dönemde Avrupa güvenliğinin AGİT aracılığı ile sağlanmasını istemiştir. Rusya, uluslararası sistemde kontrolün ABD eksenli değil, Avrupa eksenli olacağını düşünmüştür.⁵²⁶

3. Çin’le İlişkiler

Rusya Federasyonu’nun ABD’nin küresel hegemonyasını dengeleme çerçevesindeki çabalarının en önemlisi Rusya Federasyonu-Çin Halk Cumhuriyeti Stratejik Ortaklığıdır. İki ülke arasındaki “stratejik ortaklık” arayışları Soğuk Savaş döneminin ilk yıllarına kadar uzanmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti’nin (ÇHC) kuruluşunu takip eden yıllarda, stratejik ve ideolojik ortak durumunda bulunan bu iki ülke, hemen her alanda yoğun bir işbirliğine girişmiştir. Bu noktada 1950’li yıllar, Çin’in SSCB’ye yakın olduğu dönem olarak ele alınabilir.⁵²⁷ Bu dönemin başlangıcını da, Çin ile SSCB arasında 2 Ekim 1949’da diplomatik ilişkilerin kurulması oluşturmuştur. İki ülke arasında oluşturulan Savunma Paktı 1950-1961 arasında işlerliğini korumuştur. Çin’in SSCB’ye paralel bir siyaset izlediği bu dönem, “iki kutuplu dünya düzeni”nin geçerli olduğu, yani dünyanın “sosyalist” ve “emperyalist” olarak iki kutpa bölündüğü dönemdi.⁵²⁸ 1 Ekim 1949’da kurulduğunda Çin Halk Cumhuriyeti’ni ilk tanıyan devletin SSCB olmasına rağmen, ABD ve Batı Avrupa emperyalizmine karşı sosyalist dayanışmayı öngören bu siyasi ittifak uzun süreli olmamıştır. Kısa bir süre sonra iki ülke arasında siyasi ve ideolojik

⁵²⁶ Emile Mlyn, “OSCE, The United States and European Security”, **European Security**, Cilt 5, Sayı 3, Sonbahar 1996, s. 443.

⁵²⁷ Bkz. Çan Kay Şek, **Sovyet Rusya Çin’de**, Çev. M. Nabi Özerdim, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1956.

⁵²⁸ R. Kutay Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin: Tek Kutuptan Çift Kutuba**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003, s. 122.

mücadele başlamıştır. 1950'lerin sonlarında özellikle sınır sorunu⁵²⁹ nedeniyle iki ülke arasında ilişkiler gerginleşmeye başlamış ve 1949'dan itibaren geçen on yıllık bir bahar havasının ardından, çıkarların ayrışması sonucu, Çin-SSCB cepheleşmesi 1985'e kadar devam etmiştir. Bu çerçevede, 1959'da yükselmeye başlayan gerilim, iki ülkenin birbirini ağır biçimde suçlayan ünlü karşılıklı mektuplarının 1963 Temmuzunda yayınlanmasıyla birlikte uluslararası toplumun önünde açık bir hesaplasmaya dönüşmüştür.⁵³⁰ Yine bu dönemde, Moskova'nın atom enerjisi teknolojisi değişimi anlaşmasını tek taraflı iptal etmesi ve 1959'da Çin ile Hindistan arasında çıkan silahlı çatışmada Hindistan'ın yanında yer alması, Çin'in SSCB'ye güvenini büyük ölçüde sarsmıştır.⁵³¹ Bu çerçevede ÇHC 1960'lı yıllarda cephe daha açarak, Batının yanında Sovyet revizyonizmine karşı da mücadeleye başlamıştır. Sınır sorunları, askeri çekişmeler ve ideolojik rekabet iki ülkeyi zaman zaman savaşın eşiğine getirmiş, 1970'li yıllara gelindiğinde ise, Sovyetlere karşı Çin-ABD ittifakı ortaya çıkmıştır.⁵³²

SSCB ile Çin arasındaki kopma, 1969'da ortaya çıkan sınır çatışması ile doruk noktasına ulaşmıştır. 1965-1985 yılları arasında SSCB, Orta Asya, Sibiry ve Uzak Doğu'da bulunan asker sayısını 170 binden 500 bine kadar çıkarmıştır. Rusya ayrıca, nükleer füze ve uçaklar içeren Pasifik donanmasını da bölgede bulundurma kararı almıştır.

⁵²⁹ Çin ders kitaplarında, uzun yıllar boyunca Çin'e ait olan Uzak Doğu ve Sibiry topraklarının Ruslar tarafından işgal edildiğinden bahsedilmiş, Çin basını da bu toprakları "Kuzeyin geniş bakir toprakları" olarak tasvir etmiştir. Y. İ. Malevic, **Problemı Vneşnoy Politiki Kitayskoy Respubliki**, http://www.fir.bsu.by/chairs/ir/publications_ir/Malevich_ChFP_Problems.pdf (Erişim: 17.01.2010)

⁵³⁰ A. Fırat İnce, "Rusya Federasyonu-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerine Kısa Bir Bakış: Stratejik Ortaklık Perspektifleri", Büyükkakıncı (der.), **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, 2004, s. 265.

⁵³¹ Ibid, s. 266.

⁵³² Fırat Purtaş, "Şangay Beşlisi'nden Şangay İşbirliği Örgütü'ne: Orta Asya'da Rus-Çin Stratejik Ortaklığına", **2023**, Sayı 33, 15 Ocak 2004, s. 21.

1980’li yıllarda yaşanan üç gelişme, Çin-SSCB ilişkilerinin önündeki engellerin aşılmasında önemli rol oynamıştır: 1) Sovyetlerin Afganistan’dan çekilmesi; 2) Kamboçya’yı işgal eden Vietnam’a Sovyet desteğinin kesilmesi; 3) Çin-Sovyet sınırındaki silahlı kuvvetlerin sayısının % 80 oranında azaltılarak, 1969 öncesi seviyesine çekilmesi. Bu gelişmeler üzerine, Çin’in SSCB’ye adım adım yaklaşmasıyla ilişkilerde yumuşama dönemi başlamıştır.⁵³³

1985’e kadar gergin olan Rus-Çin ilişkilerinde normalleşme Gorbaçov’un girişimleriyle başlamıştır. Hem Doğu hem de Batı ile ilişkilerini düzeltmek isteyen Gorbaçov’un 1989’da Pekin’i ziyaret ederek iki ülke arasında geçmişteki hataların düzeltilmesi gerektiğini ifade etmesi,⁵³⁴ Rus-Sovyet ilişkilerinde yeni bir adım oluşturmıştır. Moskova ile Pekin arasındaki ideolojik çatlak, 1989 Mayıs ayında yapılan Deng-Gorbaçov zirvesinde partiler arasındaki bağların tamir edilmesiyle şekli olarak sona ermiş,⁵³⁵ 1991’de iki ülke arasında imzalanan “Sınırların Belirlenmesi ve Çizilmesi Anlaşması” da ikili ilişkilerin geleceği açısından dönüm noktası olmuştur.⁵³⁶ SSCB’nin dağılmasından sonra da Rusya Federasyonu ile Çin’in yaklaşması devam etmiştir.⁵³⁷ Burada, 1990’lardan itibaren Çin dış politikasının ekonomik ve siyasi yönden birbirinden farklı yaklaşımlar izlemesinin önemli rolü olmuştur.⁵³⁸

1980’li yılların sonlarından itibaren başlayan SSCB’deki siyasi değişim ve ÇHC’deki ekonomik kalkınmada bu iki ülkenin birbirlerine yaklaşmasında etkili

⁵³³ Andy Patmore, “Russia’s Relations with China and Japan: The Balance of Power in the Asia-Pacific Region”, Mike Bowker ve Cameron Ross (der.), **Russia After the Cold War**, Harlow, Longman Publications, 2000, s. 323-324.

⁵³⁴ Igor Syomin, **Rossiysko-Kitayskiye Otnoşeniya v Konse XX Veka**, Moskva, Intelekt, 2004, s. 59.

⁵³⁵ Rajan Menon, “Rusya ve Çin Arasındaki Stratejik Yakınlaşma”, Yılmaz Tezkan (der.), **Uzak ve Yakın Komşumuz Çin**, İstanbul, Ülke Kitapları, 2002, s. 97

⁵³⁶ Syomin, **Rossiysko-Kitayskiye Otnoşeniya v Konse XX Veka**, s. 63.

⁵³⁷ Purtaş, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, s. 21-22.

⁵³⁸ Karaca, **Dünyadaki Yeni Güç Çin**, s. 124.

olmuştur. Rusya Federasyonu, başlattığı siyasi ve ekonomik reformlar paralelinde uluslararası ilişkilerde ayırım gözetmeden (sosyalist ya da kapitalist) iyi ilişkiler kurma ilkesini benimsemiş ve bu çerçevede Çin'e iyi niyet mesajları göndermiştir. Çin ise, sağlayacağı siyasi ve ekonomik çıkarları göz önünde bulundurarak Rusya Federasyonu ile ilişkilerini geliştirmeye önem vermeye başlamıştır.⁵³⁹

İki ülke arasında yıllardır süren sınır sorunlarının çözülmeye başlamasıyla birlikte, sınır bölgelerindeki ticaret artmıştır. Çin, malları için yeni bir pazar bulurken, Rusya da ayakta kalan tek sanayisi olan savunma ürünleri için yeni bir alıcı bulmuştur. Bu çerçevede ÇHC, 1990'dan itibaren Rus savunma teknolojisinin kaliteli ürünlerini transfer etmeye başlamıştır. Ayrıca büyüyen Çin ekonomisinin enerji ihtiyacı ve Rusya'nın sahip olduğu doğal gaz ve petrol zenginlikleri iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır.⁵⁴⁰

İç politikada benzer sorunlarla karşı karşıya olmaları da iki ülkeyi yakınlaştırmaya rol oynamıştır. ÇHC'nde Doğu Türkistan ve Tayvan, Rusya Federasyonu'nda Kuzey Kafkasya'daki bağımsızlık hareketleri, bu ülkeleri tehdit eden unsurlardır. Bu çerçevede Çin, Rusya'nın Çeçenistan politikasına destek vererek, Rusya ise Tayvan'ı tanımayarak ve Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlallerine göz yumarak birbirlerinin toprak bütünlüğünü koruma politikası yürütmüşlerdir. İç işlerine karışmama ilkesi iki ülke ilişkilerinde en fazla hassasiyet gösterilen konu olmuştur.⁵⁴¹

⁵³⁹ Çaşın, **Rus İmparatorluk Stratejisi**, s. 360-361.

⁵⁴⁰ Richard C. Thornton, "Russo-Chinese Detente and the Emerging New World Order", Hafeez Malik (der.), **The Roles of The United States, Russia and China in the New World Order**, London, Macmillan Pres, 1997, s. 232-233.

⁵⁴¹ Purtaş, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, s. 22.

Küresel ve bölgesel nitelikli birçok soruna ilişkin iki tarafın görüşleri de benzerlik göstermektedir. ABD'nin hegemonyasını genişletmesinden rahatsız olan iki ülke adil, çok-kutuplu bir dünya düzeni istemiyle ABD'nin tek-tarafli politikalarına karşı çıkmışlardır. Irak'a uygulanan BM ambargosu, NATO'nun Doğuya doğru genişlemesi, Kosova'da BM yetkisi olmaksızın güç kullanılması gibi gelişmelerde Rusya ve Çin ortak tavır almışlardır.⁵⁴²

Bütün bu faktörler çerçevesinde, Rusya etki sahasını koruma, Çin ise etki sahasını genişletmeyi hedefleyerek birbirlerine yaklaştırmışlardır. Garnett'a göre, Rusya'nın Çin'e dönmesi her şeyden önce içte ve dıştaki zayıflığından kaynaklanmıştır.⁵⁴³ Rusya bir yandan içeriden gelen büyük tehditlerle uğraşırken, bir yandan da Asya'daki zayıf konumunu güçlendirmeyi ve ABD hegemonyasına en azından bölgesel anlamda güçlü bir şekilde karşı çıkmayı amaçlamıştır. Çin'in Rusya'ya yaklaşması ise küresel güç olma stratejisinin bir parçasını oluşturmuştur. Bu noktada Rusya ile ilişkilerini normalleştirilmesi, Çin'in özellikle askeri ve ekonomik modernizasyonu için maddi ve siyasi destek sağlama açısından önem taşımaktadır. Çin bu sayede büyüyen ekonomisinin enerji ihtiyacını Rusya'dan karşılama ve güçlü Rus askeri teknolojisini kullanma imkanına sahip olacaktır. Böylece Çin, ABD'nin küresel hegemonyasına tek başına rakip olmayı planlamaktadır.⁵⁴⁴

Bu bağlamda, dünya olaylarının gelişimi, her iki ülkenin iç politikalarında meydana gelen gelişmeler, tarafların dünyaya ve birbirlerine bakış açılarını değiştirmiştir. Özellikle 1996'dan sonra, Rusya Federasyonu ve ÇHC arasındaki yakınlık ve dayanışma önemli bölgesel ve küresel konularda da vurgulanmaya başlanmıştır. Bu durum iki ülke

⁵⁴² Çaşın, **Rus İmparatorluk Stratejisi**, s. 378.

⁵⁴³ Sherman W. Garnett, "Limited Partnership: Russia-China Relations in a Changing Asia", **Report on the Russia-China Relations**, Carnegie Endowment for International Peace, 1998; <http://www.ceip.org/files/pdf/Decline.pdf> (Erişim: 14.05.2007).

⁵⁴⁴ Ibid.

arasında “stratejik ortaklığı” gündeme getirmiş ve 24 Nisan 1996’daki Pekin buluşmasında Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve ÇHC Devlet Başkanı Zian Zemin “21.Yüzyılın Eşiğinde Stratejik Ortaklık”ı başlatmıştır. İki lider, stratejik ortaklık deklarasyonu yanında, Moskova ile Pekin arasında “hot line” kurmayı da kararlaştıran 14 ikili antlaşmaya imza koymuşlardır. İki ülke arasında her türlü bilgi alış-verişi, askeri işbirliği, nükleer enerji ve sınırların istikrarına ilişkin işbirliği konularında çalışılması kararlaştırılmıştır.⁵⁴⁵

1996’daki “stratejik işbirliği” deklarasyonu ile iki ülke birbirlerini ABD’nin süper gücünün etkinliğini sınırlamaya yönelik birer stratejik karşı kanat olarak görmeye başlamıştır.⁵⁴⁶ 23 Nisan 1997’de Moskova’da imzalanan “Yeni Dünya Düzeninin İnşası” konusundaki deklarasyon ise ilişkilerin yeni boyutuna iyice açıklık kazandırmıştır.⁵⁴⁷ İkili ortaklığın uzun vadeli stratejik perspektifte güçlendirilmesini öngören bu deklarasyonda, adil bir dünya düzeninin kurulması ve çok kutupluluğun geliştirilmesi talepleri öne çıkarken, ABD’nin dünya hegemonyası eleştirilmiş ve BM yaptırımlarının istismarından duyulan endişe dile getirilmiştir. Her ne kadar, iki ülke de stratejik ortaklığın herhangi bir ülkeye yönelik bir “ittifak” olmadığını sıkça vurgulasa da, söylemlerindeki Amerikan karşıtlığı bu açıklamalarla bağdaşmamaktadır.⁵⁴⁸ Bu çerçevede, 23 Nisan 1997’de yapılan imzalanan deklarasyonun töreninde Yeltsin’in verdiği mesaj çok önemliydi. Yeltsin, “Bazıları, bizleri kendi

⁵⁴⁵ Malik, “The Roles of The United States, Russia and China in the New World Order: An Introduction”, Malik (der.), **The Roles of The United States, Russia and China in the New World Order**, s. 22-24.

⁵⁴⁶ Patmore, “Russia's Relations with China and Japan”, s. 331.

⁵⁴⁷ Ibid, s. 332.

⁵⁴⁸ Purtaş, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, s. 23-24.

isteklerini, nasıl davranmamız gerektiğini dikte edebilecekleri, tek kutuplu bir dünyaya sürüklemeye çalışıyor. Biz ise çok kutupluluk istiyoruz”⁵⁴⁹ diyordu.

Putin döneminde de Rusya-Çin ortaklık ilişkileri sürdürülmüştür. Bu dönemde ikili ilişkilerin en önemli gündem maddelerinden birisini ABD’nin kurmak istediği Ulusal Füze Savunma (NMD) sistemi oluşturmuştur. ABD’nin planlarına en çok Rusya ve Çin karşı çıkmış ve bu ortak tavır onları bir araya getirmiştir. Rusya, daha önce de belirtildiği gibi, NMD sistemi ile oluşan tehdidin kendi güvenliği ve uluslararası platformdaki etkisine zarar vereceğini düşünmekteydi. Diğer yandan, gelecek 30-50 yıl içinde Asya-Pasifik ekseninde ve dolayısıyla küresel eksende milli stratejik bir politika izlemeyi planlayan Çin, NMD sisteminin, güvenliğini tehdit etmesi dışında milli stratejisini gerçekleştirmesine de engel teşkil ettiği görüşündedir.⁵⁵⁰

Bu ortak çıkar çerçevesinde Şubat 2000 başında Rusya’dan bir askeri heyet, Çin ile birlikte ABD’nin füze savunma sistemine karşı ortak tavır geliştirmek amacıyla Pekin’i ziyaret etti.⁵⁵¹ Bu ziyaretin ardından 2001’de taraflar arasındaki yüksek düzey temaslar yoğunlaştı ve 16 Temmuz 2001’de Rusya ile Çin “İyi Komşuluk, Dostluk ve İşbirliği Anlaşması” imzaladılar.⁵⁵² Bu anlaşma beş önemli işbirliği alanının temelini oluşturması açısından önemlidir: 1) ABD hegemonyasını dengelemek için ortak hareket; 2) İki ülke arasındaki 4.300 km’lik sınırın hukuken belirlenmesi ve çizilmesi; 3) Silah satışı ve teknoloji transferi; 4) Enerji ve hammadde tedariki; 5) Orta Asya’daki İslami akımların gelişim ve yayılmasını durduracak önlemler.⁵⁵³ Bu anlaşmanı yorumlayan Ariel Cohen “Rusya, etkili bir Çin’le artan iyi ilişkiler

⁵⁴⁹ <http://www.kremlin.ru/events/articles/2008/05/201196/201220.shtml> (Erişim: 15.08.2008).

⁵⁵⁰ Syomin, **Rossiysko-Kitayskiye Otnoşeniya v Konse XX Veka**, s. 81.

⁵⁵¹ Ivo H. Dealder ve James M. Goldgeier, “What's Putin up to on NMD?”, **The Brookings Institution**; <http://www.brook.edu/views/op-ed/dealder/20000728.htm>. (Erişim: 06.05.2007).

⁵⁵² http://russian.china.org.cn/international/txt/2002-12/17/content_2031979.htm (Erişim: 15.08.2008).

⁵⁵³ İnce, “Rusya Federasyonu-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, s. 270.

kurmak ile Çin'in gücünü bölgesel ve global aktörler bularak dengelemeye çalışmak arasında bir seçim yapmak durumundadır” diyordu.⁵⁵⁴

Rusya-Çin ilişkilerinin ve yakınlaşma eğiliminin Temmuz 2001'den itibaren hız kazanması, iki ülke arasındaki mevcut sınır uyuşmazlıklarının çözüme kavuştuğu anlamına gelmemektedir. Nitekim, Amur ve Ussuri nehirleri yakınındaki adalar, bir anlamda Çin-Rusya ilişkilerinin gelecekteki muhtemel çatışma alanını oluşturmaktadır. 2005 istatistik verilerine göre Rusya'ya göç edip yaşayan Çinli nüfus 998 bin oluşturmaktadır ve Rusya, bu yasadışı göçü önlemede yetersiz kalmaktadır.⁵⁵⁵ Diğer yandan Çin ekonomisi, Rus ekonomisinden üç kat daha büyük ticaret hacmine sahiptir. İki ülke arasındaki ticaretin Rusya aleyhine gelişmesi ikili ilişkilere zarar vermektedir. Ayrıca Rusya ve Çin arasındaki silah ticareti de Rusya'yı endişelendirmektedir. Rusya kendi eliyle bu gücü besleyerek sonunda kendi etkinliğini kaybetmekten endişe duymaktadır.⁵⁵⁶

Bu çerçevede ABD, Rusya ve Çin arasında oluşan üçgende ABD, Çin ile Rusya'nın buluşma noktası olmuştur. Bu iki ülke, ABD ile olan ilişkilerinde birbirini koz olarak kullanmaktadır. Her iki ülke de, ABD'den ayrılacak durumda değillerdir ve en önemlisi bu ülkelerin orta ve uzun vadede stratejik hedefleri farklıdır. Dolayısıyla ABD'nin iki ülkeye yönelik farklı politikası hem iki ülkeyi dengelemeye hem de zayıflatmaya mahkum kılabilir.

3.1. Şanghay İşbirliği Örgütü

⁵⁵⁴ Ariel Cohen, “The Russia-China Friendship and Cooperation Treaty: A Strategic Shift in Eurasia”, **The Heritage Foundation**, Sayı 1459, Temmuz 2001, s. 12.

⁵⁵⁵ <http://demoscope.ru/weekly/znagi/larin/larin.pdf>, (Erişim: 11. 10. 2012)

⁵⁵⁶ Çaşın, **Rus İmparatorluk Stratejisi**, s. 378-379.

Rusya Federasyonu ve ÇHC, 25 Nisan 1996'dan itibaren ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmışlardır. Bu tarihte ÇHC ile sınır komşusu olan üç Orta Asya ülkesi Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile Rusya Federasyonu ve ÇHC Devlet Başkanlarının katılımıyla Şangay'da beşli bir zirve toplantısı yapılmıştır. Beş ülke arasında en üst düzeydeki bu buluşmada “Şangay Beşlisi” olarak adlandırılan inisiyatif oluşturulmuştur. Rus-Çin ortaklığının uluslararası boyutunu oluşturan Şangay Beşlisi, Rusya Federasyonu ve ÇHC'nin Orta Asya'daki kontrolünün ve etkinliğinin sürdürülmesi çabası olarak adlandırılmıştır.⁵⁵⁷

2000'lerden sonra Orta Asya cumhuriyetlerinin, Batı ile siyasi ve ekonomik ilişkilerinin güçlendirmeleri, NATO ile BİO çerçevesinde işbirliği yapmaları ve en önemlisi ABD'nin bu ülkelerde kendi askeri üslerini kuracağını açıklaması, Rusya ve Çin tarafından açık tehdit olarak algılanmıştır.⁵⁵⁸ Ayrıca hem Rusya hem de ÇHC, NATO'nun Yugoslavya operasyonundan sonra kendisini mağlup olmuş hissetmiş ve bir karşılık verme arayışına girmiştir.⁵⁵⁹ Orta Asya'da da kontrolü kaybedeceklerini düşünen iki büyük güç harekete geçme kararı almışlardır.⁵⁶⁰ Bu çerçevede, 1999'da yapılan Bişkek Zirvesi Şangay Beşlisi'nin dönüm noktası olmuştur. Batı'nın açıkça hedef olarak gösterildiği bu zirve sonunda, 12 maddelik bir deklarasyon yayınlanmıştır. Bu deklarasyonla taraflar, uluslararası terörizmle, uyuşturucu ticaretiyle, silah kaçakçılığıyla, kanunsuz göçler ve sınır ötesi tüm suç türleriyle, ayrılıkçılık ve aşırı dinciliğin yayılmasıyla etkin mücadelenin önemini belirterek beş ülkenin işbirliğini artıracığını ilan etmişlerdir. Ayrıca insan haklarının devletlerin içişlerine karışma aracı olarak kullanılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Böylece taraflar açıkça Çeçenistan ve Doğu

⁵⁵⁷ “Şangay İşbirliği Teşkilatı: Yeni Bir Blok mu?”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı 371, 2002, s. 64.

⁵⁵⁸ Syomin, **Rossiysko-Kitayskiye Otnoşeniya v Konse XX Veka**, s. 104.

⁵⁵⁹ Ibid, s. 101.

⁵⁶⁰ Purtaş, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, s. 25.

Türkistan'a ilişkin alınan önlemler ve yürütülen politikalara karşılıklı desteklerini göstermişlerdir.⁵⁶¹

Şangay Beşlisi, 2000'de yeni üyelerin katılımını gündemine almıştır. Bu çerçevede Özbekistan Ocak 2001'de bu inisiyatife katılma yönünde iradesini beyan etmiş, Özbekistan'ın bu beyanı Şangay Beşlisi'nin yönünü değiştirerek kurumsallaşmaya gidilmesinde etkili olmuştur.⁵⁶² Afganistan'la sınırdaş ve radikal İslam'ın en yaygın olduğu Orta Asya ülkesi olan Özbekistan, özellikle Afganistan konusunda, istediği düzeyde destek alamayınca, 1999'da BDT'nin askeri kanadı olan Kollektif Güvenlik Anlaşması'ndan ayrılmıştı. Fakat Afganistan'daki gelişmelere tek başına karşı koymada yeterli olamayan Özbekistan, yeniden Rusya'nın desteğine ihtiyaç duymuş ve bu örgüte katılmaya karar vermiştir.⁵⁶³

Özbekistan'ın katılımıyla, 15 Haziran 2001'de Şangay Beşlisi, "Şangay İşbirliği Örgütü"ne (ŞİÖ) dönüştürülmüştür. Kurucu deklarasyonda, Örgütün açıldık ilkesini benimseyerek yeni üyelerin katılımına ve diğer uluslararası örgütlerle işbirliğine açık olduğu, hiçbir üçüncü ülkeyi ya da tarafı hedef alan bir ittifak olmadığı ifade edilmiş, küresel stratejik denge ve istikrarın korunmasının öneminin altı çizilmiştir.⁵⁶⁴ Şangay'da yapılan zirvede imzalanan bir diğer önemli belge de, "Terörizm, Ayrılıkçılık ve Ekstremizmle Mücadeleye

⁵⁶¹ İdris Bal, "Rise of Shanghai Cooperation Organization in Eurasia", Ertan Efegil(der.), **Central Asia in the Post-Cold War Era: A System Analysis**, y.y.y., Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayını, 2002, s. 195-196.

⁵⁶² Şatlık Amanov, "Şanghay İşbirliği Örgütü: Orta Asya'ya Yeni Bir Demirperde mi İniyor?", **Stradigma**, Sayı 11, Aralık 2003, <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=vizyon> (Erişim: 07.03.07).

⁵⁶³ Alesandr Losiukov, "The Shanghai Summit", **International Affairs-A Russian Journal of World Politics**, Cilt 47, Sayı 6, 2001, s. 12-13.

⁵⁶⁴ http://russian.scosummit2006.org/shanghe/2006-04/22/content_244523.htm, (Erişim: 10.01.2009).

İlişkin Şangay Konvansiyonu”dur.⁵⁶⁵ “Üç kötülük” olarak adlandırılan terör, ayrılıkçılık ve aşırılıkla ortak mücadeleyi öngören bu konvansiyon, doğrudan üye ülkelerin yaşadığı sorunlarla ilgilidir. Terör ve aşırılık kavramları ile Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan’ı tehdit eden İslami akımlar, ayrılıkçılık kavramı ile de Çin’den ayrılmak isteyen Doğu Türkistan ve Rusya Federasyonu içinde bağımsızlık mücadelesi veren Çeçenistan anlaşılmaktadır.⁵⁶⁶

7 Haziran 2002’de Saint Petersburg’ta gerçekleştirilen zirve sonrasında örgütün tüzüğü kabul edilmiş; yayınlanan deklarasyon ŞİÖ’nün uluslararası hassas konulardaki tutumunu anlamak açısından önemli olmuştur.⁵⁶⁷ Deklarasyon’da öne çıkan hedefler şunlardı: Çok-kutupluluk ve uluslararası ilişkilerin demokratikleşmesi, dış politika konularında, karşılıklı çıkar doğrultusunda BM dahil tüm uluslararası örgütlerde ortak tutum sergilenmesi için çalışılması, örgütün kurumsallaşması sürecinin işletilmesi, ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi, küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı olumsuz etkilerin ortak bir şekilde aşılması, terörizm, ayrılıkçılık ve ekstremizmle mücadele, BM ve BM Güvenlik Konseyi’nin rolünün artırılması, nükleer silahların yayılmasının önüne geçilmesi ve Orta Asya’nın nükleer silahtan arındırılmış bir bölge olması. Deklarasyonda değinilen konular dikkate alındığında, Şangay İşbirliği Örgütü’nün jeopolitik etki iddiası taşıyan yeni bir devletlerarası güvenlik yapısı olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

⁵⁶⁵ <http://newsru.com/background/15jun2006/shos1.html>, (Erişim: 10.01.2009).

⁵⁶⁶ Genrikh Kireev, “The Serpentine Path to the Shanghai G-5”, **International Affairs: A Russian Journal of World Politics**, Cilt 49, Sayı 3, 2003, s. 89-90.

⁵⁶⁷ <http://missions.itu.int/~kazaks/rus/sco/sco07.htm>, (Erişim: 10.01.2009).

Şangay İşbirliği Örgütü'nün Çin'in projesi olduğu iddia edilmektedir.⁵⁶⁸ Çin'in ŞİÖ'den sağladığı kazanımlar dikkate alındığında bu tezin doğru olabileceği görülmektedir. ŞİÖ sayesinde Çin, kuzey batısını güvenlik altına almış ve Orta Asya'da etkinlik kurma şansı yakalamıştır. Büyüyen ekonomisi için enerji ihtiyacı çeken Çin, ŞİÖ ile Orta Asya doğal kaynaklarına ulaşmıştır. ŞİÖ ayrıca Çin'e barışçı bir zeminde Rusya'yı kontrol ve dengeleme fırsatı sunmuştur.⁵⁶⁹

Rusya Federasyonu ise, terörizm ve radikal İslam'ın Orta Asya Cumhuriyetlerinde etkili olmasının önüne geçebilmek için, terörizmle mücadelede uluslararası platformun genişletilmesi yolunda yeni bir atılım başlatmıştır. Rusya, ŞİÖ sayesinde bir yandan Sincan ve Tibet bölgesinde benzeri sorunları yaşayan ve Tayvan ile gerginliği devam eden Çin ile ortak politikalar üretmeyi, bir yandan da Orta Asya cumhuriyetleri üzerindeki geleneksel nüfuzunu muhafaza yolunda hedeflerini hayata geçirebilmeyi amaçlamıştır.⁵⁷⁰ Bununla birlikte, Rusya'nın ŞİÖ'den sağladığı kazanımlar Çin'le karşılaştırıldığında fazla değildir. Rusya, ŞİÖ içinde genellikle güvenlik konularına ağırlık vermiş ve örgütü, oluşturmaya çalıştığı “çok-kutuplu adil dünya düzeni” içinde öncülüğünü üstlendiği Avrasya kutbu olarak nitelendirmiştir.⁵⁷¹

2001 sonlarında başlayan ABD'nin Afganistan operasyonu ve bu ülkenin Afganistan'a yerleşmesi, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'da üs edinmesi, Rusya ve Çin'in bölgedeki konumu ve örgütün niteliğini değiştirmiştir. Buna cevap olarak ŞİÖ, terörle mücadeleyi kendi kuruluş amaçlarından biri

⁵⁶⁸ Syomin, *Rossiysko-Kitayskiye Otnoşeniya v Konse XX Veka*, s. 153.

⁵⁶⁹ Bal, “Rise of Shanghai Cooperation Organization in Eurasia”, s. 199.

⁵⁷⁰ Syomin, *Rossiysko-Kitayskiye Otnoşeniya v Konse XX Veka*, s. 162.

⁵⁷¹ Ibid, s. 167.

olarak kabul etmiştir. Bu bağlamda, hem Çin hem de Rusya'nın ŞİÖ'nün gelecekteki başarısında hayati çıkarları bulunduğu söylenebilir.⁵⁷²

Örgüt, 2004'de yapılan Astana Zirvesi'nde İran, Pakistan, Moğolistan ve Hindistan'ı gözlemci statüsünde kabul etmiştir.⁵⁷³ Örgüt'ün genişleme coğrafyası önemli ipuçları vermektedir. Örgüt gözlemci ülkeler ile birlikte 37 milyon km'lik bir alanı ve 2.7 milyar civarında bir nüfusu kapsamaktadır. Söz konusu coğrafya dünya enerji kaynaklarının önemli bir bölümünü içermektedir. Örgüt'ün ayırt edici bir diğer özelliği ise üye ve gözlemci devletlerden bazılarının nükleer silaha sahip olmalarıdır.

ŞİÖ'ü Rusya dış politikasında önemli bir konuma sahiptir. Putin daha iktidarının ilk günlerinde Rusya'nın "Asya Kartı"nı etkin kullanma arzusunun sinyallerini vermişti. Bu kapsamda, ikili ilişkileri ve çoğunluğu Rusya'nın liderliğinde oluşturulmuş bölgesel örgütlenmeleri harekete geçirmeyi amaçlayan Putin'in stratejisi, 11 Eylül terör saldırılarının ardından Afganistan'a yapılan operasyon ile birlikte önem kazanmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından eski Sovyet cumhuriyetlerini bir arada tutmayı amaçlayan bölgesel örgütlerden farklı olarak Çin Halk Cumhuriyeti ile işbirliği zemini sağlayan ŞİÖ, yeni stratejinin esaslarından birini oluşturmuştur. Genel hatlarıyla Rusya'nın ŞİÖ'ye yaklaşımının aşağıdaki unsurlar etrafında şekillendiği görülmektedir. Bu unsurların başında Orta Asya coğrafyasında Rusya'nın etkinlik mücadelesi gelmektedir. ABD'nin Rusya'nın etki alanı olarak tanımladığı ve benimsediği coğrafyada Özbekistan ve Kırgızistan topraklarında iki askeri üs elde etmesi,

⁵⁷² Şatlık Amanov, "Şanghay İşbirliği Örgütü: Orta Asya'ya Yeni Bir Demirperde mi İniyor?", **Stradigma**, Sayı 11, Aralık 2003, <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=vizyon> (Erişim: 07.03.07).

⁵⁷³ http://www.businesspress.ru/newspaper/article_mId_40_aId_345837.html, (Erişim: 10.01.2009).

dahası Orta Asya ülkelerinin Washington yönetimi ile doğrudan ilişki kurma imkanına erişmiş olmaları Moskova açısından bir sorun olarak algılanmıştır. Nitekim söz konusu bölge bağımsızlık sonrasında dahi hem Moskova hem de uluslararası kamuoyu tarafından Rusya'nın öncelikli etki alanı olarak benimsenmiştir.⁵⁷⁴ Rusya'nın bağımsızlık sonrası Orta Asya politikası konusunda gelgitler yaşadığı dönem 1993'den itibaren "yakın çevre doktrini" ile formüle edilmiştir.⁵⁷⁵ Bu yaklaşım Rusya'nın Orta Asya ile ilişkilerini ayrıcalıklı bir şekilde değerlendirmekte, tam emperyal olmamakla birlikte Orta Asya devletleri ile Rusya arasındaki özel ilişkiyi tasvir etmektedir. 1994'ten itibaren ise Rus dış politikası giderek katılaşmıştır.⁵⁷⁶ Uygulamaya konulan Rus dış politikasının temel parametrelerini Orta Asya'yı da yakından ilgilendiren konular oluşturmaktadır. Bunlar arasında en dikkat çekici olanlar Rusya'nın tüm eski Sovyet coğrafyasında istikrarın garantisi olduğu, Rusya'nın öncelikli dış politika amacının BDT olduğu ve Rusya'nın yakın çevrede yaşayan Rusların haklarını savunması gerektiğidir. Rusya'nın söz konusu güvenlik ve dış politika doktrininin aslında egemen hiçbir devlet tarafından olumlu karşılanamayacak müdahale sinyalleri vermesine karşın, Orta Asya devletleri içinde bulundukları durumun etkisiyle bu yaklaşıma tepkisiz karşılamıştır. Rusya'nın ABD'nin gerçekleştirdiği Afganistan operasyonuna destek vermesi, bölgede ABD'nin elini kolaylaştıran etkenler arasında yer almıştır. Bölge devletlerinin Rusya'nın zaman zaman egemenlik sınırlarını zorlayacak biçimde müdahalelerini dengelemek açısından Washington'la ilişkilere hız vermesi,

⁵⁷⁴ Syomin, **Rossiysko-Kitayskiye Otnoşeniya v Konse XX Veka**, s. 180.

⁵⁷⁵ Oktay Tanrısever, "Rusya Federasyonu'nun Orta Asya- Kafkasya Politikası: Yakın Çevre Doktrininin İflası", Mustafa Aydın (der.), **Küresel Politikada Orta Asya; Avrasya Üçlemesi 1**, Ankara, Nobel Yayınları, Mayıs 2005, s. 45.

⁵⁷⁶ Esra Hatipoğlu, "Yeltsin (1990-1999) ve Putin (2000-) Döneminde Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Politikası", Emine Gürsoy Naskali ve Erdal Şahin (der.), **Bağımsızlıklarının 10'uncu Yılında Türk Cumhuriyetleri**, y.y.y., Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayını, 2002, s. 187.

Moskova açısından yeni girişimleri kaçınılmaz kılmıştır. Bu süreç içerisinde Gürcistan ve Ukrayna'dan sonra devrim rüzgarından Kırgızistan'ın da etkilenmesi, önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Moskova için ülkelerinde tüm olumlu koşulların sağlanması noktasında bugüne kadar çaba sarf etmiş Orta Asya liderlerinin koltuklarını sallama potansiyeline sahip böyle bir hareket Rusya'yı tedirgin etmiştir.

Rusya Federasyonu'nu ŞİÖ konusunda motive eden bir diğer unsur, Örgüt'ün Rusya-Çin ilişkilerine yaptığı katkı olarak değerlendirilebilir. Moskova, ŞİÖ'yü bölgede Çin ile işbirliği fırsatlarını değerlendirebileceği bir platform olarak nitelendirmekte, karışık güç dengesini sağlamaya yönelik bir oluşum olarak görmektedir. Diğer taraftan karasal olarak kuşatılmış bir bölge olan Orta Asya, Çin ve Rusya'nın stratejik işbirliği imkanlarını test edebilecekleri en uygun bölge olarak belirlemektedir. Moskova gibi Pekin'in de ABD'nin yeni dünya düzeni projesine karşı olan tavrı iki önemli bölgesel gücü yakınlaştırmaktadır. Güvenli bir Çin sınırına sahip olmak, Pekin ile ticari ve askeri ilişkiler geliştirmek Moskova'nın sınırlı enerjisini başka alanlarda yoğunlaştırması açısından önemlidir. Bu bakımdan Rusya, Çin ile karşılıklı güven ortamının oluşturulması açısından ŞİÖ'ye ayrı bir misyon yüklemektedir.

Diğer taraftan ŞİÖ başta ABD olmak üzere Moskova'nın Batı ile ilişkileri açısından da önemli bir kuruluştur. Örgüt'ün bulunduğu coğrafyada etkisini her geçen gün arttırması Moskova'nın prestijini arttırmakta ve Örgüt'ün bloklaşma olasılığı Batı tarafından tedirginlikle karşılanmaktadır.

Son yıllarda Çin-Rus ortaklığının başarısı, her iki taraftaki liderlerin müşterek menfaat alanları bulmalarına ve bunlar üzerine ortaklık inşa etmelerine

dayanmaktadır. Her iki taraf, muhtemel sürtüşme noktalarını ya ortadan kaldırdı, ya görmezden geldi, ya da iddialarından vazgeçti.⁵⁷⁷ Her iki ülke de, insan hakları ve antidemokratik politikaları nedeniyle ABD tarafından eleştirilmekte ve bundan rahatsızlık duymaktadır. Rusya ile Çin'in birçok uluslararası soruna olan bakış açıları son olarak İran ve Kuzey Kore örneklerinde de görüldüğü üzere birbirine benzemektedir.

Rusya ile Çin'in siyasi bağlamda bir başka ortak yanı ise, Japonya ile sınır sorunudur. Bu konuda Moskova ile Pekin, ara sıra Japonya'nın bütün komşularıyla sınır sorunu yaşadığına dair ortak beyanlarda bulunmaktan çekinmemektedir. Rusya ile Çin'in kendi aralarındaki sınır sorununu çözmeleri ise bu konuda Japonya'ya karşı baskı uygulayabilmelerini sağladığı gibi, iki ülke arasında ekonomik ilişkilerin gelişmesini de hızlandırmıştır. Nitekim, son yıllarda Çin ile Rusya'nın arasında iktisadi, ticari temaslar ve işbirliğinin sürekli yoğunlaştığı dikkatlerden kaçmamaktadır. 2005'de Çin ve Rusya arasında gerçekleştirilen ticaret hacmi bir önceki yıla oranla yüzde 30 artarak, 29.1 milyar Amerikan dolarına ulaşmıştı.

Putin'in 2006'da gerçekleştirdiği Çin ziyareti Rusya-Çin ilişkilerinin dönüm noktalarından biri olmuştur.⁵⁷⁸ Ziyaretin en önemli gündemi başta enerji olmak üzere ticari ilişkilerdi. Tarafların imzaladığı 29 belgeden 28'i ekonomik mahiyet taşımaktaydı. Bunlardan en önemlisi, Gazprom ile Çin CNPS şirketi arasında imzalanmıştır. Buna göre, her birinden yılda 40'ar milyar metreküp gaz olmak üzere Batı ve Doğu Sibirya'dan, yani iki ayrı yönden gazın ihraç edilmesi konusunda taraflar

⁵⁷⁷ Sherman Garnett, "Çin-Rusya Stratejik Ortaklığının Tehlikeleri", Tezkan, (der.), **Uzak ve Eski Komşumuz Çin**, s. 122-126.

⁵⁷⁸ <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1143181920>, (Erişim: 07.09.2008).

anlaşmaya varmıştır⁵⁷⁹ ve bu miktar şu an Rusya'nın Avrupa'ya ihraç ettiği gazın yarısından fazlasını oluşturmaktadır.

Bu boru hatları, Rus gazının Güney ve Güneydoğu Asya'nın diğer ülkelerine ihracatını sağlayacak ve böylece Rusya'nın Avrupa'ya bağımlılığını azaltacaktır. Ayrıca Rusya, Çin'i enerji konusunda kendine bağımlı kılmaya çalışmaktadır. Rusya, Avrupa'nın ihtiyacı olan gazı ancak rekabet ederek ve Rusya ile daha iyi ilişkiler kurarak elde edebileceği mesajını da vermiştir. Diğer taraftan, Çin'in uzun süreden beri istediği Rusya'dan Datsiz şehrine petrol boru hattının inşa edilmesi konusunda taraflar bir ön anlaşmaya varmıştır.⁵⁸⁰ Bununla birlikte, Rus petrolünün Çin ve Japonya'nın ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamayacağı konusu da gündeme gelmektedir. Böylece Moskova, petrolü de Çin ve Japonya ile ilişkilerinde bir araç olarak kullanabilecektir. Enerji konusunun Rusya ile Japonya arasındaki sınır sorununun çözümünde de ön plana çıkması beklenilebilir. Enerji alanında bir başka anlaşma ise, Rus elektriğinin Çin'e ihracatını öngörmektedir. 2015'de hayata geçirilecek olan proje, yılda 60 milyar kilovat/saat elektriğin ihracatını sağlayacaktır.⁵⁸¹ Putin, Rusya'nın Çin'in gelişen atom enerji politikasında da yer almaya hazır bulunduğunu bildirmiştir. Nitekim, Rus *Atomstroyeksport* şirketi, her biri 1-2 milyar dolar değerinde olan dört atom reaktörünün Çin'de inşasına talip olmuştur. Bunların dışında Rusya ve Çin, üçüncü ülkelerde ortak projeleri finanse etme konusunda da anlaşmaya varmıştır. Bu çerçevede, Rus *Vneštorgbank* ile Çinli *Eksimbank* Kazakistan'ın başkenti Astana'da "Moskova" adlı iş merkezinin inşasını finanse edecektir. İki ülke, askeri alanda da güçlü bir işbirliği sergilemektedir. Bu

⁵⁷⁹ Natalya Grib, Anna Skornyakova ve Natalya Skorlîgina, "Kitay Vzyat Sıryem", **Kommersant**, 22 Mart 2006.

⁵⁸⁰ Olga Pavlova, "Putin Polojil Na Çaşu Vesov Kitay", **Telegraf**, 23 Mart 2006.

⁵⁸¹ Natalya Melikova, "Severo-Yevropeyskiy Gazoprovod Po Kitayski", **Nezavisimaya Gazeta**, 22 Mart 2006.

noktada, Çin'e karşı ABD ve AB'nin uygulamakta olduğu silah ambargosu Rusya'nın işine gelmekte ve Rusya yıllık 3 milyar dolarlık silah satışıyla, Çin'in tek modern silah ve askeri teknoloji kaynağı ülke olarak karşımıza çıkmaktadır.

Putin'in bu ziyareti sırasında taraflar milyarlarca dolarlık projelere imza atmalarına rağmen, iki tarafda aralarındaki ticari ilişki potansiyelinin daha yüksek olduğunun ve bu potansiyelin tamamen kullanılmadığının altını çizmiştir.⁵⁸² Putin nükleer enerji, tıp, uzay, teknoloji alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Rusya'da faaliyet gösteren onlarca Çinli şirkete 2 milyar dolar civarında yatırım yapacak şirketlerin ekleneceği de açıklanmıştır. Rus şirketlerinin Çin'deki yatırımları ise 500 milyon dolar seviyesindedir.

3.2. Rusya-Çin-Hindistan Stratejik Üçgeni

Rusya'nın Çin'e yönelik dış politikasının önemli ayaklarından biri de Rusya-Çin-Hindistan Stratejik Üçgeni oluşturma çabasıdır. Rusya Federasyonu, bir yandan 1996'dan itibaren ÇHC ile "stratejik ortaklık" geliştirirken, diğer yandan da Güney Asya'nın bir diğer yükselen gücü olan Hindistan'la ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Rusya, Hindistan ile olan ilişkisini "Stratejik Partner İlişkisi" olarak biçimlendirmiştir. Böylece her iki ülke ile de ikili işbirliği kuran Rusya, bu ilişkilerin üçlü hale getirilmesini ve bir Rusya-Çin-Hindistan Stratejik Üçgeni oluşturulması düşüncesini ortaya atmıştır.⁵⁸³

⁵⁸² http://russian.china.org.cn/international/archive/pujing/node_2136698.htm, (Erişim: 10.01.2009).

⁵⁸³ Erkin Ekrem, "Çin Perspektifiyle Rusya-Çin-Hindistan Üçgen Stratejisi", **Stratejik Analiz**, Cilt 4, Sayı 39, Temmuz 2003, s. 78-79.

Özellikle 2000’de Putin’in işbaşına gelmesinden sonra Rusya’nın bu yöndeki çabaları hız kazanmıştır. Bu dönemde yapılan karşılıklı ziyaretlerde Rusya Devlet Başkanı Putin, Rusya’nın Çin ve Hindistan ile birlikte Asya’da ortak çıkarlara sahip olduğunu ve üç ülkenin her alanda işbirliğini artırmasının uluslararası sistemin çok-kutuplu şekilde yeniden yapılandırılması için gerekli olduğunu ifade etmiştir. Bu ortaklık, temelde Rusya’nın Asya politikasının bir parçasıdır. Rusya’nın Asya politikası, Çin ile stratejik işbirliğini geliştirmek, Hindistan ile stratejik ortaklık ilişkisine önem vermek, Japonya ile siyasi ve ekonomik ilişkisini geliştirmek, ABD’nin bölgedeki etkisini kırmak, çok-kutuplu dünya düzeni oluşturmak, Rusya - Çin - Hindistan üçgeni çerçevesinde Asya’da dengeyi sağlamaktır.⁵⁸⁴

Rusya Bilimler Akademisi Uzakdoğu Araştırma Enstitüsü başkanı Mikhail Titarenko, 11 Eylül sonrasında ABD’nin terörizm karşıtı ittifak nedeniyle hegemonyasını güçlendirdiğini ve ortaya çıkan konjonktürün Rusya, Çin ve Hindistan’ın barışçıl ortamda ve stratejik ortaklık ilişkileri üzerinde üçlü ilişkilerini geliştirmelerini zorunlu kıldığını iddia etmiştir. Titarenko, ancak üç ülkenin işbirliği yapabildiği taktirde ABD’nin tek taraflı hareketinin engellenebileceğini ve adil ve demokratik bir dünya düzeni oluşturulabileceğini dile getirmiştir. Ayrıca üç ülkenin tek başına ABD’yi dengeleyemeyeceğini, fakat birlikte sağlam bir cephe oluşturarak ABD’nin küresel hegemonyasının dengelenebileceğini öne sürmüştür.⁵⁸⁵

Çin ve Hindistan, Rusya’nın teknolojik silahlarının en önemli müşterileridir. Kimi uzmanlara göre, Rusya’nın Hindistan’a silah satışı Çin - Hindistan ikili ilişkileriyle bağlantılıdır. İkili ilişkilerin gergin olmasının Rusya’nın silahlarını

⁵⁸⁴ Robert Marguand, “Putin Pushes “Strategic Triangle with China and India”, **The Christian Science Monitor**, 6 Aralık 2002, <http://www.csmonitor.com/2002/1206/p01s03-uspo.html> (Erişim: 03.03.07).

⁵⁸⁵ Mikhail Titarenko, “Russia, China and India in a Globalized World”, **International Affairs-A Russian Journal of World Politics**, Cilt 48, Sayı 4, 2002, s. 65-67.

rahat satabilmesine yol açtığı, aynı zamanda Rusya'nın, iki ülke arasında arabulucu rolü üstlenerek kendi etkisini artırmaya çalıştığı belirtilmektedir.⁵⁸⁶

Rusya Devlet Başkanı Putin Aralık 2002'deki Çin ve Hindistan ziyareti neticesi, Çin ile enerji anlaşması ve Hindistan ile de büyük miktarda silah anlaşması yapılmıştır. Çin, Rusya'nın Hindistan'la yaptığı bu anlaşmaya tepki göstermiştir. Çünkü bu anlaşmanın gerçekleşmesiyle Hindistan ordusu gücünü artırmakla kalmayacak, aynı zamanda Pakistan dahil bütün Güney Asya'da askeri üstünlük sağlamış ve böylece Güney Asya'daki hassas dengeler bozulmuş olacaktır. Hindistan'ın stratejik üçgen ilişkisine destek vermesinin en önemli sebebi, ABD ve Çin'i dengeleme düşüncesidir. Ancak Hindistan'ın bölgesel güç olması, Rusya ve Çin'in desteğinden uzak gerçekleşemez. Hindistan'ın asıl amacı, bu stratejik üçgen ilişkisinden yararlanarak ABD'den bağımsız bir dış politika sergilemektir.⁵⁸⁷

Çin ise Rusya'nın yürütmeye çalıştığı stratejik üçgen ilişkisine temkinli yaklaşmaktadır. Bazı Çinli uzmanlara göre, Batı dünyası her zaman Rusya'nın birinci seçeneği olmuştur ve Moskova, hem üçgen işbirliği ile Batı gücünü kısıtlamak istemekte, hem de Batılıları gücendirmemeye çalışmaktadır. Ayrıca bu üç ülkenin de temel çıkarı ekonomik kalkınmadır ve mali, teknolojik açıdan hepsi ABD'ye muhtaçtır. Bu bakımdan Çin, ABD ile ilişkilerinde daha yapıcı ve uzlaştırıcı bir politikayı tercih etmektedir.⁵⁸⁸

Stratejik üçgen ilişkisinde en büyük sorun Çin ile Hindistan ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Çin ile Hindistan arasındaki başlıca sorunlar; sınır sorunu, Tibet

⁵⁸⁶ Ekrem, "Çin Perspektifiyle Rusya-Çin-Hindistan Üçgen Stratejisi", s. 79.

⁵⁸⁷ Matthew Oresman, "Fear Not the Russia-China-India Triangle", The National Interest, Cilt 1, Sayı 16/17, Aralık 2002- Ocak 2003, s. 54-55.

⁵⁸⁸ Ekrem, "Çin Perspektifiyle Rusya-Çin-Hindistan Üçgen Stratejisi", s. 79-80.

meselesi, Pakistan ve Keşmir sorunu ve karşılıklı güvensizlik sorunudur. Ayrıca Hindistan uzay çalışmalarına hız vermiştir ve Çin'in rakibi olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, Çin ve Hindistan terörizme, etnik ve dini ayrılıkçılara karşı ortak görüşleri paylaşmaktadırlar. Örneğin Rusya'nın Çeçenistan sorunu, Çin'in Uygur Sorunu ve Hindistan'ın Keşmir sorunu gibi. Fakat Çin ile Hindistan arasında küresel ve bölgesel konularda önemli fikir ayrılıkları bulunmaktadır ve Çin-Hindistan Stratejik ilişkisi henüz oluşmamıştır.

Sonuç olarak Rusya'nın stratejik üçgen planı, sadece Rusya-Çin ve Rusya-Hindistan ikili ilişkileri çerçevesinde sınırlı kalmış, bu ikili ilişkiler uluslararası konjonktür (ABD ve NATO faktörü, Dünya Ticaret Örgütü), ikili siyasi, ekonomik ve askeri ilişkilerin sağlam zemine oturtulamaması gibi parametrelerden dolayı zayıf kalmıştır. Farklı çıkarları olan Rusya, Çin ve Hindistan arasında sadece ABD karşıtı duygusal bir işbirliğinin ömrü fazla uzun sürmeyecektir. Bu nedenle gelecekte, bölgede yükselen bu üç güç ortak maddi ve manevi çıkarlara sahip olmadıkça, bu ittifakın oluşması mümkün görünmemektedir.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak, Rusya dış politikasının belirlenmesinde etki yapan dış faktörler olarak ABD, Avrupa ve Çin'in öneminin yakın gelecek için büyük olacağını söylemek mümkündür. Rusya'nın bu ülkelerle ilişkileri tüm uluslararası düzeni etkileyecektir. Kurulacak Yeni Dünya Düzeni'nde Rusya'nın konumunun ve gücünün belirlenmesinde iç etkenler kadar dış etkenler de, yani Rusya'nın yukarıda sıraladığımız ülkelerle ilişkileri de ciddi önem arz edecektir. Bu bağlamda Rusya'nın dış politika stratejisinin temel hedefleri arasında ABD, Avrupa ve Çin'le ilişkilerinin, Rusya'nın dünyayı yöneten güç merkezlerinden biri olması konsepti çerçevesinde geliştirilmesi gelecektir.

SONUÇ

SSCB'nin dağılmasıyla, dünyada dengeler değişmiş, Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu uluslararası siyasi sistemi son bulmuştur. Değişen bu uluslararası yapıda en

büyük değişimlerden birisini de Rusya Federasyonu yaşamıştır. Rusya, bu yeni dönemde kendi kimliğini, özellikle dışa dönük kimliğini tanımlamakta güçlük çekmiştir. Böylesi bir güvenlik algılaması ortamında, Rusya'nın kendisini ve dış dünya ile ilişkilerini nasıl tanımlayacağı konusu da uluslararası sistem açısından önem kazanmıştır. Çünkü Rusya, yeni dönemde karşılaştığı ekonomik ve siyasi sorunlara rağmen, Avrupa'dan Asya'ya uzanan geniş coğrafyası, doğal kaynakları ve nükleer silahları ile hala uluslararası sistemde büyük bir güç ve anahtar ülke konumundadır.

Rusya'nın yeniden yapılanma ve kimliğini tanımlama süreci, temelde Rusya'nın Batıya entegrasyonunun mümkün olan en kısa zamanda gerçekleşmesini savunan *Atlantikçiler* ile Rusya'nın yüzünü tamamen Batıya yönlendirilmesi yerine, Avrupa ile Asya arasında bir köprü olarak belirgin bir jeopolitik rol oynamasını savunan *Avrasyacılar* arasındaki mücadele çerçevesinde gelişmiştir. Bu mücadelede zamanla Avrasyacıların Atlantikçilere üstün gelmesiyle yeni Rus dış politikasının temeli “yakın çevre” olarak ortaya çıkmıştır. Bu politika çerçevesinde Kafkasya ve Orta Asya, Rusya'nın stratejik ulusal çıkar alanı olarak kabul edilmiş, bu noktadan sonra Rusya'nın tüm siyasi, ekonomik, kültürel ve stratejik politikaları bu alanın korunması üzerine şekillenmiştir.

Soğuk Savaş sonrası yeniden şekillenen uluslararası sistemde küresel güç olarak bir rol üstlenemeyeceğinin farkında olan Rusya, 21. yüzyılın fırsatlar bölgesi olarak değerlendirilen Avrasya'da etkin güç olmaya çaba harcamaktadır. Rusya Avrasya'da büyük güç olma çabasını, küresel güce tekrar ulaşmada bir atlama taşı olarak görmektedir. Bu nedenle, 1994'den başlayarak giderek sertleşen Rus dış politikası, Rusya'yı yeniden hesaba katılması gereken bir güç haline getirmiştir.

Soğuk Savaş'ın sonrası Rusya'nın karşı karşıya kaldığı önemli sorunlardan biri "demokratikleşme", liberalleşme sorunuydu. Siyasal sistemde meydana gelen değişikliklerin dış politikanın belirlenmesinde de önmeli etkileri olmuştur. SSCB döneminde, Rusya dış politikasının hedef ve önceliklerinin belirlenmesinde etkili olan Komünist Parti merkez idaresi yöneticileri, Dışişleri Bakanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı üst düzey yetkilileri iken, SSCB'nin dağılma sürecini takiben yeni Anayasa'nın kabulü ile Devlet Başkanı'nın, Başbakan'ın, Dışişleri Bakanlığı'nın, Parlamento'nun dış politikanın belirlenmesi sürecinde önemli aktör olduğunu söylebiliriz. Bunun yanı sıra, özellikle Yeltsin'in başkanlığı döneminde ayrı-ayrı çıkar gruplarının, oligarkların dış politikanın belirlenmesi sürecini etkilemiştir. Putin'in iktidara gelmesi ile devletin yeniden tanımlanması, hükümet dışı politik/ekonomik aktörlerin etki alanlarının sınırlandırılması ve federal merkez ile federal birimler arasındaki yetki ve sorumluluk paylaşımının yeniden yapılandırılması yoluna gidildi. Rusya'da Putin ile iç ve dış politikada önemli değişiklikler başlamıştır. Federasyon unsurlarının yetkileri kısıtlanmış, federal merkezin rolü artırılmış, oligarklar hükümetten uzaklaştırılmıştır. Putin'in Rusya dış politikasında gerçekleştirdiği değişiklikleri ise kısaca ekonomik çıkarların öncelik taşınması, yakın çevre, Rusya sınırları dışında yaşayan Rus azınlığının haklarının korunması, çok yönlü dış politika izlemesi şeklinde sıralamak mümkündür. Putin'in Rusya'nın enerji gücünü dış politika aracı olarak etkili bir biçimde kullandığı görülmektedir. Putin ile başlayan yenilikleri, değişen uluslararası sistemde Rusya'nın yerini belirlemek, sınır bütünlüğünü ve geleneksel etki alanlarını korumak ile dünya sorunlarına BM çerçevesinde çözüm bulmak olarak sıralamak mümkündür. Putin

yönetimince alınan kararlar ve uygulanan politikalar Rusya halkının hükümete güvenini artırmış, devletlerarası imajının düzelmesine de katkı sağlamıştır.

Putin'in iktidara gelmesi ile dış politikada “uzlaşmacı jeopolitik model” benimsenmiştir. Bu model çerçevesinde uygulamaya konulan yeni Ulusal Güvenlik Konsepti ile Rusya'nın uluslararası arenadaki konumunu güçlendirerek, jeopolitik bağımsızlığını sağlaması hedeflenmiştir. 11 Eylül 2001 olayları Rusya'nın Yakın Çevre politikasının uygulanmasında terörle mücadele olgusundan destek almasına yol açarak, elindeki kozları artırmıştır. Diğer yandan, böyle bir saldırının Rusya'ya yönelik olarak da gerçekleşme ihtimalinin tartışıldığı bir dönemde çeçenlerce gerçekleştirilen Moskova'daki tiyatro baskını, “Rus 11 Eylül'ü” olarak değerlendirilmiştir. Tiyatro baskını Rusya ulusal güvenlik algılamasına da önemli etkilerde bulunmuş, ABD'nin terör merkezli yeni ulusal güvenlik tehdit algılamasına benzeyen bir anlayış, Rus dış politikasına da yansımıştır. Bu çerçevede Putin'in dış politikası “terörizmle savaş” bağlamında meşrulaştırılarak daha sert hale gelmiştir.

11 Eylül saldırıları, ABD-Rusya ilişkilerinde de bir dönüm noktası olmuştur. Putin yönetiminin uluslararası terörizmle savaşta ABD ile aynı koalisyon içinde yer alması, iki ülkenin ortak tehdit karşısında sınırlı da olsa ortaklık kurmasını sağlamıştır. Afganistan operasyonu sırasında devam eden bu ortaklık, Irak, Orta Asya ve Kafkasya bölgelerinde rekabetin ve işbirliğinin iç içe geçtiği bir durum almıştır.

Sovyetler Birliği'nin yıkılışı, küresel ve bölgesel dengeler üzerinde yeni bir siyasal ve jeopolitik denge yaratmıştır. Bu çerçevede Avrasya'da ortaya çıkan bu güç boşluğunu doldurma çabaları Soğuk Savaş sonrasına damgasını vurmuştur. “Avrasya'ya hakim olan dünyaya hakim olur” yaklaşımını temel alan ABD, küresel

hegemonyasını korumak ve daha da artırmak için “büyük oyun” olarak adlandırılan siyasi gelişmelerin en önemli aktörü haline gelmiştir. Diğer yandan, Çin ve Hindistan buna karşı denge arayışına girişmişlerdir. Fakat Doğulu güçlerin bu dengeleme çabaları bir yandan Atlantik ekseninde Anglo-Sakson ittifakının yeniden güçlenmesine, diğer yandan da Avrupa’da Almanya-Fransa birlikteliğinin AGSK/AB kartını ön plana çıkartmalarına neden olmuştur.

Bu doğrultuda Rusya’nın çok kutuplu dünya düzeni doktrini, Avrasya’da bir güç dengesi oluşturulmasını ve ABD’yle işbirliğinin yerine rekabeti öngörmüştür. Bu doktrin, Rusya’nın ABD’yi kısmen de olsa dengelenmesi esasına dayanmaktadır. Bu dengeleme kısmen olacaktır, çünkü Rusya ne bugün, ne de yakın gelecekte Amerikan hegemonyasına karşı kutup rolünü üstlenme imkanına sahip değildir. Bu nedenle söz konusu doktrinin gerçekleşmesi Rusya’nın diğer devletlerle ittifakı ile mümkündür. Bu dengeleme çabaları çerçevesinde Rusya, Çin, Hindistan ve AB üyesi bazı ülkeler ile ittifaklar kurmaya çalışmaktadır.

Rusya, Çin ile kurduğu stratejik işbirliğini bölgesel anlamda daha da güçlendirmek için Hindistan’ı bu işbirliğine dahil etmeye çalışmaktadır. Bu üçgende Rusya, açığı, kendisinin sürekli arabuluculuğunu gerektiren Çin-Hindistan rekabeti ile kapatmayı öngörmektedir. Fakat bütün bunlar sadece proje halindedir ve bu stratejik üçgenin oluşabilmesi için öncelikle Çin-Hindistan ilişkilerinin sağlam bir temele oturtulması gerekmektedir.

Rusya’nın ABD hegemonyasını dengeleme çabalarının son ayağını ise AB ile geliştirmeye çalıştığı işbirliği oluşturmaktadır. Rusya ABD hegemonyasından rahatsızlıklarını açıkça dile getiren ve uluslararası alanda çoğu gelişmede Rusya ile benzer tavır takınan Almanya ve Fransa ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır.

Bir dönem Yeltsin'in de giriştiği "Üçlü Zirve" gibi oluşumlarla amaçlanan Almanya ve Fransa ile ortak hareket etme, batı ülkeleri arasındaki anlaşmazlıkları değerlendirerek Rus çıkarlarını koruma amacına yöneliktir. AB'nin uluslararası alanda etkin bir aktör olarak varlığını kanıtlayıncaya kadar Rusya ile ABD'yi dengeleyecek türden bir ilişki kurma ihtimali oldukça zayıftır.

Rusya'nın dönüşüm süreci kapsamında oynadığı ve oynayabileceği roller değişse de, uluslararası sistemdeki etkisinin sürekliliğini koruyacağı düşünülmektedir. Temelde Rusya'nın, ABD karşısında uğradığı prestij kaybı ile içinde bulunduğu güç kaybı psikolojik baskısını uluslararası ve ulusal alanda azaltabilmek için ısrarla çok-kutuplu düzen söylemlerini ön plana çıkarma çabası içinde olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, yakın gelecekte Rusya ile ABD arasında yeni bir küresel mücadele döneminin yaşanması olasılığı birtakım nedenlerle oldukça düşüktür.

Öncelikle Rusya bugün küresel hegemonya iddiasını kaldırma gücüne sahip değildir. Rusya, kapitalizme alternatif değerler sistemi sunamamakta ve temel Amerikan çıkarlarına meydan okuyamamaktadır. Moskova ve Washington arasındaki en önemli anlaşmazlıklar bile, Rusya'nın tüm tepkisine rağmen, büyük ölçüde ABD'nin isteği şeklinde çözüme kavuşmakta ya da bu süreçlerde Rusya saf dışı bırakılmaktadır. Bu çerçevede, Batıdan tüm farkına rağmen Rusya, liberal-demokratik rejime geçme ve uluslararası ekonomik sisteme entegre olma çabaları ile yavaş yavaş ABD benzeri bir devlete dönüşmeye başlamıştır.

Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrası Rusya dış politikasında aktif olarak ulusal çıkarların savunulmasına ve etkinlik alanlarının genişletilmesine kadar uzun bir oluşum sürecinden geçtiğini söyleyebiliriz. Rusya'nın uluslararası sistemde güç

merkezi olma potansiyelinin mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bunun gerçekleştirilebilmesi için ülke yönetiminin etkinliğinin artırılması, izlenilen dış politikada iç ve dış etkenlerin doğru değerlendirilerek belirlenen stratejinin uygulanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akgün, Mensur ve Turan Aydın, **Türkiye-Rusya İlişkilerinde Yapısal Sorunlar ve Çözüm Önerileri**, İstanbul, TÜSİAD, 1999.

Armaoğlu, Fahir, **20 Yüzyıl Siyasi Tarihi, Cilt II: 1980-1990**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1991.

Babrov, Sergey, **Etapı Vneşnoy Politiki Rossii**, Moskva, y.e.y., 2000.

Başlamış, Cenk, **Son Çar Jirinovski: Rusya'da Bir Çılgın**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1994.

Black, J.L., **Vladimir Putin and the New World Order: Looking East and West?**, Oxford, Rowman & Littlefield Publishers, 2004.

Caşın, Mesut Hakkı, **Rus İmparatorluk Stratejisi**, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2002.

Cohen, Ariel, **The Primakov Doctrine: Russia's Zero-Sum Game with the United States**, Londra, Heritage Foundation, 1997.

Çibiryayeva, S.A., **İstoriya Gosudarstva i Prava Rossii**, Moskova, y.e.y., 1998.

Dağı, Zeynep, **Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika. Rusya'nın Dönüşümü**, İstanbul, Boyut Kitapları, 2002.

Donaldson, Robert, H.Nogee, Joseph **The Foreign Policy of Russia: Changing Systems**, Enduring Interests, Armonk, M.E. Sharpe, 1998.

Dugin, Aleksandr, **Osnovi Geopolitiki. Geopolitičeskoe Buduşee Rossii**, Moskova, Arktogeya-Tsentr, 1999.

Dugin, Aleksandr, **Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım**, Çev. Vügar İmanov, İstanbul, Küre Yayınları, 2003.

Ellison, Herbert, Acker, Bruce A. J., **The New Russia and Asia: 1991-1995**, Seattle, NBR Analysis, 1996.

Ertan, Fikret, **Rusya'nın Dönüşümü (1990-)**, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2001.

Evraziyskiy Vzglyad (Osnovnie Printsipi Doktrinalnoy Evraziyskoy Platformı), Moskova, Aktogeya-Tsentr, 2001.

Fedorov, Aleksandr, **Rosisko-Amerikanskiye Otnoşeniya Posle Razvala SSSR**, St. Peterburg, Leningrad Pres, 2005.

Felkay, Andrew, **Yeltsin's Russia and the West**, Londra, Preager, 2002.

Gorbaçov, Mihail, **Glasnost: Asıl Neyi İstiyorum?**, Çev. Ahmet Cemal, İstanbul, Dönemli Yayıncılık, 1988.

Gorbaçov, Mihail, **Perestroyka: Ülkemiz ve Dünya İçin Yeni Düşünce**, Çev. Kasım Yargıcı, İstanbul, Güneş Yayınları, 1998.

İşyar, Ömer Göksel, **Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.

Ivankov, Stanislav, **Energetičeskaya Strategiya Rossii**, St. Peterburg, Leningrad Pres, 2003.

Ivanov, Igor, **Novaya Rossiyskaya Diplomatiya (Desyat Let Vneşney Politiki Stranı)**, Moskova, OLMAPRESS, 2002.

Ivanov, Igor, **Vneşnaya Politika Rossii i Mir**, Moskova, MGİMO, 2001.

Ivanov, Mihail, **Razvitiya Perestroyki v SSSR**, Moskva, Samizdat, 1996.

Jackson, Nicole J., **Russian Foreign Policy and the CIS: Theories, Debates and Actions**, Londra, New York, Routledge, 2003.

Joxe, Alain, **Kaos İmparatorluğu**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

Karaca, R. Kutay, **Dünyadaki Yeni Güç Çin: Tek Kutuptan, Çift Kutuba**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.

Karpat, Kemal H., **Türkiye ve Orta Asya**, Çev. Hakan Gür, Ankara, İmge, 2003.

Kolosov, B. A., **Geopolitičeskoe Polojenie Rossii: Predstavleniya i Realnost**, Moskova, Art-Kurer, 2000.

Korotkeviç, V. İ. **İstoriya Sovremennoy Rossii 1991-2003**, Sankt-Peterburg, Sankt-Peterburg Universitesi Basım Evi, 2004.

Kudravsev, Pavel, **Osnovi İdeologičeskova Razvitiya v Rossii**, St. Peterburg, Leningrad Pres, 2005.

Mejdunarodnie Otnašeniya, MGİMO, Moskova 1999.

Metin, Meftun, **Politik ve Bölgesel Güç-Hazar**, İstanbul, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 2004.

Morel, Beroit, **The Limited Partnership-Building a Russian - US Security Community**, New York, Oxford University Press, 1993.

Naumov, Sergey, **Vzaimootnošeniya Rossii i Pribaltiki Posle Razvala SSSR**, St. Peterburg, 2004.

Nichol, James P., **Diplomacy in the Former Soviet Republics**, New York, Praeger, 1995.

Oğan, Sinan, **Rusya'da Siyaset ve Oligarşi**, Ankara, ASAM Yayınları, 2003.

Orlov, A. S., Georgiyev, V. A., Georgiyeva, N. G., Sivohina, T. A. **İstoriya Rossii**, Moskova, Prospekt, 2001.

Onay, Yaşar, **Neden Irak? – Küresel Egemenlik Savaşı ve Irak**, Ankara, Babil Yayıncılık, 2003.

Onay, Yaşar, **Rusya ve Değişim**, Ankara, Nobel Yayınları, 2002.

Panamorev, Sergey, **Putin: Strateğičeskaya Razvitiya Rossii**, Moskva 2004.

Petro, Nicolai N., Alvin Z. Rubinstein, **Russian Foreign Policy, From Empire to Nation-State**, New York, Logman, 1996.

Poltoranin, Andrey, **Mejdunorodnoe Otnošeniye i Etapı Vneşnoy Politiki Rossii**, St. Peterburg 2001.

Purtaş, Fırat, **Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu**, Ankara, Barış Yayınları, 2005.

Riasnovsky, Nicholas, **A History of Russia**, New York, Oxford Univ. Press, 1993.

Smith, Gordon, **Reforming the Russian Legal System**, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.

Solovyov, Sergey, **Raşşireniye NATO na Vostok. Vzglıyadı Rossii**, Moskova, y.e.y., 2006.

Stanislanov, Sergey, **Demokratičeskaya Razvitiya Rossii**, Moskva, y.e.y., 1999.

Stradubsev, Mihail, **Voyennaya i Oboronnaya Strategiya Rossii Posle Razvala SSSR**, Moskova, y.e.y., 2005.

Stradubsev, Viktor, **Osnovi Vneşnoy Politiki: Vneşnopolitičeskiye Vzglady Rossii**, Moskova, İntelekt, 2005.

Syomin, İgor, **Rossiysko-Kitayskiye Otnoşeniya v Konse XX Veka**, Moskova, İntelekt, 2004.

Timoşina, T. M., **Ekonomiceskaya İstoriya Rossii**, Moskva, Yustisinform, 2009.

Şek, Çan Kay, **Sovyet Rusya Çin'de**, Çev. Nabi Özerdim, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1956.

Şen, İlker Gökhan, **Rusya Federasyonu Siyasal Sistemi**, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004.

White, Stephen, **Russia's New Politics: The Management of a Post Communist Society**, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.

Zyuganov, Gennediy, **Geografiya Pobedi: Osnovi Rossiyskoy Geopolitiki**, Moskova, y.e.y., 1997.

Makaleler

A. Wallander, Celeste, "US - Russian Relations: Between Realism and Reality", **Current History**, Ekim 2003, s. 301-314.

Adomeit, Hannes, "Konseptualnye Napravleniya Vneşney Politiki Rossii", Stepan Kreuzberger, Sabina Grabovski ve Jutta Unser, **Vneşnaya Politika Rossii: Ot Eltsina k Putinu**, Kiev, Optima, 2002, s. 14-23.

Alekseyev, Aleksandr, "Rossiya v Evropeiskom Politicheskom Pole", **Mejdunarodnaya Jizn**, Sayı 4, 2001, s. 14-29.

Alexandrova, Olga, "The Russian Threat-Real or Imaginary", Wilfred von Bredow, Tomas Jager, Gerhard Kommel(der.), **Europen Security**, Cilt 10, Sayı 1, İlkbahar 2001, s.40-49.

Allison, Roy, "Strategic Reassertion in Russia's Central Asia Policy", **International Affairs**, Cilt 80, Sayı 2, s. 277-287.

Ambrosio, Thomas, "Russia's Quest for Multipolarity: a Response to US Foreign Policy in the Post Cold-War Era", **European Security**, Cilt 10, Sayı 1, İlkbahar 2001, s. 43-62.

Arbatov, Alexei G., "Russia's Foreign Policy Alternatives", **International Security**, Cilt 18, Sayı 2, Sonbahar 1993, s. 6-18.

Arinin, Aleksandr N., "Problemy razvitiya rassiyskoy gasudarstvennosti v kontse XX veka", **Federalizm vlasti i vlast federalizma**, Moskva ,TOO "İntelteh", 1997.

Armanoğlu, Fahir, "Balkanlar'da Yeni Yapılanma", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı 339, Ocak 1994, s. 11-27.

Aydın, Turan, "Rusya Devlet Başkanlığı Seçimleri veya Futbol Takımı Yöneticiliğine Dair Bir Yazı", **Foreing Policy (Türkiye Baskısı)**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 47-62.

Bajanov, Evgeni, "Neizbejnost Mnogopolyarnogo Mira", **Mejdunorodnaya Jizn**, Sayı 8, 2003, s. 41-49.

Bajanov, Yevgeni, "Rusya'nın Değişen Dış Politikası", Çev. A. Altay Unaltay, **Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye**, Yılmaz Tezkan(der.), y.y.y., Ülke Kitapları, 2000, s. 52-74.

Bal, İdris, "Rise of Shangai Cooperation Organization in Eurasia", Ertan Efegil (der.), **Central Asia in the Post-Cold War Era: A Systemk Analysis**, y.y.y., Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayım, 2002, s. 191-206.

Bekar, Olgan, "Rusya'da Seçim Sonuçları", **Yeni Forum**, Ocak 1994, s. 23-35.

Birsel, Haktan, "Hazar Enerji Havzasının Dünya Hakimiyeti Mücadelesindeki Rolü", **2023**, Sayı 53, 15 Eylül 2005, s. 14-33.

Bora, Tanil, "Rusya'da Radikal Sağ ve Avrasyacılık", Erol Göka ve Murat Yılmaz(der.), **Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya**, İstanbul, Kızılelma Yayınları, 1998, s. 105-125.

Buckley, Mary, "Russian Foreign Policy and Its Gritics", **European Security**, Cilt 11, Sayı 4, Kış 2002, s. 30-45.

Büyükakıncı, Erhan, "Vladimir Putin Dönemi Rusya Dış Politikasına Bakış Söylemler, Arayışlar ve Fırsatlar", Erhan Büyükakıncı (der.), **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Ankara, Phoenix, 2004, s. 152-174.

C. Thornton, Richard, "Russo-Chinese Detente and the Emerging New World Order", Hafeez Malik (der.), **The Roles of The United States, Russia and China in the New World Order**, y.y.y., Macmillan Pres, 1997, s.232-239.

Cafersoy, Nazim, "Eyalet Merkez Düzeyinden Eşit Statüye: Azerbaycan-Rusya İlişkileri (1991-2000)", **Ankara Çalışmaları**, Ankara, ASAM, Ekim 2000, s. 30-44.

Cafersoy, Nazim, "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyona Arayışları", **Avrasya Dosyası**, Cilt 8, Sayı 4, Kış 2002, s. 56-81.

CAFERSOY, Nazim, "Rusya Irak Krizi'nde Çıkarlarını Maksimize Etme Çabasında", **Stratejik Analiz**, Cilt. 3, Sayı. 35, Mart 2003, s. 1-14.

Cafersoy, Nazim, "Rusya'daki Jeopolitik Model Arayışlarında Putin Yönetimi", **Stratejik Analiz**, Cilt 4, Sayı 7, Mayıs 2003, s. 58-67.

Cohen, Ariel, "The Russia-China Friendship and Cooperation Treaty: A Strategic Shift in Eurasia", **The Heritage Foundation**, Sayı 1459, Temmuz 2001, s.10-23.

Cox, Michael, "US Foreign Policy After the Cold War", **The Royal Institute of International Affairs**, 1995, s. 50-67.

Cummings, Sally N., "Russian Foreign Policy in the Near Abroad", K. R. Dark(der.), **New Studies in the Post-Cold War Security**, Londra, Dartmouth Publishing, 1996, s. 62-79.

Çandar, Çengiz, "Asya Yüzyılı'na Doğru ABD, Çin ve Türkiye", **Karizma**, Sayı 23, Temmuz-Ağustos-Eylül 2005, s. 27-36.

Çijov, Vladimir, "Rossiya i ES Stratejiçeskiye Partnyorstva", **Mejdunorodnaya Jizn**, Sayı 9, 2004, s. 21-36.

Çokmak, İhsan, "Putin, Avrasyacılık ve Yeni Rusya", **2023**, Mayıs 2004, s. 51-67.

Danilov, D., "A Piece of Partnership", **Transitions**, Cilt 5, Sayı 4, Nisan 1998, s. 60-62.

Dawisha, Karen, "Russian Foreign Policy in the Near Abroad and Beyond", **Current History**, Sayı 603, Ekim 1996, s. 297-338.

Dedeoğlu, Beril, "Çatışma-Uzlaşma İkilemi Çerçevesinde Rusya Federasyonu-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri", **2023**, Sayı 33, 15 Ocak 2004, s. 12-28.

Denisov, Andrey, "How the MFA Promotes Russian Business Interests in Abroad", **International Affairs- A Russian Journal of World Politics**, Cilt 50, Sayı 4, s.60-72.

Dmitri, Tultschinski, "Gazprom- Auf dem Weg nach Europa", **Wostok**, 1997, s.52-69.

Dunlop, John, "Alexander Dugin's Foundation of Geopolitics", **Demokratizasiya**, Cilt. 12, Sayı. 1, Kış 2004, s. 41-57.

Ekrem, Erkin “Çin Perspektifiyle Rusya-Çin-Hindistan Üçgen Stratejisi”, **Stratejik Analiz**, Cilt 4, Sayı 39, Temmuz 2003, s. 71-83.

Ekrem, Erkin, “Ulusal Füze Savunma Sistemi (NMD) Çin ve Rusya’yı Yakınlaştıracak mı?”, **Avrasya Dosyası -Rusya Özel**, Cilt. 6, Sayı. 4, Kış 2001, s. 117-129.

Erişen, Cengiz, “Rusya Federasyonunda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler”, Erhan Büyükkakıncı(der.), **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Ankara, Phoenix, 2004, s. 167-188.

G. Gaddy, Clifford, Hill, Fiona, “Horse Trading as Foreign Policy: Dangers of the Bush-Putin Summit”, **Brookings Institution**, Eylül 24, 2003.

Garnett, Sherman, “Çin-Rusya Stratejik Ortaklığının Tehlikeleri”, Yılmaz Tezkan(der.), **Uzak ve Eski Komşumuz Çin**, İstanbul, Ülke Yayınları, 2002, s. 122-126.

“Getto’dan Zirveye Rus Yahudileri”, **Cumhuriyet Strateji**, Cilt 1, Sayı 18, 2004, s. 20-39.

Gill, Graeme, “Vladimir Putin and the Future of the Presidency”, **Russia After Yeltsin**, Vladimir Tikhomirov (der.), Aldershot, Burlington, Ashgate, 2001, s. 26-30.

Gruško, Aleksandr, “Rossiya-NATO. Dvadsatka Kajetsya Zarabotala”, **Mejdunarodnaya Jizn**, Sayı 7, 2002, s. 81-97.

Hatipoğlu, Esra, “Yeltsin (1990-1999) ve Putin (2000-) Döneminde Rusya Federasyonu’nun Orta Asya Politikası”, Emine Gürsoy Naskali ve Erdal Şahin (der.), **Bağımsızlıklarının 10’uncu Yılında Türk Cumhuriyetleri**, y.y.y., Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayını, 2002, s. 182-193.

Herspring, Dale R., Rutland, Peter, “Putin and Russian Foreign Policy”, **Putin’s Russia: Past Imperfect, Future Uncertain**, Dale R. Herspring (der.), Lanham, Rowman&Littlefield, 2003, s.225-232.

İnce, A. Fırat, “Rusya Federasyonu-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerine Kısa Bir Bakış: Stratejik Ortaklık Perspektifleri”, Erhan Büyükkakıncı (der.), **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Ankara, Phoenix Yayınları, 2004, s. 260-274.

Inosemtsev, Vladislav, “V Poiskah Mejdunorodnoy Stabilnosti”, **Mejdunorodnaya Jizn**, Sayı 6, 2003, s. 20-32.

Inozemtsev, Vladislav, “Rossisko-Amerikanskiye Otnoşeniya: Çto v Peredi?”, **Mejdunarodnaya Jizn**, Sayı 9/10, 2003. s. 136-152.

Inozemtsev, Vladislav, "Rossiya v Sisteme Mejdunorodnih Otnoşenii XXI. Veka", **Mejdunorodnaya Jizn**, Sayı 9/10, 2003, s.141-156.

Ivanov, Igor "Adresses to the Readers of the Spesial Issue of International Affairs on Ruissia's Oil and Gas Strategy for 21st Century", **International Affairs A Russian Journal**, Cilt 46, Sayı 2, 2000, s. 1-9.

Ivanov, Igor "Rossiya i Evropa Na Rubeje Stoletiy", **Mejdunarodnaya Jizn**, Sayı 2, 2000, s. 21-33.

Ivanov, Igor, " The Near Abroad is Really Near", **International Affairs- A Russian Journal of World Politics**, Cilt 45, Sayı 2, 1999, s. 130-143.

Ivanov, Igor, "Foreign Policy Concept of the Russian Federation", **İnternational Affairs-A Russian Journal of World Politics**, Cilt 46, Sayı 5, 2000, s. 1-12.

Ivanov, Igor, "Noviy Vneşni Politiçeskiy God Dlya Mira i Rossii", **Mejdunarodnaya Jizn**, Sayı 9/10, 2003, s. 10-23.

Ivanov, Igor, "Russia and the World at the Boundary of Millenniums", **International Affairs-A Russian Journal of World Politics**, Cilt 46, Sayı 4, 2000, s. 1-6.

Ivanov, Ivan, "Rasşireniye EC Na Vostok: Posledstviya Dilya Rossii", **Sovremennaya Rossiya**, Sayı. 3 (15), 2003, s. 25-31.

Ivanov, Sergei, "Strategic Stability at the Contemporaray Stage", **International Affairs-A Russian Journal of Worid Poliücs**, Cilt 48, Sayı 5, 2002, s. 1-9.

Ivanov, Vladimir, "Russian Energy Strategy 2020: Balancing Europe with the Asia-Pasifle Region", **Erina Report**, Sayı 53, Ağustos 2003.

J. Blank, Stephen, "Russia and the Baltics in the Age of NATO Enlargement", **Parameters**, Cilt 28, Sayı 3, Sonbahar 1998, s. 50-68.

Jukov, Konstantin, "Avrasyacılık ve Rusya'nın Özgün Yapısı", **1. KORA-RUTAM Avrasyacılık Başlıklı Konferansında Sunulmuş Bildiri**, 11-12 Mart 2005.

Kalujniy, Viktor, "Neftegazovaya Strategiya Rossii v XXI Veke", **Mejdunarodnaya Jizn**, Sayı 1, 2000, s. 25-34.

Karaosmanoğlu, Ali L., "Çeçenler Avrasya'nın Geleceğine Işık Tutuyor", **Yeni Forum**, Cilt 16, Sayı 309, Şubat 1995, s. 1-14.

Kıraç, Gürol, "Şangay İşbirliği Örgütü", **Cumhuriyet Strateji**, Cilt 2, Sayı 50, Haziran 2005, s. 10-33.

Kireev, Genrikh, "The Serpentine Path to the Shanghai G-5", **International Affairs: A Russian Journal of World Politics**, Cilt 49, Sayı 3, 2003, s. 82-97.

Kıbaroğlu, Mustafa, "Amerikan Ulusal Füze Savunma Sistemi", **Avrasya Dosyası-ABD Özel**, Cilt 6, Sayı 2, Yaz 2000, s. 87-98.

Kıbaroğlu, Mustafa, "Rusya'nın Yeni Güvenlik Konsepti ve Askeri Doktrini", **Avrasya Dosyası**, Sayı 4, Kış 2001, s. 85-103.

Kıbaroğlu, Mustafa, "Sokakta Nükleer Tehdit", **Radikal - Yorum**, 24 Ocak 2001.

Koçagarov, Yevgeni, "Vneşnaya Politika Rossii: Prodoljeniya Vnutrennoy Politiki", **Mejdunarodnaya Jizn**, Sayı 7/8, 2000, s. 50-59.

Kortunov, Andrei, "Russia, the Near Abroad and the West", G. W. Lapidus(der.), **The New Russia's Troubleti Transformation**, Boulder, Westview Press, 1995, s. 140-154.

Kortunov, S., "Russia's Way: National Identity and Foreign Policy", **International Affairs**, Cilt 44, Sayı 4, Moskova 1998, s. 130-152.

Kortunov, Sergei, "Russian - American Partnership: A Chance to Open a New Page", **International Affairs - A Russian Journal of World Politics**, Cilt 48, Sayı 3, 2002, s. 20-34.

Kortunov, Sergei, "Washington Withdraws from the ABM Treaty", **International Affairs-A Russian Journal of World Politics**, Cilt 48, Sayı 4, 2002, s. 70-83.

Kozyrev, Andrei, "Russia. A Chance for Survival", **Foreign Affairs**, Cilt 71, Sayı 2, Yaz 1992, s.5-13.

Kozyrev, Andrei, "The Lagging Partnership", **Foreing Affairs**, Mayıs-Haziran 1994, s. 42-65.

Krivojiha, Vasilili, "Na Paroge İzmenenii v Miroporyadke", **Mejdunarodnaya Jizn**, Sayı 4, 2001, s. 31-48.

Legvold, R., "Russia's Unformed Foreign Policy", **Foreign Affairs**, Cilt 80, Sayı 5, Eylül-Ekim 2001, s. 430-459.

Lepingwell, J. W., "Russian Military and Security Policy in the Near Abroad", **Survival**, Cilt 36, Sayı 3, 1994, s. 70-92.

Levada, Yuri A., "What the Polis Tell Us", **Journal of Democracy**, Cilt 15, Sayı 3, July 2004, s. 41-53.

Lieven, Anatol, "Ham Fisted Hegemon: The Clinton Administration and Russia", **Current History**, Cilt 98, Sayı 630, Ekim 1999, s. 300-319.

Lieven, Anatol, "The Secret Policemen's Ball: The United States, Russia and the International Order After September 11", **The Royal Institute of International Affairs**, Cilt 78, Sayı 2, 2002, s. 70-87.

Lihaçov, Vasili, "Rossiya i Evropeyski Soyuz", **Mejdunarodnaya Jizn**, Sayı 12, 2002, s. 23-38.

Light, Margot, "Post-Soviet Russian Foreign Policy: The First Decade", **Contemporary Russian Politics**, Archie Brown (der.), Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 410-421.

Losiukov, Alesandr, "The Shanghai Summit", **International Affairs-A Russian Journal of World Politics**, Cilt 47, Sayı 6, 2001, s. 11-23.

Lukin, Aleksandr, "Rossiya, SŞA, Kitay i Voyna v Irakke", **Mejdunarodnaya Jizn**, Sayı 4, 2003, s. 90-103.

Lukyanov, Fyodor, "America as the Mirror of Russian Phobias", **Social Research**, Cilt 72, Sayı 4, Kış 2005, s. 859-872.

Lynch, Lov, "Walking the Tightrope: The Kosova Conflict and Russia in European Security 1998-August 1999", **European Security**, Cilt 8, Sayı 4, Kış 1999, s. 63-77.

Malik, Hafeez, "The Roles of The United States, Russia and China in the New World Order: An Introduction", Hafeez Malik(der.), **The Roles of The United States, Russia and China in the New World Order**, Londra, Macmillan Press, 1997, s. 20-34.

Maynes, Charles William, "A Workable Clinton Doctrine", **Foreign Policy**, Kış 1993-1994, s. 1-9.

Mc Faul, Michael, "Putin in Power", **Current History**, Cilt 99, Sayı 639, Ekim 2000, s. 300-327.

Mc Faul, Michael, Petrov, Nikolai, "What the Elections Tell Us", **Journal of Democracy**, Cilt 15, Sayı 3, July 2004, s. 12-25.

Medvedev, Vladimir, "The Energy Sector and the State Duma", **International Affairs: A Russian Journal**, Cilt 46, Sayı 2, 2000, s.12-22.

Menon, Rajan, "Rusya ve Çin Arasındaki Stratejik Yakınlaşma", Yılmaz Tezkan (der.), **Uzak ve Yakın Komşumuz Çin**, İstanbul, Ülke Kitapları, 2002, s. 90-111.

Mesbahi, Mohiaddin, "Russia and Its Central Asian "Near Abroad", Towards a Doctrine of the Periphery", Hafeez Malik (der.), **The Roles of the United States, Russia and China in the New World Order**, Londra, Macmillan Press, 1997, s. 152-169.

Mesbahi, Mohiaddin, "Russian Foreign Policy and Security in the Central Asia and Caucasus", **Central Asian Survey**, Cilt 12, Sayı 2, 1993, s. 182-184.

Medvedev, Vladimir, “The Energy Sector and the State Duma”, **International Affairs: A Russian Journal**, Cilt 46, Sayı 2, 2000, s.16-22.

“Mineralno Sirevie resursi i strategii razvitiya Rossiiskoy ekonomiki”, **Zapiski Gornogo Instituta**, Cilt 144, 1999, s.3-9.

Mlyn, Emile, “OSCE, The United States and European Security”, **European Security**, Cilt 5, Sayı 3, 1996, s. 435-449.

Mongott, Gerhard, “Dizleri Üzerine Çöken Dev: Rusya’nın Küresel Rölü Üzerindeki Yapısal kısıtlamalar”, Yılmaz Tezkan(der.), **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, y.y.y., Ülke Kitapları, 2001, s. 82-96.

Muchin, Alexey, “Lobbyisten und Lobbyarbeit in der russischen Duma“, **Wostok**, Sayı 4, 2000, s. 28-35.

Mugisuddin, Oya Akgönenç, “Rusya Federasyonu’nun Dış Politika Hedefleri ve Bunlar Üstündeki Etken Faktörler”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 1, Sayı 1, İlkbahar 1994, s. 17-29.

N. Haas, Richard, “Fatal Distraction: Bill Clinton’s Foreign Policy”, **Foreign Policy**, Kış 1997-1998, s. 111-127.

Nauşabayeva, Asem, “Yeltsin’den Sonra Putin’le Yeni Rusya”, **Stratejik Analiz**, Cilt 1, Sayı 1, Mayıs 2000, s.1-16.

Nesibli, Nesib, “Azerbaycan ve Moskva-Erivan-Tahran İttifakının Jeopolitik Kuşatması”, **Stratejik Analiz**, Ağustos 2000, Cilt 1, Sayı 4, s. 51-68.

Oates, Sarah, “The Dirty Road to the Duma; The 1999 Duma Elections”, **Problems of Post Communism**, Cilt 47, Sayı 3-14, Şubat-Haziran 2000, s. 1-15.

Oğuz, C. Cem, “Rusya’nın Balkan Politikası ve Balkanlardaki Gelişmelerin Rus Siyasetine Etkileri (1991-2000)”, Ömer E. Lütem ve Birgül Demirtaş Coşkun (der.), **Balkan Diplomasisi**, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2001, s. 253-273.

Oracheva, Oksana, “The Ideology of Russian Nationalism”, **Ethnicity and Nationalism in Russia: The CIS and the Baltic States**, Christopher Williams ve Thanasis D. Sfikas(der.), Aldershot, Ashgate Publishing Ltd., 1999, s. 44-58.

Oresman, Matthew “Fear Not the Russia-China-India Triangle”, **The National Interest**, Cilt 1, Sayı 16/17, Aralık 2002- Ocak 2003, s. 50-59.

Oznobişev, Sergey, “Rossiya i SŞA, Vozmojenli Otkat k Holodnomu Miru”, **Mejdunavodnaya Jizn**, Sayı 6, 2004, s. 97-123.

Özbek, Nadir, “Rus Dış Politikasında Yeni Yönelimler ve Türk Cumhuriyetleri”, **Avrasya Dosyası**, Kış 1996, Cilt 3, Sayı 4, s. 6-19.

Özdağ, Umit, “SSCB’den Rusya Federasyonu’na”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 3, Sayı 4, Kış 1996, s. 170-185.

Özdamar, Dinçer, “Çin”, **Karizma**, Cilt 6, Sayı 23, Temmuz-Ağustos-Eylül 2005, s. 22-29.

Pamir, Necdet, “Rus Gazı ve Enerjide Bağımlılığın Bedeli”, **Stratejik Analiz**, Cilt 6, Sayı 70, Şubat 2006, s. 13-27.

Parrish, Scott, “Rusya’da Dış Politika Karar-alma Süreçlerinde Kaos”, **Yeni Forum**, Cilt 17, Sayı 326, Temmuz 1996, s.23-38.

Patmore, Andy, “Russia’s Relations with China and Japan: The Balance of Power in the Asia-Pacific Region”, Mike Bowker ve Cameron Ross (der.), **Russia After the Cold War**, Harlow, Longman Publications, 2000, s. 320-333.

Patten, Christopher, “The EU and Russia”, **International Affairs - A Russian Journal of World Politics**, Cilt 47, Sayı 2, 2001, s. 47-69.

Peshakov, Konstantin, “Russia’s Mission: The Third Epoch”, **International Affairs-A Russian Journal of World Politics**, Cilt 39, Sayı 1, Şubat 1993, s. 17-26.

Petruşevski, Vladislav, “Energetičeskaya Voyna Rossii”, **Mejdunorodnaya Jizn**, Sayı 6, 2007, s. 16-29.

Pipes, Richard, “What Russians Think and Want”, **Foreign Affairs**, Cilt 83, Sayı 3, Mayıs-Haziran 2004, s. 9-17.

“Printsipy Vneşney Politiki Rossiyskoy Federatsii”, T. A. Şakleina (der.), **Vneşnyaya Politika i Bezopasnost Sovremennoy Rossii**, Cilt 4, Moskova, ROSSPEN, 2002.

Primakov, Yevgeni, “Is the Russia - US Rapprochement Here to Stay?”, **International Affairs -A Russian Journal of World Politics**, Cilt 45, Sayı 6, 2002, s. 79-93.

Primakov, Yevgeni, “Russia and the U.S. in the Globalization Context”, **International Affairs - A Russian Journal of World Politics**, Cilt 47, Sayı 3, 2001, s. 68-83.

Purtaş, Fırat, “Şangay Beşlisi’nden Şangay İşbirliği Örgütü’ne: Orta Asya’da Rus-Çin Stratejik Ortaklığına”, **2023**, Sayı.33, 15 Ocak 2004, s.12-29.

Pushkov, Aleksei, “Rusya Ve Yeni Dünya Düzeni”, **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, Yılmaz Tezkan(der.ve çev.), y.y.y., Ülke Kitapları-9, Eylül 2001, s. 28-59.

Pushkov, Aleksei, "Russia in the New World Order: Near the West or With its Own?" **International Life**, Sayı 10, 2000, s. 29-42.

Pushkov, Aleksei, "The Primakov Doctrine and a New European Order", **International Affairs - A Russian Journal of World Politics**, Cilt 44, Sayı 2, 1998, s. 5-15.

Rahr, Alexander, "Rus Dış Politikasında Atlantikçilere Karşı Avrasyacılar", Erol Göka ve Murat Yıldız (der), **Uygarlığın Yeni Yolu Avrasya**, İstanbul, Kızılelma, 1998, s. 40-52.

Razuvaev, Vladimir, "Malenkaya Neftyanaya Voyna: Bitva za Kaspi v Rossiyskix Koridora Vlast," **Segodnya**, 3 Eylül 1995, s. 1-14.

Razuvaev, Vladimir, "Russian Interests in the Caspian Region: The Energy Dimension", **Stiftung Wissenschaft und Politik**, Ebenhausen/ Isartal, Mayıs 1996, s. 21-35.

Rıbkin, Ivan, "The State Duma and Russia's External Interests", **International Affairs (Moskova)**, Cilt.46, Sayı 2 , Nisan 1995, s.13-36.

"Rusya Federasyonu Ülke Raporu, 2000 Yılı", **Avrasya Dosyası**, Cilt 6, Sayı 4, Kış 2001, s.6-9.

Rutland, Peter, "Putin'in İktidar Yolu", Yılmaz Tezkan(der.), **Kadim Komşumuz Yeni Rusya**, y.y.y., Ülke Kitapları, 2001, s. 147-163.

Selezneva, Ludmilla, "Post-Soviet Russian Foreign Policy: Between Doctrine and Pragmatizm", **European Security**, Cilt 11, Sayı 4, Kış 2002, s. 11-29.

Sever, Metin, "Şiddet ve Demokrasi Arasındaki Dünya", Metin Sever ve Ebru Kılıç (der.), **Düşmanını Arayan Savaş**, İstanbul, Everest Yayınları, 2001, s. 50-67.

Shearman, Peter ve Sussex, Matthew, "Foreign Policy-Making and Institutions", **Institutions and Political Change in Russia**, Neil Robinson (der.), Londra, Macmillan Press, 2000, s. 150-159.

Shearman, Peter, "Personality, Politics and Power: Foreign Policy", **Russia After Yeltsin**, Vladimir Tikhomirov (der.), Aldershot, Burlington, Ashgate, 2001, s. 225-234.

Soltan, Elnur, "Coğrafya, Tarih ve Rus Kimliği", **Avrasya Dosyası Rusya Özel**, Cilt 6, Sayı 4, Kış 2001, s. 63-78.

Soltan, Elnur, "Irak Krizi'nde Rusya", **Stratejik Analiz**, Cilt. 3, Sayı. 36, Nisan 2003, s. 56-69.

Somuncuoğlu, Anar, “Avrasya Ekonomik İşbirliği: Rus Dış Politikasında Yeni Bir Atak”, **Stratejik Analiz**, Cilt 2, Sayı 15, Temmuz 2001, s. 80-99.

Somuncuoğlu, Anar, “Karşılıklı Hayal Kırıklığı”, **Cumhuriyet Strateji**, Cilt 1, Sayı 36, 2005, s. 1-15.

Somuncuoğlu, Anar, “Rusya’da Putin Usulü Reformlar: Güçlü Devlet, Güçlü Ordu, Güçlü Ekonomi”, **Stratejik Analiz**, Cilt 13, Sayı 2, Mayıs 2001, s. 40-47.

Stankevich, Sergei, “Rusya Kendisini Arıyor”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 1, Sayı 1, İlkbahar 1994, s. 35-47.

Strauss, İra, “Western Common Homes and Russian National Identities: How Far East Can the EU and NATO Go, and Where Does that Leave Russia?”, **European Security**, Cilt 8, Sayı 4, Kış 2001, s. 12-28.

Sümer, Gültekin, “Transatlantik İlişkilerin Değişen Yüzü”, **Stratejik Analiz**, Cilt. 3, Sayı. 34, Şubat 2003, s. 81-99.

“Şangay İşbirliği Teşkilatı: Yeni Bir Blok mu?”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı. 371, 2002, s. 60-73.

Tanrısever, Oktay F., “Moskova’nın Çeçenistan Çıkmazı ve Çıkış Arayışları”, **Avrasya Dosyası - Rusya Özel**, Cilt. 6, Sayı. 4, Kış 2001, s. 179-199.

Tanrısever, Oktay, “Rusya’da Medya-Siyaset İlişkileri ve Basın Özgürlüğü”, **Liberal Düşünce**, Sayı 20, Güz 2000, s.115-130.

Tanrısever, Oktay “Rusya Federasyonu’nun Orta Asya-Kafkasya Politikası: Yakın Çevre Doktrininin İflası”, Mustafa Aydın (der.), **Küresel Politikada Orta Asya-Avrasya Üçlemesi 1**, Ankara, Nobel Yayınları, Mayıs 2005, s. 39-52.

Tellal, Erel, “Türkiye’de ve Rusya’da Avrasyacılık”, **1. KORA-RUTAM Avrasyacılık Başlıklı Konferansında Sunulmuş Bildiri**, 11-12 Mart 2005.

Timmins, Graham, “Strategic or Pragmatic Partnership? The European Union’s Policy Towards Russia Since the End of the Cold War”, **European Security**, Cilt 11, Sayı 4, Kış 2002, s. 70-89.

Titarenko, Mikhail, “Russia, China and India in a Globalized World”, **International Affairs-A Russian Journal of World Politics**, Cilt 48, Sayı 4, 2002, s. 65-67.

Trenin, Dmitri, “Üçüncü Kuşak: 21. Yüzyıla Girerken Rus - Amerikan İlişkileri”, Nazim Cafersoy (çev.), **Avrasya Dosyası - Rusya Özel**, Cilt. 6, Sayı. 4, Kış 2001, s. 280-299.

Trubinsky, A., “How Much Does the War Cost”, **Deloviye Lyudi**, Sayı 110, Mayıs 2000, s. 6-13.

Tuncer, İdil, “Rusya Federasyonu’nun Yeni Güvenlik Doktrini”, Gencer Özcan ve Şüle Kut(der.), **En Uzun On Yıl**, İstanbul, Büke Yayınları, 2000, s. 435-474.

Ulçenko, Natalya, “Rusya ve Türkiye'nin Güvenliğinde Enerji İhracatı ve İthalatının Rolü”, **Avrasya Dosyası, Rusya Özel Sayısı**, Cilt 6, Sayı 4, Kış 2001, s. 141-154.

Umnova, İ.A., “Razvitiye federativnih otnoşeniy v Rassii: problemı i perspektivi”, **Rossiyskaya Federatsiya i yeyo subyekti: problemı garmonizatsii otnoşeniy**, Moskova 1998, s.12-25.

Volsky, Dmitry, “A Cold-War Syndrome in the Hot World”, **New Times: Russian Weekly Newsmagazine**, Syı 45, Ekim 1993, s. 15-28.

W.Kegley, Charles, A.Raymond, George, “From Detente to Entente: Prospects for Establishing a Multipolarity of Peace”, Marius Midlarsky, John Vasquez ve Peter Gladfkov(der.), **From Rivalry to Cooperation: Russian and American Perspectives in the Post-Cold War Era**, New York, Harper Collins College Publishers, 1994, s. 91-109.

Wallerstein, İmmanuel, “Vladimir, Tüm Rusların Çarı mı?”, Çev. Veysi Atlı, Deniz Hakyemez ve Barış Yeldiren, **Güncel Yorumlar**, İstanbul, Aram Yayınevi, 2001, s. 131-152.

Wehrschuts, Christian, “Rus Fikriyatının Parçası Olarak Avrasyacılık”, Yılmaz Tezkan (der.), **Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye**, y.y.y., Ülke Kitapları Yayınları, 2000, s. 85-97.

Yıldız, Yavuz Gökalt, “Bush Doktrini ve Irak Üzerine Savaş”, **New Perspectives Quarterly**, Cilt 4, Sayı 4, 2002, s. 11-19.

Zagorski, Andrei, Zlobin, Anatoli, Solodovnik, Sergei, Krustalev, Mark, “Russia in a New Wold”, **İnternational Affairs**, Cilt 38, Sayı 7, Moskova 1992, s. 3-9.

Zlatopolskiy, D.L., “Protsess razvitiya federativnih otnoşeniy v Rossii” **Vestnik Moskovskova Universiteta**, Cilt 11, Sayı 6, 1998. s.10-24.

Willerton, John, “The Presidency: From Yeltsin to Putin”, **Developments in Russian Politics 5**, Stephen White, Alex Pravda ve Zhi Gitelman (der.), Basingstoke, Palgrave, 2001, s. 30-39.

Sürelı Yayınlar

Evdokimov, Stanislav, “Razval SSSR i Konets Xolodnoy Voynı”, **Nezavisimaya Gazeta**, 12 Mayıs, 1998.

Fılçenko, Nikolay, İvanov, Viktor, “Ne Pro Kanal”, **Kommersant**, 25 Kasım 2005.

Grib, Natalya, Skornyakova, Anna, Skorlıgina, Natalya, “Kitay Vzyat Sıryem”, **Kommersant**, 22 Mart 2006.

Grib, Natalya, Gavriş, Oleg “Gazprom Sdelal Vıgodnoye Predlojeniye Ukraine”, **Kommersant**, 7 Aralık 2005.

Guseynov, Elmar, “Sxvatka Vokrug Kaspiyskovo Şelfa”, **İzvestiya**, 29 Eylül 1994.

Ignatius, David, “Putin's Moment to Seize”, **The Washington Post**, 14 Şubat 2007.

Ivjenko, Tatyana, Naumov, İgor, “Voyna Do Holodnogo Konsa” **Nezavisimaya Gazeta**, 15 Aralık 2005.

Kamalov, İlyas, “BDT Coğrafyasındaki Devrimler ve ABD-Rusya İlişkileri”, **Zaman**, 28 Mart 2005.

Kirilov, A. M., “Politıçeskiy Krizis v Rossii”, **İzvestiya**, 6 Ekim 1993.

Kolesnikov, Andrey, “İstinnıy Baltiets”, **Kommersant**, 3 Ağustos 2005.

Komissarov, İ., “Loj lojyu pogonyayet”, **Pravda Rossia**, 30 Mayıs 1996.

Koru, Fehmi, “Saydamlık şaka değil...”, **Yeni Şafak**, 25 Mayıs 2001.

Kraşakov, Aleksey, “Rossiya Perekraşivayet Ekonomiçeskuyu Kartı Mira” **Nezavisimaya Gazeta**, 18 Aralık 2005.

Lısenko, V., “Kakuyu federatsiyu mı stroili. K pitiletiyu podpisaniya federativnovo dogovora”, **Nezavisamaya Gazeta**, 28 Mart 1997.

Melikova, Natalya, “Diplomatiya Superderjavnıh Ambitsiy”, **Nezavisimaya Gazeta**, 12 Şubat 2007.

Melikova, Natalya “Severo-Yevropeyskiy Gazoprovod Po Kitayski”, **Nezavisimaya Gazeta**, 22 Mart 2006.

Naumçik, Yuliya, Romanov, İgory, Terehov, Andrey “V Ojidaniyi Kontrnastupleniya”, **Nezavisimaya Gazeta**, 12 Şubat 2007.

Nefedov, Anton, “Ukrayna Poluçayet Gaz Nije Tsenı, Kotoruyu Za Nego Platyat v Rossiı”, **Komsomolskaya Pravda**, 10 Aralık 2005.

Netreba, Petr, Solovyov, Vladimir, “Politika Knuta i Pranika”, **Kommersant**, 19 Aralık 2005.

Pavlova, Olga “Putin Polojil Na Çaşu Vesov Kitay”, **Telegraf**, 23 Mart 2006.

Petrovskaya, Yuliya, “Holodnaya Voyna Bez İzlišnego Politesa”, **Nezavisimaya Gazeta**, 12 Şubat 2007.

Rıbkin, İvan, “Dokument doveriya i iskrennosti”, **Rossiyskaya Gazeta**, 20 Mayıs 1997.

Semyonov, Anatoliy, “Voyennaya Doktrina Rossii”, **İzvestiya**, 15 Kasım, 1994.

Sısoyev, Gennadiy, “Voorujeni Do Kubov”, **Kommersant**, 30 Aralık 2005.

Solovyov, Vladimir, “Armeniya Menyayaet İranskiy Gaz Na Rossiyskiy”, **Kommersant**, 23 Ocak 2006.

Solovyov, Vladimir, Safronov, İvan, “Bazovaya Ataka”, **Kommersant**, 22 Aralık 2005.

Timofeyev, T. A., “Putinskaya Epoxa”, **Nezavisimaya Gazeta**, 12 Kasım 2001.

“Vıstupleniye B. Yeltsina na vstreçe s obşçestvennostyu Ufi”, **Sovjetskaya Başkiriya**, 14 Ağustos 1990.

Zıgar, Mihail, “Proyekt Putin İ Druzya”, **Kommersant**, 22 Aralık 2005.

İnternet kaynakları

Amanov, Şatlık, “Şanghay İşbirliği Örgütü: Orta Asya'ya Yeni Bir Demirperde mi İniyor?”, **Stradigma**, Aralık 2003, Sayı 11.

<http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=vizyon> (Erişim: 07.03.07).

Adanalı, Neslihan, “Türkiye’nin Doğal gazı Bağımlılığının Değerlendirilmesi”, İzmir Ticaret Odası http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/B942DEAC-917E-42008http://www.lukoil.ru/about/international_projects.html, (Erişim: 20.05.2008).

Arxipov İlya, “Pravıy Flang. Rastonovka Sil”, http://news.bbc.co.uk/1/hi/russian/russia/newsid_3255000/3255647.stm, (Erişim:30.02.2010)

Aslund, Anders, “A Russia Resurgent”, **New York Times**, May 28, 2003 Wednesday. <http://query.nytimes.com/gst/absira.ct.htm?res=F30611FE3A550C7B8EDDAC0894DB404482>. (Erişim: 10.10. 2005).

Baker, Piter “Klyucevaya Rossiyskaya Bitva”, 20 Mayıs 2007 tarihli **The Washington Post**’dan aktaran kaynak www.inopressa.ru, (Erişim: 10.10. 2007).

Berger, Roman “Silnaya Gazprom-Silnaya Rossiya”, 03 Mayıs 2007 tarihli **Tages Anzeiger**’den aktaran kaynak www.inopressa.ru, (Erişim: 10.10.2007).

Cafersoy, Nazim, “AB Genişlemesinin Rusya-AB İlişkisine Etkileri”, **Haber Analiz**, 2 Mayıs 2004, <http://www.haberaliz.com/detay.php?detayid=1029>. Erişim: 07.06.2007.

Drabot, Galina, “Analiz Vneşnoy Politiki Rossii: Osnovniye Podxodi”
http://www.rau.ru/observer/N3_2011/004_012.pdf, (Erişim: 25.08.2012).

Erhan, Çağrı, “ABD’nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımlar”, **Stradigma**, Kasım 2003, Sayı.10, <http://www.stradipma.com/mdex.php?sayfa=vizyon>. (Erişim: 12.05.2007).

Fokina, Kseniya, “Truba-Oçen Vajniy Faktor”, 16 Aralık 2005, <http://www.strana.ru/print/268077.html>, (Erişim: 02.03.2008).

H.Dealder, Ivo, M.Goldgeier, James, “What's Putin up to on NMD?”, The Brookings Institution, <http://www.brook.edu/views/op-ed/dealder/20000728.htm>, (Erişim: 06.05.2007).

[Http://www.ceip.org/files/pdf/Decline.pdf](http://www.ceip.org/files/pdf/Decline.pdf), (Erişim: 14.05.2007).

[Http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=156&Itemid=38](http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=156&Itemid=38) (Erişim: 15.08.2008).

[Http://missions.itu.int/~kazaks/rus/sco/sco07.htm](http://missions.itu.int/~kazaks/rus/sco/sco07.htm), (Erişim: 10.01.2009).

[Http://newsru.com/background/15jun2006/shos1.html](http://newsru.com/background/15jun2006/shos1.html), (Erişim: 10.01.2009).

[Http://russia.rin.ru/guides/7237.html](http://russia.rin.ru/guides/7237.html), (Erişim: 15.10.2008).

[Http://russia.rin.ru/guides/7237.html](http://russia.rin.ru/guides/7237.html), (Erişim: 15.10.2008).

[Http://russian.china.org.cn/international/archive/pujing/node_2136698.htm](http://russian.china.org.cn/international/archive/pujing/node_2136698.htm), (Erişim: 10.01.2009).

[Http://russian.china.org.cn/international/txt/2002-12/17/content_2031979.htm](http://russian.china.org.cn/international/txt/2002-12/17/content_2031979.htm), (Erişim: 15.08.2008).

[Http://russian.scosummit2006.org/shanghe/2006-04/22/content_244523.htm](http://russian.scosummit2006.org/shanghe/2006-04/22/content_244523.htm), (Erişim: 10.01.2009).

[Http://www.100mb.ru/~grankin/dosye/ru_bio259.htm](http://www.100mb.ru/~grankin/dosye/ru_bio259.htm), (Erişim: 10.01.2009).

[Http://www.annscontrol.org/act/2002.asp](http://www.annscontrol.org/act/2002.asp). (Erişim: 25 Ağustos 2007).

[Http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2007/STAGING/local_assets/downloads/pdf/ru_statistical_review_of_world_energy_full_report_2007.pdf](http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2007/STAGING/local_assets/downloads/pdf/ru_statistical_review_of_world_energy_full_report_2007.pdf), (Erişim:05.05.2008).

[Http://www.brookings.edu/views/op-ed/hillf/20030924.htm](http://www.brookings.edu/views/op-ed/hillf/20030924.htm), (Erişim: 22.06.2007).

[Http://www.businesspress.ru/newspaper/article_mId_40_aId_345837.html](http://www.businesspress.ru/newspaper/article_mId_40_aId_345837.html), (Erişim: 10.01.2009).

[Http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1143181920](http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1143181920), (Erişim: 07.09.2008).

[Http://www.cisstat.com](http://www.cisstat.com), (Erişim: 25.01.2010).

[Http://www.cis.minskiby/russian/cis_doc4.htm](http://www.cis.minskiby/russian/cis_doc4.htm), (Erişim: 8 Temmuz 2007).

[Http://www.delrus.ec.europa.eu/ru/images/pText_pict/311/sum63_rus.doc](http://www.delrus.ec.europa.eu/ru/images/pText_pict/311/sum63_rus.doc), (Erişim: 15.08.2008).

[Http://www.delrus.ec.europa.eu/ru/p_633.htm](http://www.delrus.ec.europa.eu/ru/p_633.htm), (Erişim:07.09.2008).

[Http://www.gazprom.ru/articles/article2378.shtml](http://www.gazprom.ru/articles/article2378.shtml), (Erişim: 05.05.2008).

[Http://www.gazprom.ru/articles/article2378.shtml](http://www.gazprom.ru/articles/article2378.shtml), (Erişim: 05.05.2008).

[Http://www.geocities-com/imrvehayir/dosyalar/savaşlar/yildizsavaşlari.htm](http://www.geocities-com/imrvehayir/dosyalar/savaşlar/yildizsavaşlari.htm), (Erişim: 12. 06. 2007).

[Http://www.gks.ru/bgd/free/b04_03/IssWWW.exe/Stg/d02/25.htm](http://www.gks.ru/bgd/free/b04_03/IssWWW.exe/Stg/d02/25.htm), (Erişim: 10.01.2009).

[Http://www.gks.ru/bgd/regl/b08_11/IssWWW.exe/Stg/d01/05-01.htm](http://www.gks.ru/bgd/regl/b08_11/IssWWW.exe/Stg/d01/05-01.htm), (Erişim: 10. 09. 2008).

[Http://www.kremlin.ru/events/articles/2008/05/201196/201220.shtml](http://www.kremlin.ru/events/articles/2008/05/201196/201220.shtml), (Erişim: 15.08.2008).

[Http://www.lib.utexas.edu/Libs/PCL/Map_collection/commonwealth/RussiaAdDivisions.jpg](http://www.lib.utexas.edu/Libs/PCL/Map_collection/commonwealth/RussiaAdDivisions.jpg), (Erişim: 15.08.2008).

[Http://www.ln.mid.ru/nsdos.nsf/8aa6d005cdff4b79432569e70041fdc5/f92389c8e831c01bc3257376001c15d2?OpenDocument](http://www.ln.mid.ru/nsdos.nsf/8aa6d005cdff4b79432569e70041fdc5/f92389c8e831c01bc3257376001c15d2?OpenDocument), (Erişim: 15.08.2008).

[Http://www.lukoil.ru](http://www.lukoil.ru)

[Http://www.nato.int/docu/nato-russia/nato-russia2007-r.pdf](http://www.nato.int/docu/nato-russia/nato-russia2007-r.pdf), (Erişim:15.10.2008).

[Http://www.nato.int/docu/review/2003/issue3/turkish/art1.html](http://www.nato.int/docu/review/2003/issue3/turkish/art1.html), (Erişim: 15.08.2008).

[Http://www.osetini.com/istoria/gor-pes.htm](http://www.osetini.com/istoria/gor-pes.htm) (Erişim: 10.01.2009).

[Http://www.politika.ru/reg/dogovory.html](http://www.politika.ru/reg/dogovory.html) (Erişim: 10.01.2009).

[Http://www.vestnik.eu-visibility.ru/](http://www.vestnik.eu-visibility.ru/), (Erişim: 10.01.2009).

<http://www.zaman.com.tr/yazdir.do?haberno=722611>, (Erişim: 25. 01. 2010)

Kamalov, İlyas, “Meydanlarda Neler Oluyor?”, ASAM Gnlk Küresel Değerlendirme Bülteni, 22 Kasım 2005, http://www.avsam.org/tr/gunluk_ulten.asp?ID=759, (Erişim: 02. 03. 2008).

Karaganov, Sergei, Vorontsov, Yuli, “Russian - American Relations at the Turn of the Century”, Report of the Council on Foreign and Defence Policy (CFDP) Working Group on Russian - American Relations. <http://www.ceip.org/programs/ruseuras/ursus/rusrepteng.htm>. (Erişim: 20.03.2007).

Kembel, Adrian, “Kommentarii: Mestnoe Samoupravleniya i Vertikal Vlasti v Rossii”, http://www.icps.com.ua/files/articles/54/15/lg_rus_200004.pdf, (Erişim: 25.01.2010.)

Krasnov, Mikhail, “Ukrayna ne Gruziya”, 29 Aralık 2005, http://www.gazeta.ru/print/2005/12/28/oa_183356.shtml, (Erişim: 02.03.2008).

Leicht, Robert, “şreder I Gazprom- Ostayetsya Zagadkoy, Pocemu Kansler ne Uşel v Otvstavku 22 Maya”, 19 Aralık 2005, <http://www.inosmi.ru/print/224392.html>, (Erişim: 02.03.2008).

Lindsay, James, O’hanlon, Michael, “Defending America: A Plan for a limited National Missile Defence”, Brookings Institution - Policy Brief. No. 70, February 2001. <http://www.brook.eduycopu/policvfariefs/pb070/pb70.htm>. (Erişim: 18.03.2007).

Malevic, Y. İ., **Problemı Vneşnoy Politiki Kitayskoy Narodnoy Respubliki**, http://www.fir.bsu.by/chairs/ir/publications_ir/Malevich_ChFP_Problems.pdf (Erişim: 17.01. 2010)

Marguand, Robert, “Putin Pushes 'Strategic Triangle' with China and India”, The Christian Science Monitor, December 6, 2002. <http://www.csmonitor.com/2002/1206/p01s03-uspo.html>, (Erişim: 03.03.07).

Mc. Faul, Michael “Party Formation and Non Formation in Russia” <http://www.iiasa.ac.at/Publications/Documents/IR-00-042.pdf>, (Erişim Tarihi 30.10.2006).

Nasırov, Elman, “Rusya'nın Jeostratejik Seçimleri”, Stradigma, Ağustos 2003, Sayı. 7. <http://www.stradigma.com/index.php?savfa^makale&no=55>. (Erişim: 02.03.2007).

Oğan, Sinan, Aytekin, İlke, “Rus Ruleti”, <http://www.avsam.org>, (Erişim: 04.07.2007).

Pappe, Yakov, “Neftyanaya i Gazavaya Diplomatiya Rossii”, http://uisrussia.msu.ru/docs/nov/pec/1997/3/ProEtContra_1997_3_04.htm, (Erişim: 27. 02. 2010)

Putin, Vladimir Vladimiroviç “Mineralno-Sırovie Resursı v Strategii Razvitiya Rossiiskoy Ekonomiki”, http://rus-stat.ru/stat/1062000_2.pdf , (Erişim: 20. 09. 2010).

Sakva, Ricart, “ Putin i Politika Razvitiya Rossii”,
http://www.icps.com.ua/files/articles/54/15/lg_rus_200004.pdf, (Erişim: 25.01.2010)

Aleksandır Sergunin, “Vostocnoye Partnerstva v Kontekste Rossiysko-Evropeyskoy Otnoşeniye”,
http://www.cirp.ru/files/CIRP_Pub.pdf?35ab755042543fdb4e52da8799ac7527=...,
(Erişim: 25. 01. 2010)

Sokov, Nikolai, “Putin's Russia, New Priorities in the Kremlin Russia's New Concept of National Security”, www.law.nyu.edu/eecr/vol9num_onehalf/feature/nationalsecurity.html,
(Erişim Tarihi 01.05.2006).

Somuncuoğlu, Anar, “Rusya Veto Hakkını Kullanacak mı?” Haftalık Küresel Değerlendirme Bülteni, 3-7 Mart 2003. <http://www.avsam.org/hafialikanaliz/>.
(Erişim: 25.06.2007).

Vstreça Rossiya-Evropeyskiy Soyuz Na Vişem Urevne,
<http://www.kremlin.ru/events/articles/2002/05/40038/148552.shtml>, (Erişim: 15.08. 2008).

[Http://www. polit.ru](http://www.polit.ru)

[Http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/pdf_pdf;_An](http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/pdf_pdf;_An) Energy Summary of the Russian Federatiaon, (Erişim: 21 Eylül 2007).

[Http://www.legalisplatform.net/ozel_dosyalar/kom%C5%9Fuluk%20politikas%C4%B1.pdf](http://www.legalisplatform.net/ozel_dosyalar/kom%C5%9Fuluk%20politikas%C4%B1.pdf), (Erişim: 25. 01. 2010).

[Http://society.polbu.ru/geopolitics_xxi/ch07_i.html](http://society.polbu.ru/geopolitics_xxi/ch07_i.html), (Erişim: 07.06. 2012).

[Http://www.interfax.ru](http://www.interfax.ru).

[Http://www.wsws.org/ru/2000/jan2000/rusi-j13.shtml](http://www.wsws.org/ru/2000/jan2000/rusi-j13.shtml), (Erişim: 25. 08. 2012).

<http://teoria-prava.hse.ru/files/library/constitution.pdf>, (Erişim: 25. 08. 2012).

[Http://www.rao-ees.ru](http://www.rao-ees.ru).

[Http://www.rferl.org/nca/special/rumedia2/lukoil.html](http://www.rferl.org/nca/special/rumedia2/lukoil.html) , (Erişim: 19 Ocak 2008).

Yenikov, Mihail “Revanş za Privatizatsiyu”, **Vedomosti**, kaynak <http://www.kapital.ru/stories/2001/05/21-01-02.html>, (Erişim: 30 Mayıs 2007).

“Gazprom i Naftrogaz Dogovorilis”, 4 Ocak 2006, <http://www.strana.ru/print/>

269860. html, (Erişim: 10.10.2007).

Российско-американские отношения в 1992-1996 годах. Справка, http://www.ria.ru/history_spravki/20110404/360851191.html (Erişim: 12. 08. 2011)

“Russian Federation Energy and Enviornment Review”, <http://www.gazprom.ru>. (Erişim: 10.10.2007).

“Russian Federation Energy and Enviornment Review”, The World Bank Sector Report, June 2007, <http://www.worldbank.org.ru/eng/statistics/research.htm>, (Erişim: 10.10.2007).

“Vtoroy Vizit Putina v Helsinki Psvyaşen Ekonomiçeskomu Sotrudneçestvu”, 1 Ağustos 2005, <http://www.strana.ru/255263.html>, (Erişim: 02.03. 2008).

12 Mayıs 1997 – Dogovor “O Mire i Prinsipah Vzaimootnoşeniy Mejdu Possiyskoy Federatsii i Çeçenskoy Respublikoy İçkeriya” <http://www.kavkazcenter.com/russ/content/2007/05/12/50936.shtml>, (Erişim: 02.03. 2008).

15 Şubat 1994 - Dogovor Rossiyskoy Federatsii i Respubliki Tatarstan “O Razgraniçenii Predmetov Bedeniya i Vzaimnom Delegirovanii Polnomoçiy Mejdu Organami Gosudarstvennoy Vlasti Rassiyskoy Federatsii i Organami Gosudarstvennoy Vlasti Respubliki Tatarstan”. Bkz: <http://www.tatar.ru/append20.html>. (Erişim: 02.03. 2008).

[http:// www.mid.ru](http://www.mid.ru)

http://armyus.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=52&Itemid=1480, (Erişim: 17.01. 2010)

<http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201153/133-138.pdf>, (Erişim: 25. 08. 2012).

<http://www.nationalsecurity.ru/maps/russianmilitary.htm>, (Erişim: 27.01. 2010)

<http://www.praviteli.org/rf/rf2/gaydar.php>, (Erişim: 23.08. 2012).

http://uav.ru/articles/nato_europe.pdf, (Erişim: 25. 01. 2010)

<http://www.polit.ru/article/2012/10/22/gontmakher/>, (Erişim: 15. 09.2012).

http://eu-russiacentre.ru/wp-content/sklad/2009/10/Review17_rus.pdf, (Erişim: 25. 08. 2012).

http://history4you.ru/documents/10180/55713/1990s_travin_polit_98-99_fin.pdf, (Erişim: 25. 08. 2012).

<http://demoscope.ru/weekly/knigi/larin/larin.pdf>, (Erişim: 11. 10. 2012)

http://society.polbu.ru/geopolitics_xxi/ch07_i.html, (Erişim: 15. 05. 2012).

3 Ağustos 1994 - Dogovor “Rossiyskoy Federatsii i Respubliki Başkortostan “o Razgraniçenii Predmetov Vedeniya i Vzaimnom Delegirovanii Polnomoçiy Mejdu Organami Gosudarstvennoy Vlasti Rossiyskoy Federatsii i Organami Gosudarstvennoy vlasti Respubliki Başkotostan”, <http://www.law.ru/base52/d5ru7813.htm>, (Erişim: 02.03. 2008).

Zayes, D. V. “Evropeyskiy Soyuz: Brasok na Vostok”, <http://geo.1september.ru/2004/12/3.htm>, (Erişim: 25. 01. 2010).

Özet

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve SSCB’nin dağılmasının ardından, uluslararası arenaya çıkmış olan Rusya’nın dünya politikasında yerini belirlemek, Uluslararası İlişkiler disiplini açısından önemlidir. Bu çalışma kapsamında, geçmişte bir süper güç konumundaki SSCB’nin varisi sıfatıyla Rusya’nın değişen uluslararası sistemdeki yeri ve ülkenin dış politikası önemli iç ve dış dinamikler açısından incelenerek tespit edilmeye çalışılmıştır.

İki kutuplu siyasal sistemin sona ermesiyle oluşan yeni dünya düzeninde ilk başta tek kutuplu bir sistemin oluştuğu görölmekte idiyse de, hızlı gelişen olaylar sonucunda uluslararası siyasi sistemin çok kutuplu sisteme doğru gittiği anlaşılmaktadır. Uluslararası sistemin tek kutuplu olması ve tek bir devlet tarafından yönetilmesini istemeyen Rusya diğer dünya güçleri ile birlikte çok kutuplu dünya sisteminin oluşması taraftarıdır. Bu amaçla dış politikasında çok yönlü ilişkiler tercih eden Rusya, Avrupa Birliği, dünyada önemli güç konuma erişmekte olan Çin ve Hindistan ile ilişkilerini geliştirmektedir. Rusya dış politikasının stratejik hedefi uluslararası sistemdeki eski konumuna kavuşmaktır, fakat SSCB dönemindeki gibi

süper güç olmasa da, oluşması hedeflenen çok kutuplu sistemdeki güç merkezlerinin birinde lider olma yolunda çaba sarf ettiği de görülmektedir. Rusya belirlediği dış politik hedeflerinin gerçekleştirilmesi doğrultusunda zengin doğal kaynaklarını, jeopolitik konumunu ve mevcut nükleer gücünü araç olarak kullanmaktadır.

Rusya, 21. yüzyılın fırsatlar bölgesi olarak değerlendirilen Avrasya’da etkin güç olmaya çaba harcamaktadır. Rusya Avrasya’da büyük güç olma çabasını, küresel güce tekrar ulaşmada atlama taşı olarak görmektedir. Bu nedenle, 1994’ten başlayarak daha da etkin olmaya başlayan Rus dış politikası, Rusya’yı yeniden hesaba katılması gereken bir güç haline getirmiştir. Rusya’nın uluslararası sistemdeki dönüşüm süreci kapsamında oynadığı ve oynayabileceği roller değişse de, oluşacak dünya düzenindeki etkisinin sürekliliğini koruyacağı düşünülmektedir. Soğuk Savaş sonrası Rusya dış politikasının aktif olarak ulusal çıkarların savunulmasına ve etkinlik alanlarının genişletilmesine kadar uzun bir gelişme süreci geçtiğini görülmektedir. Bu bağlamda, Rusya’nın uluslararası sistemde güç merkezi olma potansiyelinin mevcut olduğunu söyleyebiliriz.

ABSTRACT

The definition of Russia's place in world politics, who appeared in international arena after the end of the Cold War and the dissolution of the USSR, is very important from the standpoint of International Relations studies. The determination of Russia's place in changing international system through the exploration of several important internal and external dynamics of the country is sought in the framework of this work.

While the unipolar system was established as a result of international events in the new world order after the end of bipolar political system, it is also understood that international political system has been moving towards the multipolar system following the quickly developing events. Russia, who does not want the unipolar international system and its governance by one state, favors the establishment of the multipolar world system together with other world powers. For this purpose, Russia prefers multilateral relations in its foreign policy and develops its relations with the

European Union, and especially China and India, who are turning into the important powers in the world. The strategic aim of Russian foreign policy is to regain its former place in international system and to become the leader of one of the power centers of the targeted multipolar system if not the superpower as the USSR. Russia uses its rich natural resources, geopolitical position and nuclear power as a means in the realization of its foreign policy goals.

The purpose of this thesis named as “Russian Foreign Policy: Foundations, Determinants, Realization (1991-2007)” is to define Russia’s place in international system through the exploration of important internal and external factors that influence the formation of foreign policy in line with changing conditions of the world.

Russia attempts to become an influential power in the Eurasia, which is regarded as the region of opportunities in the XXI century. Russia sees it as a springboard to regain its global power status. For this reason, Russian foreign policy, which has been becoming even more effective since 1994, has turned Russia into a power that should be taken into consideration. It is thought that although Russia’s roles that it play and could play in transformation period of international system has changed, it will preserve the continuity of its influence on world order that will be formed. It could be said that Russian foreign policy after the Cold War has passed through a long period of development from inactivity to active protection of national interests and enlargement of spheres of influence. In this regard, it could be assumed that Russia has a potential to become a power center in international system.

